

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Карпенко Олександр Іванович

УДК 332.14-049.5

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело _____ О.І.Карпенко

Науковий керівник:
Булатова Олена Валеріївна,
доктор економічних наук, професор

Київ-2023

АНОТАЦІЯ

Карпенко О.І. Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини. – Маріупольський державний університет, Київ, 2023.

Робота присвячена поглибленню теоретичних засад, удосконаленню методичних положень та розробці науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації.

У дисертаційній роботі удосконалено науково-теоретичні підходи щодо дослідження економічної безпеки в умовах глобальної регіоналізації шляхом уточнення її сучасної архітектури, а саме: на основі сформованого компаративного профілю інституційної бази безпекових систем у регіонах світу запропоновано типологізацію міждержавних установ, які формують архітектуру регіональних безпекових комплексів, що визначається виокремленими ознаками, до яких віднесено: просторова (регіональний, міжрегіональний та трансконтинентальний характер) та функціональна (багатопрофільний (універсальний) та спеціалізований (суто безпекове спрямування та опосередковано безпековий функціонал з фокусом на економічних або політичних і військово-оборонних питаннях) характер), що стало основою обґрунтування побудови матриці відповідного інституційного забезпечення регіональних систем економічної безпеки. Розвинуто методологічні засади дослідження глобальної регіоналізації шляхом виділення нового формату міжрегіональних зв'язків, які визначаються високим рівнем інституціоналізації (берегіоналізм), до яких активно залучаються країни/ інтеграційні об'єднання/ регіональні групи різної континентальної приналежності, між якими встановлюється розгалужена система відносин (транснаціональний інтеррегіоналізм), у т.ч. у форматі

стратегічного партнерства (гібридний інтеррегіоналізм), та відповідного уточнення ієрархії рівнів економічної безпеки (глобальний (у тому числі бірегіональний, трансрегіональний, гібридний), регіональний (міждержавний), національний, внутрішньодержавний, базовий), її відповідних структурних компонентів (безпека глобальна, міжнародна, національна, економічна, економічна безпека регіонів та міст, економічна безпека суб'єкта господарювання, безпека людини та її потреб), що відповідає сучасній просторовій структурі світового господарства і впливає на визначення стратегічних пріоритетів безпеки національної економіки, її залучення до регіональних безпекових комплексів.

Грунтуючись на систематизації теорії та концепції регіональної безпеки за логіко-послідовною еволюцією на основі відповідних ознак (дія внутрішніх та зовнішніх факторів (концепція регіональних порядків, теорія комплексу регіональної безпеки, концепція режиму управління безпекою, теорія кластерів регіональної безпеки), вплив регіональних відносин (концепція об'єднаних спільнот), вплив домінуючих країн (теорія транзиту влади)) виділено моделі регіональної співпраці у сфері безпеки, до яких віднесено альянси (співпраця переважно оборонного характеру як протидія зовнішнім загрозам), модель колективної безпеки (спрямованість співпраці на запобігання/ стримування війни), модель режиму безпеки (співпраця, що регламентується визначеними нормами і правилами врегулювання безпекових питань), модель безпекової спільноти (співробітництво, що ґрунтується на стійкій та глибокій інтеграційній взаємодії), що визначає подальші наукові розвідки безпекових студій.

Отримали подальшого розвитку концептуальні засади визначення напрямів глобальних трансформацій із урахуванням критичного впливу російсько-української війни на формування глобальної безпеки за сферами та напрямами впливу на безпековий розвиток національних економік, а саме: економічний, соціально-демографічний, природно-екологічний, технологічний, політико-ідеологічний (геополітичний), культурно-

цивілізаційний (довоєнні, визначальні до 2022 року); реконфігурація економічних моделей, соціальна поляризація, навколишнє середовище та стійкість, здоров'я та благополуччя, технологічна конвергенція, послаблення впливу влади та підвищення невизначеності, геополітична фрагментація, індивідуальні повноваження та зміна цінностей (ті, що актуалізувалися в умовах воєнних дій, визначальні з 2022 року).

Запропоновано удосконалений науково-методичний підхід до оцінки економічної безпеки, який, по-перше, включає запропонований інтегральний показник лідерських позицій країн в глобальному середовищі, що враховує: оцінку позицій країни та їх змін у ключових міжнародних рейтингах, що систематизовані за категоріями ризиків безпеки (економічні, соціальні, політико-правові, технологічні, екологічні), оцінку узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн, розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах, по-друге, поєднує різні фокуси оцінки елементів системи економічної безпеки на відповідних ієрархічних рівнях (глобальному, регіональному та національному), а саме: оцінку глобального середовища безпеки через аналіз загроз та ризиків; багатокритеріальну оцінку позицій країн в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз регіональних комплексів безпеки; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки, аналіз національних особливостей стану системи економічної безпеки, застосування якого в системі оцінки безпеки дозволяє визначати та обґрунтовувати практичні рекомендації щодо покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій країни. Удосконалено методичний інструментарій оцінювання зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, а саме, запропоновано інтегральний індекс зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, що враховує кількісні виміри рівня зовнішньоторговельної компоненти (питома вага експорту та імпорту

товарів та послуг у ВВП та у світовій торгівлі, питома вага високотехнологічного експорту у ВВП, зовнішньоторговельний оборот на душу населення, коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, індекси стану балансу, умов торгівлі, концентрації експорту, диверсифікації експорту), застосування якого в практичній діяльності дозволяє ідентифікувати ризики в системі забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, оцінювати її вплив на інші фактори, що визначають стійкість соціально-економічного розвитку країн.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, регіональна безпека, міжнародна економічна безпека, глобальна безпека, регіональний безпековий комплекс, регіон, стратегія інтеграції, глобальна регіоналізація, торговельно-економічна політика, безпекове середовище, міжнародний рейтинг, індексний підхід

SUMMARY

Karpenko O. Ensuring the Economic Security of National Economies in the Context of Global Regionalization. – Qualification research work, presented as manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the specialty 292 – International Economic Relations – Mariupol State University, Kyiv, 2023.

The work is devoted to deepening the theoretical foundations, improving methodological provisions and developing scientific and practical recommendations for ensuring the economic security of national economies in the context of global regionalization.

The thesis improves the scientific and theoretical approaches to the study of economic security in the context of global regionalization by clarifying its modern architecture, namely based on the formed comparative profile of the institutional framework of security systems in the regions of the world, a typology of interstate institutions that form the architecture of regional security complexes is proposed, which is determined by the following features: spatial (regional,

interregional and transcontinental) and functional (multidisciplinary (universal) and specialized (purely security orientation and indirectly security functionality with a focus on economic or political and military-defence issues) nature), which became the basis for substantiating the construction of a matrix of appropriate institutional support for regional economic security systems. The methodological foundations of the study of global regionalization are developed by identifying a new format of interregional relations, which are determined by a high level of institutionalization (biregionalism), which actively involve countries/integration associations/regional groups of different continental affiliation, between which an extensive system of relations is established (transnational interregionalism), including in the format of a strategic partnership (hybrid interregionalism), and the corresponding refinement of the hierarchy of economic security levels (global (including biregional, transregional, hybrid), regional (interstate), national, domestic, basic), its respective structural components (global, international, national, economic, economic security of regions and cities, economic security of a business entity, security of a person and his/her needs), which corresponds to the current spatial structure of the world economy and influences the determination of strategic priorities for the security of the national economy and its involvement in regional security complexes.

Based on the systematization of the theory and concept of regional security in a logical and consistent evolution based on relevant features (the impact of internal and external factors (the concept of regional orders, the theory of the regional security complex, the concept of the security management regime, the theory of regional security clusters), the influence of regional relations (the concept of united communities), the influence of dominant countries (the theory of power transit)), the author distinguishes models of regional security cooperation, which include alliances (cooperation of a predominantly defensive nature), the collective security model (cooperation aimed at preventing/deterring war), security regime model (cooperation regulated by certain norms and rules for the settlement of security issues), security community model (cooperation based

on sustainable and deep integration interaction), which determines further research in security studies.

The conceptual framework for determining the directions of global transformations was further developed, taking into account the critical impact of the Russian-Ukrainian war on the formation of global security by areas and directions of influence on the security development of national economies, namely economic, socio-demographic, natural and environmental, technological, political and ideological (geopolitical), cultural and civilizational (pre-war, determining until 2022); reconfiguration of economic models, social polarization, environment and sustainability, health and well-being, technological convergence, weakening of the influence of power and increasing uncertainty, geopolitical fragmentation, individual empowerment and changing values (those that have been actualized in the context of hostilities, determinative from 2022).

An improved scientific and methodological approach to the assessment of economic security is proposed, which, firstly, includes the proposed integral indicator of the leadership positions of countries in the global environment, which takes into account: assessment of the country's position and its changes in key international rankings, which are systematized by categories of security risks (economic, social, political and legal, technological, environmental), assessment of generalized estimates of indices of key international rankings and statistical indicators of variation and differentiation of countries, calculation of structural characteristics of distribution (positioning of countries) in international rankings; secondly, it combines different focuses of assessment of elements of the economic security system at the relevant hierarchical levels (global, regional and national), namely assessment of the global security environment through the analysis of threats and risks; multi-criteria assessment of the positions of countries in the global economic environment; comparative analysis of regional security complexes; assessment of the foreign trade component in the economic security system, analysis of national peculiarities of the economic security system, which, when applied in the security assessment system, allows to identify and

substantiate practical recommendations for improving the sustainability of development and strengthening security positions of the country. The methodological tools for assessing the foreign trade component of economic security have been improved, namely, an integral index of the foreign trade component of economic security has been proposed, which takes into account quantitative measurements of the level of the foreign trade component (share of exports and imports of goods and services in GDP and in world trade, share of high-tech exports in GDP, foreign trade turnover per capita, coefficient of export growth over imports, indices of balance sheet, terms of trade, export concentration, and export diversification), the application of which in practice allows identifying risks in the foreign trade security system and assessing its impact on other factors that determine the sustainability of socio-economic development of countries.

Key words: security, national security, economic security, regional security, international economic security, global security, regional security complex, region, integrated strategy, global regionalization, security environment, trade and economic policy, strategic partnership, rating, index approach.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Ризики безпеки та об'єкти захисту в умовах глобального середовища (п. 1.3, с. 31–38); Визначення впливу зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки (п. 2.3, с. 66–77); Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни (п. 5.4, с. 219–231). *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія* / за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 с. (1,36 д.а. / 0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічності структури економічної безпеки, проаналізовано вплив зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки.*

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу

2. Karpenko O., Bulatova O., Trofymenko M., Fedorov E. The external component of national economic security. *Przegląd Strategiczny*. 2020. Issue 13. P. 425–437. DOI: 10.14746/ps.2020.1.26. (0,74 д.а. / 0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні зовнішньоторговельних індикаторів для ідентифікації загроз (ризиків) зовнішньоторговельної безпеки як складової економічної безпеки країни.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

3. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 16. С. 125–134 URL: <https://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/uk/visnik-16.pdf>

(0,76 д.а. / 0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ознак та сутності тіньової економіки у широкому та вузькому розумінні.*

4. Карпенко О. І. Глобалізація 4.0: міжнародна торгівля та національна безпека. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2020. Вип. 19. С.48-56. URL:<https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-48-56> (0,6 д.а.).

5. Карпенко О. І. Розвиток науково-методичних засад оцінювання рівня економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2022. Вип. 24. С. 130–137. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-24-130-137>. (0,6 д.а.).

6. Карпенко О. І. Вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2023. Вип. 25. С. 90–107. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-90-107>. (1,4 д.а.).

7. Карпенко О. І. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал.* 2023. № 3 (67). С. 74–85. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384> (1 д.а.).

8. Карпенко О. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки».* 2023. Вип. 3 (109). С. 5-12. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1> (0,78 д.а.).

Публікації за матеріалами конференцій

9. Карпенко О. І., Булатова О. В. Системні ознаки тіньової економіки як складного соціально економічного явища. *Тенденції розвитку економіки у 2018 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 01 грудня 2018 р. Одеса, 2018. С. 59–60 (0,13 д.а. / 0,12 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у виділенні ознак тіньової економіки.*

10. Карпенко О. І. Ієрархія рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства. *Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Ужгород, 7–8 грудня 2018 року. Ужгород, 2018. С. 29–31. (0,14 д.а.).

11. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Загальні тенденції тінізації української економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 08 грудня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 116–117. (0,17 д.а. / 0,08 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні впливу тіньової складової на забезпечення економічної безпеки держави.*

12. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Экономическая безопасность и теневая экономика. Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации: материалы IV национальной научно-практической конференций, г. Комрат, 19 декабря 2018 г. Комрат, 2018. С. 148–151 (0,22 д.а. / 0,1 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні складових міжнародної економічної безпеки.*

13. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Ризики безпеки та об'єкти захисту в умовах глобального середовища. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь: МДУ, 2019. 564 с. С. 66–67 (0,16 д.а. / 0,07 д.а.) *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічної структури економічної безпеки.*

14. Карпенко О. І., Федоров Е. В. Вплив процесів глобалізації на тінізацію економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 22 листопада 2019 р. Маріуполь:

МДУ, 2019. С. 32–33. (0,14 д.а. / 0,07 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у аналізі впливу корупції на національну економіку.*

15. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Торговая политика и обеспечение национальной безопасности. *Aspecte ale dezvoltării potențialului economico-managerial în contextul asigurării securității naționale: materialele conferinței științifice internaționale (Bălți, 30 noiembrie-01 decembrie 2018)*. Iași : PIM, 2019. С. 92–94 (0,22 д.а. / 0,1 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні розвитку протекціонізму у світовій економіці.*

16. Карпенко О. І. Булатова О. В., Торгівельно-економічне співробітництво країн та економічна безпека. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. І Міжнарод. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С.98-99. (0,18 д.а. / 0,1 д.а.).* *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні інструментів та методів неопротекціонізму в сучасних торговельно-економічних політиках країн).*

17. Карпенко О. І. Інтегральний індекс зовнішньоторговельної складової безпеки: інструментарій вимірювання. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 20 листопада 2020 р. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 24–26 (0,16 д.а.).*

18. Карпенко О.І., Булатова О.В. Європейська інтеграція та зовнішньоторговельна складова національної безпеки України. *Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства: Збірник матеріалів міжнародного наукового круглого столу, м. Тернопіль, 1 грудня 2020 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. С.33-37 (0,3 д.а. / 0,25 д.а.).* *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні структури інтегрального індексу зовнішньо-торговельної складової економічної безпеки України та країн Вишеградської четвірки).*

19. Карпенко А. И. Безопасность страны в условиях современных глобальных рисков. *Strategii și politici de management în economia contemporană* : Conferința Științifică Internațională. Ediția a VI. Chișinău, 26–27 martie 2021. Chișinău, 2021. P. 206–209. (0,2 д.а.).

20. Карпенко О. І. Стратегічні пріоритети безпекового розвитку ЄС та України. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 19 листопада 2021 р. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 100–102. (0,2 д.а.).

21. Карпенко О. І. Сучасні виміри світового та регіонального економічного порядку. *Особливості інтеграції країн в світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18 листопада 2022 р. Київ : МДУ, 2022. С. 27–29. (0,18 д.а.).

22. Карпенко О. І. Концептуальні засади розвитку регіональних просторів в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми освіти та науки* : збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Київ, 10 лютого 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ : МДУ, 2023. С. 21–24. (0,17 д.а.).

23. Карпенко О. І. Європейська регіональна безпека та Україна. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога* : збірник наукових праць, III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8.06.2023. Київ : КНЕУ, 2023. С. 37–39. (0,13 д.а.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ.....	26
1.1. Сутність економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації	26
1.2. Структурні компоненти економічної безпеки як різнорівневої інтегрованої системи.....	40
1.3. Науково-методичні засади дослідження вимірювання рівня безпеки та моніторингу її стану.....	54
Висновки до розділу 1	72
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ.....	76
2.1. Динамічні зміни та вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік.....	76
2.2. Особливості формування регіональних комплексів безпеки	98
2.3. Оцінка умов забезпечення безпеки національних економік країн ЄС за рейтинговими показниками.....	114
Висновки до розділу 2	147
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	153
3.1. Забезпечення безпеки національних економік в умовах поглиблення глобальних трансформацій та загострення глобальних протиріч	153
3.2. Зміна безпекових позицій України в контексті поглиблення глобальної регіоналізації.....	171
3.3. Стратегічні пріоритети безпекового розвитку України в структурі європейського регіонального безпекового комплексу.....	189
Висновки до розділу 3	213

ВИСНОВКИ	217
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- COVID-19 – коронавірусна інфекція
- АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії;
- АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон;
- ВЕФ – Всесвітній економічний форум
- ВРЕП – Всебічне регіональне економічне партнерство;
- ЄврАзЕС – Євразійське економічне співтовариство
- ЄС – Європейський Союз
- ЛАД – Ліга арабських держав;
- МВФ - Міжнародний валютний фонд
- МЕРКОСУР – Економічний союз держав Південної Америки
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- ОАД – Організація американських держав;
- ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
- ОДКБ – Організація договору про колективну безпеку;
- ОЕСР – Організації економічного співробітництва та розвитку,
- РБК – регіональний безпековий комплекс;
- РСАДПЗ – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки;
- СААРК – Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії;
- СОТ – Світова організація торгівлі;
- ШОС – Шанхайська організація співробітництва;
- ЮНКТАД – Конференція ООН по торгівлі та розвитку

ВСТУП

Актуальність теми. Невизначеність та вразливість сучасного глобального середовища посилили глобальні виклики, загострили конкуренцію між державами, регіонами, формуючи нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік, що зазнають стратегічного перегляду в умовах війни на європейському континенті, яку почала РФ проти України. Глобальна регіоналізація створює якісно нові умови безпекового середовища. Розвиток багаторівневої просторової структури світового господарства сприяє появі нових форм регіональної та міжрегіональної взаємодії, до яких залучаються країни із урахуванням власних інтересів. Економічна безпека національних економік є важливою складовою у системі глобальної безпеки, відповідно, наявність спільних інтересів визначатимете напрями міжнародного співробітництва країн та регіонів, у тому числі у форматі інтеграційної взаємодії між ними, залучення до регіональних безпекових комплексів.

Теоретико-методологічні основи досліджень регіональних просторів у глобальному середовищі заклали в своїх наукових працях Болдвін Р., Булатова О., Бурфішер М., Венайблз Е., Геєць В., Гідденс А., Довгаль О., Кастельс М., Катценштейн П., Ключко В., Кругман П., Лангенхов В., Лук'яненко Д., Мансфілд Е., Мілнер Х., Омає К., Орехова Т., Реймо В., Скотт Е., Солінген Е., Столярчук Я., Сторпер М., Хеттне Б., Чужиков В. Теоретичне обґрунтування формування безпекових систем на регіональному рівні представили у своїх дослідженнях Адлер Е., Баннет М., Бузан Б., Бьорзел Т., Каплан М., Лейк Д., Лемке Д., Лищинський І., Лізун М., Морган Р., Піерсон П., Ріссе Т., Сміт І., Солінген У., Таварес Р., Уівер О..

На необхідність дослідження нових вимірів безпеки національної економіки в умовах глобальних трансформацій звертають увагу у своїх

наукових розробках Бек У., Варналій З., Власюк О., Беззубченко О., Горбулін В., Грибіненко О., Захарова О., Мокій А., Моргентай Г., Нанто Д., Панченко В., Парахонський Б., Резнікова Н., Резнікова О., Уолт Ст., Харазішвілі Ю та інші.

У сучасній системі міжнародних відносин посилюється вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік. Вплив кожної держави визначається не тільки її перевагами у військовій силі, а й іншими вимірами її впливу у сучасному геопросторі. Регіональним організаціям, діяльність яких забезпечує трансформацію інтересів кожної країни у спільні, належить важлива роль у формуванні глобальної системи безпеки. За таких умов посилюється роль регіональних безпекових комплексів у вирішенні питань безпекового розвитку, формуються нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації. Актуальність дослідження забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету та відповідні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету Міністерства освіти і науки України: науково-дослідних тем «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер державної реєстрації №0118U000551), відповідно до якої обґрунтовано ієрархію рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства, визначено вплив зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки; «Формування економічної безпеки країн Центральної та Східної Європи в міжнародному безпековому середовищі» (номер державної реєстрації №0121U110940), у рамках якої розроблено та запропоновано науково-практичні підходи щодо

формування конфігурації національної системи економічної безпеки під впливом глобальних трансформацій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, удосконалення методичних положень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації.

Відповідно до мети дослідження поставлено та вирішено такі задачі:

- дослідити сутність економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації;
- визначити ієрархію рівнів економічної безпеки та її структурні компоненти в контексті сучасної просторової структури світового господарства;
- узагальнити науково-методичні засади дослідження вимірювання рівня безпеки та моніторингу її стану;
- проаналізувати динамічні зміни та визначити вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік;
- визначити особливості формування регіональних комплексів безпеки;
- оцінити умови забезпечення безпеки національних економік країн ЄС за рейтинговими показниками;
- запропонувати науково-практичні рекомендації щодо підходів до забезпечення безпеки національних економік в умовах поглиблення глобальних трансформацій та загострення глобальних протиріч;
- оцінити зміни безпекових позицій України в контексті поглиблення глобальної регіоналізації;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети безпекового розвитку національної економіки в структурі європейського регіонального безпекового комплексу.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації.

Предметом дослідження є умови, завдання та виміри забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено наукові праці з проблем розвитку регіональних безпекових комплексів та забезпечення економічної безпеки країн. У процесі дослідження відповідно до мети та розв'язання поставлених завдань були використані наступні методи: метод діалектичного пізнання, застосований для пізнання сутності безпекової компоненти економічного розвитку на різних ієрархічних рівнях сучасного просторової структури світового господарства (п.1.1.), узагальнення – для систематизації теорій та концепцій систем регіональної безпеки (п.1.2.), визначення протиріччя сучасного ландшафту глобальної економічної безпеки (п.3.1.); історичний метод – для визначення особливостей розвитку процесів глобальної трансформації (п.2.1.), методи аналізу та синтезу – для компаративного аналізу регіональних комплексів безпеки, визначення інституційного забезпечення регіональних систем економічної безпеки (п.2.2.), порівняння – для визначення напрямів стратегічного партнерства в рамках європейського безпекового комплексу (п.3.2.), статистичного аналізу, зокрема оцінки інтенсивності динаміки, варіації та диференціації, нерівномірності та структури розподілу, компаративного аналізу – для аналізу динамічних змін сучасних глобальних трансформацій, багатокритеріальної оцінки позицій країн ЄС та України в глобальному економічному середовищі, компаративного аналізу регіональних комплексів безпеки (п.2.1,п.2.3,п.3.2), опитування з використанням анкетування, метод експертних оцінок – для оцінки глобальних загроз економічній безпеці України (п.1.3,п.3.2), багатовимірного аналізу та побудови інтегральних показників – для розрахунку інтегральних індексів лідерських позицій країн в глобальному середовищі, оцінки зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки (п.1.3,п.2.3,п.3.2,3.3).

Інформаційну базу дослідження становили офіційні матеріали, аналітичні матеріали, статистичні бази даних Світового банку, ЮНКТАД, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього економічного форуму, Міжнародного енергетичного агентства, ЄС, НАТО, Організації економічного співробітництва та розвитку, регіональних банків розвитку, інтеграційних об'єднань, міжнародні рейтинги країн світу, нормативно-правові акти з питань безпекового розвитку України, офіційні матеріали дослідницьких центрів, університетів тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних основ дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки та розробці науково-практичних рекомендацій щодо укріплення безпекових позицій національної економіки в умовах глобальної регіоналізації

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження:

удосконалено:

науково-методичний підхід до оцінки економічної безпеки, який, по-перше, включає запропонований інтегральний показник лідерських позицій країн в глобальному середовищі, що враховує: оцінку позицій країни та їх змін у ключових міжнародних рейтингах, які систематизовані за категоріями ризиків безпеки (економічні, соціальні, політико-правові, технологічні, екологічні), оцінку узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн, розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах, по-друге, поєднує різні фокуси оцінки елементів системи економічної безпеки на відповідних ієрархічних рівнях (глобальному, регіональному та національному), а саме: оцінку глобального середовища безпеки через аналіз загроз та ризиків; багатокритеріальну оцінку позицій країн в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз регіональних комплексів безпеки; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки, аналіз

національних особливостей стану системи економічної безпеки, застосування якого в системі оцінки безпеки дозволяє визначати та обґрунтовувати передумови покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій країни;

науково-теоретичні підходи щодо дослідження економічної безпеки в умовах глобальної регіоналізації шляхом уточнення її сучасної архітектури, а саме на основі сформованого компаративного профілю інституційної бази безпекових систем у регіонах світу *запропоновано типологізацію міждержавних установ, які формують архітектуру регіональних безпекових комплексів*, що визначається виокремленими ознаками, до яких віднесено: *просторова* (регіональний, міжрегіональний та трансконтинентальний характер) та *функціональна* (багатопрофільний (універсальний) та спеціалізований (суто безпекове спрямування та опосередковано безпековий функціонал з фокусом на економічних або політичних і військово-оборонних питаннях) характер), що стало основою обґрунтування побудови матриці відповідного інституційного забезпечення регіональних систем економічної безпеки;

концептуальні підходи до дослідження систем регіональної безпеки через систематизацію теорій та концепцій за логіко-послідовною еволюцією на основі наступних ознак: дія внутрішніх та зовнішніх факторів (концепція регіональних порядків, теорія комплексу регіональної безпеки, концепція режиму управління безпекою, теорія кластерів регіональної безпеки), вплив регіональних відносин (концепція об'єднаних спільнот), вплив домінуючих країн (теорія транзиту влади), що дозволило виділити моделі регіональної співпраці у сфері безпеки, до яких віднесено альянси (співпраця переважно оборонного характеру як протидія зовнішнім загрозам), модель колективної безпеки (спрямованість співпраці на запобігання/ стримування війни), модель режиму безпеки (співпраця, що регламентується визначеними нормами і правилами врегулювання безпекових питань), модель безпекової спільноти (співробітництво, що ґрунтується на стійкій та глибокій інтеграційній взаємодії), що визначає подальші наукові розвідки безпекових студій;

методологічні засади дослідження глобальної регіоналізації *шляхом виділення нового формату міжрегіональних зв'язків*, які визначаються високим рівнем інституціоналізації (бірегіоналізм), до яких активно залучаються країни/ інтеграційні об'єднання/ регіональні групи різної континентальної приналежності, між якими встановлюється розгалужена система відносин (транснаціональний інтеррегіоналізм), у т.ч. у форматі стратегічного партнерства (гібридний інтеррегіоналізм), та відповідного *уточнення ієрархії рівнів економічної безпеки* (глобальний (у тому числі бірегіональний, трансрегіональний, гібридний), регіональний (міждержавний), національний, внутрішньодержавний, базовий), її відповідних структурних компонентів (безпека глобальна, міжнародна, національна, економічна, економічна безпека регіонів та міст, економічна безпека суб'єкта господарювання, безпека людини та її потреб), що відповідає сучасній просторовій структурі світового господарства і впливає на визначення стратегічних пріоритетів безпеки національної економіки, її залучення до регіональних безпекових комплексів;

отримали подальшого розвитку:

концептуальні засади *визначення напрямів глобальних трансформацій із урахуванням критичного впливу російсько-української війни* на формування глобальної безпеки за сферами та напрямками впливу на безпековий розвиток національних економік, а саме: економічний, соціально-демографічний, природно-екологічний, технологічний, політико-ідеологічний (геополітичний), культурно-цивілізаційний (довоєнні, визначальні до 2022 року); реконфігурація економічних моделей, соціальна поляризація, навколишнє середовище та стійкість, здоров'я та благополуччя, технологічна конвергенція, послаблення впливу влади та підвищення невизначеності, геополітична фрагментація, індивідуальні повноваження та зміна цінностей (ті, що актуалізувалися в умовах воєнних дій, визначальні з 2022 року);

методичний інструментарій оцінювання зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, а саме, *запропонований інтегральний індекс зовнішньоторговельної складової економічної безпеки*, що враховує

кількісні виміри рівня зовнішньоторговельної компоненти (питома вага експорту та імпорту товарів та послуг у ВВП та у світовій торгівлі, питома вага високотехнологічного експорту у ВВП, зовнішньоторговельний оборот на душу населення, коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, індекси стану балансу, умов торгівлі, концентрації експорту, диверсифікації експорту), застосування якого дозволяє ідентифікувати ризики в системі забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, оцінювати її вплив на інші фактори, що визначають стійкість соціально-економічного розвитку країн.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони є науковою основою для визначення та розробки напрямів безпекового економічного розвитку на державному, регіональному рівнях та на рівні окремих підприємств та організацій у сучасних умовах глобальної регіоналізації. Рекомендації, пропозиції та одержані результати впроваджено в практичну діяльність:

на національному рівні: Бюро економічної безпеки України (акт від 27.07.2023р.) при оцінюванні ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

на регіональному рівні: Чернівецької обласної державної адміністрації (акт від 30.08.2023р. № 01.60/54 - 1983) при розробці програмних документів регіонального розвитку, зокрема Програмі економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2024 рік, проекту змін до Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року; Чернівецької торгово-промислової палати (довідка №130 від 29.08.2023р.) при наданні консультаційних послуг з питань зовнішньоекономічної діяльності суб'єктам господарювання та здійсненні інформаційного обслуговування при визначенні напрямків розвитку міжнародної діяльності українських компаній;

на місцевому рівні: Чернівецької міської ради (довідка від 29.08.2023р. № 01/02-05/2052) в системі стратегічного планування і управління, а також при підготовки програм соціально-економічного розвитку міста, при визначенні

напрямків міжнародного співробітництва Чернівецької міської територіальної громади (Договор про Побратимство між м.Мец (Французська Республіка) та м.Чернівці, Меморандуму про взаєморозуміння між Чернівецькою міською радою та Антикорупційною ініціативою Європейського Союзу);

на рівні підприємств: ТОВ «УПГ-ІНВЕСТ» (довідка №339/2 від 30.08.2023р.) при розробці напрямків розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства, для моніторингу зовнішніх ринків тощо.

Матеріали дисертаційної роботи, зокрема теоретико-методологічні засади формування регіональних безпекових комплексів, визначення структурних компонентів економічної безпеки в сучасних умовах просторової організації світового господарства впроваджено у навчальний процес Маріупольського державного університету при розробці навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Міжнародна економічна безпека», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток» (довідка №01-32/391 від 26.07.2023р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою роботою, в якій викладено авторські розробки щодо забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації. Наукові ідеї, положення та результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Внесок автора в колективні наукові роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали схвалення під час 14 науково-практичних конференцій: «Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога» (м.Київ,2023рр), «Актуальні проблеми освіти та науки» (м.Київ, 2023р.), «Стратегії та політики управління в сучасній економіці» (м.Кишинів, (Молдова), 2021р), «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи» (м.Київ,2020р.), «Аспекти розвитку економічного та управлінського потенціалу в контексті забезпечення національної безпеки»

(м.Бельці (Молдова), 2018р.), «Проблеми та виклики економіки регіону в умовах глобалізації (м.Комрат (Молдова), 2018р.), «Тенденції розвитку економіки: аналітичний та теоретико- методологічний аспекти» (м.Одеса, 2018р.), «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Маріуполь, 2018р., 2019р., 2020р., 2021р., м.Київ, 2022р.), «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (м.Маріуполь, 2019 р.), «Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти» (м. Ужгород, 2018р.), двох міжнародних наукових круглих столів «Європейська регіональна політика та загрози безпеці» (м.Тернопіль, 2022р.), «Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства» (м. Тернопіль, 01.12.2020р.) тощо.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 23 наукових працях загальним обсягом 9,8 друк. арк. (особисто автора – 7,31 друк. арк.), серед яких 1 колективна монографія (у співавторстві), 1 стаття у зарубіжних наукових виданнях, які мають цитування у наукометричних базах Scopus та Web of Science, 6 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях та 15 публікацій у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та круглого столу.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки. Робота містить 43 таблиці та 23 рисунки на 35 сторінках, 9 додатків на 30 сторінках, список використаних джерел із 212 найменувань на 22 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 216 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

1.1. Сутність економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації

В економічній науці сформовано потужний теоретико-методологічний базис дослідження економічної безпеки країни в контексті посилення процесів регіоналізації у світовому господарстві. Глобальні трансформації, невизначеність, посилення інтенсивності впливу геополітичних, гео економічних, екологічних, соціальних чинників на безпеку національних економік актуалізували емпіричні дослідження розвитку регіонів у світовому господарстві.

Статична концепція регіонів, що тривалий час домінувала в економічній науці, стала трансформуватись під впливом змін, що посилювались у глобальному середовищі (Болдвін Р. [89], Бузан Б., Уївер О. [98], Булатова О. [7], Бурфішер М. [96], Довгаль О. [13], Лайк Д., Морган П. [151], Лангенхов В. [152], Лук'яненко Д., Столярчук Я., Поручник [6], Мансфілд Е., Мілнер Х. [157], Орехова Т. [68], Панченко В. [55], Пейдж С. [170], Реймо В. [176], Резнікова Н. [65], Скотт Е., Сторпер М. [183], Солінген Е. [191], Хетне Б. [132], Чужиков В. [75] та інші).

Таким чином, акцент у дослідженні регіонів почав змінюватись від їх територіального (географічного) визначення до функціонального (інституційного, інтеграційного) [95]. Підтвердженням цього є розвиток напрямів досліджень регіональних просторів, концептуальні засади яких представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Концептуальні засади визначення регіональних просторів

Дослідник	Сутність визначення розвитку регіональних просторів
Омас К. (1985)	Регіони-тріади в умовах глобалізації стають джерелами енергії економічного розвитку
Гідденс А. (1990)	Під впливом інтенсифікації соціальних відносин змінюються міжтериторіальні відносини, виникає «просторово-часова дистанційність»
Агню Дж.(1995) Корбрідж С.	Ґрунтуючись на певних територіях поступово формується відповідний простір
Кастельс М. (1996)	Простори територій визначаються відповідними фізичними межами, простори потоків – проявляються у мережах через реалізацію соціальних практик
Франкел Дж. (1997)	Сучасними формами регіонів у світовому господарстві є інституційно оформлені інтеграційні об'єднання
Кругман П., Венайблз Е, Фудтжита М. (1999)	Просторовість глобального простору визначається як географічними факторами, так і суспільними (інституції, людський капітал тощо)
Хеттне Б. (1999)	Розвиток регіоналізації визначається з точки зору просторовості та формування ідентичності (регіональність)
Сторпер М.(2000) Скотт А.(2003)	Розвиток регіонів визначає процес регіоналізації глобального простору
Клочко В. (2001)	Сучасна структура світового господарства виступає одночасно і як єдина система, і як система, у який взаємодіють відповідні регіональні сектори
Реймо В.(2003)	На формування нової просторової структури світового господарства впливає глобальна регіоналізація
Скотт А., Сторпер М. (2003)	Розвиток сучасних регіонів впливає на процес регіоналізації глобального простору
Сіберт Х.(2006)	Глобалізація мінімізувала значення територіального фактору для визначення конкурентних переваг регіонів
Чужиков В.І. (2008)	Результатом процесів регіоналізації, до яких долучені суб'єкти рівних рівнів, є формування нових регіонів у світовому господарстві
Мансфілд Е. (2010)	Регіон у системі світового господарства вже більше ніж просто географічний простір, оскільки йому притаманні економічна взаємодія та взаємозалежність
Геєць В.М. (2011)	Сучасна конфігурація карти світу визначається регіонами, що розвиваються у вигляді відповідних регіональних об'єднань
Булатова О. (2012), Чентуков Ю., Чентуков І. (2018)	Регіон – певний простір (у т.ч. у форматі інтеграційного об'єднання) що характеризується спільністю інтересі країн регіону/континенту
Довгаль О., Казакова Н. та ін. (2018)	Макрорегіони в світовому господарстві виступають як інтегровані системи, що мають геочивілізаційну цілісність, соціокультурну близькість та відповідні наднаціональні інститути
Марей Н., Річард Я. (2020)	Просторові регіональні системи є проміжними між глобальним та національним рівнями

Джерело: Складено автором на основі [7,12,13,43,75,82,101,118,120,132,158,165,176,183,187]

Розвиток інтеграційної взаємодії на регіональній, континентальній, трансконтинентальній основі став важливою компонентою

глобалізаційного розвитку, що проявляється у формування глобальних регіонів [7, с.70].

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації впливають на розвиток відкритих регіонів, які спроможні забезпечити вирішення протиріч між державами та ринками, безпекою та небезпекою. У свою чергу, поглиблення інтеграційних процесів сприяє посиленню мобільності факторів виробництва і товарів, гармонізації та узгодженню норм регулювання та різних політик, формуванню спільних інституцій, що забезпечують сприяння регіональному розвитку [96,с.10-11], сприяють появі нових економічних регіонів у світовому господарстві [75, с.5].

Регіони світу нерозривно пов'язані як із міжнародною системою, частиною якої вони є, так і з різними національними системами, які їх складають, від так регіони впливають на формування національних політик, так само як міжнародна політика все більше формується регіональною, а також національною та місцевою динамікою [146]. Вони виступають як інтегровані соціально-економічні, політичні системи, що мають геоцивілізаційну цілісність, соціокультурну близькість та відповідні наднаціональні інститути [13, с.97].

На сумісність економічних регіонів з інтегрованою глобальною економікою звертає увагу Катценштейн П. [144]. Із урахуванням того, що провідні регіони світу мають різні норми і різні можливості для їх втілення, гомогенізація світового господарства залишається суперечливим питанням. Відповіддю на це стає не тільки поліцентричність (з точки зору структури) та множинність (з точки зору змісту) глобальної політики [145, с.81-82], суттєвих змін зазнають дослідження розвитку регіонів та регіональної політики. При цьому, підкреслюють Скотт А., Сторпер М. [183], у сучасному глобальному просторі регіони виступають як самостійні актори міжнародних економічних відносин. Таким чином, вплив процесів глобалізацій та регіоналізації на розвиток світового господарства, фактично, призвів до сучасної структури світогосподарського простору, що

визначається глобальними регіонами. Тобто причинно-наслідковими причинами розвитку сучасних форм регіональних та міжрегіональних зв'язків стали, безпосередньо, глобалізація та регіоналізація, а інтеррегіоналізм став важливою особливістю сучасної міжнародної системи. Із посиленням регіоналізму у світі стала відбуватись структурна трансформація глобального простору [7,с.316].

Регіони (регіони-тріади) стають джерелами енергії, що рухає економічний розвиток, підкреслює Омае К. [166, с.8]. Слід підкреслити, що сучасні форми регіонів пов'язують із інтеграційним характером розвитку, що досягає відповідного інституційного оформлення Франкел Дж. [118]. Так, зазначає Геєць В., саме такі глобальні регіони, що інституційно оформлені у вигляді інтеграційних об'єднань, визначають сучасну конфігурацію геоекономічної та геополітичної карти світу [12,с.8-9]. Враховуючи, що інституційне оформлення у вигляді інтеграційного об'єднання передбачає певну історію розвитку взаємовідносин між регіонами, слід погодитись із думкою, що регіон – певний простір, який утворюється сукупністю країн певного регіону/континенту світу, характеризується високим ступенем інтенсивності економічних зв'язків, які ґрунтуються на спільності певних інтересів, ресурсного забезпечення тощо, у тому числі у форматі інтеграційного об'єднання [7,с.65].

Розвиток регіональних відносин охоплює різні рівні – від національного до глобального, зазначає Реймо В. [176]. У наслідок розвитку регіональних відносин на різних рівнях, сучасна структура світового господарства виступає одночасно і як єдина система, і як система, у якій взаємодіють відповідні регіональні сектори (національні, регіональні) [43,с.51].

В умовах глобалізації змінюються міжтериторіальні відносини і виникає «просторово-часова дистанційність»[122,с.64]. Просторовість глобального простору визначається як географічними факторами, так і суспільними (інституції, людський капітал тощо) [120]. Основними

факторами сучасного просторового розвитку стають [180,с.48-121]: просторова концентрація населення та розвиток міських агломерацій (density); економічна відстань, що впливає на рівень трансакційних витрат, які визначаються характером і станом розвитку інфраструктури, а не віддаленістю (distance); інституційні бар'єри, які впливають на рівень мобільності факторів виробництва, товарів тощо (division).

Грунтуючись на певних територіях поступово формуються відповідні простори. За визначенням Кастельса М., простори територій – локальність, чия форма, функції, зміст є самодостатніми у певних фізичних межах, простори потоків – матеріальна організація визначеного у часі обміну соціальними практиками, що реалізуються через потоки та мережі [101,с.412-423]. Таким чином, відбувається трансформація від географічної ідентифікації до функціональної характеристики регіону [82], а розвиток регіоналізації, зазначає Хеттне Б., визначається з точки зору просторовості та формування ідентичності (регіональністю) [132].

Критично важливим для формування світової політики у другій половині ХХ століття стає розвиток відкритих регіонів (П.Каценштайн) [144]. Сучасні регіони та, відповідно, регіональні організації посилюють свій вплив у світовому господарстві, сприяючи глобальному миру. При цьому розвиток сучасних регіонів впливає на розвиток глобальних процесів, які набувають характеру глобальної регіоналізації [183]. Це стосується різних сфер політики, підкреслює Лангенхов В. [152], оскільки регіони підтримують багатосторонність та реалізацію загальних цілей ООН.

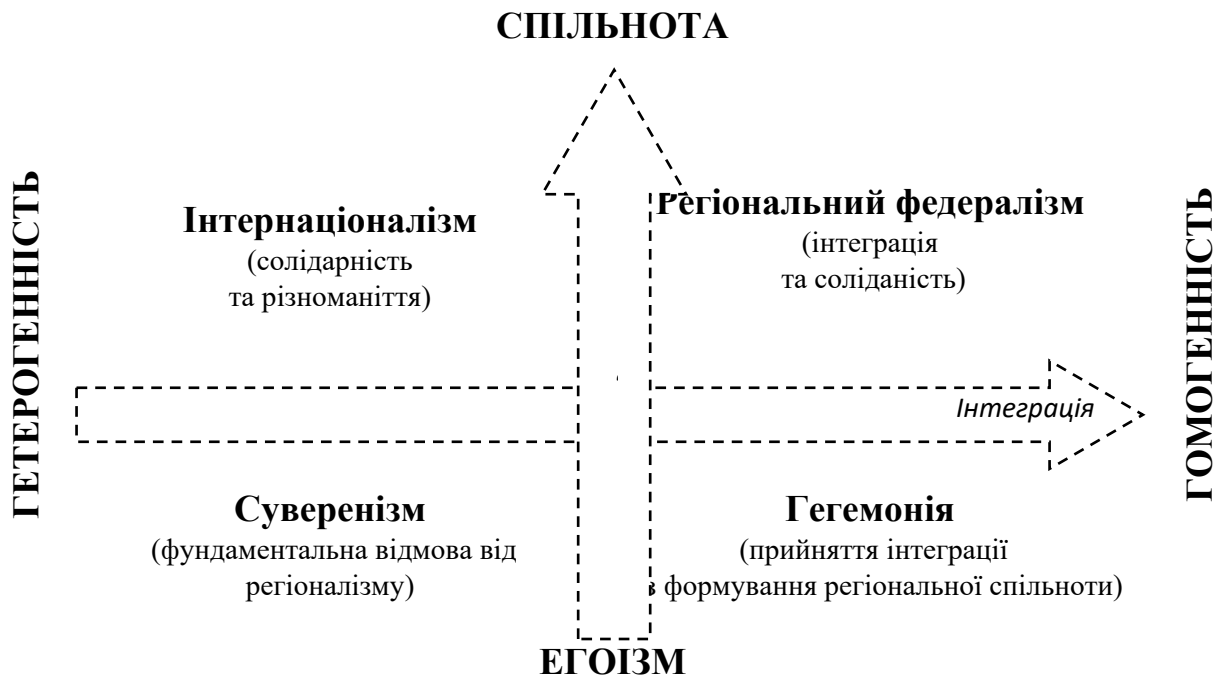
Наслідком цього стає перетворення світового господарстві зі світу держав у світ регіонів, посилення взаємозалежності між місцевим та глобальним рівнями управління. Відповідно, за таких умов посилюється роль регіональних організацій у вирішенні безпекових питань, формуються нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації.

Структурний зв'язок між глобалізацією та регіоналізацією є унікальним і охоплює внутрішні та регіональні (міжнародні) умови, з одного боку, саме внутрішні умови визначають розвиток регіональних процесів. З іншого, поглиблення регіоналізації змінює внутрішні умови її розвитку [190]. Зовнішня спрямованість розвитку регіоналізації, що відповідає сутності відкритого регіоналізму, сприяє збільшенню відкритості для міжнародних ринків, посиленню регіонального співробітництва, що в кінцевому результаті сприятиме забезпеченню стабільності та регіональному порядку. Внутрішня спрямованість регіоналізації ґрунтується на забезпеченні самодостатності, у тому числі через встановлення повного контролю на вирішенням регіональних проблем. Ці відмінності впливають на вибір стратегій регіонального розвитку.

Просторову систему світу формують просторові регіональні системи (Марей Н., Річард Я.) [159] (які можуть об'єднувати декілька країн або їх частин), внутрішні взаємодії яких є більш сильними по відношенню до просторових одиниць, розташованих за їх межами. Такі системи залучають акторів всіх типів (уряди, підприємства, інститути громадянського суспільства, окремі особи, мережі тощо), є достатньо автономними, виступають проміжною ланкою між глобальним та національним рівнями. Під впливом глобалізаційних процесів, які постійно поглиблюються, та глобальних проблем, що тільки загострюються, конкуренція між зазначеними напрямками розвитку процесів регіоналізації тільки посилюється.

Визначення вимірів світового/ регіонального економічного порядку[45], дозволяє дійти висновку – інтеграція не завжди передбачає наявність солідарності, а від так є ризику виникнення ендегенних проблем безпеки регіону (рис.1.1), а регіональне управління інтеграційними процесами стає продовженням національних політик.

Сучасний індустріалізований світ рухається до суспільства ризику, у цьому суспільстві багатство і розподіл багатства замінюється розподілом ризику. Мова йде про появу нової ризикової та непередбачуваної реальності, у якій визначення природи походження загроз та ризиків, розробка відповідних дій з боку держави є недостатнім для ефективного розвитку національної економічної системи.

**Рис. 1.1. Виміри світового/регіонального економічного порядку:
інтеграція та солідарність**

Джерело: побудовано на основі [45]

Посилюється вагомість міждержавної взаємодії та співпраці для спільної протидії ризиковим наслідкам. На жаль, з початку ХХІ століття в світі поступово знижувалась довіра до принципів, конвенцій, процесів, спрямованих на забезпечення миру та стабільності у світі, а від так, сфера застосування переговорних процесів [178,с.4] постійно скорочувався одночасно із посиленням напруги у міжнародних відносинах та збільшення конфліктів по осі демократичні та авторитарні форми управління.

Відповідно, на тлі загострення національних інтересів країн світового господарства безпекова складова їх сталого розвитку стає пріоритетною [55].

Складність конфлікту, пов'язаного із забезпеченням міжнародного безпекового середовища, посилюється викликами, які безпосередньо впливають на національну безпеку [84,с.4-5]:

по-перше, посилюється конкуренція серед великих держав, зростаючих регіональних держав, а також деяких недержавних акторів, за домінування в глобальному порядку задля встановлення нових правил, що визначатимуть міжнародний порядок (посилення конфронтації між США, з одного боку, та КНР і росією, з іншого, на тлі війни, яку розв'язала росія в Україні);

по-друге, важкі наслідки пандемії COVID-19 заглибили економічні проблеми, які безпосередньо пов'язані із енергетичною та продовольчою безпекою, що разом із іншими глобальними викликами (зміна клімату, безпека людини), а також із підсиленням впливу (як позитивного, так і негативного) сучасних цифрових технологій, посилюють невизначеність та вразливість сучасного середовища.

У суспільстві ризику уникнення небезпек і громадянських загроз може зрештою перевершити економічні питання як основну рушійну силу місцевої, національної та міжнародної політики. Оскільки не існує світового уряду, ринковий ризик не може бути обмежений національними ринками. З іншого боку, жоден національний ринок не може повністю захистити себе від проявів глобалізації. Дослідження сучасних ризиків міжнародної безпеки особливо актуалізувались в умовах четвертої індустріальної революції із появою нових технологій (у першу чергу цифрових, біологічних), вплив яких формує нові виклики для розвитку національних економік, їх безпеки, довкілля тощо [179]. Світ став не тільки мультиполярним, а й мультиконцептуальним [126], визначається поглибленням залежності між країнами [65], зростанням економічного

націоналізму у світовій політиці [182], посиленням геоекономічної та геополітичної напруги та посиленням ризиковості глобального середовища.

На необхідність дослідження нових вимірів безпеки звертає увагу Уолт Ст. [205], формуванню ризиків через зміни співвідношення матеріальних та нематеріальних ресурсів, які належать країнам, приділяє особливу увагу Моргентау Г. [160]. Нові умови існування світового господарства викликають нові напрями розвитку конфліктів у світовому співтоваристві, дослідженню яких присвячено наукові розробки Бека У. [91]. Цілком логічним є висновок Агіра С., Армана Н. щодо формування оновленого контексту змістовного наповнення досліджень об'єктів безпеки за нових умов [81].

Еволюція наукових пошуків, пов'язаних із визначенням загроз та ризиків існування та розвитку національних економік, відображає зміни, що відбувається у еволюції безпосередньо концепції безпеки – від традиційної (державоцентристської) до сучасних нетрадиційних концепцій. Відповідно до традиційної концепції контекст безпеки мав вимір сили країни шляхом вимірювання військових сил. Тобто безпосередньо інша держава, її військова сила спроможна забезпечити перерозподіл сил, ресурсів та влади, що може стати джерелом загроз та конфліктів для національної економіки. Відповідно, інші виміри контексту безпеки, які пов'язані із дослідженнями бідності, міграційних процесів, деградація навколишнього середовища набувають актуальності лише за умов, коли вони спроможні викликати зброєний конфлікт [205]. Однак таке уявлення про загрози та ризики безпеці є недостатнім, відповідно, були спроби поглибити та розширити поняття безпеки від рівня держави до безпеки суспільства, безпеки людини.

Військову безпеку країни може забезпечити саме держава, джерелом ресурсного забезпечення якої є потужна економіка, що забезпечує й військову безпеку, й національне багатство країни, зазначає Нанто Д. [161]. Матеріальні (ресурси, військова сила) та нематеріальні (дипломатія, національний характер) фактори визначають співвідношення сил між

країнами, відповідно, більш переважаюча сила спроможна вплинути на це співвідношення, зазначав Моргентау Г. [160,с.201]. Наявність більш переважаючої сили у країни спроможна вплинути на існуючий баланс сил між країнами, що призводить до виникнення конфліктів між країнами. Більш того, посилюючи власну безпеку, уряди країн впливають на послаблення безпеки інших країн через створення відповідних загроз та ризиків (дилема безпеки). У випадку неспроможності забезпечити рівноважний стан у міждержавних взаємовідносинах країни посилюють витрати на забезпечення власної безпеки (у першу чергу це проявляється через збільшення витрат на ВПК, нарощування озброєнь), втрачаючи можливість більш продуктивного використання обмежених ресурсів, а від так і більш ефективного розвитку національної економіки

Інтенсифікація міжнародних відносин суттєво розширили дослідження об'єктів безпеки, який за часи холодної війни був чітко визначений, а за нових умов трансформувався у комплексний та багатовимірний контекст [81,с.107]. Бек У. виділяє три осі конфлікту в світовому суспільстві ризику [91,с.13-14]: конфлікти екологічних ризиків, які спонтанно генерують глобальні динамічні процеси; глобальні фінансові ризики, які трансформуються від індивідуальних до консолідованих; загрози з боку терористичних мереж. Тобто, загрози безпеці національної економіки можуть з знаходитись у позадержавній площині.

Таким чином, у сучасній системі міжнародних відносин вплив кожної держави визначається не тільки її перевагами у військовій силі, а й іншими вимірами її впливу у сучасному геопросторі, до яких відносяться економічний потенціал, рівень інноваційного та технологічного розвитку, дипломатичний вплив тощо. Цілком логічним є розуміння, що сучасний інструментарій впливу з боку держав не обмежується тільки наявним військовим потенціалом, звідси особливої актуальності набуває досягнення та підтримка балансу сил у світовому господарстві. Баланс сил у сучасні

міжнародній системі визначається відповідними правилами та нормами, підкреслює Каплан М. [142], які характеризуються наступним:

- 1) збільшувати можливості, вести переговори, а не боротися;
- 2) не стільки боротися, скільки посилювати можливості;
- 3) припинити боротьбу ніж усунути важливого актора;
- 4) протистояти будь-якій коаліції або окремому актору, що прагнуть прагне зайняти позицію переважання в системі;
- 5) стримувати суб'єктів, які підписуються наднаціональними організаційними принципами;
- 6) дозволяти переможеним або обмеженим основним суб'єктам знов повернутись до системи.

Фактично, мова йде про те, що будь-який конфлікт впливатиме на розвиток національної економічної системи. У сфері міжнародного обміну торговельний конфлікт безпосередньо впливає не тільки на сферу зовнішньоторговельної безпеки, а й національної безпеки в цілому. Досліджуючи зв'язок між міжнародною торгівлею та національною безпекою, можна зазначити, що, з одного боку, спостерігається взаємний позитивний вплив між ними, а з іншого – можуть існувати суттєві протиріччя, коли задля захисту національної безпеки застосовуються спеціальні торговельні заходи. У свою чергу, наголошує Ілген Т. чим більше зростає взаємозалежність між країнами, тим біль скоріше відбуваються зміни у правилах міжнародного обміну [135, с. 56]. Розширення міжнародної торгівлі сприяє підвищенню національної безпеки. З іншої сторони, торговельні санкції негативно впливають на загальний розвиток міжнародної торгівлі, тому їх запровадження має бути тільки у відповідності до міжнародних норм та правил, включаючи угоди СОТ.

Сучасний характер розвитку міжнародної торгівлі свідчить, що у світі протекціонізм посилюється, інструменти, які використовують уряди для захисту національних ринків значно диверсифікувались і набули нових форм. Протекціонізм, підкреслює Холсті К. [133], негативно в цілому

впливає як на загальну міжнародну економічну безпеку, так і на національну безпеку, оскільки значно знесилює систему міжнародних економічних відносин. Олвей Л., Долден Дж., Келлі Р. [167] визначають, що політика протекціонізму посилює ризики для забезпечення національної безпеки, оскільки спостерігається високий рівень взаємозалежності країн, а від так, національні економіки є більш вразливими, оскільки напрями товарних, ресурсних, капітальних потоків змінюються внаслідок впровадження торговельних обмежень і негативно впливають на зростання ВВП країни. Захисні інструменти державної торговельно-економічної політики, у т.ч., дискримінаційного та рестрикційного характеру, які використовуються країнами світу щороку поширюються [127]. Тим більш, що економічні інтервенції з боку держав (навіть ліберальних) фактично ніколи не зникав, оскільки саме національні інтереси визначають відповідний економічний вибір (економічний патріотизм), а від так, виникають нові «інструменти до реконфігурацій глобального управління і взаємозалежності ринків»[56].

Посилення торговельної напруги у світі було пов'язано, перш за все, із діями Адміністрації США, коли за ініціативою Трампа Д. було впроваджено одностороннє підвищення тарифів, що спровокувало адекватне впровадження компенсаційних тарифів з боку Китаю, європейських країн, Канади, Мексики та інших. Як наслідок, такі дії спричинили зрушення у торговельній, інвестиційній сферах, вплинули на загальноекономічну динаміку. Все це дозволяє говорити про виникнення у світовому господарстві своєрідної спіралі, що характеризується, з одного боку, появою нових компенсаційних торговельних тарифів, а з іншого – уповільненням інвестиційних потоків [92,с.5]. Продовження Трампом Д. політики економічного націоналізму призвело не тільки до поглиблення розриву торгівлі з Китаєм, більш вразливими стали транскордонні інвестиційні потоки та торгівля в цілому.

Вплив політики на торговельну сферу залежить значною мірою від того, яким чином торгівля підпорядковується політичній стратегії, що

реалізується урядом [132]. Для країн із малим економічним потенціалом зовнішньоторговельна безпека є важливішою складовою національної безпеки, і не є обов'язковою для потужних країн. Тобто, відбувається певне розмежування між політикою та економікою одночасно із укріпленням торговельно-економічного співробітництва між потужними країнами-партнерами.

Таким чином, розвиток багаторівневої просторової структури світового господарства сприяє появі нових форм міжрегіональної взаємодії, до яких залучаються країни із урахуванням власних інтересів, тому числі безпекових. Національна безпека кожної країни є важливою складовою у системі глобальної безпеки. Спільні інтереси країн-партнерів визначають характер та напрями співробітництва, у т.ч. інтеграційної взаємодії. Трансформації національних інтересів у спільні (глобальні) сприяють міжнародні інституції, регулююча функція яких спрямована на вирішення глобальних проблем, що набули транснаціонального масштабу, виникають у наслідок загроз нетрадиційного характеру, які викликають напруженість у соціумі, мають на нього мультикативний вплив. На Всесвітньому економічному форумі «Глобалізація 4.0: формування нової архітектури в епоху четвертої промислової революції» [200] підкреслювалось, що для побудови спільної архітектури глобального управління потрібні дві складові з боку міжнародного співтовариства: залучення всіх зацікавлених сторін до сталого діалогу, що матиме вирішальне значення, системного мислення, необмеженого короткостроковими інституційними та національними міркуваннями. Неприйняття такого нового підходу стане трагедією для людства.

24 лютого 2022 року було зруйновано принципи мирного співіснування у світі, а саме – порушено основоположну норму міжнародного порядку, яка забороняє застосування або загрозу застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави [178, с.4]. Економічні наслідки вторгнення

Росії в Україну можуть стати визначальними для розвитку глобалізаційних процесів у XXI ст., оскільки війна викликала фундаментальну переоцінку економічних відносин і залежностей, коливання системи цінностей, а мінливі альянси створюють нову глобальну карту економічних відносин [150]. Від так, невизначеність та вразливість сучасного глобального середовища не тільки посилили глобальні виклики та загострили конкуренцію між державами (глобальними, регіональними), регіонами, мова йде про відкриту війну на європейському континенті, що безпосередньо впливає на безпеку національних економік. В умовах глобальної регіоналізації формуються нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік, які сьогодні зазнають стратегічного перегляду із урахування воєнних дій.

Вирішення сучасних проблем, що набули транснаціонального масштабу, потребують спільних рішень, які мають стати результатом ефективного міжнародного співробітництва від двостороннього, регіонального до глобального формату. Відповідно, важлива роль у формуванні глобальної системи безпеки належить міжнародним та регіональним організаціям, діяльність яких спрямована трансформацію інтересів кожної країни у спільні (глобальні інтереси).

Посилення ризиків розвитку світового господарства трансформує сучасні політики країн (торговельно-економічні, зовнішні, міграційні тощо), змінюються інструменти регулювання задля забезпечення національних інтересів. Однак, як доводить сьогодення, колективні засоби врегулювання виявились не спроможними у вирішенні транснаціональних проблем, мінімізувати ризики тощо. Від так, виникає об'єктивна потреба визначення ієрархії рівнів та структурних компонентів економічної безпеки в контексті сучасної просторової структури світового господарства, що сприятиме визначенню й досягненню стратегічних пріоритетів безпекового розвитку національних економік із урахуванням актуальних процесів глобальної регіоналізації.

1.2. Структурні компоненти економічної безпеки як різнорівневої інтегрованої системи

Жоден порядок, який встановлюється у світі, не триває довгий час. Держави, що розвиваються та набувають економічної влади та сили стають все більше зацікавленими у перегляді принципів та відповідних політичних інститутів. Після другої світової війни порядок був встановлений для вирішення двох ключових проблем: створення суверенних національних держав в кожній частині світу, а також забезпечення стабільності та зростання національних економік і світового ринку в цілому шляхом просування ідей лібералізму [87].

На політику держав на глобальному рівні впливають, з одного боку, внутрішні фактори, які сприяють розвитку внутрішніх та інтернаціональних коаліцій з іншими країнами, що, у свою чергу, посилює міждержавну співпрацю впливає, зазначає Солінген У. [191], на формування регіональних порядків. З іншого боку, поведінка держав на глобальному рівні може залежати від впливу потужних держав, що означає інший характер розвитку регіонально-глобальних зв'язків, абсолютно слушно підкреслює Піерсон П. [171], від так, можлива зміна пріоритетів у зовнішній політиці країни у контексті розвитку міжрегіональних зв'язків. Характер впливу регіональних відносин на зовнішню політику країни у просторово-часовому вимірі фактично визначатиметься не географічним розташуванням регіону, а визначеними пріоритетами взаємодії [177]. Відповідно, посилюється вплив регіонів на формування зовнішньої політики на глобальному рівні.

Із появою нових проблем світової політичної системи перехід влади стає важливою умовою реакції на старі та нові проблеми світової політичної системи. Відповідно до теорії транзиту влади (Лемке Д.) [154] в аспекті регіональних систем безпеки, світовий порядок є результатом переваги влади домінуючої держави, у тому числі її відповідних політичних можливостей впливати на вирішення світових проблем. Існуючі регіональні

порядки доповнюють системні провали світового порядку, які не в змозі вирішити міжнародні інституції за сучасних умов, шляхом продукування відповідних правил, спільних норм та режимів, які значною мірою доповнюють один одного.

Порівняльний аналіз систем регіонального порядку (Лейк Д., Морган Р.) [151] ґрунтується на визначенні регіонів з точки зору режиму управління безпекою, і визначає модель управління конфліктом – від досягнення балансу до формування інтегрованих структур. Об'єднана спільнота, що виникає в наслідок інтеграції, зазнає системних змін (Адлер Е., Баннет М., Сміт І.) [184], забезпечує передбачуваність, формує надійну основу для побудови спільних інституцій. Спільноти безпеки виступають як є транснаціональні «когнітивні регіони», де практикуються мирні зміни. Єдність, що виникає в межах певних територій, забезпечує сталість економічної системи [70,с.7.].

У системі міжнародних відносин для окремих груп країн питання забезпечення національної безпеки є взаємопов'язаними, від так, досягнення безпеки (протистояння відповідним загрозам) стає глибоко пов'язаним із питанням розвитку. Теоретичне обґрунтування формування безпекових систем на регіональному рівні втілюється у розробленій концепції комплексів регіональної безпеки (Бузан Б. та Уївер О.) [99]. Зазначена концепція зосереджується на питанні формування безпеки на рівні географічних регіонів світу, де безпека кожного окремого актора знаходиться у тісній взаємозалежності від інших акторів регіону.

Регіональний безпековий комплекс (РБК) визначається як група держав, первинні інтереси безпеки яких настільки тісно пов'язані між собою, що їх національні безпекові системи не можуть розглядатись відокремленими одна від одної. Теорія комплексу регіональної безпеки, яку запропонували Бузан Б. і Уївер О., ґрунтується на виділенні чотирьох взаємопов'язаних рівнів аналізу [98,с.51-55]:

- 1) внутрішня складова розвитку у державах регіону (стан стабільності внутрішнього порядку тощо), що визначає внутрішню вразливість;
- 2) міждержавні відносини (регіональний рівень) між країнами регіону;
- 3) взаємодія регіону з іншими регіонами (міжрегіональний рівень);
- 4) роль глобальних держав у регіоні, що визначає характер взаємодії між глобальною та регіональною структурами безпеки (глобальний рівень).

Із урахуванням зазначених рівнів аналізу, відповідно, регіональні безпекові комплекси можуть розвиватись у напрямі збереження статус-кво, що не передбачає будь-яких структурних змін. Однак, більш реалістичними є певні трансформації, що відбуваються у регіональних безпекових комплексах, що пов'язані із дією внутрішніх або зовнішніх факторів. Відповідно, структурна трансформація регіонального безпекового комплексу може мати внутрішній характер (поглиблення інтеграції, конфронтація між країнами, що входять до комплексу тощо), або зовнішній (перш за все такі трансформації пов'язані зі зміною складу учасників регіонального безпекового комплексу). У будь-якому випадку, основою аналізу трансформацій стає безпосередньо держава, що дозволяє визначити вектор побудови регіональних безпекових комплексів – «знизу в гору», від держави, її національних інтересів до регіонального утворення із відповідними спільними інтересами. Характер відносин між регіональним та глобальним рівнями управління, у свою чергу, може визначатись як [141]: нерелевантні (неактуальні), конфліктні відносини співробітництва, й, нарешті, гармонійні відносини.

Дослідження емпіричних практик розвитку світового господарства у другій половині ХХ століття дозволило диференціювати держави із урахуванням їх спроможності протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Сильні країни характеризуються більшою внутрішньою згуртованістю, тоді як більш слабкі держави є більш вразливими до зовнішніх загроз через наявні внутрішні виклики та проблеми розвитку. З

урахуванням цього країни світу розподіляються за наступними типами [98, с.41]:

наддержави, до яких належать країни, що мають можливості реалізувати свої можливості (військові, політичні, економічні) у всій системі міжнародної безпеки, тобто відносяться до особливих акторів міжнародних відносин, які діють на загальносистемному рівні;

регіональні, до яких відносяться держави із потужним регіональним впливом;

острівні держави, які розташовані в зоні байдужості між регіональними комплексами безпеки;

буферні держави, що значною мірою залежать від наявної безпекової ситуації в країнах-сусідах, і знаходяться між відповідними регіональної безпеки.

Відносно буферних держав, слід зазначити, вони, як правило, мають геостратегічну важливість для акторів з різних регіонів. До таких держав належить, зокрема, і Україна, яка характеризується одночасним перебуванням на пересіченні двох просторів – європейського та пострадянського. Саме тому проблеми національної безпеки України складно розглядати окремо від безпекових проблем обох регіонів. Виконуючи роль буферної держави, Україна відчувала зростаючий тиск, оскільки постійно перебувала під різноспрямованим впливом двох регіональних комплексів безпеки. При цьому довгий час певна невизначеність зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного курсу країни при розв'язанні проблем регіональної безпеки не давала можливості ефективно протидіяти деструктивним наслідкам такого різноспрямованого тиску [58].

Складний комплекс регіональної безпеки охоплює різні сектори держав (військовий, політичний, економічний, соціальний, екологічний), які взаємодіють між собою на різних рівнях (відносини співпраці чи суперництва), при цьому більша частина взаємодії припадає на

регіональний рівень. На формування регіональних комплексів безпеки впливають історичні фактори, які пов'язують певну групу країн, спільне культурна спадщина, географічна близькість країн тощо [98,с.55-56]. Залежно від внутрішньої системи організації дослідники виокремлюють стандартні та центровані регіональні комплекси безпеки.

Стандартні регіональні комплекси безпеки формуються, зазвичай, з двох та більше країн, відносини між якими можуть варіюватися від конфліктних до консолідаційних режимів безпеки, що визначаються військово-політичними питаннями. Полярність країн, що формують зазначені комплекси безпеки, визначається кількістю регіональних держав, відповідно, стандартні регіональні комплекси безпеки можуть бути однополярними (домінанта однієї країни), або багатополярними і не містять потужностей глобального рівня. Центровані регіональні комплекси безпеки виокремлюються через наявність у складі великої держави із домінуванням глобального рівня, а також через значний вплив інституцій у розвитку регіональних інтеграційних процесів. Тобто, центровані регіональні комплекси безпеки також можуть бути однополярними, однак, їх полярність у такому випадку, визначається великою державою або наддержавою, від так інші держави, що входять до комплексу, не можуть сформувати інший регіональний полюс впливу. Центровані регіональні комплекси безпеки можуть характеризуватись також розвинутими інституціями, що наділяють регіону статусом глобального актора, що виконує роль інституту безпеки.

На посилення регіональної динаміки впливає декілька процесів. У наслідок трансформації влади відбувається зміна рівня втручання з боку глобальних держав процеси, що відбуваються в інших країнах та регіонах, зменшується їх владних вплив тощо. Від наявного рівня дружності (або, навпаки, ворожнечі) залежить формування відповідного режиму безпеки (security regime), або, навпаки, конфліктної формації в регіоні. Досягнення відповідного режиму безпеки забезпечується через наявні в регіоні норми та привила, у свою чергу, унеможливлення застосування насильства

характеризує високий рівень безпеки, притаманний співтовариству безпеки (security community). Навпаки, висока ймовірність конфліктів, загроз, застосування сили призводить до утворення конфліктних формувань (conflict community).

Сукупність агентів безпеки, інструментів для побудови миру, моделі безпеки та конфліктів, рівень регіональної інтеграції тощо формують відповідні кластери регіональної безпеки (Таварес Р.) [196], що визначають особливості регіональної побудови:

регіональна фрагментація (що визначається низьким рівнем розвитку регіональних інтеграційних процесів, а побудова миру досягається шляхом використання балансу сил, військової влади тощо),

регіональна коаліція (основним інструментом побудови миру в регіоні є використання різноманітних інструментів співробітництва),

регіональне співтовариство (наявність миру та безпеки визначається усіма суб'єктами, суспільство визнає власну регіональну ідентичність),

регіональна держава (на заміну суверенітету суспільство спільно визнає і делегує повноваження наднаціональним інституціям).

Економічна безпека як складна система характеризується наявністю відповідних взаємообумовлених зв'язків між різними складовими безпеки – економічною, політичною, соціальною, екологічною, інформаційною, демографічною, науково-технічною, технологічною тощо. Для забезпечення економічної безпеки країни, з одного боку, необхідним є ефективний розвиток національної економіки, який забезпечує їх незалежність і самодостатність, а з іншого, ефективна взаємодія та колективна співпраця з іншими країнами на міжнародному рівні. Економічну безпеку визначає сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які формують здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на різних рівнях (національному, міжнародному тощо) [46, с.114]. У дослідженнях Національного інституту стратегічних

досліджень [4,с.125] систематизовано ієрархічну структуру економічної безпеки, яку визначають наступні рівні:

міжнародний (глобальний та регіональний),
національний (державний, регіональний, суб'єктів господарювання та особи).

Відповідно до об'єктів безпеки Мокій А., Дацко О. виділяють п'ять ієрархічних рівнів [51,с.86,89]: мегарівень, макроекономічний, мезорівень, макрорівень, нанорівень. Мегарівень економічної безпеки пов'язаний із сферою наддержавних мегарегіональних структур. Макрорівень пов'язаний із рівнем економічної безпеки держави. Мезорівень визначатимуть безпека регіону, території, галузі, виробничого комплексу тощо. З економічною безпекою підприємств пов'язаний мікрорівень. Економічна безпека родини, особистості визначає нанорівень у запропонованій ієрархії, який є «ядром» і основою економічної безпеки.

Визначення рівнів економічної безпеки із урахуванням трансформацій інтеграційних процесів, які відбуваються на різних рівнях, і пов'язані із поглибленням глобальної регіоналізації, вимагає уточнення визначення регіону у системі сучасного світового простору, який виступає вже більше ніж просто географічний простір, оскільки йому притаманні соціальна та культурна однорідність, спільність політичних поглядів і політичні інститути, економічна взаємодія та взаємозалежність [158,с.146-147]. Сучасне світове господарство має складну ієрархічну просторову структуру, у якій Булатова О. [7, с.65-67] виокремлює три основні регіональні рівні: внутрішньодержавний, державний, наднаціональний, до яких належать відповідні таксономічні одиниці: локальні регіональні утворення, мікрорегіони, мезорегіони, макрорегіони (або національні регіональні утворення), мегарегіони, метарегіони.

Розвиток сучасної просторової системи світового господарства створює умови для формування нових напрямів і форм взаємовідносин між різними регіонами (у тому числі що мають інституційне оформлення у

вигляді інтеграційного об'єднання), що активно просувають власні регіональні ініціативи. Слід зазначити, що до таких ініціатив активно залучаються не тільки уряди країн, а й недержавні суб'єкти. У такому випадку роль урядів у розвитку регіонального співробітництва змінюється або, навіть, зменшується [148]. Широкий спектр форм і типи міжрегіоналізму (інтеррегіоналізму) у своєму розвитку сприяв подальшому збагаченню та ускладненню багаторівневої системи глобального управління [131, с.14]. Типологія сучасних форм міжрегіональної взаємодії [129, 131] передбачає:

- а) чистий міжрегіоналізм (бірегіоналізм), що охоплює двосторонні відносини між інституційно оформленими інтеграційними об'єднаннями;
- б) трансрегіоналізм, передбачає залучення країн до співпраці із регіональними організаціями різної континентальної приналежності;
- в) гібридний міжрегіоналізм, що охоплює відносини між регіональними об'єднаннями, країнами тощо із визначенням єдиних повноважень, що дозволяють застосовувати більш гнучкі механізми розвитку.

Зміщення акцентів від державоцентристської концепції у дослідження регіональної безпеки до комплексного розуміння, що охоплює дослідження як внутрішньої, так і зовнішньої складових розвитку безпекового середовища. Саме це дозволить визначити напрями міжнародного співробітництва країн, інтеграційної взаємодії та міжрегіональної співпраці.

Бірегіоналізм, що визначає традиційний формат міжрегіональної взаємодії, зорієнтований на досягнення такого рівня інституціоналізації, що дозволяє підвищити ефективність реалізації спільних проектів для відповідних регіональних партнерів. Розширення відносини між країнами та регіональними організаціями різної континентальної приналежності (транснаціональний інтеррегіоналізм) сприяє розвитку взаємодії в рамках нового просторового формату із залученням державних і недержавних акторів міжнародних відносин. Й нарешті, гібридний інтеррегіоналізм, що

відображає більш розгалужену систему відносин (між окремою державою та окремою регіональною групою; відносини між повноцінним регіональним об'єднанням та такими, що мають низький рівень інституціалізації), зорієнтований на підтримку та розвиток стратегічного партнерства шляхом укладання різноманітних угод та визначення відповідних єдиних повноважень.

У наслідок розвитку та поширення процесів регіоналізації, що набули глобальних масштабів (глобальна регіоналізація) у світовому господарстві формується нова просторова структура [176]. Враховуючи особливості сучасної просторової світової архітектури, можна запропонувати уточнену ієрархію рівнів та відповідні структурні компоненти економічної безпеки, які представлено у таблиці 1.2.

Представлені структурні компоненти економічної безпеки із урахуванням сучасних умов глобальної регіоналізації актуалізують проблему визначення економічної безпеки як різнорівневої інтегрованої системи, якій притаманні складність, вертикальні та горизонтальні взаємозв'язки, взаємозалежність структурних компонентів, здатність до саморозвитку тощо. Під впливом політичних, економічних, соціальних факторів територіальне визначення регіонів замінюється функціональним (політико-інституційний формат взаємодії) та інтеграційним (із акцентом на соціально-економічну складову взаємодії).

Безумовно, консолідуючими засадами формування регіону в сучасному глобальному просторі стають єдність цінностей, ідеології, детермінанти інтеграційного зближення в цілому, поєднання яких, у тому числі може привести до інституціонального оформлення регіональної та міжрегіональної взаємодії. Приєднання нових акторів до цих регіональних та міжрегіональних проєктів (країн, інтеграційних об'єднань) впливає на визначення кордонів регіонів, які тісно пов'язані і з глобальною системою, і з національними.

Таблиця 1.2

**Структурні компоненти економічної безпеки як різнорівневої
інтегрованої системи в умовах глобальної регіоналізації**

Таксономічний рівень	Рівень регіону	Характер відносин	Економічна безпека	
			Структурний компонент	Об'єкт захисту
Глобальний:	Глобальний регіон	Багатосторонні відносини між країнами та регіональними організаціями/групами різної континентальної приналежності	Глобальна економічна безпека	Світовий порядок, сталий розвиток
• Бірегіональний	Мегарегіон	Відносини між регіональними організаціями	Міжнародна економічна безпека	Економіка та інтереси інтеграційного об'єднання
• Трансрегіональний	Мегарегіон	Відносини між країнами та регіональними організаціями різної континентальної приналежності	Міжнародна економічна безпека, національна безпека	Економіка та інтереси регіональної групи, регіональний порядок
• Гібридний	Мегарегіон	Відносини між державою/ регіональним об'єднанням та регіональним об'єднанням/ групою	Міжнародна економічна безпека, національна безпека	Економіка та інтереси регіональної групи, регіональний порядок
Регіональний (міждержавний)	Мегарегіон	Відносини між країнами	Національна безпека, економічна безпека	Економіка, двосторонні інтереси
Національний	Макрорегіон	Внутрішні відносини в країні	Національна безпека, економічна безпека	Національна економіка, національні інтереси
Внутрішньо-державний	Мезорегіон	Внутрішні відносини в країні	Економічна безпека регіонів міст	Економіка міста, економіка регіону
	Мікрорегіон	Внутрішні відносини в країні	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економіка суб'єктів господарювання
Базовий			Людина та її потреби	Безпека особистості

Джерело: складено автором на основі аналізу джерел [1, 7, 16,18, 21, 51,61,75,131]

Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації знаходиться під особливим впливом зазначених регіональних просторів. Різні рівні просторової структури світового господарства визначають відповідні відносини влади, із урахуванням яких визначається система стратегічних пріоритетів безпеки національної економіки, її залучення до регіональних безпекових комплексів в сучасних умовах глобальної регіоналізації.

Аналіз функціональності безпекової сфери [88] вказує, що відповідна регіональне безпекове угруповання може виконувати свої функції задля:

- налагодження та реалізації безпекового діалогу та управління конфліктами, спрямовані на встановлення або підтримання миру в регіоні;
- розвитку системи військової співпраці на основі взаємної стриманості;
- просування демократичних стандартів в уряді, забезпечення прав людини тощо;
- посилення безпеки шляхом поглиблення економічного співробітництва, спільної протидії викликами, ризикам і загрозам, у тому числі гібридним.

Міжрегіональні відносини відрізняються від звичайних міждержавних відносин, оскільки до окрім держав, до відповідна система взаємозв'язків охоплює регіональні організації, громадські організації. Відповідно, координації міжрегіональної взаємодії є більш складним і проблематичним, оскільки наявні державні структури, які задіяні у реалізації міждержавних відносин, мають вже становленні формальні процедури і механізми, тоді як реалізація міжрегіональних відносин потребує більш широкого кола консультацій та переговорів, потрібних для формування узгоджених рішень. Гардіні Дж.Л. та Маламуд А. [121] пропонують два напрями дослідження міжрегіональних відносин політико-інституційний і соціально-економічний характер, що формують чотири

типи закономірностей міжрегіональних відносин, які представлено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Форми реалізації міжрегіональних відносин

Вимір взаємодії	Роль більш розвинутого партнера/регіону	
	Активна	Пасивна (або рівна)
Політико-інституційний	Лідерство	Наслідування
Соціально-економічний	Співпраця	Обмін

Джерело: побудовано на основі [121]

Лідерство, як форма взаємодії, передбачає, що одна із сторін (більш потужна країна або інтеграційне об'єднання) приймає на себе більшу частину відповідальності за створення цілі, моніторинг курсу та забезпечує підтримку шляхом забезпечення менш потужного партнера відповідними інструментами, що дозволять останньому виконати визначені зобов'язання в рамках встановленої взаємодії. Наслідування, як формат відносин, передбачає застосування інтеграційної стратегії, яку вже апробовано більш потужним партнером. Формат співпраці передбачає надання технологічної, фінансової та економічної допомоги з боку більш розвинутого партнера. Найменш вимогливою формою взаємодії виступає торговельний обмін із застосуванням відповідної політики, що може доповнюватись питаннями інвестицій, стандартів, екологічних та трудових норм тощо.

Таким чином, новий формат міжрегіональних зв'язків, у т.ч. таких, що виходять за межі певного регіону, передбачає поєднання соціально-економічних, політичних, культурних процесів тощо, до яких залучаються країни та/або регіони. Відповідно, мова йде про посилення взаємодії та співробітництва у певному просторі, який створюють ці країни та/або регіони. У такому випадку просторове співробітництво набуває ознак сталості та інституційності, що ґрунтується на єдності інтересів, у т.ч. безпекових.

Зазвичай міжрегіональні відносини асиметричні, оскільки вони охоплюють різні за рівнем розвитку регіони. Основне коло питань, що охоплює міжрегіональне співробітництво, на думку Гардіні Дж.Л. Д та Маламуд А., стосувалось проблем соціально-економічного розвитку, а безпекові питання, навіть попри прийняття відповідних заяв, як правило, не мали конкретних результатів [121]. Однак реальність сьогодення доводить, що безпекові питання стають найголовнішими у забезпеченні стійкості національних економік, їх сталого розвитку.

За часів старого регіоналізму визначення системи безпеки стосувалось виключно суверенних країн. Із розвитком нового регіоналізму система безпеки стала охоплювати, окрім суверенних країн, також і регіональних, місцевих та недержавних акторів [7,с.92]. Спостерігається певна логіка у розвитку сучасних досліджень, які присвячено процесам управління регіональною безпекою. Так, Бьорзел Т., Ріссе Т. визначають, якщо спочатку основна увага приділялась визначенню базових понять, інституційного забезпечення тощо, то із поширенням та поглибленням процесів регіоналізації цілком логічним стає дослідження емпіричного досвіду безпекової політики різних регіонів світового господарства [93]. У цьому контексті досить цікавою є точка зору відносно визначення еталону (норми) розвитку регіоналізму, за основу якого тривалий час розглядався досвід європейського регіоналізму. Солінген Е. [190] визначає, що Європейський Союз як інституція скоріше становить аномалію, а не норму розвитку регіоналізму, що суттєво розширює підґрунтя для нових досліджень інституційного забезпечення регіоналізму в сучасних умовах.

Залежно від типу загроз, що виникають відносно регіону, ризиків та викликів, із урахуванням існуючої системи інституційного забезпечення регіонального розвитку, формуються різні моделі і типи структур управління регіональною безпекою [173]. Серед актуальних моделей регіональної співпраці у XXI ст. в безпековій сфері можна виокремити наступні:

альянси – модель співпраці має, зазвичай, оборонний характер, і передбачає об'єднання спільних зусиль проти зовнішніх загроз. Для внутрішніх процесів альянс сприяє посиленню довіри між країнами – учасниками альянсу стимулює співпрацю в інших сферах. У глобальних масштабах подібні альянси не укріплюють систему міжнародної безпеки, а навпаки, можуть посилити напругу та ліній розмежування;

колективну безпеку – модель, що спрямована на запобігання або стримування війни шляхом забезпечення відповіді на будь-який акт агресії або загрозу миру серед його членів. Цілком логічним, що із зростанням кількості учасників такої моделі регіонального співробітництва досягнення спільних рішень ускладнюються. За наявності консенсусу між великими державами, що охоплено зазначеною моделлю міжрегіонального співробітництва, система колективної безпеки досягається легше, однак, з іншого боку, навіть незначний конфлікт між найбільшими державами може ускладнити внутрішні відносини в рамках відповідних регіональних груп;

режим безпеки – модель, що визначає механізм встановлення певних норм і правил, що стосуються врегулювання безпекових питань (незастосування сили, повага до існуючих кордонів, використання зброї тощо);

спільноту безпеки модель регіонального співробітництва, що об'єднує групу країн, які мають стійку і глибоку взаємодію, і не воюватимуть між собою, а вирішуватимуть суперечки іншими способами. У цьому контексті інтеграція стає процесом спільного пошуку вирішення безпекових питань, само інтеграційне об виступає як «плюралістичне товариство безпеки» [173,с.5]. Слід зазначити, що структури управління можуть трансформуватись, переходити від одного типу до іншого, залежно від зовнішніх та внутрішніх змін, що відбуваються у середовищі. Система регіональної безпеки інституціоналізується через мережу регіональних і субрегіональних організацій, які розділяють спільні розуміння, норми та практики в сфері безпеки [44,с.156].

Таким чином, ґрунтуючись на визначенні ієрархії рівнів економічної безпеки в контексті сучасної просторової структури світового господарства, можна визначити, що регіональний безпековий комплекс характеризується розгалуженою системою взаємозв'язків і взаємозалежності, що виділяє його як певну систему (підсистему) у складі світового простору. Новий формат міжрегіональних зв'язків передбачає поєднання соціально-економічних, політичних, культурних процесів тощо, до яких залучаються країни та/або регіони, що посилюють взаємодію та співробітництво у певному просторі, ознаками якого стають сталість, інституційність, що ґрунтуються на єдності інтересів, у т.ч. безпекових. Відповідно, аналіз комплексу регіональної безпеки передбачає врахування декількох складових – зовнішньої, що охоплює глобальний та регіональний рівень взаємодії, особливості міжрегіональної та міждержавної взаємодії, та внутрішньої, яка характеризується особливістю внутрішньополітичного розвитку країни, рівнем її влади, що, у свою чергу, передбачає застосування відповідних методичних підходів до вимірювання рівня безпеки.

1.3. Науково-методичні засади дослідження вимірювання рівня безпеки та моніторингу її стану

У системі забезпечення економічної безпеки вагоме місце займає оцінювання її рівня з метою подальшого визначення стану безпеки та розробки заходів управління безпековою складовою соціально-економічного розвитку країн, регіональних угруповань, регіонів тощо. Відсутність загальноприйнятих підходів до здійснення такого оцінювання обумовлює актуальність наукового пошуку в цьому напрямі та появу різних методів, прийомів, інструментів проведення аналізу економічної безпеки.

Особливості процесу оцінювання економічної безпеки пов'язані із наступним:

- економічна безпека комплексне та системне поняття, відповідно оцінка має базуватись на застосуванні системного підходу з врахуванням структурних компонентів (підсистем безпеки) та зв'язків між ними;

- економічну безпеку можна оцінювати з позиції статичного підходу, відповідно фіксувати та описувати стан безпеки на певний момент часу, застосовуючи методи описового аналізу, експертні оцінки, методи аналізу статистичних даних;

- високий рівень невизначеності економічного розвитку обумовлює швидкий характер змін параметрів соціо-економічного, політико-правового, навколишнього середовища, що в свою чергу впливає на економічну безпеку через прискорення динаміки її компонентів та індикаторів, що відповідно вимагає доповнення статичного підходу динамічними методами аналізу та впровадженням системи постійного моніторингу;

- всебічна оцінка економічної безпеки вимагає поєднання якісних (описових) та кількісних (розрахункових) методів аналізу та оцінки, що відповідно дозволить як ідентифікувати стан безпеки (критичний, не/задовільний, не/безпечний, оптимальний тощо), так і визначати кількісний рівень у межах визначеного діапазону (зазвичай 0-1, 0-100 тощо), який в подальшому можна використовувати для моделювання впливу економічної безпеки на індикатори соціально-економічного розвитку країн;

- оцінка безпеки неможлива без врахування загроз та ризиків, тому методи вимірювання ризиків також мають займати вагоме місце в системі оцінки економічної безпеки.

Найбільш поширеними методами вимірювання рівня економічної безпеки є конструювання індексів безпеки з використанням методів багатовимірного оцінювання, різних прийомів побудови комплексних (інтегральних) показників. Слід зазначити, що такі індекси можуть охоплювати поняття економічної безпеки в цілому, включаючи в структуру узагальнюючого індексу економічної безпеки локальні складові (субіндекси

безпеки) [10, 16, 17, 49, 50], а можуть відображати специфіку оцінки окремих складових економічної безпеки, зокрема фінансової [9], соціальної [53], зовнішньоторговельної [74], боргової [102], демографічної [134] тощо.

Відмінності таких індексів полягають, по-перше, у рівні агрегування даних та побудованій структурі зведеного індексу безпеки, що може включати 2-3 або більше підрівнів (ієрархічних складових), по-друге, безпосереднім набором показників (індикаторів або параметрів безпеки), що виступають вимірниками рівня безпеки, та по-третє, методикою розрахунку, зокрема способами нормування (стандартизації) та агрегування даних, що застосовуються при безпосередньому розрахунку інтегрального індексу або його субіндексів.

У деяких дослідженнях результати розрахунку індексів безпеки супроводжуються визначенням граничних (критичних) значень як самих індикаторів безпеки, так і комплексного індексу безпеки з використанням статистичних інструментів, що дозволяє визначати рівень безпеки та виділяти зони ризику [72,73].

Також слід зазначити, що одним із актуальних напрямків формування системи забезпечення економічної безпеки та її безпосередньої оцінки є врахування та оцінювання ризиків та загроз безпеці. Як наслідок, концептуальні засади управління національною безпекою тісно пов'язані з концепцією ризиків. Провідні економіки світу в свої стратегічні документи в сфері безпеки включають оцінку ризиків як підґрунтя стійкості безпекового розвитку. Так, в проекті Стратегії економічної безпеки ЄС (2023) [83] зазначається, що метою розробки стратегії є забезпечення основ для надійної оцінки та управління ризиками для економічної безпеки на рівні ЄС, національному та бізнес-рівнях, що особливо актуально в поточний період часу, коли ці ризики швидко розвиваються та зливаються з проблемами національної безпеки, отже відповідно впливають на стан безпеки. Також зазначено, що основними типами ризиків, з якими стикається європейська економіка є ризики для стійкості ланцюгів

постачання, включаючи енергетичну безпеку (ризиків недоступності або дефіциту критично важливих продуктів або вхідних ресурсів у ЄС); ризиків для об'єктів критичної інфраструктури (системи трубопроводів, підводних кабелів, виробництва електроенергії, транспорту, електронних комунікаційних мереж) та системи кібербезпеки; ризиків, пов'язані з технологічною безпекою та витоком технологій; нарощування озброєння країн, зростання рівня економічної залежності від інших країн світу та відповідно можливість тиску на процес прийняття рішень.

США, оцінюючі ключові характеристики системи торговельної та економічної безпеки, розглядають стан безпеки через призму доменів (сфер), що мають критично вирішальне значення для стійкого зростання економіки країни (критично важливе виробництво та промислова безпека; телекомунікації, кібербезпека та захист даних; захист прав інтелектуальної власності; транспортна система та логістика; сфера досліджень та розробка нових технологій; інфраструктура позиціонування, навігації та часу; енергетичні мережі; сфера охорони здоров'я та медицина; продовольча безпека та розвиток сільського господарства) [202]. При цьому ці сфери аналізуються саме з позиції виокремлення ризиків щодо їх ефективного розвитку та стійкого функціонування. Саме виокремлення та оцінка ризиків дозволяє сформулювати заходи управління економічною безпекою.

Відповідним чином формується логіка взаємозв'язків: напрямок оцінки безпеки, що корелює з об'єктом (особистість, суб'єкт господарювання – підприємства, країна, макрорегіон, об'єднання країн тощо) та ієрархічним рівнем безпеки (глобальний, регіональний, національний) визначає характер (тип) оцінки, який в свою чергу обумовлює вибір найбільш дієвих інструментів оцінки, використання яких дозволяє отримати певні результати оцінки безпеки (рис. 1.2.).

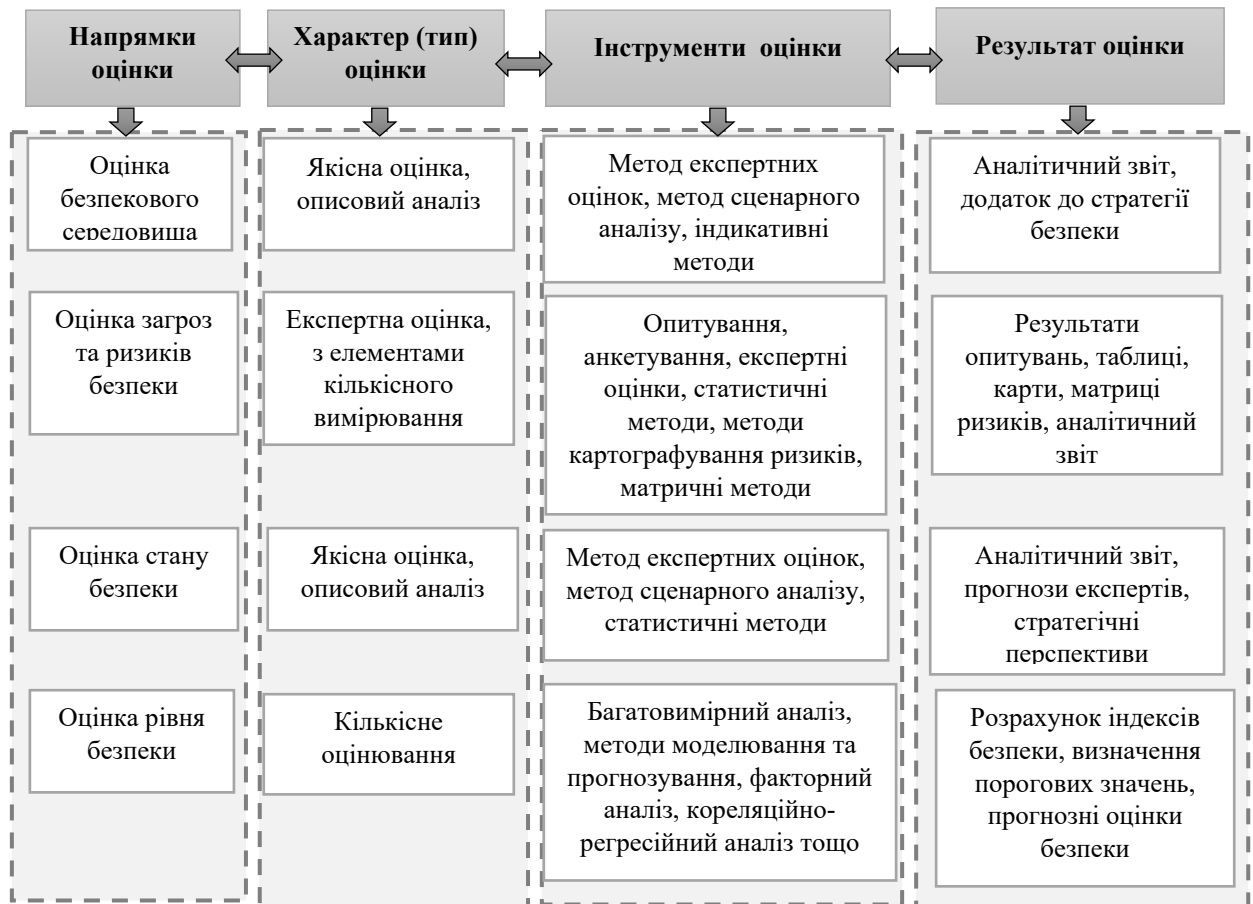

Рис. 1.2. Взаємозв'язок елементів процесу оцінювання економічної безпеки

Джерело: складено автором

У системі напрямів оцінки можна виділити такі фокуси оцінювання, як безпекове середовище, система загроз та ризиків безпеки, стан безпеки та рівень безпеки. Характер оцінки визначає її тип, зокрема змістовний (якісний аналіз), описовий аналіз, що включає статистичну описову оцінку, та кількісний аналіз (проведення відповідних аналітичних розрахунків). Відповідно до типу оцінки застосовується специфічний інструментарій оцінювання, що представлений поєднанням різних методів аналізу, зокрема метод експертних оцінок, метод сценарного аналізу, індикативні методи, методи анкетування, методи дескриптивної статистики, багатовимірний аналіз, методи моделювання та прогнозування, факторний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз та інші методи. Результат оцінки

виражається у формі представлення результатів аналізу, що може мати вигляд документу, наприклад аналітичного звіту, стратегічного плану чи змістовного розділу стратегії, представлено у вигляді результатів опитування, прогнозів та думок експертів, розрахункових матеріалів, зокрема індексів безпеки, їх порогових, оптимальних рівнів, прогнозних та змодельованих (оптимізованих) оцінок.

У рамках дослідження запропоновано комплексний підхід до оцінки економічної безпеки, що включатиме поєднання різних фокусів оцінки елементів системи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях (глобальному, регіональному та національному), а саме оцінку глобального середовища безпеки через аналіз загроз та ризиків; багатокритеріальну оцінку позицій країн (на прикладі ЄС та України) в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз регіональних комплексів безпеки; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки (на прикладі ЄС та України), аналіз національних особливостей стану системи економічної безпеки (рис. 1.3.).

Для оцінки загроз та ризиків в дослідженні запропоновано провести опитування з використанням анкетного методу, що дозволить отримати експертну оцінку чинників безпекового середовища. У розробленій анкеті (додаток В) запропоновано перелік чинників зовнішнього характеру, що формують основні ризики безпеки соціально-економічного розвитку країн, країн ЄС та України, зокрема, на основі якого сформовані питання анкети (закритого типу). А також включено відкрите питання, що дозволяло експертам додати інші чинники, що не враховані або упущені в наведеному переліку.

Рис. 1.3. Логіка комплексного підходу оцінки економічної безпеки

Джерело: складено автором

Особливість структури анкети та процедури опитування полягала у наступному:

1. кожне питання містило визначення ризику глобального (зовнішнього) характеру, що потрібно було оцінити за такими критеріями оцінювання: імовірність настання, сила впливу на безпеку соціально-економічного розвитку, період потенційної дії (впливу) на безпеку.

2. Для критерію «імовірність» було використано трибальну шкалу: 1 – низька імовірність, 2 – середня імовірність, 3 – висока імовірність.

3. Для критерію «сила впливу» шкала також мала трибальний вимір: 1 – мінімальна сила впливу, 2 – помірна сила впливу, 3 – суттєва сила впливу.

4. Критерій «період дії» оцінювався також за трибальною шкалою: 1 – короткостроковий період (до 2х років), середньостроковий період (протягом 5 років), 3- довгостроковий період (протягом 10 років та більше) (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Шкала критеріїв оцінювання загроз та ризиків безпеки

Імовірність виникнення	Сила впливу на стійкість економічного розвитку	Період дії (потенційного впливу) на безпеку
1 - низька	1 – незначні, мінімальні	1 - короткострокові (протягом 2х років)
2 - середня	2 - помірні	2 - середньострокові (протягом 5 років)
3 - висока	3 - суттєві	3- довгострокові (протягом 10 років та більше)

Джерело: складено автором

5. Кожен ризик за трьома наведеними критеріями мав бути оцінений експертом балом від 1 до 3.

6. З метою подальшої класифікації неведені у переліку ризики були попередньо систематизовані на такі категорії: Е – економічні, С – соціальні, ЕС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні.

7. Анкета містила перелік з 31 визначених глобальних (зовнішніх) ризиків, серед яких 9 (або 29%) – це економічні ризики (за категоріями з п.6), 4 (13%) – соціальні, 7 (23%) – екологічні, 4 (13%) - технологічні, 5 (16%) – політичні, 2 (6%) – змішані, що одночасно віднесені до двох категорій, зокрема економічні та політичні.

Перевагою запропонованої структури анкети та характеру опитування на її основі є те, що отримані експертні оцінки дозволять надані кількісні характеристики виміру загрозам та ризикам (на основі бальної та змістовної оцінки), ранжувати ризики за рівнем імовірності, силою впливу та часовою ознакою (на основі розрахунку середнього балу за результатами відповідей експертів, що взяли участь у анкетуванні); провести компаративний аналіз ризиків різних категорій та відповідно зробити висновок щодо вагомості та переважання ризиків різного характеру.

У рамках першого етапу оцінки безпеки (рис.1.3) для оцінки позицій країн в глобальному середовищі запропоновано використати результати оцінювання країн за ключовими міжнародними рейтингами, які формуються міжнародними організаціями, фондами, науково-дослідними, консалтинговими компаніями. В основі формування рейтингів покладено розрахунок відповідних глобальних індексів, за ранжируваними оцінками яких і складається рейтинг, що дозволяє порівнювати країни за ефективністю, конкурентоздатністю, якістю життя, рівнем добробуту, інноваційністю, політичною стабільністю та іншими параметрами, таким чином виявляючи найуспішніші країни, що є безперечними лідерами у глобальному середовищі та відповідно їх рівень стійкості розвитку та безпеки є також найвищим.

Оскільки аналіз рівня економічної безпеки, як було зазначено вище, має формувати підґрунтя для ефективної оцінки та управління ризиками економічної безпеки як на регіональному рівні (Європейський регіональний безпековий комплекс), національному рівні (національна безпека окремих країн ЄС), так і на бізнес-рівні (мікроекономічний, що представлений інтересами суб'єктів господарювання та населення), то відповідно доцільно аналізувати рейтинги на основі їх попередньої класифікації по сферам (компонентам) безпеки, що в свою чергу корелюють з категоріями глобальних ризиків (економічні, соціальні, геополітичні, технологічні та екологічні), які стоять на сьогодні перед світом відповідно до оцінок Всесвітнього економічного форуму [200], а також було виокремлено в рамках оцінювання на основі опитування, що охарактеризовано вище.

У таблиці 1.5 представлені результати систематизації найбільш відомих та актуальних на поточний момент часу (2023 р.) міжнародних рейтингів, у яких відтворено складові економічної безпеки. Систематизація міжнародних рейтингів країн світу за соціальною, політико-правовою, технологічною, екологічною складовою безпеки представлена у Додатку Д.

Таблиця 1.5

**Міжнародні рейтинги країн світу
(із економічною складовою безпеки)**

Глобальне рейтингування (індекс)	Розробник	Мета
Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index, з 2022 Business Ready (B-READY) Index), DB	The World Bank Group	Порівняти країни за легкістю ведення бізнесу, наявністю прозорих та ефективних регулятивних правил здійснення економічної діяльності
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) ER	The Heritage Foundation	Вимірювати розвиток економічної свободи у країнах світу
Індекс ефективності досягнення цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals Index), SDGI	Sustainable Development Solutions Network	Вимірює прогрес країн у досягненні цілей сталого розвитку
Індекс глобальної стійкої конкурентоспроможності Global Sustainable Competitiveness Index, GSCI	SolAbility The Global Sustainable Competitiveness Index Report	Вимірювати рівень конкурентоспроможного розвитку країн на засадах сталого розвитку та поєднання економічних факторів з екологічними та соціальними
Індекс рівня глобалізованості країн світу (KOF Index of Globalization) KOF	KOF Swiss Economic Institute	Порівнювати країни за рівнем глобалізованості у трьох вимірах: економічна, соціальна та політична глобалізація

Джерело: складено автором [107,137, 149,193, 201]

Алгоритм подальшого аналізу оцінок країн по ключовим міжнародним рейтингам полягатиме у наступному:

1. Оцінка позицій країн у наведених рейтингах (табл.Ж.1-Ж.4, Додаток Ж) на основі аналізу бальної оцінки відповідного індексу та рангу (порядкового номеру в ранжируваному переліку країн), а також з використанням методів оцінки динамічних рядів оцінка зміни позиції (ΔR) та індексу ($\Delta I\%$): $\Delta R = R_1 - R_0$, де R_1 – ранг поточного періоду часу (останнього актуального рейтингу), R_0 – ранг базового періоду часу (дані попередніх рейтингів). Якщо $\Delta R = 0$ (позиція не змінилась), якщо $\Delta R > 0$ (позиція погіршилась ↓), якщо $\Delta R < 0$ (позиція покращилась ↑). Втрата позицій логічно може розглядатися як погіршення умов розвитку країни, зменшення стійкості, зростання нестабілізуючих умов чи подій, що є свідченням погіршення стану економічної безпеки та навпаки. $\Delta I\% = (I_1 -$

$I_0/I_0 * 100$, де I_1 – оцінка індексу (score) поточного періоду часу (останнього актуального рейтингу), I_0 – величина індексу базового періоду часу (дані попередніх рейтингів). Якщо $\Delta I\% = 0$ (змін не відбулося), $\Delta I\% > 0$ (зростання рівня індексу) $\Delta I\% < 0$ (зменшення рівня індексу). Зростання рівня індексу (навіть за умови незмінних чи несуттєвої втрати позиції) є свідченням підвищення успіхів (або досягнень, або ефективності) країни у тій сфері, що аналізуються в рамках міжнародного рейтингу, що також може оцінювати як передумова покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій та відповідно навпаки.

2. Оцінка узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн. У рамках даного етапу доцільно порахувати: середнє значення індексу (\bar{I}) по сукупності (вибірці) країн, що дозволяє визначити центр тяжіння та відповідно порівнювати країни відносно середнього виділяючи більш ефективні та менш ефективні економіки; мінімальне (I_{\min}) та максимальне (I_{\max}) значення індексу, що дозволяє виокремити країну абсолютного лідера та країну аутсайдера вибірки, визначити розмах варіації даних (зростання якого є свідченням збільшення неоднорідності та асиметрії); стандартне відхилення (σ) та коефіцієнт варіації ($V\sigma$), що також є вимірниками неоднорідності, зростання якої є негативним фактором функціонування сукупностей (наприклад, країн в межах регіональних комплексів безпеки), коефіцієнту диференціації (d), що оцінює максимальний рівень відмінності між країнами відповідно оцінок індексів.

Формули для розрахунку показників представлені нижче:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(I-\bar{I})^2}{n}} \quad (1.1)$$

$$V\sigma = \frac{\sigma}{\bar{I}} * 100 \quad (1.2)$$

$$d = \frac{I_{\max}}{I_{\min}} \quad (1.3)$$

3. Розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах. З точки зору статистичного аналізу структурними характеристиками розподілу є квантилі розподілу, зокрема квартилі (значення досліджуваної ознаки, що поділяє сукупність на чотири рівні частини), квінтилі (поділяють діапазон даних на п'ять рівних частин), децилі (на десять рівних частин). Відповідно в результаті оцінки перших (починаючи з початку рейтингу) структурних характеристик, отриманих на основі рангів, можна говорити та порівнювати результати рейтингування по топ10%, топ20% та відповідно топ25% країн-лідерів, що також дозволяє їх відносити до країн з достатньо високою спроможністю забезпечення стійкості та безпеки розвитку.

4. Розрахунок інтегральних індексів лідерських позицій країн в глобальному середовищі. Структура зазначеного інтегрального індексу представлена в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

**Структура інтегрального індексу лідерських позицій країн
в глобальному середовищі**

Інтегральний індекс лідерських позицій країн в глобальному середовищі (I_R)				
Економічна субскладова (I _E)	Соціальна субскладова (I _C)	Політико- правова субскладова (I _P)	Технологічна субскладова (I _T)	Екологічна субскладова (I _{nc})
DB ER SDGI GSCI KOF	HDI GPI SPI WHI	CPI DI GPI FSI	GII GKI GCSI	EPI GGI

Джерело: складено автором

Запропонований інтегральний індекс включає 5 субскладових (економічну, соціальну, політико-правову, технологічну та екологічну) та компонується з 18 індикаторів (індексів міжнародних рейтингів), зокрема 5 індексів економічної складової, по 4 – соціальної та політико-правової, 3 – технологічної та 2 – екологічної. Відповідно до алгоритмів формування комплексних (інтегральних показників) [130] розрахунок складався із таких

етапів: по-перше, вибір методів стандартизації вхідних даних (індикаторів), по-друге, вибір способу агрегування стандартизованих даних.

Оскільки призначення індексу сформувати узагальнюючу характеристику позицій країн в глобальному середовищі, то найбільш оптимальним методом стандартизації є порівняння відносно середньосвітового значення індикаторів. Серед рейтингових індексів є не тільки стимулятори (зростання значень яких покращує результативність розвитку країни та навпаки), але й дестимулятори (зростання значень індексів викликає погіршення ефективності розвитку країни). До останніх належать GPI (Глобальний індекс миру) та FSI (Індекс крихких держав).

Відповідно зазначені типи індикаторів стандартизуються по різному:

$$SI_i = \frac{I_{ij}}{I_{iw}} \text{ (для стимуляторів) ,} \quad (1.4)$$

$$SI_i = \frac{I_{iw}}{I_{ij}} \text{ (для дестимуляторів),} \quad (1.5)$$

де I_{ij} = значення індексу з i -го рейтингу j -ї країни,

I_{iw} – середньосвітове значення індексу з i -го рейтингу.

Для агрегування стандартизованих даних використано метод геометричної згортки з рівними вагами, що передбачає розрахунок середньої геометричної:

$$I_R = \sqrt[m]{\prod_{i=1}^m SI_i} \quad (1.6)$$

Якщо $I_R > 1$, це свідчить про те, що узагальнююча оцінка позиції країни у глобальному середовищі є вищою (кращою) порівняно з середньосвітовим рівнем, чим більше I_R відхиляється від одиниці, тим більшим є лідерський потенціал країни. І навпаки, якщо $I_R < 1$, то узагальнюючі позиції країни у глобальному середовищі є незадовільними, тобто нижчими (гіршими) порівняно з середньосвітовим рівнем, чим більше I_R наближується до нуля, тим меншу роль країна відіграє в системі світогосподарських зв'язків, відповідно гіршими є передумови забезпечення стійкості та безпеки розвитку. Відповідно до зазначеного вище, аналіз інтегральних індексів має включати оцінку самих індексів I_R та ступеня відхилення ($\Delta_R = I_R - 1$).

Повертаючись до логіки комплексного підходу до оцінки економічної безпеки (рис.1.3) на другому етапі (регіональний рівень безпеки) пропонуємо провести компаративний аналіз регіональних безпекових комплексів (РБК) та врахувати інтеграційний чинник в системі забезпечення економічної безпеки. Компаративний аналіз РБК має базуватися на таких критеріях, як умови формування, потенціал розвитку, зокрема природно-ресурсний, науково-технологічний, виробничий, соціально-демографічний, середовища безпеки та загрози, що його обумовлюють, а також особливості інституційного забезпечення економічної безпеки.

У рамках регіональних безпекових комплексів посилюються інтеграційна взаємодія, зменшення обмежень на шляху руху товарів та послуг, а також факторів виробництва створюються додаткові передумови для зростання конкурентоспроможного потенціалу країн та підвищення можливостей забезпечення стійкості розвитку. У цьому аспекті саме зовнішньоторговельна складова економічної безпеки є найбільш точним критерієм виміру переваг або ризиків посилення зовнішньоторговельних зв'язків, у тому числі й під впливом поглиблення процесів інтеграції. Для України в поточних умовах та в майбутньому в післявоєнний період саме інтенсифікація процесів євроінтеграції розглядається як вагомий стимул ефективного відновлення економіки країни.

У дослідженні запропоновано застосувати індексний підхід для врахування зовнішньоторговельної складової безпеки на прикладі вибірки країн ЄС та України. По-перше, було сформовано систему зовнішньоторговельних індикаторів, що можуть виступати в якості чинників безпеки, зміна яких у певному напрямку може ідентифікувати загрози (ризик) зовнішньоторговельній безпеці як складової економічної безпеки країн. Система цих індикаторів з урахуванням характеру впливу на зовнішньоторговельну безпеку та можливими критичними (пороговими) значеннями представлена в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Зовнішньоторговельні індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор	Характер впливу	Тип	Порогове значення
Експорт товарів та послуг, % до ВВП (I ₁)	Індикатор характеризує рівень відкритості економічної системи, його збільшення обумовлює підвищення рівня залученості країн в систему світогосподарських зв'язків, спроможність національної економіки ефективно використовувати переваги ЗЕД	Стимулятор (за умови надмірного зростання – дестимулятор)	Критерії Світового банку: <10% відносно закриті економіки; 10-25% помірно відкриті; 25-35% досить відкриті; >35% достатньо відкриті [5]. Порогове: середньосвітовий індикатор
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (I ₂)	Індикатор характеризує рівень ступеня залежності від імпорту, що зростаючи посилює ризики залежності дій країн-партнерів та кон'юнктури світових ринків	Дестимулятор (може розглядати як стимулятор до певної межі)	Загальноприйняті критерії відсутні. Невисока залежність оцінюється в межах до 35%. Порогове: середньосвітовий індикатор
Індекс стану балансу, % (I ₃)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, що є критерієм ефективності зовнішньоторговельної взаємодії, характеризує на скільки валютна виручка від експорту покриває витрати на імпорт	Симулятор	>100 (країна має додатне сальдо торгівлі, торгівля ефективна); <100 (країна має від'ємне сальдо торгівлі, торгівля неефективна) Порогове: 100
Експорт товарів та послуг, % до світового (I ₄)	Показники, що характеризують позиції (вагомість) країни в системі світової торгівлі. Більш високі значення індикаторів обумовлюють більш впливові позиції країни	Стимулятор	Порогове: середній рівень (за ЄС або групою розвинених країн)
Імпорт товарів та послуг, % до світового (I ₅)			
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. (I ₆)	Індикатор інтенсивності розвитку зовнішньої торгівлі та залученості до системи світових торговельних зв'язків	Стимулятор	Порогове: середній рівень (за ЄС або групою розвинених країн)
Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % (I ₇)	Коефіцієнт, що враховує характер динаміки експортної та імпортної динаміки, з одного боку (виступає індикатором зростання активності), та виступає критерієм ефективності торговельної співпраці, з іншого.	Стимулятор	>100 (зростання експорту випереджає динаміку імпорту); <100 (темпи зміни експорту відстають від динаміки зростання імпорту). Порогове: 100
Індекс умов торгівлі (I ₈)	Показник відображає зміну умов торгівлі для країни, шляхом порівнянні динаміки експортних та імпортних цін	Стимулятор	>100 (умови торгівлі покращилися, ціни експорту зростали швидше цін імпорту); <100 (умови торгівлі погіршилися) Порогове: 100
Індекс концентрації експорту (I ₉)	Показник визначає рівень ринкової спеціалізації країни, оцінює відмінності в товарній структурі експорту порівняно зі світовою структурою	Дестимулятор	Порогове: середній рівень (за ЄС або групою розвинених країн)
Індекс диверсифікації експорту (I ₁₀)	Виявляє відмінності між структурою торгівлі країни (групи країн) та середньосвітовою структурою експорту	Дестимулятор	
Високотехнологічний експорт, % ВВП (I ₁₁)	Показник якості (технологічності) зовнішньої торгівлі країни	Стимулятор	Порогове: середньосвітовий індикатор

Джерело: складено автором

По-друге, згідно методики багатовимірного (інтегрального) оцінювання [130] запропоновано інструментарій оцінки зовнішньоторговельної складової безпеки, яке ґрунтується на побудові відповідного інтегрального індексу, та передбачає реалізацію наступних етапів:

- визначення структури інтегрального індексу (індикатори систематизовано в табл. 1.7);

- формування вибірки країн, за якими проводитиметься аналіз та оцінка, формування системи вхідних параметрів за вибіркою країн за певний період ретроспекції (вибірку країн ЄС сформовано з урахуванням їх частки у ВВП країн ЄС, зокрема включено 10 країн (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди, Польща, Швеція, Бельгія, Ірландія та Австрія, на частку яких за даними 2022 р. припадало 84,9% сумарного ВВП країн ЄС), період ретроспекції 2015-2022 рр., використано статистичні дані World Bank [207] та UnctadStat [206]);

- вибір способу стандартизації вхідних параметрів з метою приведення їх до порівнювального вигляду та включення до відповідних інтегральних індексів (вихідні індикатори (I_j) стандартизовано залежно від їх типу співвідношенням з пороговими значеннями (I_n) (1), з наступним нормуванням з використанням функції стандартного нормального інтегрального розподілу (2). Цей спосіб обрано для того, щоб зазначені оцінки було приведено у обмежений діапазон варіації, зокрема 0-1 (або 0-100%);

$$Z_j = \frac{I_j}{I_n} (I_j - \text{стимулятор}) \text{ або } Z_j = \frac{I_n}{I_j} (I_j - \text{дестимулятор}) \quad (1.7)$$

$$Z_j^{\text{норм}} = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z_j^2}{2}} \quad (1.8)$$

- визначення вагомості індикаторів (вага оцінена з використанням методу експертних оцінок);

- вибір форми агрегування інтегрального індексу (доведено доцільність застосування *геометричного агрегування*), отже, формула розрахунку інтегрального індексу зовнішньоторговельної складової безпеки з урахуванням вагомості індикаторів має вигляд:

$$SI = I_1^{0,04} * I_2^{0,04} * I_3^{0,11} * I_4^{0,07} * I_5^{0,07} * I_6^{0,11} * I_7^{0,07} * I_8^{0,14} * I_9^{0,11} * I_{10}^{0,14} * I_{11}^{0,11} \quad (1.9)$$

- проведення розрахунків інтегральних індексів;
 - визначення особливостей розвитку країн ЄС та України з позиції впливу зовнішньоторговельної складової на рівень безпеки та інтегральний рівень їх лідерських позицій у глобальному середовищі.

На останньому третьому етапі (національний рівень безпеки) в рамках логічної структури комплексного підходу до оцінки економічної безпеки (рис.1.3.) доцільно проводити аналіз національних особливостей формування та забезпечення система економічної безпеки, наприклад для України, визначати внутрішні чинники середовища безпеки, закономірності їх розвитку, окреслювати стратегічні напрямки удосконалення системи забезпечення економічної безпеки тощо.

Таким чином, слід підкреслити, що процес оцінювання економічної безпеки ґрунтується на системі взаємозв'язків таких елементів напрямом оцінки – характер (тип) оцінки – інструментарій оцінки – результати оцінки безпеки.

При цьому в системі напрямів оцінки можна виділити такі фокуси оцінювання, як безпекове середовище, система загроз та ризиків безпеки, стан безпеки та рівень безпеки; характер оцінки визначає її тип (якісний аналіз, описовий аналіз, кількісний аналіз).

Тип оцінки обумовлює застосування специфічного інструментарію оцінювання, що представлений поєднанням різних методів аналізу (метод експертних оцінок, метод сценарного аналізу, індикативні методи, методи анкетування, багатовимірний аналіз, методи моделювання та прогнозування, факторний аналіз тощо); результат оцінки виражається у формі представлення результатів аналізу (аналітичний звіт, стратегічний

план, результати опитування, прогнози експертів, індекси безпеки, прогнози та змодельовані оцінки рівня безпеки).

Комплексний підхід до оцінки економічної безпеки, що включатиме поєднання різних фокусів оцінки елементів системи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях, а саме оцінку глобального середовища безпеки через аналіз загроз та ризиків; багатокритеріальну оцінку позицій країн в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз регіональних комплексів безпеки; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки (на прикладі ЄС та України), аналіз національних особливостей стану системи економічної безпеки дозволяє отримати комплексне різнобічне бачення рис та особливостей системи економічної безпеки національних економік, що функціонують в умовах швидких глобальних трансформацій.

Визначення позицій країн в глобальному середовищі має включати такі етапи: оцінка позицій та їх змін в ключових міжнародних рейтингах, що систематизовані за категоріями ризиків безпеки (економічні, соціальні, політико-правові, технологічні, екологічні); оцінка узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн; розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах; розрахунок інтегральних індексів лідерських позицій країн в глобальному середовищі, застосування якого в системі оцінки безпеки дозволяє визначати та обґрунтовувати передумови покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій країн.

Висновки до Розділу 1

1. Доведено, що в умовах глобальної регіоналізації формуються нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік, які зазнають стратегічного перегляду із урахуванням російсько-української війни. Невизначеність та вразливість сучасного глобального середовища не тільки посилили глобальні виклики та загострили конкуренцію між державами (глобальними, регіональними), регіонами, а й виявили неспроможність колективних засобів врегулювання транснаціональних проблем, що безпосередньо впливає на безпеку національних економік.

2. Визначено, що сучасна просторова структура світового господарства сформувалась у наслідок унікального поєднання взаємообумовлених та взаємозалежних процесів глобалізації (що впливають на регіональну та національну динаміку) та регіоналізації (поглиблення якої змінює внутрішні умови соціально-економічного розвитку національних економік, регіонів, світового господарства в цілому), що визначають основні складові глобальної регіоналізації, системними елементами якої виступають регіональні простори. У сучасній системі міжнародних відносин вплив кожної держави визначається не тільки її перевагами у військовій силі, а й іншими вимірами її впливу, до яких відносяться економічний потенціал, рівень інноваційного та технологічного розвитку, дипломатичний вплив тощо.

3. Удосконалено концептуальні підходи до дослідження систем регіональної безпеки через систематизацію теорій та концепцій за логіко-послідовною еволюцією на основі наступних ознак: дія внутрішніх та зовнішніх факторів (концепція регіональних порядків (Солінген У.), теорія комплексу регіональної безпеки (Бузан Б., Уівер О.), концепція режиму управління безпекою (Лейк Д., Морган Р.), теорія кластерів регіональної безпеки (Таварес Р.)); вплив регіональних відносин (концепція об'єднаних спільнот (Адлер Е., Баннет М., Сміт І.), концепція пріоритетів взаємодії у

просторово-часовому вимірі (Раманзіні Х.)); вплив домінуючих країн (теорія транзиту влади (Лемке Д.), концепція потужних держав (Піерсон П.)).

4. Відповідно до визначених концептуальних підходів до дослідження систем регіональної безпеки виділено моделі регіональної співпраці у сфері безпеки, до яких віднесено альянси (співпраця переважно оборонного характеру як протидія зовнішнім загрозам), модель колективної безпеки (спрямованість співпраці на запобігання/ стримування війни), модель режиму безпеки (співпраця, що регламентується визначеними нормами і правилами врегулювання безпекових питань), модель безпекової спільноти (співробітництво, що ґрунтується на стійкій та глибокій інтеграційній взаємодії), що визначає подальші наукові розвідки безпекових студій.

5. Визначено, що посилення ризиків розвитку світового господарства трансформує торговельно-економічні політики країн, змінюються інструменти регулювання зовнішньої торгівлі задля забезпечення національних інтересів. Односторонні зміни регулювання зовнішньої торгівлі, суттєво впливають на характер розвитку торговельно-економічних відносин, посилення торговельної напруги тощо. Зовнішньоторговельна складова безпеки залежить від ефективності зовнішньоторговельної діяльності країни, це, у свою чергу, значною мірою визначає умови формування конкурентоспроможності, високий рівень якої є передумовою формування та забезпечення економічної безпеки національних економік в сучасних умовах. Запропоновано розрахунок інтегрального індексу зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, який вимірюватиме рівень даної компоненти, ідентифікувати ризики в системі забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, визначати її вплив на інші фактори, що визначають стійкість соціально-економічного розвитку країн.

6. Доведено, що процес оцінювання економічної безпеки ґрунтується на системі взаємозв'язків таких елементів напрямок оцінки -

характер (тип) оцінки - інструментарій оцінки - результати оцінки безпеки. У системі напрямів оцінки виділено такі фокуси оцінювання, як безпекове середовище, система загроз та ризиків безпеки, стан безпеки та рівень безпеки; характер оцінки визначає її тип (якісний аналіз, описовий аналіз, кількісний аналіз; типу оцінки обумовлює застосування специфічного інструментарію оцінювання, що представлений поєднанням різних методів аналізу (метод експертних оцінок, метод сценарного аналізу, індикативні методи, методи анкетування, багатовимірний аналіз, методи моделювання та прогнозування, факторний аналіз тощо); результат оцінки виражається у формі представлення результатів аналізу (аналітичний звіт, стратегічний план, результати опитування, прогнози експертів, індекси безпеки, прогнозні та змодельовані оцінки рівня безпеки).

7. Запропоновано комплексний підхід до оцінки економічної безпеки, що включатиме поєднання різних фокусів оцінки елементів системи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях (глобальному, регіональному та національному), а саме оцінку глобального середовища безпеки через аналіз загроз та ризиків; багатокритеріальну оцінку позицій країн (на прикладі ЄС та України) в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз регіональних комплексів безпеки; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки (на прикладі ЄС та України), аналіз національних особливостей стану системи економічної безпеки, що дозволить отримати комплексне різнобічне бачення рис та особливостей системи економічної безпеки національних економік, що функціонують в умовах швидких трансформацій глобального середовища.

8. Запропоновано алгоритм оцінювання позицій країн в глобальному середовищі, що включає такі етапи: оцінка позицій та їх змін в ключових міжнародних рейтингах, що систематизовані за категоріями ризиків безпеки (економічні, соціальні, політико-правові, технологічні, екологічні); оцінка узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та

статистичних показників варіації та диференціації країн; розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах; розрахунок інтегральних індексів лідерських позицій країн в глобальному середовищі, застосування якого в системі оцінки безпеки дозволяє визначати та обґрунтовувати передумови покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій країн.

9. Запропоновано розрахунок інтегрального індексу зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, який вимірюватиме рівень даної компоненти, ідентифікувати ризики в системі забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, визначати її вплив на інші фактори, що визначають стійкість соціально-економічного розвитку країн.

Основні результати дисертації по даному розділу опубліковано в роботах [22,24,26,29,33,34,38,39,41,71,143].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

2.1. Динамічні зміни та вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік

Світовий економічний розвиток останніми роками відбувається під значним впливом геополітичних, екологічних, соціальних чинників, які характеризуються надзвичайною невизначеністю та інтенсивністю впливу на безпеку національних економік. В умовах глобальної економічної невизначеності та напруженості багато країн вживають все більш масштабних і складних комплексів заходів, для забезпечення своїм економікам важелів протистояти потрясінням і тиску з боку третіх країн. Глобальні тренди, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, можна розділити на два типи [16]: 1) однополюсні, що пов'язані виключно з погіршенням стану економічної безпеки; 2) двополюсні, що безумовно впливають на стан безпеки, при цьому характер їх впливу може бути не виключно негативним а й позитивним або нейтральним.

Дослідження глобальних процесів, що впливають на сучасний безпековий розвиток, взаємодіють між собою та доповнюють один одного, дозволило визначити наступні динамічні зміни та охарактеризувати вплив глобальних трансформацій, серед яких з'явилися такі, що не були актуальними до 2022 року [185]:

- *Послаблення впливу влади та підвищення невизначеності.*

Постійний характер дії таких факторів, як війна в Україні, що перервала постпандемічне відновлення, реконфігурація ланцюжків поставок

(наприклад, переміщення робочих місць з Азії до США), енергетична криза, призводить до більш високого рівня нестабільності та ризиків: від кібербезпеки даних до макроекономічних зрушень, загострення геополітичних відносин внаслідок конфлікту, правової невизначеності, технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації, що посилює соціальний екстремізм. У деяких країнах влада держав продовжує слабшати, і цим вакуумом користуються підривні чи кримінальні організації.

Глобальні ланцюжки поставок продуктів харчування та добрив значно постраждали через брак поставок та підвищення цін. Підвищена увага до розвитку додаткових джерел ключових сортів зернових, а також до кращої структуризації ланцюжка поставок продуктів харчування в найближчій перспективі матиме вирішальне значення. Конфлікт на території України та інші потрясіння, такі як пандемія COVID-19, викликали зростаючий інтерес експортерів до переорієнтації своїх ланцюгів, як альтернативної стратегії розвитку. Ланцюги поставок розвиваються в напрямку розміщення постачальників у безпосередній близькості від складальних та виробничих майданчиків, що може зменшити нестачу продукції. Декілька провідних організацій оголосили про плани налагодити операції з постачання ближче до ринків, які вони обслуговують [156]. Ці зміни стратегій в ланцюжках постачання суттєво вплинуть на транспортну інфраструктуру в США та Азії. Підвищення додаткового попиту на внутрішні постачання створить як можливості так і загрози для різних видів транспорту. Вкрай важливо країнам, які зробили акцент на переорієнтацію ланцюгів поставок, прискорити темпи реалізації проектів щодо покращення інфраструктури, а також покращити управління поточними транспортними ресурсами. Ще одним пріоритетом буде виявлення альтернативних каналів постачання, ізольованих від політичного та зовнішнього впливу. Цього можна досягти шляхом створення стратегічних альянсів з країнами Африки для забезпечення більш надійних джерел ключових металів та шляхом

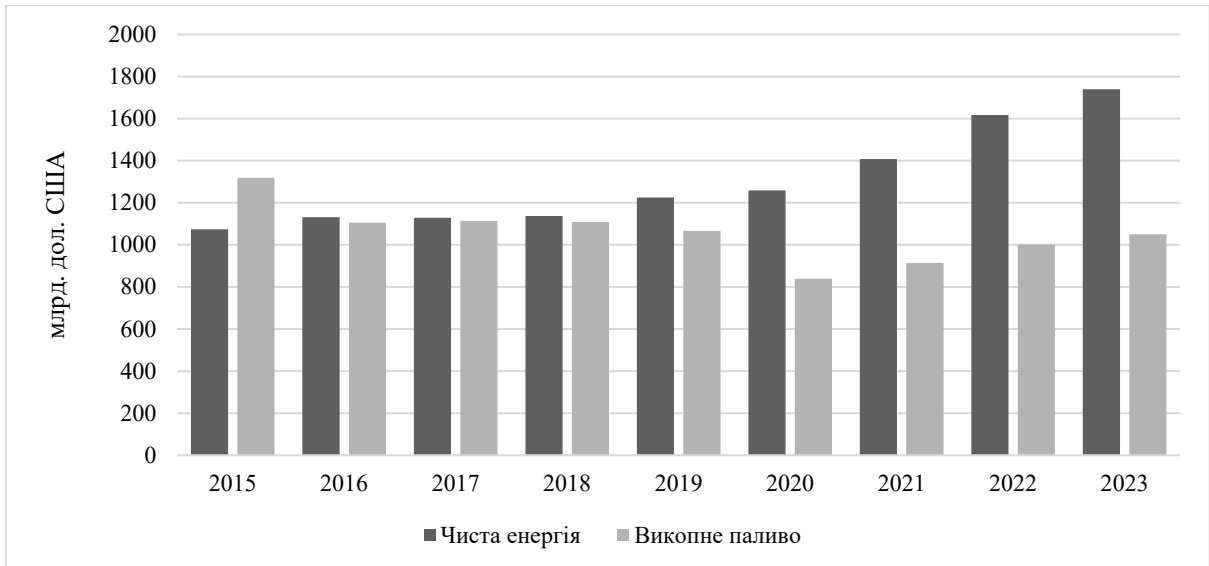
створення спільних підприємств з австралійськими компаніями як джерела ключових руд.

Важливим фактором впливу на розвиток сучасної економічної безпеки країн світу є енергетичні кризи, остання з яких (2021–2023 рр.), що почалася після пандемії COVID-19 у 2021 році, коли більша частина земної кулі зіткнулася з дефіцитом та зростанням цін на ринках нафти, газу та електроенергії. Криза була викликана цілою низкою економічних чинників, у тому числі швидким відновленням економіки після пандемії, яке випереджало постачання енергоресурсів, і переросло в широкомасштабну глобальну енергетичну кризу після російського вторгнення в Україну. Ціна на природний газ досягла рекордно високого рівня і, як наслідок, вплинула на ціну на електроенергію на деяких ринках. Ціни на нафту досягли найвищого рівня з 2008 року [211]. Підвищення цін на енергоносії значно погіршило добробут багатьох домогосподарств, змусило деякі підприємства скоротити виробництво або навіть закритися та уповільнило економічне зростання.

За даними Європейського інвестиційного банку у 2022 році 11 мільйонів європейців можуть опинитися за межею бідності через енергетичну інфляцію [116]. Газопостачальна система Європи надзвичайно вразлива через її історичну залежність від росії, одночасно багато економік, що розвиваються, зіткнулися з вищими рахунками за імпорт енергії та нестачею палива [211]. Для мінімізації загрози енергетичної залежності країни Європи та світу активно розвивають чисту енергетику. Інвестиції в чисту енергетику останніми роками стимулювалися цілою низкою факторів, у тому числі періодами потужного економічного зростання та нестійкими цінами на викопне паливо, які викликали ризики з приводу енергетичної безпеки, особливо після вторгнення росії в Україну. Свою роль також зіграла посилена політична підтримка, через такі заходи як, Закон США про зниження інфляції та численні державні ініціативи в Європі, Японії, Китаї та інших країнах [124].

Очікується, що витрати на розвідку та видобуток нафти та газу зростуть на 7% у 2023 році, повернувшись до рівня 2019 року. Невелика кількість нафтових компаній, які інвестують більше, ніж до пандемії COVID-19, переважно є великими національними нафтовими компаніями на Близькому Сході. Багато виробників викопного палива у 2022 році отримали рекордний прибуток через більш високі ціни на паливо, але більша частина цього грошового потоку пішла на дивіденди, викуп акцій та погашення боргів, а не на традиційні постачання. Інвестиції в екологічно чисті енергетичні технології значно перевищують витрати на викопне паливо згідно із звітом Міжнародного енергетичного агентства [210], оскільки проблеми доступності та безпеки, спричинені глобальною енергетичною кризою, посилюють імпульси на користь більш стійких варіантів.

Згідно з цим звітом близько 2,8 трлн. доларів США в 2023 році буде інвестовано в енергетику в усьому світі, з яких понад 1,7 трлн. доларів США, як очікується, піде на екологічно чисті технології, включаючи відновлювані джерела енергії, електромобілі, атомну енергетику, мережі зберігання палива з низьким рівнем викидів, підвищення ефективності теплових насосів; 1,1 трлн. доларів США, буде інвестовано у традиційні вугілля, газ і нафту (рисунок 2.1.). Очікується, що щорічні інвестиції в чисту енергію зростуть на 24% у період з 2021 по 2023 рік за рахунок відновлюваних джерел енергії та електромобілів, порівняно з 15% зростанням інвестицій у викопне паливо за той же період. При цьому більше 90% цього приросту припадатиме на країни з розвинутою економікою і Китай, що становить серйозний ризик виникнення нових розділових ліній у світовій енергетиці, якщо перехід на екологічно чисту енергію не почнеться одночасно і в інших країнах світу, що розвиваються.

**Рис. 2.1. Глобальні енергетичні інвестиції
в чисту енергію та викопне паливо, 2015-2022 (2023*- прогноз)**

Джерело: складено на основі даних [210]

На кожен долар, вкладений у викопне паливо, припадає близько 1,7 долара вкладень в чисту енергію. П'ять років тому це співвідношення було один до одного. Одним із яскравих прикладів є інвестиції в сонячну енергетику, які вперше у 2023 перевищать обсяг інвестицій у видобуток нафти. Очікується, що майже 90% інвестицій у виробництво електроенергії припадатиме на технології виробництва електроенергії з низьким рівнем викидів, що ґрунтуються на використанні сонячної енергії. Споживачі також інвестують у електрифіковані пристрої (з 2021 року глобальний продаж теплових насосів демонструє тенденцію щорічного зростання). Очікується, що продажі електромобілів у 2023 років зростуть на третину після того, як вони вже зросли у 2022 році. Проте, очікуване зростання інвестицій у викопне паливо означає, що у 2023 році вони зростуть більш ніж удвічі порівняно з рівнями, необхідними до 2030 року відповідно до сценарію Міжнародного енергетичного агентства «Нульові викиди до 2050 року» [164].

Світовий попит на вугілля досяг рекордно високого рівня у 2022 році, а інвестиції у вугілля цього року майже у шість разів перевищили рівні,

передбачені у 2030 році за сценарієм «Нульові викиди до 2050 року». Капітальні витрати нафтогазової галузі на альтернативні технології з низьким рівнем викидів, такі як чиста електроенергія, чисті види палива та технології уловлювання вуглецю у 2022 році склали менше 5% від витрат галузі на розвідку та видобуток. Найбільша нестача інвестицій у чисту енергетику припадає на країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються. Але існують деякі винятки, наприклад, значні інвестиції в сонячну енергетику в Індії та у відновлювані джерела енергії в Бразилії та деяких країнах Близького Сходу. При цьому, інвестиції у багатьох країнах стримуються такими факторами, як вищі відсоткові ставки, нечіткі політичні рамки та структура ринку, слабка мережева інфраструктура, фінансові труднощі комунальних підприємств та висока вартість капіталу. Міжнародне співтовариство має зробити набагато більше, особливо для залучення інвестицій у країни з низьким рівнем доходу, де приватний сектор не схильний до бізнес ризиків.

Війна в Україні збільшує також навантаження на державні фінанси, при тому, що країни ще не відновилися від пандемії. Треба відзначити, що надзвичайна політична підтримка під час пандемії стабілізувала фінансові ринки та поступово покращила ліквідність та умови кредитування у всьому світі, сприяючи відновленню, але дефіцит збільшувався, а борги накопичувалися набагато швидше, ніж під час попередніх рецесій, включаючи світову фінансову кризу. Відповідно до бази даних глобального боргу МВФ [123], загальний обсяг запозичень зріс на 28 процентних пунктів до 256% ВВП 2020 року. Близько половини цього збільшення припало на державні запозичення, а частина, що залишилася, припадала на нефінансові корпорації та домашні господарства. Державний борг у 2023 році становить близько 40 % загальносвітового — це найвищий показник майже за шість десятиліть.

У даний час уряди борються із зростаючими цінами на імпорт та борговими зобов'язаннями в украї невизначених умовах підвищеної

інфляції та уповільнення зростання. Із посиленням грошово-кредитної політики для стримування інфляції вартість суверенних запозичень зростатиме, звужуючи масштаби державних витрат і підвищуючи вразливість боргу, особливо в країнах з ринком, що формується, і країнах, що розвиваються. Економічна напруженість і невизначеність впливають у деяких країнах на надійність державної влади, чим користуються підпривні чи кримінальні організації.

Не менш важливим фактором впливу на безпековий розвиток національних економік є продовольча криза. Зростання внутрішніх цін на продукти харчування залишається високим у всьому світі. За даними Світового Банку [208] на початок 2023 року, 80,4% країн з високим рівнем доходу відчують високу інфляцію цін на продукти харчування. Найбільше постраждали країни Африки, Північної Америки, Латинської Америки, Південної Азії, Європи та Центральної Азії. У реальному вираженні інфляція цін на продукти харчування перевищила загальну інфляцію на 83,2% у 161 країні, найвищий рівень зафіксовано у Венесуелі (у 21,4 рази), про що свідчать дані Топ10 країн із найвищою інфляцією цін на продукти харчування, що представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Топ-10 країн з найвищою інфляцією цін на продукти харчування.

Країна	Номінальна продовольча інфляція (%)	Країна	Справжня продовольча інфляція(%)
Венесуела	450	Ліван	44
Ліван	304	Зімбабве	30,5
Аргентина	118	Єгипет	27,3
Зімбабве	117	Іран	23
Іран	78	Венесуела	21
Суринам	71	Руанда	17,3
Єгипет	60	Бурунді	14
Лаос	53	Лаос	14
Сьєрра-Леоне	52	Туреччина	13
Туреччина	52	Угорщина	12

Джерело: побудовано за даними [208]

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН уже у 2023 році 1 млрд. осіб (кожний восьмий у світі) стикнуться з серйозними труднощами в отриманні їжі, це стрімке підвищення приблизно на 330 млн. осіб з 2015 року, еквівалентно населенню США (третя за чисельністю населення країна світу). Після десятиліття послідовних досягнень в галузі продовольчої безпеки країн світу, глобальний голод стрімко зріс. За прогнозами Світового банку [117] у період з 2019 року до кінця 2023 року, кількість населення, що відчуває нестачу продовольства зросте більш ніж на 220 млн. осіб, головним чином через військовий конфлікт в Україні, зміни клімату та економічні потрясіння, посилені пандемією COVID-19.

Зростаючий геополітичний та економічний розкол між наддержавами має призвести до зміни парадигми в економічному мисленні. Економісти тривалий час розглядали національну безпеку як окрему галузь досліджень, що не має відношення до аналізу ринків, і ці причини були зрозумілими - глобальна економіка, процвітала на тлі відносної стабільності епохи після Другої світової війни. За прогнозом британського Центру економіки та бізнес-досліджень вірогідною подією глобальної економіки, яка відбудеться у найближчі роки (до 2031 року) буде зміна лідера [206]. Нинішній глобальний лідер США поступиться місцем Китаю, ВВП якого перевищить 37 трлн. доларів США, тоді як американська економіка сягатиме лише 35,4 трлн. доларів США. Інші найважливіші зміни – вхід до топ-3 Індії, яка у 2021 році перебувала на сьомому місці. Японія опуститься із третьої на п'яту позицію. Німеччина закріпиться на четвертому місці. Серед нових учасників топ-10 – Індонезія та росія. Якщо орієнтуватися на ці прогнози, то до 2036 року Казахстан підніметься на 10 позицій, з 54-го місця (2021) на 44-е місце, і випередить Чилі, Перу, Нову Зеландію, а також такого великого гравця в сучасній економіці, як ПАР, та таку промислово розвинену економіку, як Чехія.

– *Геополітична фрагментація.*

Геополітична фрагментація призведе до геоекономічної війни та підвищить ризик міждоменних конфліктів. Економічна війна стає нормою, принаймні у короткостроковій перспективі, із зростанням зіткнень між світовими державами та втручанням держави у ринки. Економічна політика буде використовуватися в обороні, щоб побудувати самодостатність і суверенітет держав, що є суперниками, але також все частіше використовуватиметься в наступальних цілях, щоб стримувати розвиток інших. Інтенсивне геоекономічне озброєння виявить уразливості безпеки, пов'язані з торговельною, фінансовою та технологічною взаємозалежністю між глобально-інтегрованими економіками, що може призвести до ескалації циклу недовіри та роз'єднання. Оскільки геополітика бере гору над економікою, вірогіднішим стає довгострокове зростання неефективного виробництва та зростання цін. Географічні точки, які мають вирішальне значення для ефективного функціонування глобальної фінансової та економічної системи, зокрема в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, також викликають занепокоєння, що зростає.

Зростання військових витрат та поширення нових технологій серед ширшого кола учасників можуть спровокувати глобальні перегони озброєнь у нових технологіях. Ландшафт довгострокових глобальних ризиків може визначатися міждисциплінарними конфліктами та асиметричними війнами з цілеспрямованим розгортанням нових озброєнь у потенційно більш руйнівних масштабах, ніж спостерігалось останні десятиліття. Транснаціональні механізми контролю над озброєннями повинні швидко адаптуватися до цього нового контексту безпеки, щоб посилити загальні моральні, репутаційні та політичні витрати, які є стримуючим фактором для випадкової та навмисної ескалації.

– *Соціальна поляризація.*

Нерівність – один із найвпливовіших чинників, коли йдеться про нестабільність держави та економічну безпеку. Згідно з Індексом соціальних хвилювань, тенденція до крайньої поляризації може загостритися вже в 2023

році, викликана постійністю низки криз, що накладаються одна на одну, таких як інфляція, яка може перевищити 6% в 80% країн світу. Це стосується всього світу, де Європа та США перебувають у тій самій ситуації, що й регіон Сахель (Сенегал, Гамбія, Мавританія, Гвінея, Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Чад, Камерун, Нігерія) чи Латинська Америка. Поєднання високої інфляції та помірною підвищення заробітної плати призвело до падіння реальної заробітної плати, про що свідчать дані про зміну реальної заробітної плати та реального наявного доходу домогосподарств, які представлено на рис 2.2. [78]. І хоча багато урядів надали широку підтримку, щоб пом'якшити наслідки високих цін на енергоносії та продукти харчування для домогосподарств, соціальне напруження зростає. Саме тому, «криза вартості життя» сьогодні оцінюється як найсерйозніший глобальний ризик протягом наступних років до 2025 року, пік якого припадає на короткострокову перспективу [126].

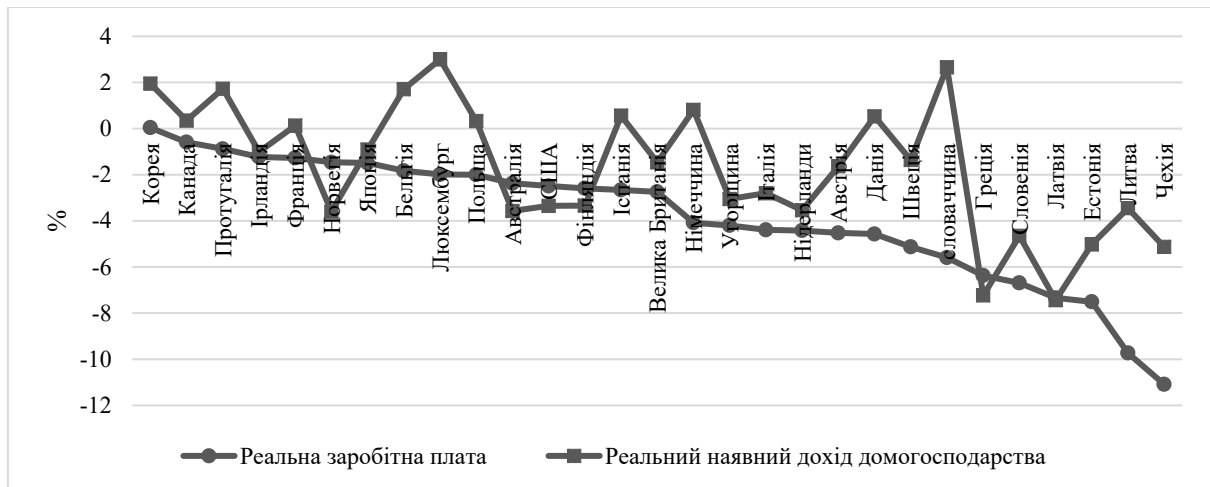
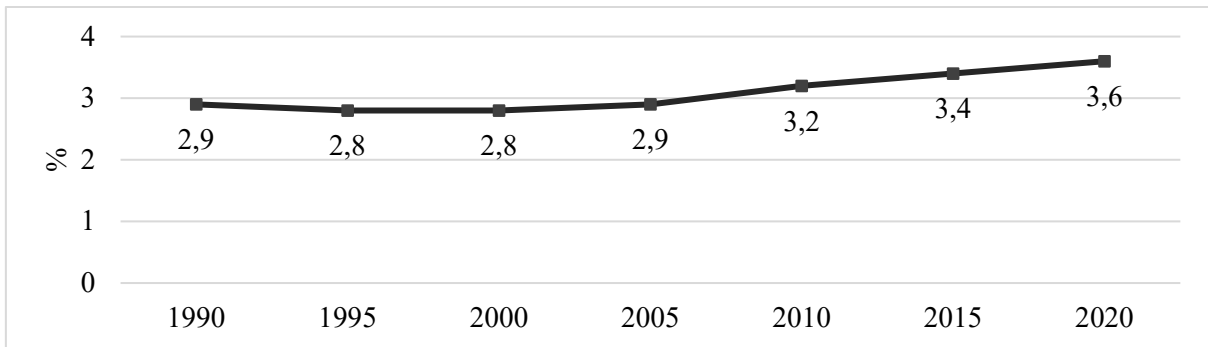

Рис. 2.2. Зміна реальної заробітної плати та реального наявного доходу домогосподарств %, 2022 рік проти 2021 року

Джерело: складено на основі даних [78]

Скорочення рівня доходу, падіння реальної заробітної плати населення у зв'язку з інфляцією викликаною енергетичною кризою, війни викликають збільшення кількості міжнародних мігрантів та біженців. В останні роки масштаби міжнародної міграції, як демонструють дані рис.2.3.,

неухильно зростають: у 2020 році у світі було на 128 млн більше мігрантів, ніж у 1990 році та втричі більше, ніж у 1970 році [78].

**Рис. 2.3. Чисельність міжнародних мігрантів
(% від загальної чисельності населення)**

Джерело: складено на основі даних [204]

Збільшення обсягів неконтрольованих міжнародних міграційних потоків ускладнює роль держави та механізм їх контролю, підвищує соціальну напругу та хвилювання, сприяє розгортанню міжнаціональних та міжкультурних конфліктів, призводить до підвищення рівня безробіття, посилює навантаження на систему соціального забезпечення та охорони здоров'я у приймаючих країнах. За таких умов, формується підґрунтя до процвітання популізму, оскільки він пропонує прості розв'язання складних проблем, використовуючи обґрунтовану чи необґрунтовану недовіру населення до установ чи корпорацій, або урядів. Багато урядів посилюють контроль над компаніями та збільшенням податків, які вони платять, що може призвести до правової невизначеності та перешкоджати інвестиціям.

– *Реконфігурація моделей економічного розвитку*

МВФ прогнозує падіння зростання світового ВВП у поєднанні з хронічною інфляцією, що створить абсолютний ризик глобальної рецесії. Аналіз динаміки ВВП, представленої на рис.2.4., виявив наступне. Глобальний реальний ВВП скоротився на 3,6% у 2020 році та на 4,6% у розрахунку на душу населення. Таке щорічне зниження, викликане пандемією COVID-19, утричі більше, ніж у 2009 році після світової

фінансової кризи. У 2021 році зростання ВВП склало 5,66% проти 5,3% прогнозованих.

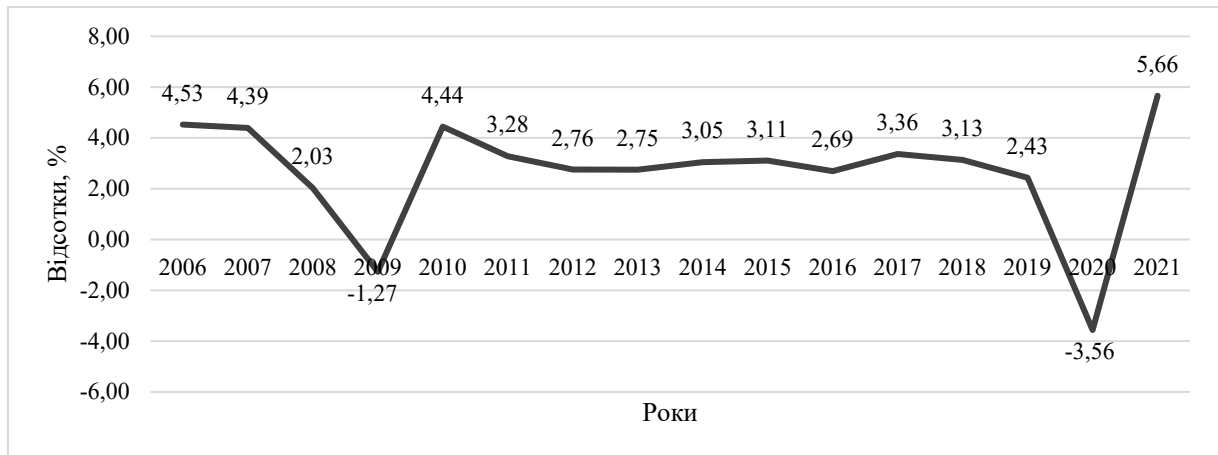

Рис 2.4. Світовий реальний ВВП, річні темпи зростання, %.

Джерело: складено на основі даних [204]

Значні відмінності ВВП на душу населення у різних країнах світу, свідчать про значну нерівномірність світового виробництва та обсягів міжнародної торгівлі. У 2020 році медіана була представлена Білоруссю та Перу з трохи більше 6000 доларів США у поточних цінах. У більшості розвинених країн обсяги виробництва на душу населення перевищують 30 000 доларів США, за винятком країн Східної Європи. В Україні ВВП на душу населення склав у цей період 2320 доларів США у поточних цінах. Навпаки, у 27 країнах обсяг виробництва на душу населення становив менше 1000 доларів. Чотири з десяти країн Африки належали до цієї категорії разом з Афганістаном, Гаїті, Непалом, Таджикистаном та Єменом.

Хоча за останні 10 років глобальне розподілення номінального ВВП між економіками має тенденцію до більш рівномірного розподілу (наприклад, у 2010 році частка найбідніших країн, на частку яких припадає 85% населення світу, становила 34 % світового ВВП, у 2020 році їхня частка у ВВП досягла 38 %), половина населення світу жила в країнах, де ВВП на душу населення в номінальному вираженні у 2020 році був нижчим за 4000 доларів США. Цей показник у двадцять разів вищий у Люксембурзі,

Швейцарії, Ліхтенштейні, на Бермудських, Кайманових островах та Ірландії.

Тенденція зрушень у розподілі ВВП між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються в напрямку збільшення частки останніх поступово продовжується, про що свідчать дані, представлені на рис.2.5.

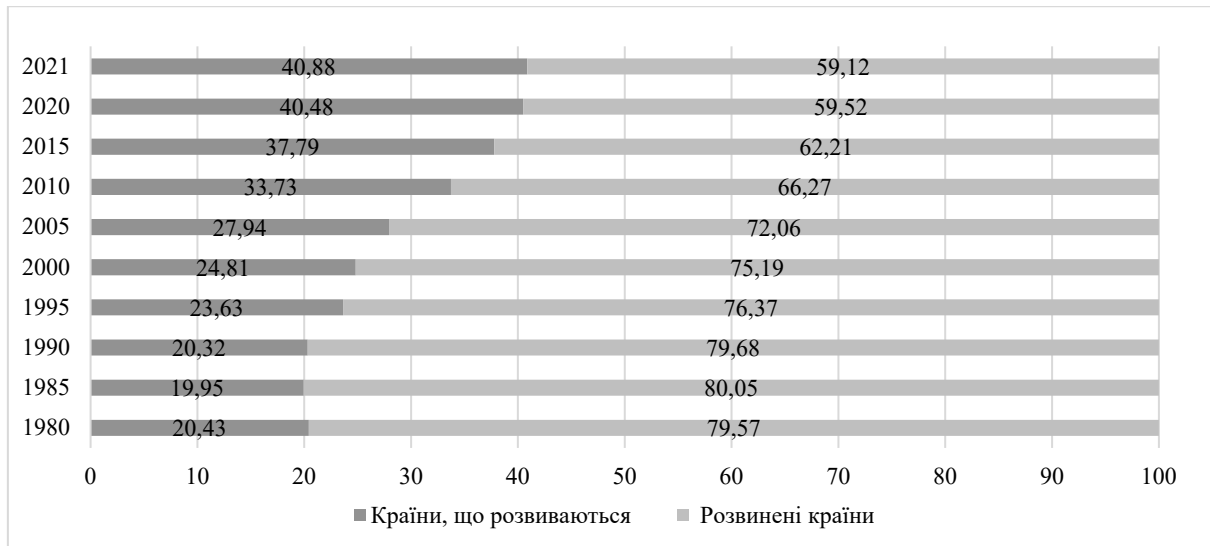

Рис 2.5. Розподіл реального ВВП за групами країн у 1980-2021р.,%

Джерело: складено на основі даних [204]

У 2020 році ВВП скоротився більше в розвинених, ніж у країнах, що розвиваються, у 2021 році тенденція практично не змінилася (рис.2.6). Тільки в країнах Америки відбулося більш серйозне скорочення, ніж у розвинених країнах.

Лідерами світового виробництва залишаються США (розмір ВВП складає 25% світового ВВП), Китай (займає другу позицію в світі за номінальним вираженням ВВП), країни ЄС (Німеччина є однією з найбільш економічно розвинених країн Європи), Японія та Індія. У 2020 році вартість світової торгівлі товарами знизилася (на 7,4 %) другий рік після двох поспіль років зростання. Світовий експорт склав 17,6 трильйона доларів США, що на 1,4 трильйона доларів США менше, ніж у попередньому році через наслідки COVID-19 [125].

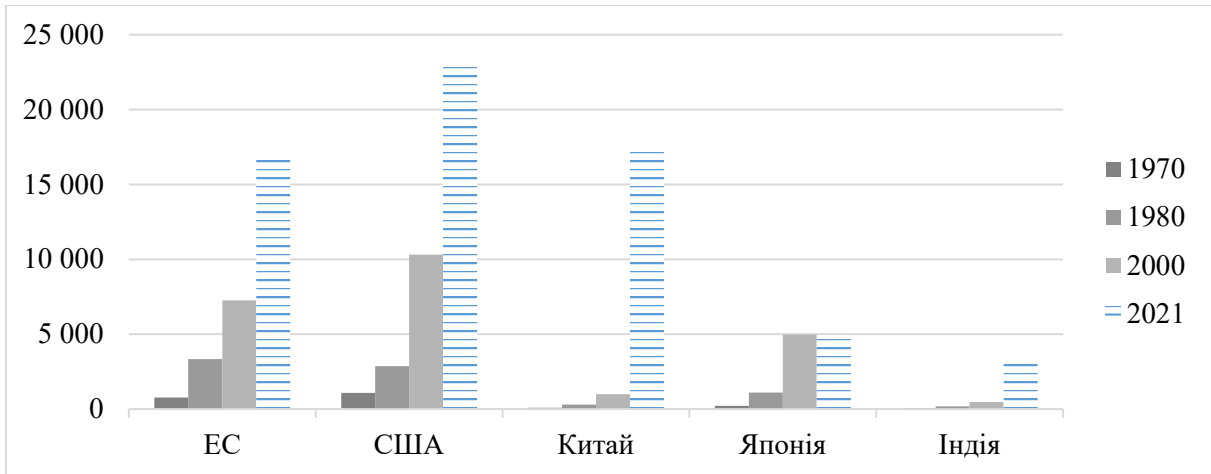

Рис. 2.6. Номінальний ВВП країн-лідерів світового виробництва у 1970-2021 рр., млрд. дол. США

Джерело: складено на основі даних [204]

Аналіз розподілу світового експорту за останні п'ятдесят років між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, який представлено на рис.2.7., виявив наступне. Тенденції зрушень у перерозподілі світового ВВП чітко простежуються і у перерозподілі часток країн у світовому експорті товарів.

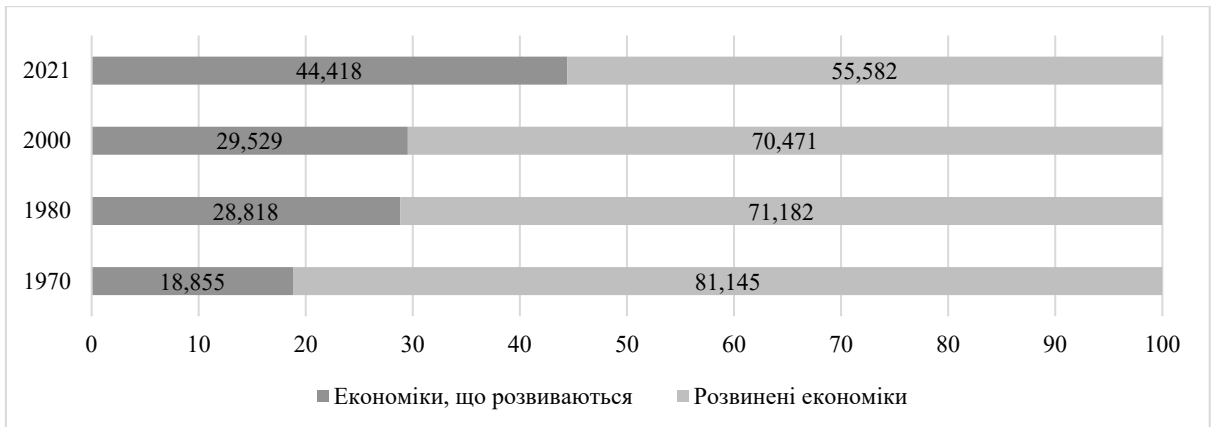

Рис. 2.7. Участь розвинутих країн та країн, що розвиваються у світовому експорті товарів, 1970-2021 рр.

Джерело: складено на основі даних [204]

У 2020 році внесок країн, що розвиваються, склав 8,1 трлн. доларів США, а розвинених – 9,5 трлн. доларів США. На Азію та Океанію припадає 44% загального світового експорту товарів, за ними йдуть Європа з 38% та

Америка з 16%. Африка залишилася недостатньо представленою, отримавши лише 2 % від загального обсягу в світі. У 2020 році експорт та імпорт товарів значно скоротився, між 4,4 і 19,3%, в усіх групах економік, класифікованих за статусом розвитку. Країни, що розвиваються, в Африці зазнали значного падіння експорту та імпорту, відповідно на 19,3 та 13,2 %, тоді як в країнах, що розвиваються, в Америці імпорт впав на 15,2 %, а експорт – на 9,5 % [209].

Регіональний аналіз світового економічного розвитку свідчить, що Північна Америка за прогнозними оцінками [165] у 2023 році буде в стані рецесії, стійкої інфляції та жорсткіших фінансових умов у порівнянні з попередніми роками (зростання в США становить лише до 0,2% у 2023 році після зростання у 2022 році на 1,9%); Канадська економіка зберігатиме більшу динаміку, інфляція почне повільно спадати протягом 2023 року, але залишатиметься вищою за 2%; Південна Америка за прогнозом [204], у 2023 році зросте всього на 1,4 % порівняно з його розрахунковим показником за 2022 рік на рівні 3,8 %. Перспективи ринку праці в регіоні несприятливі, зниження рівня бідності у масштабах всього регіону не очікується, у зв'язку із низькими темпами зростання найбільших економік регіону – Аргентини, Бразилії та Мексики, через посилення фінансових умов, скорочення обсягів експорту та внутрішніх факторів уразливості.

Європа у 2023 році також буде знаходитися у стані рецесії, через зростання цін на енергоносії, негативний вплив на споживання домогосподарств та обсяг інвестицій високих темпів інфляції та посилення фінансових умов; Країни пострадянського простору також покажуть зниження темпів економічного розвитку, через скорочення економіки країни агресора та значні втрати виробництва в Україні. Завдяки релокації підприємств та резидентів, а також від притоку капіталу у 2022 році в деяких країнах регіону спостерігалися швидші, ніж очікувалося, темпи зростання. Поліпшення умов торгівлі сприяло зростанню в країнах регіону, що експортують енергоносії. Загалом, як очікується, сукупний ВВП країн

регіону (за винятком України, прогнози за якою наводяться через їх невизначеність) скоротиться в 2023 році на 1 % порівняно з розрахунковим показником зниження на 1,6 % у 2022 році.

Близький Схід представлений країнами Західної Азії, де країни-виробники нафти вийшли з економічного спаду, вигравши від високих цін та зростання обсягів видобутку нафти, а також від відновлення туристичного сектора. Відновлення у країнах, які не є виробниками нафти, навпаки залишається повільним через труднощі доступу до міжнародного фінансування та серйозні податково-бюджетні обмеження.

Африканська частина країн регіону постраждала від ослаблення попиту з боку основних торгових партнерів (особливо Китаю та Європи), різке зростання цін на енергоносії та продовольство, стрімке зростання вартості кредитів та несприятливі погодні явища. Згідно з прогнозами [165], економічне зростання сповільниться з 4,1 % у 2022 році до 3,8 % у 2023 році.

Що стосується регіону Південної Азії та Східної Азії: у країнах Південної Азії спостерігалось значне погіршення економічних перспектив через високі ціни на продовольство і енергоносії, посилення грошово-кредитної політики та вразливості податково-бюджетної системи. Прогнозується зниження середніх темпів зростання ВВП з 5,6 % 2022 року до 4,8 % у 2023 році. Очікується, що тільки зростання Індії залишиться на високому рівні і становитиме 5,8 %. Економічне відновлення у Східній Азії залишається нестійким, хоча середні темпи зростання вищі, ніж у інших регіонах. За наявним прогнозам, зростання ВВП у Східній Азії досягне в 2023 році 4,4% порівняно з 3,2 % у 2022 році, що переважно віддзеркалює помірне відновлення та зростання в Китаї. Тим не менш, переважна більшість інших економік втрачають темпи зростання через зниження відкладеного попиту, зростання вартості життя та ослаблення попиту на експорт із боку Сполучених Штатів та Європи.

Глобальні трансформації призвели до виникнення багатопольярного світу з домінуванням у ньому США, Китаю, ЕС та країн, що інтенсивно розвиваються (Індія, Південна Корея, та ін.), щоб зайняти гідні позиції у топі лідерів. Суперництво за геоекономічне панування на світовій арені посилює конкуренцію за ресурси, ринки збуту, інвестиції та кваліфіковану робочу силу. Економічна, ресурсна, фінансова та політична взаємозалежність країн світу в умовах глобалізації загострює методи конкурентної боротьби та впливає на економічну безпеку національних економік [174]. Базовий прогноз МВФ передбачає зниження темпів зростання з 3,4 % у 2022 році до 2,8 % у 2023 році, а потім стабілізацію на рівні 3,0 відсотків у 2024 році. Очікується особливо помітне уповільнення зростання у країнах з розвинутою економікою з 2,7 % у 2022 році до 1,3 % у 2023 році.

У ймовірному альтернативному сценарії з подальшим стресом у фінансовому секторі глобальне зростання знизиться приблизно до 2,5 % у 2023 році, а зростання у країнах із розвинутою економікою впаде нижче 1%. Глобальна загальна інфляція у базовому сценарії знизиться з 8,7 % у 2022 році до 7,0% у 2023 році на тлі нижчих цін на сировинні товари, але базова інфляція, ймовірно, знижуватиметься повільніше [209]. У Європі цей і без того песимістичний економічний сценарій може стати ще гіршим, якщо війна продовжиться, а сувора зима виснажить запаси енергії, на відміну від інших регіонів-виробників, які виграють від цих умов. Ці обставини можуть призвести до швидкої реконфігурації енергетичного ринку та безпрецедентних заходів у країнах, які могли б зважитися на коригування своїх економічних моделей, таких як запровадження цінових обмежень та нових податків. Між іншим, вони можуть мати позитивні наслідки, такі як стимулювання біоекономіки для гармонізації інновацій, стійкості та зростання.

– *Індивідуальні повноваження та зміна цінностей.*

Останнє пов'язане з ширшою участю громадян у суспільних справах, що тісно пов'язане з технологічним доступом до інформації. Населення планети станом на початок 2023 року складає вже понад 8 мільярдів людей, понад 57% населення — жителі міст. Мобільними телефонами сьогодні користуються близько 5,44 млрд осіб (68% всього населення), кількість користувачів інтернету — близько 5,16 мільярда осіб (64,4% населення планети), за 2022 рік кількість інтернет-користувачів зросла на 1,9%, при цьому понад 4,76 мільярда людей користуються соціальними мережами на регулярній основі [105]. Технології, і невизначеність, породжена економічними кризами, можуть призвести до індивідуалізму і позиції «кожен сам себе». Сьогодні вже спостерігається тенденція до відмови людей позувати у соціальних мережах у міру зростання попиту на автентичність, про що свідчить додаток BeReal. Наслідки цифровізації в цілому вплинуть на зміни поведінки споживачів, бізнес рішення, контроль з боку держави або тих, хто контролює відповідні цифрові технології.

– *Технологічна конвергенція.*

Технологічна конвергенція включає кілька тенденцій, таких як адаптація до великих технологій, поява безпілотних автомобілів та гелікоптерів, технологічне суперництво між державами та зацікавленість у підриві технологічного суверенітету інших країн. У світі все є чітко визначений регіональний розподіл країн-лідерів за технологічним розвитком [197], який представлено у таблиці 2.2.

Цілком очевидно, що представлені країни-лідери в технологічному розвитку у зазначених регіонах здійснюють значний вплив на формування та функціонування систем регіональної економічної безпеки. Японія є лідером у сфері робототехніки та автоматизації, Південна Корея відома своєю передовою електронною промисловістю, США є лідером у галузі біотехнологій, нанотехнологій, аерокосмічних технологій, Німеччина є лідером технологій в автомобільній промисловості та у технологіях відновлюваних джерел енергії, приділяючи значну увагу вітровій та

сонячній енергетиці, Китай є світовим лідером у сфері передових виробничих можливостей, Сінгапур відомий своєю розвиненою інфраструктурою та розвитком загальних інновацій, зокрема біомедичних, Швеція відома своєю розвиненою телекомунікаційною галуззю, а також є лідером у сфері зелених технологій і досягла значних успіхів у відновлюваній енергетиці, включаючи енергію вітру та сонця, Швейцарія відома своїми передовими інженерними можливостями, та лідером у індустрії фінансових технологій, Сполучене Королівство має передові аерокосмічну та фармацевтичну промисловості, Фінляндія має передову індустрією технологій, зокрема мобільних ігор. Велика кількість технологій нарощує використання штучного інтелекту, але його проривна здатність має і потужний кримінальний потенціал, наприклад, дипфейки в сфері квантових обчислень, змішані реальності чи Інтернет промов [197].

Таблиця 2.2.

**Регіональний розподіл країн-лідерів
за технологічним розвитком у 2023 році**

Регіон	Найбільш технологічно розвинені країни
Європа	Швейцарія, Швеція, Німеччина, Франція, Фінляндія, Сполучене Королівство
Північна Америка	США, Канада
Південна Америка	Чилі, Бразилія
Центральна Азія та Близький Схід	Ізраїль, Туреччина
Південна Азія та Східна Азія	Японія, Південна Корея, Китай, Сінгапур
Центральна Африка	-
Південна Африка	Маврикій, ПАР
Країни пострадянського простору	Казахстан, Україна, росія

Джерело: складено на основі даних [197]

Дезінформація продовжує залишатися серйозною проблемою користувачів інтернету, ситуація при цьому загострюється у зв'язку з поширенням нових інструментів, таких як ChatGPT, оскільки останні

спроможні посилити потоки дезінформації в світі, боротьба із якою є достатньо складною проблемою. Відповідно, поява подібних нових технологічних рішень спроможна впливати як позитивно на економічну активність (прийняття ділових рішень), так і негативно – через посилення гібридних загроз (кібератак, втручання в особистий простір тощо).

– *Здоров'я та благополуччя.*

З огляду на нинішні кризи, психічне здоров'я може також погіршуватися через посилення стресових факторів, таких як насильство, злидні та самотність. Існує також зростання ризику виникнення циклу «панічної зневаги», оскільки COVID-19 приділяється вже набагато менше уваги, з'являється самозаспокоєність, яка негативно може вплинути на реакцію людей на можливі майбутні пандемії та інші глобальні погрози [147]. Системи охорони здоров'я стикаються з вигоранням працівників. Більш часті та поширені інфекційні спалахи захворювань на тлі хронічних захворювань протягом наступного десятиліття ризикують підштовхнути виснажені системи охорони здоров'я до руйнування у всьому світі. Ще одним важливим трендом, який впливає на безпековий розвиток національних економік в сфері здоров'я та благополуччя є зростання програм для самодіагностики з використанням штучного інтелекту у відповідь на різке зростання потреби у фізичному та емоційному благополуччі після пандемії та збільшення кількості ліків, до складу яких входять наркотичні речовини, або ліків, що включають психологічні методи лікування, що викликають залежність, на чорному ринку. Іншою емоційною тенденцією є втома від поганого самопочуття: нав'язлива турбота про здоров'я із симптомами занепокоєння чи відчуження через зловживання пристроями та додатками для особистої гігієни [185].

– *Навколишнє середовище та стійкість.* ООН стверджує, що якби Інтернет був країною, вона була б шостою за рівнем забруднення довкілля країною на планеті. Це відображає парадокс між технологічним союзником сталого розвитку та величезною кількістю споживаної енергії.

Маючи це на увазі, зелений активізм (або екстремізм), ймовірно, посилить тиск на політику та бізнес як у процесах цифрової, так і стійкої трансформації. Екологічні злочини, такі як торгівля дерев'яною породою, незаконний видобуток корисних копалин та ризик конфліктів, а також водних суперечок також збільшуватимуться, у тому числі екологічні злочини росії на території України.

Таким чином, на основі проведеного дослідження глобальних трансформацій, що впливають на сучасне середовище глобальної економічної безпеки, можна зазначити, наявні кризові процеси суттєво вплинули на характер всіх трансформацій. Окрім цього, війна росії проти України посилила геоекономічне та геополітичне напруження у світі, відповідно, є потреба визначити нові напрями трансформацій, які актуалізувалися в умовах воєнних дій, тобто з лютого 2022 року. Їх систематизацію представлено в Додатку 3.

До економічних трансформацій, що впливали на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки останнє десятиліття, після 2022 року додалися хронічна інфляція, глобальна рецесія, зростання нерівномірності у розподілі доходів, запровадження цінових обмежень та нових податків, стимулювання розвитку біоекономіки для гармонізації інновацій та стійкості. Соціально-демографічні трансформації перетворилися в соціальну поляризацію для якої характерні: падіння реальної заробітної плати, криза вартості життя, прискорене зростання кількості міжнародних мігрантів та біженців.

Природно-екологічні трансформації характеризуються наразі, в першу чергу, питаннями стійкості навколишнього середовища, а саме: посиленням навантаження на природні екосистеми, екологічними злочинами росії на території України, незаконним видобутком корисних копалин, збільшенням конфліктів і галузі корисних копалин, а також водних суперечок. Окремим вагомим трендом стало здоров'я та благополуччя населення. До переліку технологічних трансформацій додалися такі

важливі, як зростання кількості дезінформації та двополярність можливостей штучного інтелекту.

Політико-ідеологічні (геополітичні) трансформації наразі представлені послабленням впливу влади, підвищенням невизначеності та геополітичною фрагментацією через уповільнення постпандемічного відновлення економіки країн світу, реконфігурацію ланцюгів поставок, кризу забезпечення продовольством, енергетичну кризу, загострення геополітичних відносин внаслідок конфліктів, розгортання нових озброєнь у потенційно більш руйнівних масштабах із зростанням військових витрат.

Культурно-цивілізаційні тренди перейшли в площину індивідуальних повноважень та зміни цінностей для яких характерними є: підвищення впливу соціальних платформ на свідомість користувачів, зростання схильності населення світу до індивідуалізму і позиції «кожен сам себе», виникнення тенденцій до руйнування соціальної згуртованості.

У зв'язку з російською агресією проти України, яка загострила постпандемічне економічне відновлення країн світу, відбулося повернення «старих» ризиків — інфляції, кризи вартості життя, торговельних воєн, відтоку капіталу з ринків, що розвиваються, широкомасштабних соціальних заворушень, геополітичної конфронтації та загрози ядерної війни. Вони посилюються відносно новими змінами в ландшафті глобальних трендів, включаючи неприйнятний рівень боргу, нову еру низького зростання, низьких глобальних інвестицій та деглобалізації, спад людського розвитку після десятиліть прогресу, швидкий та необмежений розвиток технологій подвійного призначення (цивільні та військові) та зростаючий тиск наслідків зміни клімату, що у сукупності впливає на формування унікального невизначеного глобального безпекового середовища.

2.2. Особливості формування регіональних безпекових комплексів в сучасних умовах

Національні системи економічної безпеки, безумовно, виступають ядром сучасного глобального безпекового комплексу, створюючи фундамент для формування багаторівневої системи забезпечення економічної безпеки. Разом із тим, у сучасному глобалізованому світі, внаслідок розвитку процесів регіоналізації, ефективність функціонування систем національної економічної безпеки країн світу все більше визначається результативністю міждержавної взаємодії з безпекових питань, ступенем інтеграції національних безпекових систем у регіональні безпекові мережі та глобальні механізми забезпечення економічної безпеки [16]. Більше того, за сучасних умов небезпечний розвиток регіональних суперечностей, кризових ситуацій та конфліктів позначається на стані як національної, так і міжнародної безпеки, що робить вкрай необхідним зміцнення безпеки у кожному окремо взятому регіоні [58].

Регіональні безпекові комплекси, концептуальні підходи дослідження яких представлено у п.1.2., почали формуватися у переважній більшості після Другої світової війни шляхом створення ініціатив, які поєднували елементи колективної безпеки та безпеки на основі дво- та багатостороннього співробітництва. Необхідність створення відповідних механізмів була пов'язана з прагненням країн здійснювати координацію зусиль у сфері протидії новим загрозам транснаціонального характеру [59].

Проте довгий час сфера функціонування регіональних безпекових механізмів була певним чином обмеженою, оскільки вони, як правило, практично не опікувалися проблемами економічної безпеки. Так, найважливіші складові сучасної архітектури європейської безпеки (зокрема, Організація з безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ та НАТО) та пострадянської безпеки (зокрема, Організація договору про колективну безпеку – ОДКБ) функціонують більшою мірою у площині соціально-

політичної та військово-оборонної складових безпеки [57]. Навіть концепцію регіональних комплексів безпеки сформовано переважно навколо політичної складової безпеки.

У теорії Бузана Б. та Уівера О. акцент зроблено більше на сприйнятті проблем безпеки політичною спільнотою відповідного регіонального комплексу, тобто саме політична спільнота формує уявлення про той чи інший чинник як загрозу безпеці [2]. Однак, як демонструє практика функціонування більшості регіональних ініціатив, з часом безпекові питання, на яких вони зосереджуються, стають більш диверсифікованими і починають включати економічні, екологічні, соціальні, інформаційні та інші елементи безпеки. Більше того, наразі Сполучені Штати та КНР більше не відокремлюють завдання свого економічного розвитку від геополітичних інтересів, що проявляється у використанні економічних відносин для отримання геополітичних переваг.

Бузан Б. та Уівер О. виділяють дев'ять регіональних комплексів безпеки: Північна Америка, Південна Америка, Європа, пострадянський простір, Близький Схід, Південна Африка, Центральна Африка, Південна Азія та Східна Азія [98]. Всі зазначені регіональні безпекові комплекси формуються на базі регіонів, які є суттєво диференційованими за розміром економіки та темпами економічного зростання, а також за чисельністю населення та територією, як це відображено на рис. 2.8 і 2.9 відповідно. Більше того, зазначені регіони значно відрізняються природно-ресурсним потенціалом, рівнем науково-технічного прогресу, політико-правовим та соціальним середовищем, культурно-історичними умовами та релігійними особливостями розвитку країн, що також позначається на специфіці формування відповідних регіональних безпекових систем.

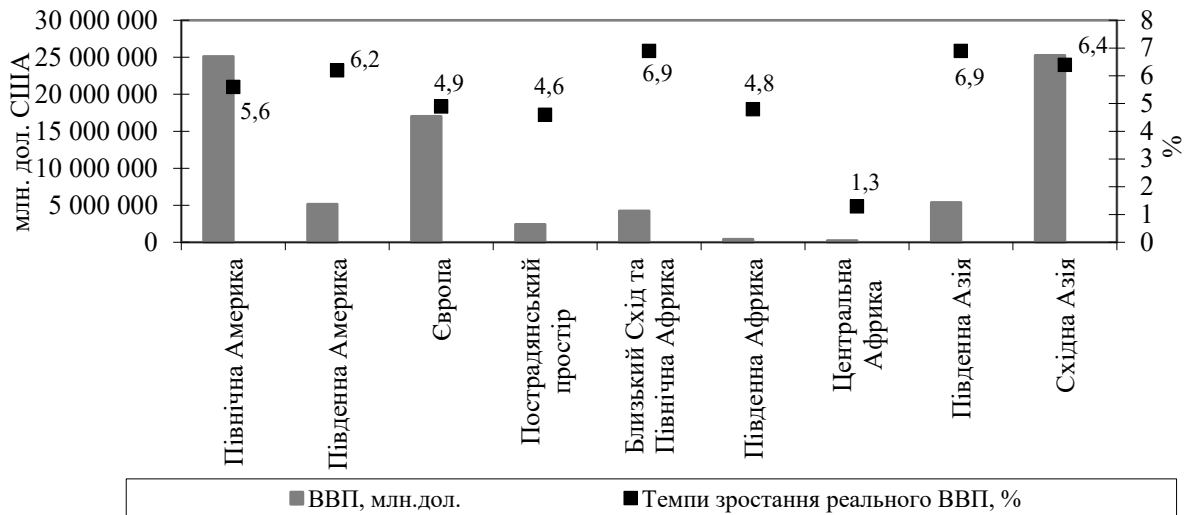

Рис. 2.8. ВВП та темпи зростання економіки регіонів, які є базою формування РБК (2021 р.)

Джерело: побудовано на основі даних [204]

Аналіз досліджень [15,16,44,45], дозволив сформувати компаративний профіль інституційного забезпечення функціонування сучасних регіональних комплексів безпеки, який представлено у таблиці К.1 Додатку К.

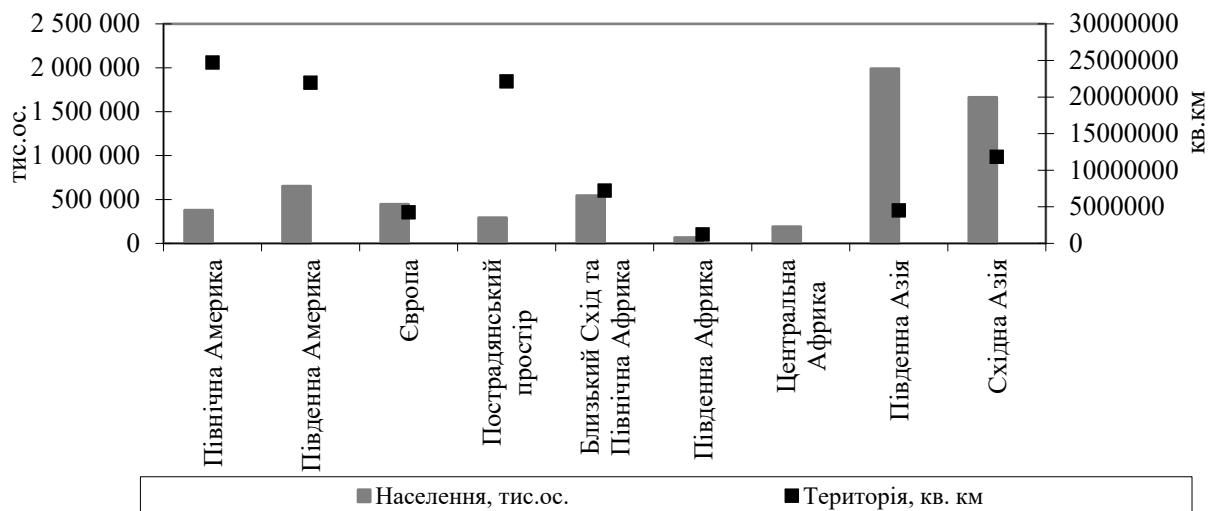

Рис. 2.9. Населення та територія регіонів, які є базою формування РБК (2021 р.)

Джерело: побудовано на основі даних [204]

Основою європейського регіонального безпекового комплексу сьогодні виступає апарат Європейського Союзу. У наукових колах певний час точилася дискусія навколо питання, чи можна вважати ЄС безпековою організацією і відповідно трактувати це утворення як регіональний комплекс безпеки. Однак, враховуючи той факт, що при утворенні Європейський Союз мав виконати завдання недопущення повторення фрагментації в європейському регіоні, а також консолідації зусиль європейських країн для формування певного балансу сил у світовому господарстві, ЄС однозначно має ознаки безпекового утворення. Європейські країни повинні були створити угруповання, яке передбачало б єдиний безпековий порядок денний для всіх учасників [76].

ЄС усе частіше розглядається як регіональне об'єднання, яке формується, передусім, на питаннях безпеки. Більше того, досягнувши найвищого на сьогодні рівня економічної інтеграції, ЄС може забезпечити й досягнення найбільш завершеної форми вигляду регіонального комплексу безпеки, коли інтеграція європейських країн у безпековій площині разом із зовнішньоекономічною та зовнішньополітичною інтеграцією стане найвищою стадією інтеграційних процесів. При цьому зв'язок між інтеграційними процесами та безпековими механізмами ЄС є взаємним та двобічним. З одного боку, підтримка економічної безпеки у європейському регіоні має особливе значення з огляду на те, що це завдання є важливим з точки зору збереження привабливості ЄС для нових членів. З іншого боку, інтеграція виступає своєрідним методом гарантування безпеки в межах європейського безпекового комплексу.

Еволюція європейського безпекового комплексу відбувається не тільки у напрямі розширення сфер безпекових питань (зокрема, від політичної до економічної безпеки), але й у напрямі співвідношення внутрішньої та зовнішньої складових безпеки. Так, якийсь час країни ЄС вважали, що можливості економічного розвитку угруповання визначаються, передусім, сукупним економічним потенціалом країн-членів. Однак з часом

можливості забезпечення економічних інтересів членів Європейського Союзу усе більше залежать від поведінки інших держав, які виступають глобальними лідерами [155]. Це підвищує впливовість зовнішніх чинників економічної безпеки країн ЄС та дещо зміщує акценти на зовнішню складову безпеки регіону.

Одночасно з трансформацією самого поняття регіональної безпеки, що відбувається з часом, змінюється й функціонал регіональних інститутів – поряд з появою нових регіональних установ, розширюються функції існуючих, зростає значення їх безпекової складової [45]. Крім ЄС, який охоплює 27 держав, управління регіональною безпекою у Європі здійснюють такі інститути, як Організація Північноатлантичного договору (НАТО), що включає 30 держав-членів, та Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у складі 57 членів. Враховуючи кількість членів, які входять до складу зазначених трьох безпекових інституцій, Європа демонструє найбільше охоплення країн питаннями економічної безпеки, порівняно з іншими регіональними комплексами безпеки. При цьому, якщо НАТО та ОБСЄ виступають більше вузькоспеціалізованими структурами, які концентрують увагу на питаннях військово-політичної безпеки, то ЄС має багатоцільове призначення і поєднує як економічні, так і політичні цілі, а також демонструє все більшу спрямованість на безпекові питання. Тенденція до зміщення акцентів в управлінні регіональною безпекою з регіональних організацій вузького призначення на інститути багатопрофільного спрямування є характерною для більшості регіональних комплексів безпеки [44].

Хоча Бузан Б. та Уівер О. виділяють пострадянський простір у окремий регіональний комплекс безпеки [98], насправді, єдиний безпековий механізм у регіоні відсутній. А з 2014 р. протиріччя між окремими країнами пострадянського простору набули особливої гостроти. Фактично, пострадянський простір представлений двома «ворогуючими таборами»: з одного боку, країни ЄврАзЕС, з іншого – держави, які протиставляють себе

першому блоку, зокрема, Україна та Грузія [45]. Водночас, ЄврАзЕС більшою мірою є організацією суто економічного профілю, діяльність якої спрямована на завдання створення спільного ринку країн-членів, а не на безпекові питання. Однією зі спеціалізованих регіональних установ безпекового профілю, що діє у регіоні майже з початку отримання колишніми радянськими республіками незалежності, є Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ або Ташкентський договір), яка об'єднує Білорусь, Вірменію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і росію [54]. Цей міждержавний інститут зосереджує діяльність на спільному протистоянні держав-членів регіональним загрозам безпеці військово-політичного характеру.

Ряд країн пострадянського простору також є членами Шанхайської організації співробітництва (ШОС) – міждержавної безпекової організації міжрегіонального характеру. Крім пострадянських держав (Казахстан, Киргизстан, РФ, Таджикистан, Узбекистан) до ШОС входять азійські країни – Індія, КНР, Пакистан. Серед основних цілей ШОС, встановлених статутними документами, заявлено спільне забезпечення і підтримка миру, безпеки і стабільності у регіоні, що дозволяє визначати її як безпекову організацію, яка функціонує у політичній, торговельно-економічній та культурно-гуманітарній сферах [186]. Водночас, фактично діяльність членів ШОС зосереджено на боротьбі з проявами транснаціональної злочинності (незаконний обіг наркотиків і зброї), протидії тероризму та екстремізму та нелегальній міграції.

Безпековий комплекс Північної Америки функціонує в умовах наявності широкого спектру загроз та викликів, включаючи високий ступінь милітаризації, високі ризики терактів та кібератак, наявність ядерної зброї у США, високий рівень злочинності, жорстку конкуренцію між ТНК, проблему напливу мігрантів. Економічна безпека *Південної Америки* знаходиться під впливом як суто економічних чинників (високий рівень безробіття, фінансово-економічна нестабільність), так і викликів соціально-

політичного та злочинного характеру (політичні конфлікти, високий рівень злочинності, у тому числі транснаціональної, нелегальна торгівля наркотичними препаратами тощо).

Для регіональних комплексів безпеки у Північній та Південній Америці характерним є міжрегіональний та міжконтинентальний характер відповідної інституційної бази. З одного боку, такі країни Північної Америки як США та Канада входять до НАТО, іншими членами якого є європейські країни. З іншого боку, певні функції міждержавного інституту колективної безпеки у американському регіоні відіграє Організація американських держав (ОАД), членство у якій мають країни і Північної, і Південної Америки. Серед головних цілей ОАД – посилення миру і безпеки на континенті (безпекова складова), а також просування демократії, мирне вирішення спорів, сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку, боротьба з бідністю, вирішення політичних, юридичних та економічних проблем між країнами-членами (що визначає її багатопрофільність). Крім того, у регіоні Південної Америки діє кілька міждержавних організацій економічного профілю, які не є чисто безпековими за функціоналом, але спрямовують діяльність на укріплення економічних зв'язків між країнами-членами та вирішення спільних проблем економічного характеру за рахунок розвитку інтеграційної взаємодії (Економічний союз держав Південної Америки (МЕРКОСУР), Андська спільнота націй, Карибська співдружність).

Азійсько-Тихоокеанський регіон представлений двома регіональними безпековими комплексами – Південної Азії та Східної Азії. Характерною рисою безпекового комплексу Південної Азії є існування серйозної неузгодженості та суперечок між державами регіону. Мова йде, зокрема, про протистояння між Індією та Пакистаном у територіальних, етноконфесійних та ядерних питаннях, що позначається на економічній безпеці не тільки відповідних країн, але й усього регіону. У Південній Азії безпекову діяльність здійснює Асоціація регіонального співробітництва

Південної Азії (СААРК), яка забезпечує співробітництво у соціально-економічній сфері, зокрема, для укріплення регіональної безпеки, миру та стабільності. Після того, як було скасовано повноваження СААРК у сфері врегулювання суперечок між державами-учасницями, безпекова діяльність організації стала розглядатися як неефективна. Через це вже кілька років фахівці обґрунтовують необхідність модернізації СААРК у бік посилення безпекових функцій чи навіть заснування якісно нової регіональної інституції, що дозволить побудувати ефективну архітектуру безпеки південно-азійського регіону [67].

Регіональний безпековий комплекс Східної Азії сформувався у 90-ті роки ХХ ст. шляхом об'єднання двох субрегіональних комплексів безпеки – Північно-Східної та Південно-Східної Азії. Сьогодні безпековий комплекс Східної Азії інституційно представлений Самітом країн Східної Азії, який працює у форматі щорічного форуму [109]. Багатопрофільність форуму визначається метою його започаткування, яка передбачає діалог та співпрацю з політичних та економічних питань стратегічного характеру, що становлять спільний інтерес, для сприяння миру, стабільності та економічному процвітання у Східній Азії. Пріоритетні напрями співробітництва зосереджені у сферах охорони навколишнього середовища, енергетики, освіти, фінансів, глобальних проблем охорони здоров'я та пандемії, боротьби зі стихійними лихами. Відносно нові напрями співпраці країн-учасниць охоплюють питання торгівлі та економіки, а також традиційні та нетрадиційні питання безпеки, зокрема, продовольчої безпеки, морської безпеки тощо.

У класичній версії теорії регіональних безпекових комплексів Бузана Б. та Уівера О. виділяються регіональні комплекси безпеки Південної Азії та Східної Азії, однак сьогодні можна казати й про існування відокремленого безпекового комплексу Південно-Східної Азії. Зокрема, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) спрямовує діяльність на прискорення соціально-економічного розвитку країн-членів, захист миру та

стабільності у регіоні, надання можливості розв'язувати суперечки між державами-учасницями мирним шляхом. Серед основних завдань АСЕАН – взаємодія у сфері безпеки, яка концентрується навколо проблем боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, використанням зброї масового ураження, охорони здоров'я і освіти.

Останнім часом відбувається взаємопроникнення безпекових систем субрегіонів Азії. Це, зокрема, підтверджується залученням до роботи у спільних міжурядових організаціях країн з різних субрегіонів Азії. Так, відносно новою міждержавною структурою у регіоні Південно-Східної Азії є Всебічне регіональне економічне партнерство – організація, що функціонує у форматі «зона вільної торгівлі +» [11]. Партнерство охоплює 10 країн-членів АСЕАН та 5 країн, з якими вони мають угоди про вільну торгівлю (Австралія, Китай, Нова Зеландія, Південна Корея, Японія), і спрямоване на зміцнення економічних зв'язків та підвищення рівня добробуту країн-учасниць через лібералізацію торговельних відносин, сприяння виходу на нові ринки збуту, нарощування експортно-імпортних потоків, розширення інвестиційної співпраці. Переговори щодо створення Партнерства тривали 8 років, що пов'язано з намаганням врегулювати певні суперечливі пункти, зокрема, проблеми неузгодженості питань доступу до ринків та переліку захищених товарів між КНР та Індією [194]. З одного боку, Всебічне регіональне економічне партнерство не є суто безпековою установою. Але з іншого, активізація переговорів щодо створення організації у 2019 р. була пов'язана з необхідністю розв'язання саме безпекових питань, а саме – відновлення економічного зростання в умовах пандемії COVID-19 та укріплення безпеки регіону на фоні зростання напруженості у сфері зовнішньої торгівлі між двома найбільшими економіками світу.

Зближення східноазійського та південноазійського комплексів безпеки, що спостерігається у останні роки, передусім відбувається під впливом Китаю. КНР розвиває співпрацю з Пакистаном, переважно у

військово-політичній та ядерній сферах, зокрема, як інструмент протистояння з Індією. Бузан Б. [97], погоджуючись з наявністю тенденції до інтеграції комплексів безпеки Південної Азії та Східної Азії, водночас відзначає наявність певних суперечливих аспектів їх функціонування, які стримують цей процес. Зокрема, мова йде про конкуренцію між двома основними акторами відповідних регіональних комплексів (КНР та Індією) та їх боротьбу за лідерство.

Регіональний безпековий комплекс Близького Сходу de-facto територіально є більш широким і традиційно охоплює також країни Північної Африки. Економічна безпека даного регіону формується під впливом ряду чинників, які визначають специфіку соціально-економічної сфери та безпекового середовища кожної країни та регіону в цілому, а саме:

1) Регіон Близького Сходу та Північної Африки є суттєво диференційованим за складом країн, які до нього належать, причому як за рівнем соціально-економічного розвитку, так і за особливостями політичних систем, релігійно-конфесійним складом населення, культурними традиціями. З одного боку, регіон включає такі країни, як Саудівська Аравія і Туреччина, які входять до G20; з іншого боку, Ємен та Сирію, які належать до групи країн з низьким рівнем доходу.

2) У регіоні існує певна конкуренція між найбільш сильними державами за роль регіонального лідера (Туреччина та Ізраїль – у економічній та військовій сферах, Саудівська Аравія – у економічній, військовій та релігійній сферах, Єгипет – у економічній та політичній сферах) [52].

3) Серйозною проблемою, що постійно розхитує безпеку регіону, є залучення ряду країн до тривалих збройних конфліктів, які періодично загострюються, посилюючи військово-політичну напругу (Ізраїль, Сирія, Туреччина, Ірак, Ємен, Єгипет).

4) Роль регіону у світовому господарстві, гео економічні й геополітичні переваги країн визначаються, у першу чергу, ресурсним

фактором. По-перше, понад 45% світових запасів нафти і 35% природного газу сконцентровано саме у регіоні Близького Сходу та Північної Африки. По-друге, африканські країни знаходяться серед світових лідерів за родовищами природних ресурсів (золота, платини, алмазів, марганцю, бокситів, міді тощо).

5) Ресурсний чинник має для регіону подвійне (іноді суперечливе) значення. З одного боку, країни регіону історично мають тісні зовнішньоекономічні зв'язки з США та європейськими державами. З іншого боку, боротьба третіх країн за вплив у регіоні і, зокрема, доступ до його ресурсної бази, часто призводить до виникнення конфліктів на цьому ґрунті. Це, в свою чергу, вже впливає не тільки на регіональну, але й на глобальну безпеку.

6) Спільною проблемою для країн регіону є брак водних ресурсів, який є одним із наслідків зміни клімату. Так, у 2019 р. на Всесвітньому економічному форумі дефіцит водних ресурсів був визнаний найбільшим ризиком для регіону Близького Сходу та Північної Африки [52].

7) Гострим питанням забезпечення безпеки регіону є продовольча проблема. Зокрема, стабільний доступ до ринків продовольчої продукції є критично важливим для країн регіону з відносно більш низьким рівнем економічного розвитку.

Інституційно безпековий комплекс Близького Сходу та Північної Африки представлений двома основними організаціями багатопрофільного характеру – Лігою арабських держав (ЛАД) і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Обидві інституції не є суто безпековими структурами, однак мають у своєму функціоналі дотичні питання. ЛАД забезпечує координацію взаємодії між країнами-членами для захисту їх суверенітету, сприяння забезпеченню національних інтересів арабських країн і опікується питаннями захисту навколишнього середовища, енергетики, освіти, фінансів, охорони здоров'я, боротьби зі стихійними лихами тощо. РСАДПЗ є міждержавною організацією закритого

характеру, діяльність якої спрямовано на координацію, співпрацю й інтеграцію країн-членів у економічній, соціальній і культурній сферах. Серед економічних та пов'язаних з ними питань особливий акцент робиться на регулюванні взаємної торгівлі і торговельних відносин з третіми країнами, туризму, науково-технічного прогресу, розв'язанні проблеми нестачі водних ресурсів та забезпечення продовольством. Безпекові повноваження РСАДПЗ також охоплюють плани щодо формування об'єднаних сил оборони для швидкого реагування на можливі військові виклики.

Безпекові комплекси Південної Африки та Центральної Африки, які географічно належать до єдиного регіону Субсахарської (Тропічної) Африки, формуються під впливом багатьох спільних викликів. До основних чинників, що визначають конфігурацію систем економічної безпеки зазначених регіонів, належать: суттєве відставання темпів соціально-економічного розвитку країн у порівнянні з країнами з інших регіонів, їх залежність від ЄС, США та інших розвинених країн, зокрема, у питаннях надання економічної допомоги; наявність шкідливих виробництв; високий рівень безробіття; високі показники народжуваності і смертності населення; поширення багатьох хвороб; дефіцит водних ресурсів; продовольча проблема тощо. Крім того, економічна безпека зазначених регіонів потерпає від ризиків соціально-політичного, військово-терористичного та злочинного характеру (етнічно-релігійні та ресурсні конфлікти, боротьба за владу у країнах, діяльність радикальних проісламських угруповань, поширення піратської активності, нелегальна торгівля зброєю) [62].

Як і у випадку з регіоном Близького Сходу, у Південній та Центральній Африці немає міждержавних економічних інституцій суто безпекового профілю. Спеціалізованою міждержавною установою, яка діє у напрямку створення спільного економічного простору країн регіону і опосередковано опікується питаннями безпеки, є Співтовариство розвитку Півдня Африки. Головною метою діяльності цього співтовариства є

формування у державах-членах економік відкритого типу на принципах рівності та взаємної вигоди і з урахуванням завдань регіональної економічної інтеграції – усунення митних бар'єрів, стимулювання вільного переміщення товарів та інвестицій, поступового переходу до єдиних митних тарифів, а у перспективі – до єдиної валюти. Країни регіону також входять до Економічного співтовариства країн Східної та Південної Африки, метою якого є посилення економічної інтеграції між країнами-членами шляхом послідовного проходження етапів інтеграції – від зони вільної торгівлі до спільного ринку. Аналогом цієї організації у регіоні Центральної Африки є Економічне співтовариство країн Центральної Африки) – інтеграційне угруповання, діяльність якого спрямовано на підвищення рівня життя, підтримку економічної стабільності та укріплення мирних відносин між країнами-членами.

Крім вищезазначених інституцій, функції міждержавної установи колективної безпеки африканських країн частково покладено на Африканський Союз – панконтинентальну організацію загальної компетенції. У фокусі цієї організації – демократія, права людини, припинення конфліктів на континенті, стабілізація економіки, створення спільного ринку. У цілому, розуміючи слабкість національних економік та враховуючи наявність спільних проблем, країни Африки усвідомлюють важливість посилення інтеграційної взаємодії для підвищення рівня економічної безпеки. Водночас, економічна безпека Субсахарської Африки значною мірою визначається станом військово-політичної безпеки, яка є надто нестабільною. Фактично, дієва архітектура військово-політичної безпеки, яка здатна запобігати конфліктам і сформувати стале підґрунтя для забезпечення економічної безпеки, у регіоні досі не створена.

Крім багатопрофільних міждержавних установ та організацій загальноекономічної компетенції сучасна архітектура регіональної економічної безпеки включає також спеціалізовані установи, що функціонують у конкретних сферах і чия діяльність сприяє забезпеченню

окремих складових економічної безпеки. Чисельність таких організацій є суттєво диференційованою за різними сферами економічної безпеки. Так, у галузі енергетичної безпеки працюють Енергетичне співтовариство (країни ЄС, Південно-Східної Європи та ряд третіх країн) [105], Європейське співтовариство з атомної енергії [108], Організація арабських країн-експортерів нафти [168].

Після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. поглибилися фінансові дисбаланси країн, і у відповідь на це розпочався процес активного створення регіональних фінансових механізмів. Роль зазначених міждержавних фінансових інституцій зводиться до врегулювання спільних валютно-фінансових проблем країн, що належать до одного регіону, на основі багатобічного антикризового регулювання та відповідного забезпечення їх фінансової безпеки. Система міждержавних фінансових ініціатив, які виступають інституційним забезпеченням регіональних безпекових комплексів у частині фінансової компоненти економічної безпеки, на сьогодні є однією з найбільш розвинутих підсистем регіональної безпеки, а її складові представлені практично у всіх регіонах світу. Цю систему формують Європейський стабілізаційний механізм [115], Євразійський фонд стабілізації та розвитку [112], Чіангмайська ініціатива [103], Арабський валютний фонд [85], Латиноамериканський резервний фонд [153].

Практика заснування вузькопрофільних регіональних установ у інших галузях економічної безпеки наразі не є поширеною. Натомість, окремі безпекові повноваження виконують регіональні банки розвитку, які доповнюють інституційне забезпечення регіональних комплексів безпеки. Сучасну систему регіональних банків розвитку складають Європейський банк реконструкції та розвитку [114], Азійський банк розвитку [86], Африканський банк розвитку [80], Ісламський банк розвитку [139], Міжамериканський банк розвитку [138]. Не виступаючи суто безпековими інституціями, регіональні банки розвитку, тим не менше, сприяють

врегулюванню окремих безпекових проблем країн з відповідних регіонів за рахунок фінансової та технічної підтримки їх інноваційно-інвестиційної діяльності, сталого розвитку й охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я, освіти, боротьби з бідністю.

На основі компаративного профілю інституційної бази регіональних безпекових систем і з урахуванням просторової та функціональної ознак, притаманних відповідним міждержавним організаціям, сформовано матрицю інституційного забезпечення РБК (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Матриця інституційного забезпечення регіональних безпекових комплексів за просторовою та функціональною ознаками

<i>Просторова ознака (територіальне охоплення міждержавними інститутами)</i>	<i>Функціональна ознака (коло повноважень)</i>				
	<i>Багатопрофільні (універсальні)</i>	<i>Безпекові</i>	<i>Спеціалізовані</i>		
			<i>Опосередковано безпекові з акцентом на:</i>		
			<i>економіці</i>	<i>політиці й обороні</i>	<i>змішані</i>
<i>Регіональні</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Європа (ЄС) ▪ Близький Схід та Північна Африка (РСАДПЗ, ЛАД) ▪ Східна Азія (EAS) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Пострадянський простір (ОДКБ) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Південна Америка (CAN, Меркосур) ▪ Південна Африка (САДК, КОМЕСА) ▪ Центральна Африка (ЕКОЦАС) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Південна Америка (Prosur) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Південна Азія (СААРК) ▪ Південно-Східна Азія (АСЕАН)
<i>Міжрегіональні</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Північна і Південна Америка (ОАД) ▪ Південна і Центральна Африка (АС) 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Східна і Південно-Східна Азія (ВРЕП) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Пострадянський простір, Південна і Східна Азія (ШОС) 	
<i>Трансконтинентальні</i>		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Європа і Північна Америка (НАТО, ОБСЄ) 			

Джерело: складено автором

Визначено, що європейський та північноамериканський комплекси безпеки вийшли на трансконтинентальний рівень інституційного забезпечення безпеки. РБК пострадянського простору будується переважно навколо політичних та військово-оборонних питань безпеки. Натомість, у Східній і Південно-Східній Азії, Південній і Центральній Африці, а також частково у Південній Америці діяльність спеціалізованих міждержавних організацій значною мірою зосереджується на питаннях співробітництва у розв'язанні проблем економічної безпеки.

Таким чином, дослідження безпекових комплексів, що функціонують у регіонах світу, дозволило виділити наступні тенденції та закономірності формування сучасних систем регіональної економічної безпеки. По мірі усвідомлення країнами значення національної економічної безпеки відбувається й поступова трансформація профілю регіональних безпекових комплексів у бік розширення функціоналу у сфері забезпечення економічної безпеки країн з відповідних регіонів. Разом із тим, досі спостерігається більша зосередженість РБК на військово-політичних аспектах, тобто на «жорстких» складових безпеки. Відповідно, інституційна база РБК часто є багатoproфільною і представлена міждержавними установами, повноваження яких охоплюють широке коло суспільно-політичних, військово-оборонних, соціально-економічних, екологічних та інших питань співробітництва.

Ефективному функціонуванню систем регіональної економічної безпеки та стабільному розвитку економіки регіону часто заважають внутрішньорегіональні суперечки аж до збройних конфліктів між державами регіону на релігійному або політичному ґрунті, з приводу конкуренції за регіональне лідерство або отримання кращого доступу до ресурсів. Сучасні РБК різняться за ступенем інтеграції безпекових питань на рівні міждержавних установ – від порівняно повної інтеграції підходів щодо врегулювання проблем безпеки (на рівні ЄС) до слабкої безпекової взаємодії (як, наприклад, у випадку із СААРК).

Інституційний профіль регіональних безпекових комплексів має переважно змішаний характер, оскільки функціонування практично всіх регіональних систем безпеки спирається на діяльність як універсальних, так і спеціалізованих міждержавних установ. Разом із тим, РБК є диференційованими за просторовою ознакою діяльності міждержавних організацій (установи регіонального, міжрегіонального та трансконтинентального характеру) та фокусом безпекових питань, які входять до їх повноважень (суто безпекове спрямування та опосередковано безпекові функції з акцентом на економічних, політичних і військово-оборонних питаннях). Характерною рисою сучасних РБК є нерівномірність інституційного забезпечення різних складових економічної безпеки на рівні спеціалізованих міждержавних установ. Найбільш розвинутою є мережа регіональних механізмів забезпечення валютно-фінансової безпеки, окремі регіональні органи функціонують у сфері енергетичної безпеки, інші компоненти економічної безпеки, як правило, забезпечуються регіональними установами загальної компетенції.

Попри те, що процес формування регіональних безпекових систем продовжується, стан та динаміка рівня економічної безпеки економік країн усе більше визначаються не тільки наявністю дієвих механізмів забезпечення безпеки на національному рівні, але й параметрами функціонування відповідних регіональних комплексів безпеки і ефективністю міждержавного співробітництва з безпекових питань.

2.3. Оцінка умов забезпечення безпеки національних економік країн ЄС за рейтинговими показниками

Для країн ЄС одним із стратегічних пріоритетів в розвитку та забезпеченні економічної безпеки є підвищення рівня конкурентоспроможності країн за рахунок зростання стійкості європейської

економіки, змінення інноваційного та промислового потенціалу, збереження технологічного лідерства та активного розвитку цифрової та зеленої економік. Як зазначається в проекті Стратегії економічної безпеки ЄС даний пріоритет можна досягти шляхом поглиблення єдиного ринку, інвестування в економіку майбутнього за допомогою розумної макроекономічної політики та політики згуртованості, інвестування в людський капітал, зокрема шляхом підвищення кваліфікації європейської робочої сили. Це вимагатиме диверсифікації джерел постачання та експортних ринків, а також інвестицій у розвиток дослідницької та промислової бази в таких стратегічних сферах, як сучасні напівпровідники, квантові обчислення, біотехнології, галузі з нульовим виведенням, чиста енергетика чи важлива сировина [83].

Оцінка рівня безпеки має ґрунтуватися на оцінці ризиків, що й провокують виникнення проблем безпеки, економічної безпеки зокрема. Оскільки одна із задач ЄС в аспекті забезпечення економічної безпеки полягає в утриманні лідерських позицій в світогосподарській системі, то для діагностування рівня безпеки та виокремлення вузьких місць в системі можна застосовувати міжнародні рейтингові оцінки, в основі яких розрахунок відповідних інтегральних індексів, що дозволяють здійснювати компаративний аналіз країн по різних напрямкам та індикаторами, та як наслідок, виокремлювати країни-лідери та країни-аутсайдери. У таблицях додатку представлені статистичні дані основних міжнародних рейтингів (див.додаток Ж) по країнах ЄС за останніми актуальними даними (2021-2023 рр.) та за 2017-2018 рр. (період ретроспекції 5 років).

В економічній складовій безпеки було проаналізовано такі міжнародні рейтинги, як Doing Business Index (DB), Economic Freedom Index (EF), Sustainable Development Goals Index (SDGI), Global Sustainable Competitiveness Index (GSCI), KOF Index of Globalization (KOF). У таблиці 2.4 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в рейтингу Doing Business, що порівнює країни світу на ступенем легкості ведення

бізнесу в країні, оцінює за сукупністю певних критеріїв наявність та ефективність прозорих, чітких та доступних правил ведення економічної діяльності, що в свою чергу сприяє зростанню та розвитку.

Таблиця 2.4

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business Index)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2020)	Зміна 2020/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	2	Данія (3), Швеція (10)	Данія (не змінилась), Швеція (↓1)	Данія (0,51%), Швеція (-0,16%)
11-20	4	Литва (11), Естонія (18), Латвія (19), Фінляндія (20)	Литва (↑10), Естонія (↓6), Латвія (↓5), Фінляндія (-7)	Литва (3,5%), Естонія (-0,56%), Латвія (-0,38%), Фінляндія (-0,79%)
21-30	3	Австрія (27), Німеччина (22), Ірландія (24)	Австрія (↓8), Німеччина (↓5), Ірландія (↓6)	Австрія (-0,28%), Німеччина (1,05%), Ірландія (0,09%)
31-40	5	Іспанія (31), Франція (32), Португалія (37), Словенія (39), Польща (40)	Іспанія (↑1), Франція (↓3), Португалія (↓12), Словенія (↓12), Польща (↓16)	Іспанія (2,87%), Франція (0,69%), Португалія (-1,16%), Словенія (0,01%), Польща (-1,81%),
41-50	4	Чехія (41), Бельгія (46), Нідерланди (42), Словаччина (45)	Чехія (↓14), Бельгія (↓4), Нідерланди (↓14), Словаччина (↓12)	Чехія (-0,53%), Бельгія (2,74%), Нідерланди (-0,37%), Словаччина (-0,01%)
51-60	5	Хорватія (51), Кіпр (52), Угорщина (53), Румунія (55), Італія (58)	Хорватія (↓8), Кіпр (↓7), Угорщина (↓12), Румунія (↓19), Італія (↓8)	Хорватія (0,84%), Кіпр (1,03%), Угорщина (0,45%), Румунія (-1,29%), Італія (0,9%)
61-70	1	Болгарія (61)	Болгарія (↓22)	Болгарія (-2,05%)
>70	3	Люксембург (73), Греція (79), Мальта (88)	Люксембург (↓14), Греція (↓18), Мальта (↓12)	Люксембург (1,15%), Греція (-0,39%), Мальта (1,68%)

Джерело: розрахунки автора

Країни ЄС знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за легкістю ведення бізнесу, однак, переважно не очолюють його. В першій десятці країн лише дві країни ЄС Данія та Швеція, в другій десятці – чотири країни Литва, Естонія, Латвія та Фінляндія, в третій – Австрія, Німеччина та Ірландії; решта 18 країн ЄС займають позиції, починаючи з 31 сходинки. Негативним аспектом є те, що порівняно з 2017 р. позиції країн ЄС в рейтингу легкості ведення бізнесу погіршилися, за винятком Литви, що піднялася у рейтингу з 21 позиції у 2017 р. до 11 у 2020 р., Іспанії – з 32 до 31 позиції, Данії, що залишилася на 3 місці в рейтингу.

При цьому значення індексу легкості ведення бізнесу є достатньо високим, в середньому по країнах ЄС складає 76,21 та 15 країн (55,6%) мають індекс вище середньоєвропейського, рівень диференціації складає 1,29, розрив невеликий лише у 29% між країною з найкращими умовами ведення бізнесу Данія (85,3 максимальна оцінка) та найгіршими умовами Мальта (66,1 мінімальна оцінка). За період 2017-2020 рр. індекси не зазнали суттєвих змін, що є в межах $\pm 1\%$, винятком є Литва, Іспанія, Бельгія, Болгарія, Румунія, Люксембург та Мальта, індекси яких зазначали змін як у бік покращення, так і погіршення у межах 1,15-3,5%.

В останньому звіті Doing Business Report [106] серед країн, що мали найкращі показники ефективності регуляторної діяльності Словенія (за витратами на створення бізнесу), Люксембург (за індексом контролю якості будівництва), Німеччина (за кількістю процедур (дозволів) щодо доступу до електричних мереж), Португалія (за кількістю процедур з реєстрації прав власності), Данія (за загальним рівнем податкового навантаження), Хорватія, Нідерланди, Австрія та Естонія (за витратами часу на оформлення та отримання повернення ПДВ), Естонія, Литва, Португалія, Швеція (за витратами часу на звернення щодо коригування податку на прибуток корпорацій), Польща, Іспанія, Австрія, Бельгія, Данія (за витратами часу на оформлення експортних операцій), Угорщина, Люксембург, Франція, Нідерланди, Португалія (за грошовими витратами на оформлення експортних операцій), Латвія, Естонія, Франція, Німеччина (за витратами часу на оформлення імпорتنних операцій), Латвія, Бельгія, Данія, Естонія (за грошовими витратами на оформлення імпорتنних операцій).

Головною передумовою розвитку стійких національних економік, в яких функціонує ефективне бізнес-середовище, розвивається підприємництво та забезпечується загальний добробут є економічна свобода. В економічно вільних суспільствах люди можуть вільно працювати, виробляти, споживати та інвестувати будь-яким способом, при

цьому уряди дозволяють робочій силі, капіталу та товарам вільно переміщатися та утримуються від примусу чи обмеження свободи понад межі, необхідні для захисту та підтримки самої свободи. Економічна свобода тісно пов'язана з більш здоровими суспільствами, чистішим середовищем, більшим добробутом на душу населення, людським розвитком, демократією, ліквідацією бідності та забезпеченням безпеки на всіх рівнях.

У таблиці 2.5 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в рейтингу Economic Freedom, що комплексно порівнює країни на ступенем забезпечення свобод у суспільстві.

Таблиця 2.5

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу економічної свободи (Economic Freedom Index)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2023)	Зміна 2023/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	6	Ірландія (3), Естонія (6), Люксембург (7), Нідерланди (8), Данія (9), Швеція (10)	Ірландія (↑6), Естонія (не змінилась), Люксембург (↑7), Нідерланди (↑7), Данія (↑9), Швеція (↑9)	Ірландія (6,91%), Естонія (-0,63%), Люксембург (3,29%), Нідерланди (2,9%), Данія (3,33%), Швеція (2,9%)
11-20	5	Фінляндія (11), Німеччина (14), Латвія (17), Кіпр (18), Литва (20)	Фінляндія (↑13), Німеччина (↑12), Латвія (↑3), Кіпр (↑30), Литва (↓4)	Фінляндія (4,19%), Німеччина (-0,14%), Латвія (-2,67%), Кіпр (6,48%), Литва (-4,75%)
21-30	3	Австрія (23), Чехія (21), Португалія (30)	Австрія (↑7), Чехія (↑7), Португалія (↑47)	Австрія (-1,66%), Чехія (-1,91%), Португалія (11,02)
31-40	4	Болгарія (32), Словаччина (33), Словенія (37), Польща (40)	Болгарія (↑15), Словаччина (↑24), Словенія (↑60), Польща (↑5)	Болгарія (2,06%), Словаччина (5,02%), Словенія (15,71), Польща (-0,88%)
41-50	3	Мальта (41), Бельгія (43), Хорватія (46)	Мальта (↑9), Бельгія (↑6), Хорватія (↑49)	Мальта (-0,3%), Бельгія (-1,03%), Хорватія (+11,78%)
51-60	4	Іспанія (51), Румунія (53), Угорщина (54), Франція (57)	Іспанія (↑18), Румунія (↓14), Угорщина (↑2), Франція (↑15)	Іспанія (2,2%), Румунія (-7,46%), Угорщина (-2,58%), Франція (0,47%)
61-70	1	Італія (69)	Італія (↑10)	Італія (-0,32%)
>70	1	Греція (107)	Греція (↑20)	Греція (3,45%)

Джерело: розрахунки автора

Усі країни ЄС (за винятком Греції) знаходяться в перших 50% рейтингу країн світу за ступенем економічної свободи та 6 країн (Ірландія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія та Швеція) входять до першої десятки. Відповідно до шкали індексу економічної свободи тільки Ірландія є економічно вільною країною (індекс в діапазоні 80-100); 12 країн, зокрема Естонія, Люксембург, Нідерланди, Данія, Швеція, Фінляндія, Німеччина, Латвія, Кіпр, Литва, Австрія, Чехія, Португалія є переважно вільними (індекс в діапазоні 70-80), решта за винятком Греції, яка відповідно значення індексу є переважно невільною, належать до групи помірно економічно вільних країн.

Позитивним аспектом є те, що порівняно з 2017 р. позиції країн ЄС в рейтингу економічної свободи покращились, за винятком Литви та Румунії. Найбільш суттєве покращення позицій характерно для Словенії, що піднялась з 97 позиції у 2017 р. до 37 у 2027 р., Хорватії – з 95 до 46 позиції, Португалії – з 77 до 30 позиції, Кіпру – з 4 до 18 позиції. Значення EFI за аналізований період найбільшими темпами зросли для Словенії, Португалії, Хорватії, Кіпру та Ірландії; найбільш суттєве зменшення відмічається для Румунії, Литви та Угорщини. В середньому по країнах ЄС EFI складає 70,54 та 13 країн (48,1%) мають індекс вище середньоєвропейського, рівень диференціації складає 1,44, розрив між країною з найвищим рівнем свободи Ірландія (82 бали) та найнижчим рівнем Греція(56,9 балів) становить 44%.

У таблиці 2.6 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в рейтингу досягнення цілей сталого розвитку Sustainable Development Goals Index (SDGI), що вимірює прогрес країн у досягненні 17 цілей сталого розвитку ООН та порівнює країни за відсотком успіху (бал у 100 сигналізує досягнення всіх цілей програми ООН).

Країни ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу за успіхами в досягненні SDG та формують першу десятку рейтингу. 78% країн ЄС знаходяться в першій тридцятці країн рейтингу та в середньому по ЄС досягли SDG на 80,16% (середня значення індексу дорівнює 80,61).

Рівень диференціації складає 1,2, розрив невеликий у 20% між країною з найкращими результатами Фінляндія (86,76) та найнижчим результатом Кіпр (72,49).

Таблиця 2.6

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу
досягнення цілей сталого розвитку
(Sustainable Development Goals Index)**

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	9	Фінляндія (1), Швеція (2), Данія (3), Німеччина (4), Австрія (5), Франція (6), Чехія (8), Польща (9), Естонія (10)	Фінляндія (↑2), Швеція (↓1), Данія (↓1), Німеччина (↑2), Австрія (↑2), Франція (↑4), Чехія (↓3), Польща (↑18), Естонія (↑5)	Фінляндія (3,29%), Швеція (0,44%), Данія (1,76%), Німеччина (2,03%), Австрія (1,08%), Франція (2,18), Чехія (-0,04%), Польща (7,92%), Естонія (3,92)
11-20	8	Хорватія (12), Словенія (13), Латвія (14), Іспанія (16), Ірландія (17), Португалія (18), Бельгія (19), Нідерланди (20)	Хорватія (↑12), Словенія (↓4), Латвія (↑18), Іспанія (↑9), Ірландія (↑2), Португалія (↑10), Бельгія (↓7), Нідерланди (↓7)	Хорватія (5,98%), Словенія (0,63%), Латвія (7,29), Іспанія (4,73%), Ірландія (2,89%), Португалія (5,85%), Бельгія (-0,67%), Нідерланди (-0,6%)
21-30	4	Угорщина (22), Словаччина (23), Італія (24), Греція (2)	Угорщина (↓4), Словаччина (не змінилась), Італія (↑6), Греція (↑10)	Угорщина (1,78%), Словаччина (2,89%), Італія (4,36%), Греція (7,5%)
31-40	3	Люксембург (33), Румунія (35), Литва (37)	Люксембург (не змінилась), Румунія (не змінилась), Литва (↓1)	Люксембург (3,53%), Румунія (4,53%), Литва (4,36%)
41-50	2	Мальта (41), Болгарія(44)	Мальта (↓19), Болгарія (↓4)	Мальта (-1,91%), Болгарія (2,92)
>50	1	Кіпр (59)	Кіпр (↓9)	Кіпр (2,68%)

Джерело: розрахунки автора

Для 10 країн ЄС за період 2017-2022 рр. позиції в рейтингу покращились, серед них найбільше покращення продемонстрували Польща (з 27 до 9 позиції), Латвія (з 32 до 14 позиції), Хорватія (з 24 до 12 позиції), Португалія (з 28 до 18 позиції), Греція (з 38 до 28). Серед країн, позиції яких погіршились найбільша втрата позицій у Мальти (з 22 до 44), Кіпру (з 50 до 59), Бельгії (з 12 до 19), Нідерландів (з 13 до 20). Слід також зазначити, що для всіх країн ЄС, окрім Чехії, Бельгії, Нідерландів та Мальти, значення індексу SDG за період 2017-2022 рр. збільшилося, що є свідчення прогресу

у забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку. Найбільший рівень такого прогресу у Польщі, Латвії, Хорватії, Португалії та Греції.

Ще одним міжнародним рейтингом, що відображає рівень конкурентоспроможності країн світу, але з урахуванням засад сталого розвитку у напрямку формування інклюзивного суспільства, що функціонує у рівновазі з навколишнім середовищем, є рейтинг країн за глобальною стійкою конкурентоспроможністю (Global Sustainable Competitiveness Index (GSCI)). *Стійка конкурентоспроможність* означає, що поточний рівень багатства не загрожує скороченню чи зменшенню через надмірну експлуатацію ресурсів (природних та людських), залученню інноваційних інвестицій, необхідних для конкуренції на глобалізованих ринках (у тому числі освітньому), не спричиняє дискримінації, маргіналізація або експлуатація різних сегментів суспільства [201]. Таблиця 2.7 містить результати аналізу позиціонування країн ЄС в даному рейтингу.

Переважає більшість країн ЄС знаходяться в перших 25% рейтингу країн світу та є лідерами за рівнем GSC, у тому числі 5 країн (Швеція, Фінляндія, Данія, Франція та Словенія) входять до першої десятки рейтингу. Однак, якщо за SDGI країни ЄС досягли в середньому 80,16% успіху, то середній рівень GSC є на третину нижчим та складає лише 53,21%, що означає що 46,79% не вистачає для забезпечення стійкої конкурентоспроможності. Однак, ще вище за глобальний середній показник стійкої конкурентоспроможності у 2022 році, що становить 43,1 та відповідно світовий розрив до ідеального стійкого конкурентоспроможного світу становить 57%, що є свідченням недосконалості сучасного суспільства, що є низько інклюзивним та недостатньо дружнім до навколишнього середовища.

Рівень диференціації країн ЄС за GSCI складає 1,32, тобто існує 32% розрив між країною з найвищим рівнем стійкої конкурентоспроможності Швецією (60,7) та найнижчим - Кіпром (46,1). Для 11 країн ЄС за період 2017-2022 рр. позиції в рейтингу покращились, серед них найбільш

інтенсивне покращення продемонстрували Мальта (на 14 позицій з 53 до 3), Франція (на 12 позицій з 20 до 8), Литва (на 10 позицій з 28 до 18), Нідерланди (на 10 позицій з 29 до 19), Іспанія (на 10 позицій з 38 до 28).

Таблиця 2.7

Оцінка зміни позицій країн ЄС в рейтингу глобальної стійкої конкурентоспроможності (Global Sustainable Competitiveness)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Швеція (1), Фінляндія (2), Данія (4), Франція (8), Словенія (9)	Швеція (не змінилась), Фінляндія (не змінилась), Данія (не змінилась), Франція (↑12), Словенія (↑4)	Швеція (0,11%), Фінляндія (-0,42%), Данія (1,99%), Франція (8,19%), Словенія (4,57%)
11-20	9	Австрія (11), Ірландія (13), Латвія (14), Португалія (15), Німеччина (16), Естонія (17), Литва (18), Нідерланди (19), Хорватія (20)	Австрія (не змінилась), Ірландія (↑1), Латвія (↓5), Португалія (↑9), Німеччина (↓1), Естонія (↓10), Литва (↑10), Нідерланди (↑10), Хорватія (-10)	Австрія (3,13%), Ірландія (3,66%), Латвія (1,78%), Португалія (7,31%), Німеччина (2,42%), Естонія (-0,6%), Литва (7,09%), Нідерланди (6,8%), Хорватія (-1,49%)
21-30	7	Люксембург (21), Італія (22), Словаччина (23), Чехія (25), Бельгія (27), Іспанія (28), Польща (29)	Люксембург (↓13), Італія (↑8), Словаччина (↓1), Чехія (↓9), Бельгія (↓4), Іспанія (↑10), Польща (↓8)	Люксембург (-2,27%), Італія (5,78%), Словаччина (2,11%), Чехія (-1,31%), Бельгія (0,86%), Іспанія (6,67%), Польща (-1,31%)
31-40	3	Румунія (36), Греція (38), Мальта (39)	Румунія (↓10), Греція (↑6), Мальта (↑14)	Румунія (-2,81%), Греція (3,43%), Мальта (4,07%)
41-50	2	Угорщина (42), Болгарія (45)	Угорщина (↓11), Болгарія (↓13)	Угорщина (-3,04%), Болгарія (-4,14%)
>50	1	Кіпр (54)	Кіпр (↑7)	Кіпр (0,6%)

Джерело: розрахунки автора

Серед країн, позиції яких погіршились найбільша втрата позицій у Естонії (на 10 позицій з 7 до 17), Хорватії (на 10 позицій з 10 до 20), Люксембургу (на 13 позицій з 8 до 21), Румунії (на 10 позицій з 26 до 36), Угорщини (на 11 позицій з 31 до 42) та Болгарії (на 13 позицій з 32 до 45). Слід також зазначити, що найбільшого прогресу в забезпеченні зростання саме рівня стійкої конкурентоспроможності (індексу GSC) досягли Франція, Португалія, Литва, Іспанія та Італія.

Лідерські позиції країн у системі глобальних економічних, соціальних та політико-правових зв'язків безпосередньо пов'язані із рівнем

глобалізованості країн, що найбільш комплексно вимірюється на основі Індексу глобалізації Швейцарського Інституту дослідження бізнесу (GI KOF). Результати аналізу країн ЄС в рейтингу країн світу за рівнем глобалізованості представлені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в світовому рейтингу
глобалізованості (KOF Index of Globalization)**

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	8	Нідерланди (2), Бельгія (3), Швеція (4), Німеччина (6), Австрія (7), Данія (8), Фінляндія (9), Франція (10)	Нідерланди (↓1), Бельгія (не змінилась), Швеція (↑3), Німеччина (↑10), Австрія (↓3), Данія (↓2), Фінляндія (↑3), Франція (↓1)	Нідерланди (-2,54%), Бельгія (-1,81%), Швеція (1,41%), Німеччина (4,58%), Австрія (-1,88%), Данія (-0,58%), Фінляндія (1,07%), Франція (-0,29%)
11-20	7	Ірландія (11), Люксембург (12), Іспанія (13), Чехія (14), Португалія (15), Угорщина (17), Греція (19)	Ірландія (↓9), Люксембург (↑7), Іспанія (+4), Чехія (↑1), Португалія (↓2), Угорщина (↓7), Греція (↑7)	Ірландія (-6,87%), Люксембург (1,38%), Іспанія (0,73%), Чехія (-0,04%), Португалія (-0,29%), Угорщина (-3,13%), Греція (3,29%)
21-30	7	Словаччина (21), Італія (22), Естонія (23), Литва (25), Хорватія (26), Польща (27), Мальта (29)	Словаччина (-3), Італія (↑1), Естонія (↑5), Литва (↑7), Хорватія (↓2), Польща (↓2), Мальта (↑7)	Словаччина (-1,38%), Італія (0,45%), Естонія (3,71%), Литва (4,92%), Хорватія (-0,43%), Польща (-0,6%), Мальта (6,46%)
31-40	5	Словенія (31), Кіпр (32), Румунія (33), Болгарія (34), Латвія (37)	Словенія (↑2), Кіпр (↓18), Румунія (↑2), Болгарія (не змінилась), Латвія (↑4)	Словенія (3,63%), Кіпр (-6,42%), Румунія (3,78%), Болгарія (2,8%), Латвія (7,47%)

Джерело: розрахунки автора

Усі країни ЄС входять до 40 найбільш глобалізованих економік світу (з 196 країн), 8 країн ЄС (Нідерланди, Бельгія, Швеція, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія та Франція) в десятці найбільш глобалізованих країн. Середній по ЄС рівень глобалізації (індекс KOF) є високим та дорівнює 84. Розрив між найбільш глобалізованою країною ЄС Нідерландами (90,5) та найменш глобалізованою Латвією (76,8) складає 1,18. Серед всіх економічних індексів це найнижчий рівень диференціації.

Для 14 країн ЄС за період 2017-2022 рр. позиції в рейтингу покращились, серед них найбільш інтенсивне покращення

продемонстрували Німеччина (на 10 позицій з 16 до 6), Люксембург (на 7 позицій з 19 до 12), Греція (на 7 позицій з 26 до 19), Литва (на 7 позицій з 32 до 25), Мальта (на 7 позицій з 36 до 29). Серед країн, позиції яких погіршились, найбільша втрата позицій у Кіпра (на 18 позицій з 14 до 32), Ірландії (на 9 позицій з 2 до 11) та Угорщини (на 7 позицій з 10 до 17). Слід також зазначити, що найбільш інтенсивного зростання рівня глобалізації за період 2017-2022 досягли Латвія, Мальта, Литва та Німеччина.

У соціальній складовій безпеки було проаналізовано такі міжнародні рейтинги, як Human Development Index (HDI), The Global Prosperity Index (GPI), Social Progress Index (SPI), World Happiness Index (WHI), що відображають соціальні аспекти розвитку стійких суспільств. У таблиці 2.9 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в рейтингу за рівнем розвитку людського потенціалу (Human Development Index).

Перш за все слід зазначити, що за даними останнього рейтингу всі країни ЄС, окрім Болгарії (високий рівень), належать до країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу ($HDI > 0,8$) та входять до 40% країн-лідерів в загальному рейтингу. Більшість країн ЄС в переліку перших 40 країн з найвищим HDI. Середнє значення HDI по ЄС складає 0,90, при цьому 13 країн (50%) мають рівень HDI вище середнього. Розрив між країною з максимальним значенням HDI Данією (0,948) та мінімальним Болгарією (0,795) складає лише 1,19 (19%).

Для 14 країн ЄС за період 2017-2021 рр. позиції в рейтингу покращились, серед них найбільш інтенсивне покращення продемонстрували Данія (на 5 позицій з 11 до 6), Мальта (на 6 позицій з 29 до 23), Хорватія (на 6 позицій з 46 до 40), для решти країн зміни 3 межах 1-3 пунктів. Серед країн, позиції яких погіршились, найбільша втрата позицій у Болгарії (на 17 позицій з 51 до 68), Словаччини (на 7 позицій з 38 до 45) та Австрії (на 5 позицій з 20 до 25). Значення HDI за період 2017-2021 рр. найбільш суттєвими темпами зросло у Мальти, Кіпру та Хорватії, для решти

країн зміни як в бік покращення, так і погіршення знаходяться в межах 1-2%.

Таблиця 2.9

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу за індексом розвитку людського потенціалу (Human Development Index)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2020-2021)	Зміна 2020-2021/2017-2018	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Данія (6), Швеція (7), Ірландія (8), Німеччина (9), Нідерланди (10)	Данія (↑5), Швеція (не змінилась), Ірландія (↓4), Німеччина (↓4), Нідерланди (не змінилась)	Данія (2,05%), Швеція (1,5%), Ірландія (0,75%), Німеччина (0,64%), Нідерланди (1,07%)
11-20	3	Фінляндія (11), Бельгія (13), Люксембург (17)	Фінляндія (↑4), Бельгія (↑4), Люксембург (↑4)	Фінляндія (2,17%), Бельгія (2,29%), Люксембург (12,8%)
21-30	7	Мальта (23), Словенія (23), Австрія (25), Іспанія (27), Франція (28), Кіпр (29), Італія (30)	Мальта (↑6), Словенія (↑2), Австрія (↓5), Іспанія (↓1), Франція (↓4), Кіпр (↑3), Італія (↓2)	Мальта (4,56%), Словенія (2,46%), Австрія (0,8%), Іспанія (1,57%), Франція (0,22), Кіпр (3,11%), Італія (1,7%)
31-40	8	Естонія (31), Чехія (32), Греція (33), Польща (34), Литва (35), Португалія (38), Латвія (39), Хорватія (40)	Естонія (↓1), Чехія (↓5), Греція (↓2), Польща (↓1), Литва (не змінилась), Португалія (↑3), Латвія (↑2), Хорватія (↑6)	Естонія (2,18%), Чехія (0,11%), Греція (1,95%), Польща (1,27%), Литва (1,98%), Португалія (2,24%), Латвія (1,89), Хорватія (3,25%)
41-50	2	Словаччина (45), Угорщина (46)	Словаччина (↓7), Угорщина (↓1)	Словаччина (-0,82%), Угорщина (0,95%)
51-60	1	Румунія (53)	Румунія (↓1)	Румунія (1,23%)
61-70	1	Болгарія (6)	Болгарія (↓17)	Болгарія (-2,21)

Джерело: розрахунки автора

У сучасних умовах країни розвиваються на засадах розбудови інклюзивного суспільства, в якому захищаються основні свободи та безпека кожної людини, створюються умови для справжнього процвітання. Останнє в межах світу вимірюється індексом процвітання (The Global Prosperity Index), результати аналізу позицій країн ЄС за яким представлені в таблиці 2.10.

Данія та Швеція очолюють рейтинг найбільш успішних процвітаючих держав світу, в цілому країни ЄС входять в 30% найбільш успішних країн та відповідно до шкали процвітанням за індексом входять в перші дві групи

за рівнем добробуту. Середній показник по ЄС складає 75,19 та 11 країн ЄС мають індекс вище середнього. Розрив між країною ЄС з максимальним значенням GPI Данією (84,55) та мінімальним Болгарією (65,55) складає лише 1,29 (29%). За аналізований період 2017-2023 рр. країни ЄС переважно (23 країни із 27) або покращили свої позиції в рейтингу (на 1-4 пункти) або залишили незмінними. Найбільше зростання значення GPI спостерігається у Латвії, Кіпру та Греції, зростання для країн лідерів рейтингу коливається в межах 1-1,5%.

Таблиця 2.10

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу за індексом глобального процвітання (The Global Prosperity Index)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2023)	Зміна 2023/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	6	Данія (1), Швеція (2), Фінляндія (4), Нідерланди (6), Люксембург (7), Німеччина (9)	Данія (↑1), Швеція (↑2), Фінляндія (↑1), Нідерланди (не змінилась), Люксембург (↑1), Німеччина (не змінилась)	Данія (1,45%), Швеція (0,58%), Фінляндія (0,97%), Нідерланди (0,23%), Люксембург (0,89%), Німеччина (9-0,12%)
11-20	3	Ірландія (11), Австрія (14), Бельгія (18)	Ірландія (не змінилась), Австрія (↓1), Бельгія (↑1)	Ірландія (-0,47), Австрія (-0,7%), Бельгія (0,39%)
21-30	8	Естонія (21), Франція (23), Іспанія (24), Чехія (25), Португалія (26), Словенія (27), Мальта (28), Італія (30)	Естонія (↑2), Франція (↓2), Іспанія (↑1), Чехія (↑3), Португалія (не змінилась), Словенія (не змінилась), Мальта (↓4), Італія (+1)	Естонія (2,72%), Франція (0,05%), Іспанія (2,23%), Чехія (2,47%), Португалія (1,45%), Словенія (1,66%), Мальта (-0,12%), Італія (2,89%)
31-40	6	Латвія (31), Литва (32), Кіпр (34), Словаччина (35), Польща (37), Греція (40)	Латвія (↑2), Литва (↑2), Кіпр (↑3), Словаччина (↑3), Польща (↓5), Греція (↑2)	Латвія (4,47%), Литва (3,99%), Кіпр (4,1%), Словаччина (3,15%), Польща (0,23%), Греція (4,09%)
41-50	4	Хорватія (41), Угорщина (42), Румунія (45), Болгарія (48)	Хорватія (не змінилась), Угорщина (↑4), Румунія (↑2), Болгарія (↑1)	Хорватія (3,19%), Угорщина (2,66%), Румунія (3,27%), Болгарія (3%)

Джерело: розрахунки автора

Важливим індексом, що також вимірює досягнення країн у соціальній сфері та добробуті є індекс соціального прогресу (Social Progress Index), що оцінює рівень прогресу за критеріями якості освіти, охорони здоров'я,

технологій, забезпечення безпеки особистості та прав людини. В таблиці 2.11 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в рейтингу досягнень соціального прогресу.

Таблиця 2.11

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу соціального прогресу (Social Progress Index)

Позиція	Число країн	Країни (рейтинг 2023)	Зміна 2023/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Данія (2), Фінляндія (3), Швеція (6), Нідерланди (7), Німеччина (8)	Данія (↓1), Фінляндія (↑4), Швеція (↑2), Нідерланди (↓1), Німеччина (↓3)	Данія (-3,68%), Фінляндія (-1,78%), Швеція (-2,7%), Нідерланди (-3,71%), Німеччина (-4,19%)
11-20	6	Австрія (11), Ірландія (13), Люксембург (14), Бельгія (16), Естонія (18), Франція (20)	Австрія (↑2), Ірландія (↓1), Люксембург (не змінилась), Бельгія (↓7), Естонія (↑1), Франція (↓3)	Австрія (-3,61%), Ірландія (-4,16%), Люксембург (-4,18%), Бельгія (-4,89%), Естонія (-4,27%), Франція (-4,93%)
21-30	8	Іспанія (21), Італія (22), Чехія (23), Португалія (24), Мальта (26), Словенія (27), Литва (29), Кіпр (30)	Іспанія (↑1), Італія (↑1), Чехія (↑1), Португалія (↑2), Мальта (↑5), Словенія (↓6), Литва (↓4), Кіпр (↓3)	Іспанія (-4,96%), Італія (-4,45%), Чехія (-4,5%), Португалія (-4,56%), Мальта (-3,52%), Словенія (-6,46%), Литва (-5,73%), Кіпр (-6,01%)
31-40	5	Латвія (32), Греція (33), Хорватія (34), Словаччина (35), Польща (39)	Латвія (↓2), Греція (↓5), Хорватія (↑5), Словаччина (↓2), Польща (↓5)	Латвія (-6,3%), Греція (-6,74%), Хорватія (-2,92%), Словаччина (-5,59%), Польща (-6,45%)
41-50	3	Угорщина (42), Румунія (43), Болгарія (44)	Угорщина (не змінилась), Румунія (↑1), Болгарія (↓1)	Угорщина (-5,43%), Румунія (-4,72%), Болгарія (-5,06%)

Джерело: розрахунки автора

Усі країни ЄС входять до першої (11 країн) та другої (16 країн) групи країн (tier) з шести за рівнем соціального прогресу та відповідно входять до 33% країн з найвищими досягненнями в аспекті соціального прогресу. Середнє значення SPI по ЄС складає 84,72, 15 країн ЄС характеризується індексом соціального прогресу вище середнього по ЄС. В першій десятці 5 країн ЄС, в другій – 6, в третій – 8 країн. Розрив між країною ЄС з максимальним значенням SPI Данією (90,54) та мінімальним Болгарією (76,81) складає лише 1,18 (18%). За аналізований період 2017-2023 рр. 11 країни ЄС покращили свої позиції в рейтингу, однак при цьому значення

індексу соціально прогресу у 2023 р. по всіх країнах зменшилося порівняно з 2017 р., найбільше зниження (вище за 6%) продемонстрували Словенія, Латвія, Греція та Польща.

Ще одним індексом, що вимірює соціальні аспекти стійкого розвитку країн є Глобальний індекс щастя (World Happiness Index), за яким визначаються найбільш щасливі країни, відповідно які є найбажанішими для проживання. В таблиці 2.12 представлені результати оцінки позицій країн ЄС в даному рейтингу.

Таблиця 2.12

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в глобальному рейтингу щастя
(World Happiness Index)**

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2023)	Зміна 2023/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Фінляндія (1), Данія (2), Нідерланди (5), Швеція (6), Люксембург (9)	Фінляндія (↑4), Данія (не змінилась), Нідерланди (↑1), Швеція (↑3), Люксембург (↑9)	Фінляндія (4,49%), Данія (0,86%), Нідерланди (0,35%), Швеція (1,53%), Люксембург (5,32%)
11-20	6	Австрія (11), Ірландія (14), Німеччина (16), Бельгія (17), Чехія (18), Литва (20)	Австрія (↑2), Ірландія (↑1), Німеччина (не змінилась), Бельгія (не змінилась), Чехія (↑5), Литва (↑32)	Австрія (1,3%), Ірландія (-0,95%), Німеччина (-0,85%), Бельгія (-0,46%), Чехія (3,57%), Литва (14,59%)
21-30	4	Франція (21), Словенія (22), Румунія (24), Словаччина (29)	Франція (↑10), Словенія (↑40), Румунія (↑33), Словаччина (↑11)	Франція (3,4%), Словенія (15,49%), Румунія (13,12%), Словаччина (6,08%)
31-40	5	Естонія (31), Іспанія (32), Італія (33), Мальта (37), Польща (39)	Естонія (↑35), Іспанія (↑2), Італія (↑15), Мальта (↓10), Польща (↑7)	Естонія (15,05%), Іспанія (0,52%), Італія (7,39%), Мальта (-3,48%), Польща (4,8%)
41-50	6	Латвія (41), Кіпр (46), Хорватія (48),	Латвія (↑13), Кіпр (↑19), Хорватія (↑29),	Латвія (6,2%), Кіпр (9,06%), Хорватія (15,72%),
51-60		Угорщина (51), Португалія (56), Греція (58)	Угорщина (↑24), Португалія (↑33), Греція (↑29)	Угорщина (13,47%), Португалія (14,88%), Греція (13,47%)
>60	1	Болгарія (77)	Болгарія (↑28)	Болгарія (15,95%)

Джерело: розрахунки автора

Усі країни ЄС, окрім Португалії, Греції та Болгарії, за WHI знаходяться в діапазоні 6-8, тобто є щасливими країнами та входять до 36% найщасливіших держав у світі. Португалія, Греція та Болгарія ($4,5 < WHI < 6$)

є помірно щасливими. В десятці найщасливіших країн у світі 5 країн ЄС, зокрема Фінляндія, Данія, Нідерланди, Швеція, Люксембург.

Оцінка змін позицій за період 2017-2023 рр. показала, що всі країни ЄС, окрім Мальти покращили свої позиції в рейтингу щастя або залишилися на незмінних позиціях. На відміну від решти вище проаналізованих рейтингів за рівнем щастя спостерігається найбільш суттєві зрушення (10-40 пунктів), які характерні для Литви, Словенії, Румунії, Естонії, Хорватії, Угорщини, Португалії, Греції та Болгарії. Для цих же країн характерними є високі темпи зростання значень WPI на рівні 13-15%. В середньому WPI для країн ЄС складає 6,63. Однак розрив між країною ЄС з максимальним значенням WPI Фінляндією (7,8) та мінімальним Болгарією (5,5) складає 1,43 (43%), що є найбільшим значенням у порівнянні з іншими індексами соціального спрямування.

Важливе значення для забезпечення безпеки національної економіки є політико-правове середовище. Існують декілька міжнародних рейтингів політико-правового спрямування, зокрема The Corruption Perceptions Index (CPI), The Democracy Index (DI), The Global Peace Index (GPI), The Fragile States Index (FSI), що відображають особливості формування політико-правового середовища та забезпечення безпеки особистості та держави. Корупція для більшості держав світу залишається одним із факторів, що стримують розвиток демократичних суспільств та унеможлиблює досягнення високого рівня добробуту та стійкості. Корупція є фундаментальною загрозою миру та безпеці. У таблиці 2.13 представлені результати аналізу позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу сприйняття корупції.

Країни ЄС є країнами-лідерами рейтингу, що досягли суттєвих успіхів в боротьбі з корупцією, мають сильні інститути та ефективно-функціонуючу демократичну систему. Більшість країн (20 країн в першій 50ці) є країни в жовтій зоні, що мають найнижчий рівень сприйняття корупції, решта – в помаранчевій зоні, відповідно середній рівень. 7 країн ЄС входять в першу

десятку найменш корумпованих держав, а Данія та Фінляндія очолюють рейтинг. СРІ<50 тільки у трьох країн ЄС – Румунії, Болгарії та Угорщини. Середній показник по країнах ЄС складає 63,6%, розрив між країною ЄС з максимальним значенням СРІ Данією (90) та мінімальним Угорщиною (42) складає 2,14, тобто більш ніж в 2 рази. 14 країн ЄС за період 2017-2022 рр. продемонстрували позитивні зрушення в рейтингу, найбільше покращення позицій у Італії, Ірландії, Греції, Естонії та Іспанії (від 7 до 13 пунктів зростання). Найбільше зростання рівня СРІ, що є свідченням подальших реформ у формуванні демократичного суспільства, за аналізований період мали Італія, Греція, Словаччина, Іспанія, Литва (у діапазоні 5-12%).

Таблиця 2.13

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу
сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index)**

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	7	Данія (1), Фінляндія (2), Швеція (5), Нідерланди (8), Німеччина (9), Ірландія (10), Люксембург (10)	Данія (↑1), Фінляндія (↑1), Швеція (↑1), Нідерланди (не змінилась), Німеччина (↑3), Ірландія (↑9), Люксембург (↓2)	Данія (2,27%), Фінляндія (2,35%), Швеція (-1,19%), Нідерланди (-2,44%), Німеччина (-2,47%), Ірландія (4,05%), Люксембург (-6,1%)
11-20	2	Естонія (14), Бельгія (18),	Естонія (↑7), Бельгія (↓2)	Естонія (4,23%), Бельгія (-2,6%)
21-30	2	Франція (21), Австрія (22),	Франція (↑2), Австрія (↓6)	Франція (2,86%), Австрія (-5,33%)
31-40	4	Литва (33), Португалія (33), Іспанія (35), Латвія (39)	Литва (↑5), Португалія (↓4), Іспанія (↑7), Латвія (+1)	Литва (5,08%), Португалія (-1,59%), Іспанія (5,26%), Латвія (1,72%)
41-50	5	Чехія (41), Словенія (44), Італія (41), Польща (45), Словаччина (49)	Чехія (↑1), Словенія (↓7), Італія (↑13), Польща (↓9), Словаччина (↑5)	Чехія (-1,75%), Словенія (-8,2%), Італія (12%), Польща (-8,33%), Словаччина (6%)
51-60	4	Кіпр (51), Греція (51), Мальта (54), Хорватія (57)	Кіпр (↓9), Греція (↑8), Мальта (↓8), Хорватія (не змінилась)	Кіпр (-8,77%), Греція (8,33%), Мальта (-8,93%), Хорватія (2,04%)
61-70	1	Румунія (63)	Румунія (↓4)	Румунія (-4,17%)
>70	2	Болгарія (72), Угорщина (77)	Болгарія (↓1), Угорщина (↓11)	Болгарія (0,0%), Угорщина (-6,67%)

Джерело: розрахунки автора

The Democracy Index оцінює країни світу за рівнем розвитку демократичних принципів, поваги до громадянських прав та свобод, наявністю незалежних та ефективних державних інституцій. У таблиці 2.14 наведені результати позиціонування країн ЄС в рейтингу розвитку демократії.

Таблиця 2.14

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу розвитку демократії (The Democracy Index)

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Швеція (4), Фінляндія (5), Данія (6), Ірландія (8), Нідерланди (9)	Швеція (↓1), Фінляндія (↑4), Данія (↓1), Ірландія (↓1), Нідерланди (↑2)	Швеція (0,0%), Фінляндія (2,88%), Данія (0,65%), Ірландія (-0,22), Нідерланди (1,24%)
11-20	3	Люксембург (13), Німеччина (14), Австрія (20)	Люксембург (↓1), Німеччина (↓1), Австрія (↓5)	Люксембург (0,0%), Німеччина (2,21%), Австрія (-2,61%)
21-30	6	Іспанія (22), Франція (23), Чехія (25), Греція (26), Естонія (27), Португалія (28)	Іспанія (↓3), Франція (↑7), Чехія (↑9), Греція (↑12), Естонія (↑4), Португалія (↓1)	Іспанія (-0,12), Франція (3,46%), Чехія (4,59%), Греція (9,33%), Естонія (2,18%), Португалія (1,4%)
31-40	7	Словенія (31), Мальта (33), Італія (34), Бельгія (36), Кіпр (37), Латвія (38), Литва (39)	Словенія (↑5), Мальта (-16), Італія (↓12), Бельгія (↓3), Кіпр (↓2), Латвія (↑2), Литва (↓2)	Словенія (3,33%), Мальта (-5,52%), Італія (-3,63%), Бельгія (-1,8%), Кіпр (-2,77%), Латвія (-1,35%), Литва (-1,35%)
41-50	2	Словаччина (43), Польща (47)	Словаччина (↑1), Польща (↑6)	Словаччина (-1,26%), Польща (5,55%)
51-60	3	Угорщина (56), Болгарія (57), Хорватія (59)	Угорщина (не змінилась), Болгарія (↓10), Хорватія (↓1)	Угорщина (0,0%), Болгарія (-7,11%), Хорватія (-1,96%)
61-70	1	Румунія (62)	Румунія (↑2)	Румунія (0,16%)

Джерело: розрахунки автора

10 країн ЄС, а саме Швеція, Фінляндія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина, Австрія, Іспанія та Франція, відповідно до DI належать до групи країн з повноцінною демократією ($8 < DI < 10$), решта країн до групи з недосконалою демократією ($6 < DI < 8$). Загалом країни ЄС перебувають в перших 40% рейтингу, але не очолюють його. Середнє значення DI по ЄС складає 7,89, розрив між країною ЄС з максимальним значенням DI Швецією (9,39) та мінімальним Румунією (6,45) складає 1,46

(46%). Щодо характеру змін, то 11 країн ЄС за період 2017-2022 рр. продемонстрували позитивні зрушення в рейтингу, найбільше покращення позицій у Греції, Чехії, Франції та Польщі (від 6 до 12 пунктів зростання), які також мали найбільше зростання рівня ДІ (у діапазоні 5,4-9%).

The Global Peace Index оцінює країни за рівнем безпеки проживання в них, на відмінну від всіх попередніх є дестимулятором, зростання його значень збільшує рівень небезпеки, тобто країни з найбільшим значення індексу є найбільш небезпечними у світі з точки зору напруженості та конфліктів. Таблиця 2.15 містить оцінки позицій країн ЄС в глобальному рейтингу миру.

Таблиця 2.15

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу миру
(The Global Peace Index)**

Позиція	Кількість країн	Країни (рейтинг 2023)*	Зміна 2023/2018	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Данія (2), Ірландія (3), Австрія (5), Португалія (7), Словенія (8)	Данія (↑3), Ірландія (↑7), Австрія (↓2), Португалія (↓3), Словенія (↑3)	Данія (-3,18%), Ірландія (-5,81%), Австрія (3,3%), Португалія (1,14%), Словенія (-4,44%)
11-20	7	Чехія (12), Фінляндія (13), Хорватія (14), Німеччина (15), Нідерланди (16), Угорщина (18), Бельгія (20)	Чехія (↓5), Фінляндія (↑2), Хорватія (↑13), Німеччина (↑2), Нідерланди (↑7), Угорщина (↓1), Бельгія (↑1)	Чехія (-0,14%), Фінляндія (-7,1%), Хорватія (-11,53%), Німеччина (-4,9%), Нідерланди (-5,34%), Угорщина (-1,5%), Бельгія (-2,37%)
21-30	6	Естонія (25), Словаччина (26), Латвія (27), Швеція (28), Польща (29), Болгарія (30)	Естонія (↑8), Словаччина (↓4), Латвія (↑4), Швеція (↓14), Польща (↑3), Болгарія (↓4)	Естонія (-9,76%), Словаччина (0,64%), Латвія (-6,34%), Швеція (8,19%), Польща (-5,39%), Болгарія (0,49%)
31-40	4	Румунія (31), Іспанія (32), Італія (34), Литва (36)	Румунія (31), Іспанія (↓2), Італія (↑4), Литва (не змінилась)	Румунія (31), Іспанія (-1,73%), Італія (-5,89%), Литва (-4,46%)
>40	3	Греція (60), Кіпр (64), Франція (67)	Греція (↑19), Кіпр (↓2), Франція (↓6)	Греція (-6,44%), Кіпр (-0,47%), Франція (1,57%)

*Люксембург та Мальта не індексуються у рейтингу

Джерело: розрахунки автора

Відповідно до класифікаційних груп за GPI (2023) 8 країн ЄС мають дуже високий рівень миру та безпеки, решта країн, за винятком Франція, що

потрапила в групу з помірним рівнем миру та безпеки, знаходяться у групі держав з високим рівнем миру та безпеки. Лідерами рейтингу миру є Данія, Ірландія, Австрія, Португалія та Словенія. Середнє значення GPI по ЄС складає 1,55 (високий рівень), розрив між країною ЄС з максимальним значенням GPI Данією (1,31) та мінімальним Францією (1,94) складає 1,44 (46%).

Для більшості країн ЄС значення індексу за період 2017-2022 рр. зменшилося, що пов'язано з військовими діями в Україні та як наслідок зростанням напруги в європейському регіоні в цілому. Найбільше скорочення рівня GPI мали Хорватія, Естонія, Греція, Нідерланди, Ірландія, Польща, Італія (в діапазоні 5-11,5%), але при цьому рейтингові позиції цих країн покращились.

Схожим є рейтинг крихких держав (The Fragile States Index), що вимірює рівень стабільності в країнах. Чим вище позиції в рейтингу, тим більш високим є рівень інституційної та соціальної нестабільності, такі країни та суспільства найчастіше потерпають від конфліктів. Тобто очолюють рейтинг найнестабільніші країни (крихкі), країни з високим рівнем стабільності – в кінці рейтингу.

Таблиця 2.16 містить оцінки позицій країн ЄС в рейтингу крихких держав. Як показують результати аналізу країни ЄС входять до третини найбільш стабільних країн, займаючи позиції в кінці рейтингу крихкості. Середнє значення FSI по ЄС складає 35,36, розрив між найбільш стійкою країною ЄС з мінімальним значенням FSI Фінляндією (16) та найменш стійкою Кіпром (57) складає 3,56, що є найвищою оцінкою диференціації серед проаналізованих індексів. Щодо оцінки змін, то слід зазначити зменшення рівня FSI у 22 країнах ЄС у період 2017-2023 рр., при цьому темпи падіння достатньо високі та коливаються в межах 5-23%. Покращення позицій в рейтингу та відповідне зростання індексу відмічається у Іспанії, Польщі, Румунії та Бельгії.

Таблиця 2.16

Оцінка зміни позицій країн ЄС в міжнародному рейтингу крихких держав (The Fragile States Index)

Позиція	Кількість країн	Країни (рейтинг 2023 з 179 країн)	Зміна 2023/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
170-179	5	Фінляндія (177), Данія (174), Люксембург (172), Ірландія (171), Швеція (170)	Фінляндія (↑1), Данія (↑1), Люксембург (↓4), Ірландія (↑1), Швеція (↑4)	Фінляндія (-14,44%), Данія (-16,74%), Люксембург (-16,67%), Ірландія (-12,56%), Швеція (-6,79%)
169-160	7	Нідерланди (169), Австрія (167), Німеччина (166), Португалія (164), Словенія (163), Франція (162), Бельгія (160)	Нідерланди (-2), Австрія (↓1), Німеччина (↓1), Португалія (не змінилась), Словенія (↓1), Франція (↓3), Бельгія (↑3)	Нідерланди (-23,36%), Австрія (-11,91%), Німеччина (-12,46%), Португалія (-11,38%), Словенія (-15,74%), Франція (-14,03%), Бельгія (1,95%)
159-150	5	Мальта (158), Словаччина (155), Естонія (153), Литва (152), Чехія (151)	Мальта (↓5), Словаччина (↓11), Естонія (↓10), Литва (↓4), Чехія (↑1)	Мальта (-14,51%), Словаччина (-14,67%), Естонія (-13,65%), Литва (-5,52%), Чехія (0,25%)
149-140	4	Італія (146), Латвія (145), Іспанія (144), Польща (142)	Італія (↓4), Латвія (↓4), Іспанія (↑11), Польща (↑9)	Італія (-5,75%), Латвія (-6,68%), Іспанія (14,78%), Польща (10,78%)
139-130	3	Хорватія (138), Угорщина (135), Болгарія (131)	Хорватія (не змінилась), Угорщина (не змінилась), Болгарія (↑1)	Хорватія (-3,75%), Угорщина (-6,15%), Болгарія (-3,54%)
129-120	3	Румунія (129), Греція (123), Кіпр (120)	Румунія (↑7), Греція (↑4), Кіпр (↑1)	Румунія (4,13%), Греція (-4,17%), Кіпр (-8,95%)

Джерело: розрахунки автора

З метою оцінки рівня інноваційного потенціалу та позицій технологічного лідерства було проаналізовано такі глобальні рейтинги, як Global innovation index, The Global Knowledge Index, Global Cybersecurity Index.

У таблиці 2.17 наведені результати позиціонування країн ЄС в рейтингу глобальних інновацій. Всі країни ЄС входять в 50 найбільш інноваційних економік світу (із 132 країн), 5 країн ЄС, а саме Швеція, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія та Данія, входять в топ10 країн-інноваційних лідерів. При цьому середнє значення ГІІ по країнах ЄС є невисоким 45,59 (із 100), отже потенціал зростання рівня інноваційності є суттєвим. Розрив між найбільш інноваційною країною ЄС з максимальним

значенням ГП Швецією (61,56) та найменш інноваційною Румунією (34,11) складає 1,8 (80%).

Таблиця 2.17

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в рейтингу глобальних інновацій
(The Global Innovation Index)**

Позиція	Кількість країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	5	Швеція (3), Нідерланди (5), Німеччина (8), Фінляндія (9), Данія (10)	Швеція (↓1), Нідерланди (↓2), Німеччина (↑1), Фінляндія (↓1), Данія (↓4)	Швеція (-3,51%), Нідерланди (-8,46%), Німеччина (-2,01%), Фінляндія (-2,78%), Данія (-4,72%)
11-20	4	Франція (12), Австрія (17), Естонія (18), Люксембург (19)	Франція (↑3), Австрія (↑3), Естонія (↑7), Люксембург (↓7)	Франція (1,4%), Австрія (-5,48%), Естонія (-1,4%), Люксембург (-11,69%)
21-30	7	Мальта (21), Ірландія (23), Бельгія (26), Кіпр (29), Італія (28), Іспанія (29), Чехія (30)	Мальта (↑6), Ірландія (↓13), Бельгія (↑1), Кіпр (↑3), Італія (↑1), Іспанія (↓1), Чехія (↓6)	Мальта (-2,86%), Ірландія (-16,45%), Бельгія (-6,06%), Кіпр (-1,34%), Італія (-1,99%), Іспанія (-8,56%), Чехія (-16%)
31-40	6	Португалія (32), Словенія (33), Угорщина (34), Болгарія (35), Польща (38), Литва (39)	Португалія (↓1), Словенія (↓1), Угорщина (↑5), Болгарія (↑1), Польща (не змінилась), Литва (↑1)	Португалія (-8,66%), Словенія (-11,44%), Угорщина (-4,48%), Болгарія (-7,64%), Польща (-10,61%), Литва (-9,35%)
41-50	5	Латвія (41), Хорватія (42), Греція (44), Словаччина (46), Румунія (49)	Латвія (↓8), Хорватія (↓1), Греція (не змінилась), Словаччина (↓12), Румунія (↓7)	Латвія (-18,08%), Хорватія (-10,54%), Греція (-11,2%), Словаччина (-20,97%), Румунія (-17,5%)

Джерело: розрахунки автора

Аналізуючи зміни позицій та індексу за період 2017-2022 рр. потрібно зазначити, що лише 11 країн ЄС піднялись у рейтингу, але ці зрушення досить незначними, тоді як втрати позицій деяких країн, наприклад Ірландії, Словенії оцінюються в 12-13 пунктів. І в цілому для всіх країн ЄС, за винятком Франції, значення ГП зменшилися, в середньому темп скорочення склад 8,6%, що є свідченням посилення ризиків втрати інноваційних переваг.

Ще одним рейтингом, що відображає рівень здатності країн генерувати та використовувати інновації, є The Global Knowledge Index,

оцінка позицій країн ЄС за яким представлена в таблиці 2.18. Як і у попередньому рейтингу, всі країни ЄС входять до ТОП50 країн рейтингу, а 6 країн Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Люксембург, Данія та Австрія – в ТОП10, відповідно є країнами з найрозвиненішою економікою знань. Середнє значення GKI по країнах ЄС дорівнює 59,56 (із 100), що вище середній GII, та при цьому розрив між країною ЄС з максимальним значенням GKI Швецією (66,96) та мінімальним Грецією (48,83) менший та складає 1,37 (37%).

Таблиця 2.18

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в глобальному рейтингу знань
(The Global Knowledge Index)**

Позиція	Кіл-ть країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2017	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	6	Швеція (3), Фінляндія (4), Нідерланди (5), Люксембург (6), Данія (7), Австрія (10)	Швеція (↑2), Фінляндія (↓1), Нідерланди (↓1), Люксембург (↑1), Данія (↑2), Австрія (↑6)	Швеція (-1,53%), Фінляндія (-2,32%), Нідерланди (-2,46%), Люксембург (0,17%), Данія (1,048%), Австрія (1%)
11-20	6	Німеччина (11), Естонія (13), Бельгія (16), Франція (18), Мальта (19), Ірландія (20)	Німеччина (↑2), Естонія (↑10), Бельгія (↓6), Франція (↓1), Мальта (↑6), Ірландія (↓9)	Німеччина (-0,5%), Естонія (5,38%), Бельгія (-2,33%), Франція (-0,87%), Мальта (4,03%), Ірландія (-4,5%)
21-30	6	Словенія (21), Чехія (23), Кіпр (26), Португалія (27), Латвія (28), Іспанія (29)	Словенія (↑8), Чехія (↑5), Кіпр (↑14), Португалія (не змінилась), Латвія (↑8), Іспанія (↑2)	Словенія (6,91%), Чехія (3,74%), Кіпр (11,43%), Португалія (1,65%), Латвія (9,49%), Іспанія (2,52%)
31-40	7	Італія (31), Словаччина (32), Угорщина (33), Литва (34), Хорватія (35), Польща (36), Болгарія (38)	Італія (↓1), Словаччина (↑6), Угорщина (↑6), Литва (↓1), Хорватія (не змінилась), Польща (↑1), Болгарія (відсутні дані 2017)	Італія (-0,21%), Словаччина (5,78%), Угорщина (5,94%), Литва (2,91%), Хорватія (3,75%), Польща (3,4%), Болгарія (відсутні дані 2017)
41-50	2	Румунія (41), Греція (50)	Румунія (↑11), Греція (↓5)	Румунія (7,79%), Греція (-0,35%)

Джерело: розрахунки автора

Серед країн ЄС, що суттєво покращили свої позиції в рейтингу за 2017-2022 рр. та збільшили значення GKI, Естонія, Словенія, Кіпр, Латвія та Румунія. Найбільше погіршення позицій та зменшення значення індексу

у Ірландії. В цілому для 19 країн ЄС глобальний індекс знань збільшився, що є свідченням подальшого поглиблення розвитку економіки знань.

Основні технологічні ризики сьогодення пов'язанні з зростанням числа кібератак та слабкими системами захисту інформації, отже, одним із запорук безпекового розвитку країн є надійні системи кібербезпеки, порівняння яких здійснюється в рамках Global Cybersecurity Index. В таблиці 2.19 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в даному рейтингу.

Таблиця 2.19

**Оцінка позицій країн ЄС в глобальному рейтингу кібербезпеки
(The Global Cybersecurity Index)**

Позиція	Число країн	Країни (рейтинг 2020)	Зміна позиції, ↑ або ↓ пунктів (2020/2017)*
1-10	4	Естонія (3), Іспанія (4), Литва (6), Франція (9)	Естонія (↑2), Іспанія (↑15), Литва (↑50), Франція (↓1)
11-20	7	Люксембург (13), Німеччина (13), Португалія (14), Латвія (15), Нідерланди (16), Бельгія (19), Італія (20)	Люксембург (↑23), Німеччина (↑11), Португалія (↑41), Латвія (+6), Нідерланди (↓1), Бельгія (↑8), Італія (+11)
21-30	5	Фінляндія (22), Швеція (26), Греція (28), Австрія (29), Польща (30)	Фінляндія (-6), Швеція (↓9), Греція (↑35), Австрія (↑1), Польща (↑3)
31-40	4	Данія (32), Хорватія (33), Словаччина (34), Угорщина (35)	Данія (↑2), Хорватія (↑8), Словаччина (↑47), Угорщина (↑16)
41-50	3	Кіпр (41), Ірландія (46), Мальта (49)	Кіпр (↑19), Ірландія (↓20), Мальта (↑26)
>50	4	Румунія (62), Словенія (67), Чехія (68), Болгарія (77)	Румунія (↓20), Словенія (↑16), Чехія (↓33), Болгарія (↓33)

* зміна значень GCSI не оцінена у зв'язку зі зміною методології оцінки

Джерело: розрахунки автора

Чотири ЄС, зокрема Естонія, Іспанія, Литва та Франція, характеризуються найвищим рівнем кібербезпеки, 23 країни ЄС входять до ТОП50 країн світу з найкращими системами кіберзахисту. Для 18 країн ЄС за період 2017-2020 рр. постерігались позитивні зрушення в рейтингу, позиції деяких країн, зокрема Литви, Португалії, Греції, Словаччини покращилися в діапазоні 35-50 пунктів. Суттєве погіршення позицій в рейтингу продемонстрували Ірландія, Румунія, Чехія та Болгарія (втрата 20-33 пункти). Середнє значення індексу кібербезпеки по країна, розрив між

країною ЄС з найвищим рівнем кібербезпеки Естонією (99,48) та найнижчим Болгарією (67,38) складає 1,48 (48%).

Ще одним вектором розвитку стійких економік є орієнтація на розвиток зеленої економіки, отже, в рамках дослідження проаналізовані позиції країн ЄС в деяких екологічних рейтингах, а саме Environmental performance index, Green Growth Index. У таблиці 2.20 представлені результати аналізу позиціонування країн ЄС в міжнародному рейтингу Environmental performance index, що оцінює ефективність впровадження заходів державної екологічної політики.

Таблиця 2.20

Оцінка зміни позицій країн ЄС в глобальному рейтингу екологічної ефективності (Environmental Performance Index)

Позиція	Кількість країн	Країни (рейтинг 2022)	Зміна 2022/2018	
			Позиції, ↑ або ↓ пунктів	Оцінки (індексу), %
1-10	7	Данія (1), Фінляндія (3), Мальта (4), Швеція (5), Люксембург (6), Словенія (7), Австрія (8)	Данія (↑2), Фінляндія (↑7), Мальта (не змінилась), Швеція (не змінилась), Люксембург (↑1), Словенія (↑27), Австрія (не змінилась)	Данія (-4,53%), Фінляндія (-2,72%), Мальта (-7,05%), Швеція (-9,7%), Люксембург (-8,62%), Словенія (-0,4%), Австрія (-15,79%)
11-20	8	Нідерланди (11), Франція (12), Німеччина (13), Естонія (14), Латвія (15), Хорватія (16), Словаччина (18), Чехія (19)	Нідерланди (↑7), Франція (↓10), Німеччина (не змінилась), Естонія (↑34), Латвія (↑22), Хорватія (↑25), Словаччина (↑10), Чехія (↑14)	Нідерланди (-17,04%), Франція (-25,55%), Німеччина (-20,38%), Естонія (-4,52%), Латвія (-7,59%), Хорватія (-8,02%), Словаччина (-15,01%), Чехія (-11,5%)
21-30	7	Бельгія (21), Кіпр (22), Італія (23) Ірландія (24), Іспанія (27), Греція (28), Румунія (30)	Бельгія (↓6), Кіпр (↑2), Італія (↓7), Ірландія (↓15), Іспанія (↓15), Греція (↓6), Румунія (↑15)	Бельгія (-24,79%), Кіпр (-23,88%), Італія (-25,03%), Ірландія (-27,13%), Іспанія (-27,8%), Греція (-23,64%), Румунія (-13,55%)
31-40	2	Литва (31), Угорщина (33)	Литва (↓2), Угорщина (↑10)	Литва (-19,37%), Угорщина (-15,24%)
41-50	3	Болгарія (41), Польща (46), Португалія (48)	Болгарія (↓11), Польща (↑4), Португалія (↓22)	Болгарія (-23,51%), Польща (-21,07%), Португалія (-29,91%)

Джерело: розрахунки автора

Усі країни ЄС входять до ТОП50 країн рейтингу, а 7 країн, зокрема Данія, Фінляндія, Мальта, Швеція, Люксембург, Словенія, Австрія – в

ТОП10, відповідно є країнами з найбільш ефективною екологічною політикою. Середнє значення ЕРІ по країнах ЄС дорівнює 61,57 (із 100), розрив між країною ЄС з максимальним значенням ЕРІ Данією (77,9) та мінімальним Португалією (50,4) складає 1,55 (55%).

Незважаючи на те, що значення індексу екологічної ефективності у 2022 р. порівняно з 2018 р. за всіма країнами зменшилося, тобто ефективність екологічних реформ погіршилась, але позиції в рейтингу для 15 країн ЄС покращились, при цьому найбільш суттєве покращення в рейтингу досягли Хорватія, Естонія, Латвія, Словенія, Чехія, Румунія, Словаччина та Угорщина. Значне погіршення позицій в рейтингу спостерігається для Болгарії, Франції, Іспанії, Ірландії, Португалії.

Досягнення країн у впровадженні зеленої економіки вимірює Green Growth Index, дані якого за країнами ЄС наведені в таблиці 2.21.

Таблиця 2.21

**Оцінка зміни позицій країн ЄС в глобальному рейтингу зеленого
(Green Growth Index)**

Позиція	Число країн	Країни (рейтинг 2021)	Зміна оцінки (індексу) у 2021/2017, %
1-10	8	Австрія (1), Швеція (2), Данія (3), Чехія (5), Німеччина (6), Фінляндія (8), Словаччина (7), Франція (10)	Австрія (0,8%), Швеція (0,59%), Данія (0,98%), Чехія (0,52%), Німеччина (1,17%), Фінляндія (-0,24%), Словаччина (0,57%), Франція (1,79%)
11-20	9	Італія (11), Угорщина (12), Португалія (13), Латвія (14), Литва (15), Іспанія (16), Естонія (17), Хорватія (19), Румунія (20)	Італія (0,0%), Угорщина (-0,11%), Португалія (0,67%), Латвія (1,09%), Литва (0,04%), Іспанія (0,57%), Естонія (0,28%), Хорватія (-0,56%), Румунія (0,64%)
21-30	7	Люксембург (21), Словенія (22), Польща (24), Нідерланди (25), Греція (28), Бельгія (29), Болгарія (30)	Люксембург (0,21%), Словенія (-0,29%), Польща (1,94%), Нідерланди (0,11%), Греція (0,99%), Бельгія (0,36%), Болгарія (1,78%)
>31	3	Ірландія (44), Кіпр (51), Мальта (97)	Ірландія (0,27%), Кіпр (2,35%), Мальта (0,52%)

Джерело: розрахунки автора, дані щодо рейтингових позицій за 2017 р. відсутні

Країни ЄС очолюють рейтинг зелених економік, топ 30 країн рейтингу на 80% складається саме з країн ЄС. Мальта займає лише 97 місце в

рейтингу, це найнижча оцінка країни серед всіх проаналізованих глобальних рейтингів. Жодна країна ЄС не потрапила в групу країн з дуже високим рівнем зеленого зростання ($GGI > 80$), 24 країни ЄС мають високий рівень зеленого зростання, та 3 країни (Кіпр, Ірландія та Мальта) характеризуються помірним рівнем зеленого зростання.

Середнє значення GGI по країнах ЄС дорівнює 68,47 (із 100), розрив між країною ЄС з максимальним значенням GGI Австрією (77,78) та мінімальним Мальтою (50,72) складає 1,53 (53%). Щодо інтенсивності змін індексу зеленого зростання, то більшість країн за період 2017-2021 рр. продемонструвала несуттєве зростання індексу в межах до 2%, тобто вагомих зрушень у бік активізації та прискорення зеленого зростання не відбувалось.

У таблиці 2.22 представлені результати розрахунку показників варіації країн ЄС за системою глобальних індексів. На основі отриманих даних можна зробити наступні висновки. По-перше, порівнюючи середні значення індексів по ЄС можна зазначити, що найменші оцінки, відповідно невисокий результат та необхідність концентрації зусиль саме в цих напрямках, отримано для індексу глобальної стійкої конкурентоспроможності (GSCI), глобального індексу інновацій (GII) та глобального індексу знань (GKI). За іншими глобальними індексами середні оцінки вище за 60% від максимально можливої величини.

По-друге, неоднорідною є сукупність країн ЄС за індексом крихких держав (варіація вище 33%), за рештою індексів країни ЄС є однорідними. Помірна варіація спостерігається за політичними індексами, зокрема індексом сприйняття корупції (CPI), індексом демократії (DI), індексом миру (GPI), та глобальним індексом інновацій (GII) та індексом екологічної ефективності (EPI). Більша варіація є свідченням неоднорідності та асиметричності розвитку.

Таблиця 2.22

Оцінка показників варіації країн ЄС за глобальними індексами

Показники (шкала)		Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації	Коефіцієнт диференціації
Економічні	DBI (0-100)	76,21	66,10	85,30	4,38	5,75	1,29
	EFI (0-100)	70,54	56,90	82,00	6,03	8,54	1,44
	SDGI (0-100)	80,16	72,49	86,76	3,29	4,10	1,20
	GSCI (0-100)	53,21	46,07	60,67	3,63	6,82	1,32
	KOF (0-100)	84,00	76,79	90,48	3,75	4,47	1,18
Соціальні	HDI (0-1)	0,90	0,80	0,95	0,04	4,55	1,19
	GPI (0-100)	75,19	65,55	84,55	5,60	7,45	1,29
	SPI (0-100)	84,72	76,81	90,54	3,82	4,51	1,18
	WHI (0-10)	6,63	5,47	7,80	0,56	8,38	1,43
Політико-правові	CPI (0-100)	63,63	42,00	90,00	13,90	21,84	2,14
	DI (0-10)	7,89	6,45	9,39	0,89	11,29	1,46
	GPI (1-5)	1,55	1,31	1,94	0,18	11,78	1,48
	FSI (0-100)	35,36	16,00	57,00	12,71	35,94	3,56
Технологічні	GPI (0-100)	45,59	34,11	61,56	8,23	18,06	1,80
	GKI (0-100)	59,56	48,83	66,96	4,96	8,32	1,37
	GCSI (0-100)	91,28	67,38	99,48	8,62	9,44	1,48
Екологічні	EPI (0-100)	61,57	50,40	77,90	7,68	12,48	1,55
	GGI (0-100)	68,47	50,72	77,78	5,85	8,54	1,53

Джерело: розрахунки автора

По-третє, найбільшу диференціацію в країнах ЄС виявлено за індексом сприйняття корупції та індексом крихких держав. За рештою індексів диференціація є несуттєвою. Зростання рівня диференціації погіршує середньоєвропейські оцінки та позиції, посилює нерівномірність розвитку.

Конкурентні переваги щодо країн ЄС у глобальному середовищі мають в європейському регіоні Норвегія, Великобританія, Швейцарія, в деяких рейтингах Ісландія; США є абсолютним лідером за індексом розвитку економіки знань та розвитком системи глобальної кібербезпеки, входить також в десятку країн за легкістю ведення бізнесу.

Таблиця 2.23

**Основні конкуренти країн ЄС в міжнародних рейтингах
(за економічною складовою)***

Рейтинг, індекс	Країни-конкуренти в ТОП10 (місце, бал)	Країни-лідери ЄС в ТОП10 (місце, бал)
Економічні	DBI	Нова Зеландія (1 місце, 86,8), Сінгапур (2 місце, 86,2), Гонг Конг (3 місце, 85,3), Корея (5 місце, 84,0), США (6 місце, 84,0), Грузія (7 місце, 83,7), Великобританія (8 місце, 83,5), Норвегія (9 місце, 82,6)
	EFI	Сінгапур (1 місце, 83,9), Швейцарія (2 місце, 83,8), Тайвань (4 місце, 82,0), Нова Зеландія (5 місце, 78,9)
	SDGI	Норвегія (7 місце, 82)
	GSCI	Швейцарія (3 місце, 58,3), Норвегія (5 місце, 57,6), Ісландія (6 місце, 57,1), Великобританія (7 місце, 56,4), Японія (10 місце, 56,2)
	KOF	Швейцарія (1 місце, 91), Великобританія (5 місце, 89)
		Данія (3 місце, 85,3), Швеція (10 місце, 82,0)
		Ірландія (3 місце, 82,0), Естонія (6 місце, 78,6), Люксембург (7 місце, 78,4), Нідерланди (8 місце, 78,0), Данія (9 місце, 77,6), Швеція (10 місце, 77,5)
		Фінляндія (1 місце, 86,76), Швеція (2 місце, 85,98), Данія (3 місце, 85,68), Німеччина (4 місце, 83,36), Австрія (5 місце, 82,28), Франція (6 місце, 82,05), Чехія (8 місце, 81,87), Польща (9 місце, 81,8), Естонія (10 місце, 81,68)
		Швеція (1 місце, 60,7), Фінляндія (2 місце, 59,3), Данія (4 місце, 58,1), Франція (8 місце, 56,3), Словенія (9 місце, 56,3)
		Нідерланди (2 місце, 90), Бельгія (3 місце, 90), Швеція (4 місце, 89), Німеччина (6 місце, 88), Австрія (7 місце, 88), Данія (8 місце, 88), Фінляндія (9 місце, 87), Франція (10 місце, 87)

*за даними останніх актуальних рейтингів

Джерело: складено автором

Серед країн азійсько-тихоокеанського регіону лідерські позиції утримують Сінгапур, Тайвань, Гонг Конг, Корея, Нова Зеландія та Японія. Ризики втрати лідерських позицій пов'язані не тільки з внутрішніми трансформаціями в межах європейського регіону, однак і з зовнішніми факторами, які формуються під впливом тенденцій розвитку інших країн в глобальному конкурентному середовищі. У таблицях 2.23, 2.24 наведені отримані результати оцінки конкурентів країн ЄС в глобальних рейтингах.

Таблиця 2.24

**Основні конкуренти країн ЄС в міжнародних рейтингах
(за іншими складовими)**

Рейтинг, індекс		Країни-конкуренти в ТОП10 (місце,бал)	Країни-лідери ЄС в ТОП10 (місце, бал)
Соціальні	HDI	Швейцарія (1 місце, 0,962), Норвегія (2 місце, 0,961), Ісландія (3 місце, 0,959), Гонг Конг (4 місце, 0,952), Австралія (5 місце, 0,951)	Данія (6 місце, 0,948), Швеція (7 місце, 0,947), Ірландія (8 місце, 0,945), Німеччина (9 місце, 0,942), Нідерланди (10 місце, 0,941)
	GPI	Швейцарія (5 місце, 83,42), Ісландія (8 місце, 81,02), Нова Зеландія (10 місце, 80,47)	Данія (1 місце, 84,55), Швеція (2 місце, 83,67), Фінляндія (4 місце, 83,47), Нідерланди (6 місце, 82,32), Люксембург (7 місце, 81,83), Німеччина (9 місце, 80,81)
	SPI	Норвегія (1 місце, 90,74), Швейцарія (4 місце, 90,26), Ісландія (5 місце, 89,54), Японія (9 місце, 88,19), Канада (10 місце, 88,17)	Данія (2 місце, 90,54), Фінляндія (3 місце, 90,46), Швеція (6 місце, 89,42), Нідерланди (7 місце, 88,97), Німеччина (8 місце, 88,72)
	WHI	Ісландія (3 місце, 7,53), Ізраїль (4 місце, 7,47), Швейцарія (8 місце, 7,24), Нова Зеландія (10 місце, 7,12)	Фінляндія (1, місце, 7,804), Данія (2 місце, 7,586), Нідерланди (5 місце, 7,403), Швеція (6 місце, 7,395), Люксембург (9 місце, 7,228)
Політико-правові	CPI	Нова Зеландія (3 місце, 87), Норвегія (4 місце, 84), Сінгапур (5 місце, 83), Швейцарія (7 місце, 82)	Данія (1 місце, 90), Фінляндія (2 місце, 87), Швеція (5 місце, 83), Нідерланди (8 місце, 80), Німеччина (9 місце, 79), Ірландія (10 місце, 77), Люксембург (10 місце, 77)
	DI	Норвегія (1 місце, 9,81), Нова Зеландія (2 місце, 9,61), Швейцарія (7 місце, 9,14), Тайвань (10 місце, 8,99)	Швеція (4 місце, 9,39), Фінляндія (5 місце, 9,29), Данія (6 місце, 9,28), Ірландія (8 місце, 9,13), Нідерланди (9 місце, 9,0)
	GPI	Ісландія (1 місце, 1,124), Нова Зеландія (4 місце, 1,313), Сінгапур (6 місце, 1,332), Японія (9 місце, 1,336), Швейцарія (10 місце, 1,339),	Данія (2 місце, 1,31), Ірландія (3 місце, 1,312), Австрія (5 місце, 1,316), Португалія (7 місце, 1,333), Словенія (8 місце, 1,334)
	FSI	Норвегія (179 місце, 14,5), Ісландія (178 місце, 15,7), Нова Зеландія (176 місце, 16,7), Швейцарія (175 місце, 17,8), Канада (173 місце, 18,9)	Фінляндія (177 місце, 16), Данія (174 місце, 17,9), Люксембург (172 місце, 19,5), Ірландія (171 місце, 19,5), Швеція (170 місце, 20,6)
Технологічні	GPI	Швейцарія (10 місце, 64,6), США (2 місце, 61,8), Великобританія (4 місце, 59,7), Корея (6 місце, 57,8), Сінгапур (7 місце, 57,3)	Швеція (3 місце, 61,6), Нідерланди (5 місце, 58,0), Німеччина (8 місце, 57,2), Фінляндія (9 місце, 56,9), Данія (10 місце, 55,9)
	GKI	США (1 місце, 68,37), Швейцарія (2 місце, 68,28), Норвегія (8 місце, 64,15), Великобританія (9 місце, 63,88)	Швеція (3 місце, 66,96), Фінляндія (4 місце, 66,91), Нідерланди (5 місце, 66,33), Люксембург (6 місце, 66,11), Данія (7 місце, 65,96), Австрія (10 місце, 63,63)
	GCSI	США (1 місце, 100), Великобританія та Саудівська Аравія (2 місце, 99,54), Корея та Сінгапур (4 місце, 98,52), Росія, ОАЕ та Малайзія (5 місце, 98,06), Японія (7 місце, 97,82), Канада (8 місце, 97,67), Індія (10 місце, 97,5)	Естонія (3 місце, 99,48), Іспанія (4 місце, 98,52), Литва (6 місце, 97,93), Франція (9 місце, 97,6)
Екологічні	EPI	Великобританія (2 місце, 77,7), Швейцарія (9 місце, 65,9), Ісландія (10 місце, 62,8)	Данія (1 місце, 77,9), Фінляндія (3 місце, 76,5), Мальта (4 місце, 75,2), Швеція (5 місце, 72,7), Люксембург (6 місце, 72,3), Словенія (7 місце, 67,3), Австрія (8 місце, 66,5)
	GGI	Швейцарія (4 місце, 75,33), Великобританія (9 місце, 71,73)	Австрія (1 місце, 77,78), Швеція (2 місце, 76,19), Данія (3 місце, 75,34), Чехія (5 місце, 75,13), Німеччина (6 місце, 75,01), Фінляндія (8 місце, 70,93), Словаччина (7 місце, 74,04), Франція (10 місце, 70,93)

Джерело: складено автором

У таблиці 2.25 представлені результати оцінки структури розподілу країн ЄС в рамках досліджуваних глобальних рейтингів, що також дозволяє надати узагальнюючу оцінку лідерських позицій та потенціалу. Отримані показники дозволяють зробити такі висновки: в перші 10% найбільш ефективних (за різними критеріями) країн світу в середньому входять 35,4% країн ЄС. Найбільший рівень лідерського потенціалу країни ЄС мають за такими рейтингами (та відповідним індексами), як індекс досягнення цілей талого розвитку (48,1% країн ЄС в топ 10%), індекс стійкої конкурентоспроможності (44,4%), індекс глобалізованості (55,6%), індекс крихких держав (40,7%), індекс екологічної ефективності (51,9%), індекс зеленого зростання (44,4%). Тобто найвищі лідерські позиції в економічних та екологічних рейтингах.

Таблиця 2.25

Аналіз структурних характеристик розподілу країн ЄС в глобальних рейтингах

Індекси		Середній ранг	Квантилі розподілу					
			1ий дециль (топ 10%)		1ий квінтіль (топ 20%)		1ий квартиль (топ 25%)	
			Число країн ЄС	% країн ЄС	Число країн ЄС	% країн ЄС	Число країн ЄС	% країн ЄС
Економічні	DB	40	5	18,5	12	44,4	18	66,7
	ER	32	10	37,0	16	59,3	21	77,8
	SDGI	19	13	48,1	22	81,5	25	92,6
	GSCI	22	12	44,4	22	81,5	26	96,3
	KOF	18	15	55,6	27	100,0	27	100,0
Соціальні	HDI	28	8	29,6	21	77,8	25	92,6
	GPI	24	8	29,6	19	70,4	24	88,9
	SPI	23	9	33,3	22	81,5	26	96,3
	WHI	28	6	22,2	14	51,9	18	66,7
Політико-правові	CPI	33	9	33,3	14	51,9	19	70,4
	DI	30	7	25,9	16	59,3	21	77,8
	GPI	25	10	37,0	20	74,1	22	81,5
	FSI	153	11	40,7	20	74,1	23	85,2
Технологічні	GII	27	6	22,2	12	44,4	18	66,7
	GKI	23	8	29,6	15	55,6	21	77,8
	GCSI	30	9	33,3	20	74,1	21	77,8
Екологічні	EPI	19	14	51,9	24	88,9	25	92,6
	GGI	20	12	44,4	23	85,2	24	88,9
В середньому				35,4		69,8		83,1

Джерело: розрахунки автора

У першому квинтілі розподілу (топ 20% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 69,8% країн ЄС. Найбільший рівень лідерського потенціалу країни ЄС мають за індекс досягнення цілей талого розвитку (81,5% країн ЄС в топ 10%), індекс стійкої конкурентоспроможності (81,5%), індекс глобалізованості (100%), індекс розвитку людського потенціалу (77,8%), індекс соціального прогресу (81,5%), індекс екологічної ефективності (88,9%), індекс зеленого зростання (85,2%). У першому квартилі розподілу (топ 25% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 83,1% країн ЄС, при цьому більше 90% країн ЄС займають лідерські позиції в таких рейтингах, як за індексом досягнення цілей талого розвитку (92,6%), індексом стійкої конкурентоспроможності (96,3%), індексом глобалізованості (100%), індексом соціального прогресу (96,3%), індексом екологічної ефективності (92,6%). На основі розрахунку інтегральних індексів отримано узагальнюючі лідерські позиції країн ЄС в глобальному середовищі (рис. 2.10).

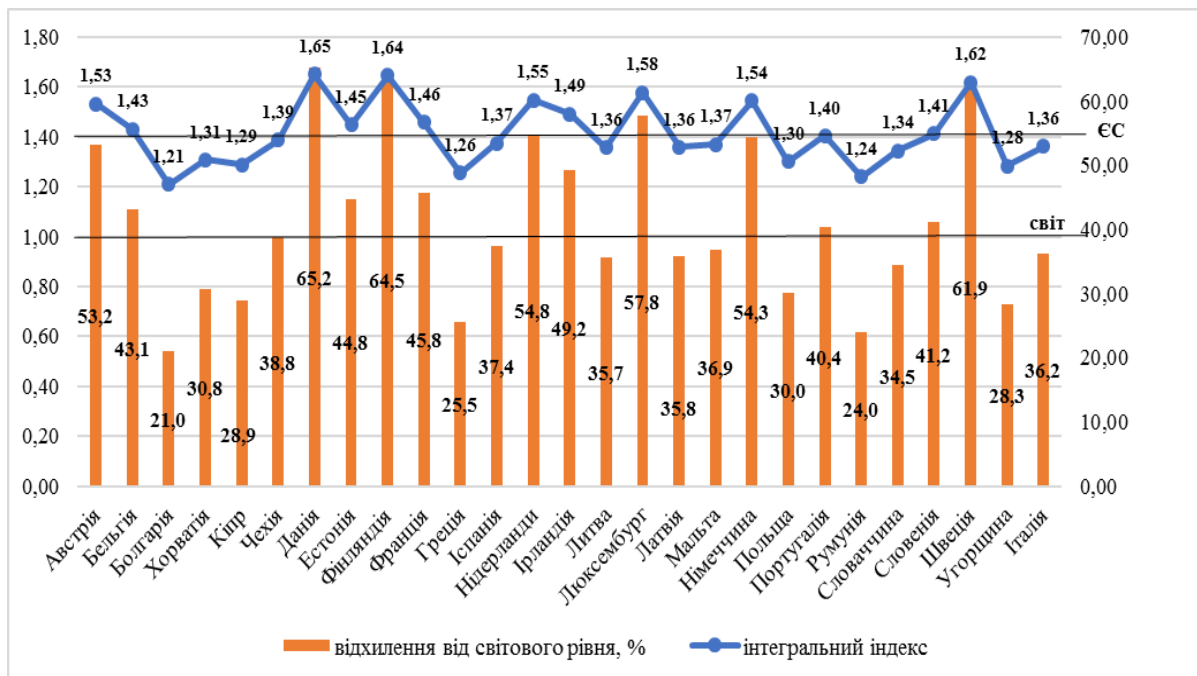

Рис. 2.10. Інтегральні індекси лідерських позицій країн ЄС в глобальному середовищі

Джерело: розрахунки автора

Отримані дані дозволяють визначити, що ЄС на 41% випереджає в середньому інші країни світу (індекс дорівнює 1,41). Найбільші оцінки лідерських позицій, отже, відповідно більш стійка та конкурентоздатна економіка щодо ризиків зовнішнього середовища у таких країн ЄС, як Данія (індекс 1,65, відхилення відносно світового рівня 65,19%), Фінляндія (1,64, відхилення 64,49%), Люксембург (1,58, відхилення 57,8%), Нідерланди (1,55, відхилення 54,8%), Німеччина (1,54, відхилення 54,35%). Ці країни є безумовними лідерами стійкості та безпеки економічного розвитку. Щодо країн з найменшим лідерським потенціалом, то найнижчий відсоток відхилення від світового рівня за розрахованим інтегральними індексами, мають Болгарія (21%), Кіпр (28,9%), Греція (25,5%), Румунія (24%) та Угорщина (28,3%).

У таблиці Л.1 додатку Л представлені розраховані індекси за всіма складовими, що дозволяє визначити, фактори якої групи формують лідерські позиції, зокрема найвища середня оцінка інтегрального індексу по екологічній складовій (1,62), отже країни ЄС на 61,53% ефективніші в розбудові зеленої економіки за решту країн світу. Інтегральний індекс доводить: на 56% політико-правове середовище країн ЄС є більш сприятливим для економічного розвитку порівняно з рештою країн світу; на 43% рівень інноваційного потенціалу країни ЄС використовуються більш ефективно, на 25% соціальна складова стійкого економічного зростання є більш сприятливою, а конкурентоздатний потенціал країн ЄС є вищим на 24%. Країнами-лідерами є: за економічною складовою Данія (індекс 1,34), Фінляндія (1,33), Ірландія (1,3); за соціальною складовою – Австрія (1,31), Данія (1,38), Фінляндія (1,38); за політико-правовою складовою – Австрія (1,82), Данія (2,16), Фінляндія (2,16); за технологічною складовою - Данія (1,6), Фінляндія (1,64), Нідерланди (1,65); за екологічною складовою - Австрія (1,53), Данія (1,65), Фінляндія (1,64).

На основі проведеного дослідження визначено, що країни ЄС утримують лідерські позиції, випереджаючи решту країн світу. Найбільші

оцінки лідерських позицій, та, відповідно, більш стійку та конкурентоздатну економіку щодо ризиків зовнішнього середовища мають Данія, Фінляндія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина. Найменший лідерський потенціал належить Болгарії, Кіпру, Греції, Румунії та Угорщині. Найбільш стійкі переваги виявлено в екологічній, соціальній та політико-правовій складовій. 35,4% країн ЄС в середньому входять в перші 10% найбільш ефективних країн світу, а 83,1% країн ЄС в перші 25% найбільш успішних країн. Рівень варіації та диференціації країн зв індексами глобальних рейтингів в межах ЄС є невисоким, що також підсилює потенціал для стійкого економічного розвитку європейських країн.

Висновки до Розділу 2

1. Розвинуто концептуальні засади визначення напрямів глобальних трансформацій із урахуванням критичного впливу російсько-української війни на формування глобальної безпеки за сферами та напрямами впливу на безпековий розвиток національних економік, а саме: перший: економічний, соціально-демографічний, природно-екологічний, технологічний, політико-ідеологічний (геополітичний), культурно-цивілізаційний (довоєнні, визначальні до 2022 року), другий: реконфігурація економічних моделей, соціальна поляризація, навколишнє середовище та стійкість, здоров'я та благополуччя, технологічна конвергенція, послаблення впливу влади та підвищення невизначеності, геополітична фрагментація, індивідуальні повноваження та зміна цінностей (ті, що актуалізувалися в умовах воєнних дій, визначальні з 2022 року).

2. Встановлено, до економічних трансформацій, що впливали на сучасне середовище глобальної економічної безпеки останнє десятиліття, після 2022 року додалися хронічна інфляція, глобальна рецесія, зростання нерівномірності у розподілі доходів, запровадження цінових обмежень та нових податків, стимулювання розвитку біоекономіки для гармонізації

інновацій та стійкості. Визначено, соціально-економічні трансформації перетворилися в соціальну поляризацію для якої характерні: падіння реальної заробітної плати, криза вартості життя, прискорене зростання кількості міжнародних мігрантів та біженців.

3. Обґрунтовано, що природно-екологічні трансформації характеризуються питаннями стійкості навколишнього середовища, а саме: посиленням навантаження на природні екосистеми, екологічними злочинами росії на території України, незаконним видобутком корисних копалин, збільшенням конфліктів і галузі корисних копалин, а також водних суперечок. Окремо у межах цієї групи визначено трансформації, що пов'язані із здоров'я та благополуччям населення, оскільки пандемія, інфекційні спалахи на тлі хронічних захворювань суттєво виснажили системи охорони здоров'я протягом.

4. Визначено, що технологічні трансформації включають кілька тенденцій – адаптація до великих технологій, поява безпілотних автомобілів та гелікоптерів, технологічне суперництво між державами та зацікавленість у підриві технологічного суверенітету інших країн, до яких додалися такі важливі, як зростання кількості дезінформації та двополярність можливостей штучного інтелекту, що визначають стрімке поширення гібридних загроз.

5. Встановлено, що політико-ідеологічні (геополітичні) трансформації представлені послабленням впливу влади, підвищенням невизначеності та геополітичною фрагментацією через уповільнення постпандемічного відновлення економіки країн світу, реконфігурацію ланцюгів поставок, кризу забезпечення продовольством, енергетичну кризу, загострення геополітичних відносин внаслідок конфліктів, розгортання нових озброєнь у потенційно більш руйнівних масштабах із зростанням військових витрат.

6. Підкреслено, що культурно-цивілізаційні тренди перейшли в площину індивідуальних повноважень та зміни цінностей, для яких

характерними є: підвищення впливу соціальних платформ на свідомість користувачів, зростання схильності населення світу до індивідуалізму і позиції «кожен сам себе», виникнення тенденцій до руйнування соціальної згуртованості.

7. Визначено, що російсько-українська війна загострила проблему постпандемічного економічного відновлення країн світу, що відзначається поверненням «старих» ризиків (інфляції, кризи вартості життя, торговельних воєн, відтоку капіталу з ринків, що розвиваються, широкомасштабних соціальних заворушень, геополітичної конфронтації, загрози ядерної війни), до яких додалися нові напрями глобальних трансформацій, що актуалізувалися в умовах воєнних дій, наслідком чого стає формування унікального невизначеного глобального безпекового середовища майбутнього десятиліття.

8. Дослідження безпекових комплексів, що функціонують у регіонах світу, дозволило виділити наступні тенденції та закономірності їх формування та забезпечення, до яких віднесено: 1) поступова трансформація профілю регіональних безпекових комплексів у бік розширення функціоналу у сфері забезпечення економічної безпеки країн при збереженні більшої зосередженості на військово-політичних аспектах; інституційна база комплексів часто є багатoproфільною і представлена міждержавними установами, повноваження яких охоплюють широке коло питань співробітництва, 2) їх ефективному функціонуванню часто заважають внутрішньорегіональні суперечки (у т.ч. збройні конфлікти) на релігійному або політичному ґрунті, з приводу конкуренції за регіональне лідерство або отримання кращого доступу до ресурсів, 3) сучасні комплекси різняться за ступенем інтеграції безпекових питань на рівні міждержавних установ, 4) інституційний профіль комплексів має переважно змішаний характер, спирається на діяльність як універсальних, так і спеціалізованих міждержавних установ, а самі комплекси є диференційованими за просторовою ознакою діяльності міждержавних організацій та фокусом

безпекових питань, які входять до їх повноважень, 5) найбільш розвинутою є мережа регіональних механізмів забезпечення валютно-фінансової безпеки, окремі регіональні органи функціонують у сфері енергетичної безпеки, інші компоненти економічної безпеки, як правило, забезпечуються регіональними установами загальної компетенції.

9. Оцінка умов забезпечення безпеки національних економік країн ЄС за показниками позицій країн ЄС в міжнародних рейтингах виявила суттєві досягнення країн в забезпеченні умов та легкості ведення бізнесу; належності до країн з переважно вільними або помірно вільними економічними системами, країн що більш ніж на 80% досягли успіхів в досягненні цілей сталого розвитку; країн, що мають найбільш стійкі конкурентоздатні економіки, однак ще не досягли максимально високого рівня стійкості у забезпеченні конкурентоздатних переваг; є найбільш глобалізованими економіками світу; мають дуже високий або високий рівень розвитку людського потенціалу; входять до перших двох груп (з шести можливих) країн за рівнем процвітання та добробуту; знаходяться у групі щасливих або помірно щасливих націй; мають найнижчий або середній рівень сприйняття корупція та є країнами, що досягли найбільших успіхів у боротьбі з корупцією та мають сильні інститути та ефективно-функціонуючу демократичну систему (повноцінну або недосконалу); є країнами з дуже високим рівнем миру та безпеки, мають стійкі суспільно-політичні системи; входять в 50 найбільш інноваційних економік світу, що характеризуються високим рівнем розвитку економіки знань; мають розвинені системи кіберзахисту; характеризуються найефективнішими результатами впровадження екологічної політики та очолюють рейтинг зелених економік світу, маючи високі темпи зеленого зростання.

10. Аналіз структурних характеристик позиціонування країн ЄС в міжнародних рейтингах показав, що в перші 10% найбільш ефективних (за різними критеріями) країн світу в середньому входять 35,4% країн ЄС, при цьому найбільший рівень лідерського потенціалу країни ЄС мають за

такими рейтингами (та відповідним індексами), як індекс досягнення цілей талого розвитку, індекс стійкої конкурентоспроможності, індекс глобалізованості, індекс крихких держав, індекс екологічної ефективності, індекс зеленого зростання. Тобто найвищі лідерські позиції в економічних та екологічних рейтингах. В першому квинтілі розподілу (топ 20% лідерів рейтингу) в середньому знаходиться 69,8% країн ЄС, а в першому кuartилі розподілу (топ 25% лідерів рейтингу) - 83,1% країн ЄС, при цьому більше 90% країн ЄС займають лідерські позиції в таких рейтингах, як за індексом досягнення цілей талого розвитку, індексом стійкої конкурентоспроможності, індексом глобалізованості, індексом соціального прогресу, індексом екологічної ефективності.

11. Проведена оцінка варіації позиції свідчить про необхідність концентрації зусиль країн ЄС має відбуватися в таких напрямках, як забезпечення зростання глобальної стійкої конкурентоспроможності, інтенсифікації інноваційного розвитку та розвитку економіки знань. Неоднорідність та асиметричність розвитку країн ЄС виявлена за індексами крихких держав; помірна варіація спостерігається за політичними індексами, зокрема індексом сприйняття корупції, індексом демократії, індексом миру, та глобальним індексом інновацій та індексом екологічної ефективності; найбільшу диференціацію встановлено за індексом сприйняття корупції та індексом крихких держав, що вимагає спільних скоординованих дій країн за цими напрямками з метою покращення загальноєвропейських позицій в глобальному середовищі.

12. Розрахунок інтегральних індексів лідерських позицій країн ЄС в глобальному середовищі показав, що країни ЄС на 41% випереджають в середньому інші країни світу; найвищі лідерські позиції, та відповідно більш стійка та конкурентоздатна економіка щодо ризиків зовнішнього середовища у таких країн ЄС, як Данія, Фінляндія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, найменший лідерський потенціал у Болгарії, Кіпру, Греції, Румунії та Угорщини. Розрахунок по складових індексу дозволяє

констатувати, що країни ЄС на 61,53% ефективніші в розбудові зеленої економіки за решту країн світу; мають політико-правове середовище на 56% більш сприятливе для економічного розвитку порівняно з рештою країн світу; на 43% більш ефективно використовують рівень інноваційного потенціалу; мають на 25% більш сприятливу соціальну складову стійкого економічного зростання та на 24% більш високий конкурентоздатний потенціал стійкого розвитку.

Основні результати дисертації по даному розділу опубліковано в роботах [25,31,32,35,36,37,42,71].

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Забезпечення безпеки національних економік в умовах поглиблення глобальних трансформацій

Емпіричний досвід функціонування безпекових систем в країнах та регіонах світу демонструє усе більшу вагомість «м'яких» параметрів безпеки, до яких належить і економічна безпека. Зокрема, результати дослідження регіональних безпекових комплексів, представлені у підрозділі 2.2, свідчать про поступове розширення функціоналу міждержавних інститутів у сфері забезпечення безпеки національних та регіональних економік. Водночас, безпековий фокус національної політики країн досі більшою мірою зосереджується навколо «жорстких» складових безпеки, а системи забезпечення економічної безпеки у багатьох країнах знаходяться на стадії формування.

Взагалі, питання економічної безпеки, як правило, актуалізуються або після економічних криз, переважно, регіонального або глобального масштабу, які стають причиною розбалансування національних економік, або через появу нових викликів для світового господарства чи загострення протиріч між його суб'єктами. Так, зростання актуальності безпекового порядку денного у 2018-2019 рр. стало наслідком торговельної війни між США та Китаєм як найбільшими світовими економіками і відповідного посилення напруги у світовій торгівлі. У 2020-2021 рр. новим викликом для безпеки глобальної економіки стала пандемія COVID-19. З 2022 року повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України, загострила ризики не тільки для регіональної безпеки (зокрема, у частині міграційної кризи,

енергетичної безпеки), але й для глобальної економіки (зокрема, у частині продовольчої кризи).

В останні роки відзначається певний прогрес у визнанні значимості економічної складової національної безпеки. Це, перш за все, проявляється у закладенні інституційно-нормативних підвалин забезпечення безпеки національної економіки – заснуванні профільних державних органів, прийнятті законодавчих документів та розробці відповідних стратегічних планів. Так, в уряді Японії запроваджено посаду Міністра з економічної безпеки, а законодавчий акт про економічну безпеку знаходиться в процесі прийняття. В Україні у 2021 р. прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [64]. З того ж року в країні діє Бюро економічної безпеки, місією якого визначено забезпечення безпекового напрямку для економіки України (невразливість національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз) через виявлення ймовірних зон ризиків в економіці, що призводить до її тінізації, з метою їх нівелювання та протидію правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [8].

Крім суто безпекових органів країни створюють вузькопрофільні інституції (як внутрішні, так і міждержавні), функціонал яких спрямовано на сприяння підтримці окремих складових безпеки. Зокрема, у Австралії для мінімізації вразливих місць у ланцюгах поставок до структури уряду включено Управління стійкості ланцюгів поставок; крім того, у партнерстві з Індією та Японією країна долучилася до регіональної Ініціативи стійкості ланцюгів поставок, яка опікується спільним вирішенням відповідних проблемних питань, що можуть негативно вплинути на економічну безпеку цих держав.

Досвід реалізації безпекової політики провідними країнами світу демонструє, що основними чинниками у розробці відповідних безпекових стратегій є інтереси національної безпеки, пов'язані із конкурентними перевагами країни в певних секторах світової торгівлі, безпекою інвестицій

(зокрема, й зарубіжних) та із забезпеченням ланцюгів поставок. Економічна безпека вийшла на перший план політичних дискусій у всьому світі, оскільки низка криз – останні з них пандемія COVID-19 і повномасштабна війна в Україні – порушили глобальні ланцюги поставок. Уряди в усьому світі шукають способи зробити свої країни менш вразливими до таких збоїв, особливо зараз, коли зростання геополітичної напруженості додає нової невизначеності.

Невизначеність та націоналізм дедалі більше визначають глобальний економічний порядок денний. Нещодавні глобальні потрясіння – від проблем із ланцюжками поставок через пандемію до війни в Україні, зростання націоналізму та авторитарних урядів – вивели безпеку та стійкість у центр політики економічної безпеки в усьому світі. Якщо країни з розвиненою економікою, такі як США, Європа та Японія, колись розглядали конкурентоспроможність Китаю як економічну можливість, то тепер вони вбачають у цьому загрозу безпеці. Ризики, пов'язані з певними економічними зв'язками, швидко поширюються в поточному геополітичному та технологічному середовищі та все більше зливаються з проблемами безпеки. Ось чому країни світу мають розробити комплексний підхід до спільного визначення, оцінки та управління ризиками для своєї економічної безпеки. У Стратегіях економічної безпеки країн світу, зокрема ЄС, найближчим часом мають бути враховані наступні ризики, визначені за результатами дослідження сучасних глобальних трансформацій: ризики для стійкості ланцюгів постачання, включаючи енергетичну безпеку; ризики для фізичної та кібербезпеки критичної інфраструктури; ризики, пов'язані з безпекою технологій і відтоком технологій; ризики використання економічної залежності чи економічного примусу як зброї.

Інтенсивне субсидування Китаєм своїх підприємств, активна промислова політика, стратегічне використання зовнішньої політики для досягнення економічних цілей та перетворення економічних зв'язків на зброю для тиску на треті країни стимулюють розширення заходів

економічної безпеки та імплементацію їх до безпекових стратегій. Така політика включає перевірку інвестицій (при необхідності блокування інвестицій, що становлять загрозу безпеці) та посилений експортний контроль (для контролю за експортом товарів та послуг подвійного цивільного та військового призначення) [119].

Країни приймають усе більш масштабні і складніші набори інструментів для захисту своєї безпеки та стратегічних активів, а також для диверсифікації своїх ланцюжків поставок – все для того, щоб переконатися, що вони не схильні до ризиків безпеки, а їхня економіка стійка до потрясінь та загроз з боку третіх країн. Країни в односторонньому порядку впровадили широкий спектр інструментів з різними функціями та ефектами. Усього п'ять років тому заходів економічної безпеки, які вживаються в односторонньому порядку, було набагато менше і вони були більш слабкими.

В основі еволюції розробки політики економічної безпеки лежать три головні суперечності. Одностороння політика економічної безпеки набирає обертів у всьому світі, її масштаби розширюються, у деяких випадках ігноруючи багатосторонню систему та її міжнародні інститути. Майбутнє глобальної системи, заснованої на національних правилах, у яких пріоритет віддається розширеній інтерпретації національної безпеки та стійкості, а не глобальним економічним вигодам, за рахунок спеціальної співпраці та координації в галузях, що становлять спільний інтерес для окремих країн, призводить до значних розбіжностей. Поточні дебати про політику економічної безпеки, такі як перевірка вихідних інвестицій, експортний контроль та стійкість ланцюжка поставок, виникають через три основні протиріччя. По-перше, це необхідність збалансувати захист національної безпеки та бажання підтримувати відкриту економіку. Друге протиріччя виникає у протиставленні одностороннього та багатостороннього формування політики. Третє – стосується підходу до Китаю, зростання

конкурентоспроможності якої країни світу визначають як економічну можливість чи загрозу (рис. 3.1).

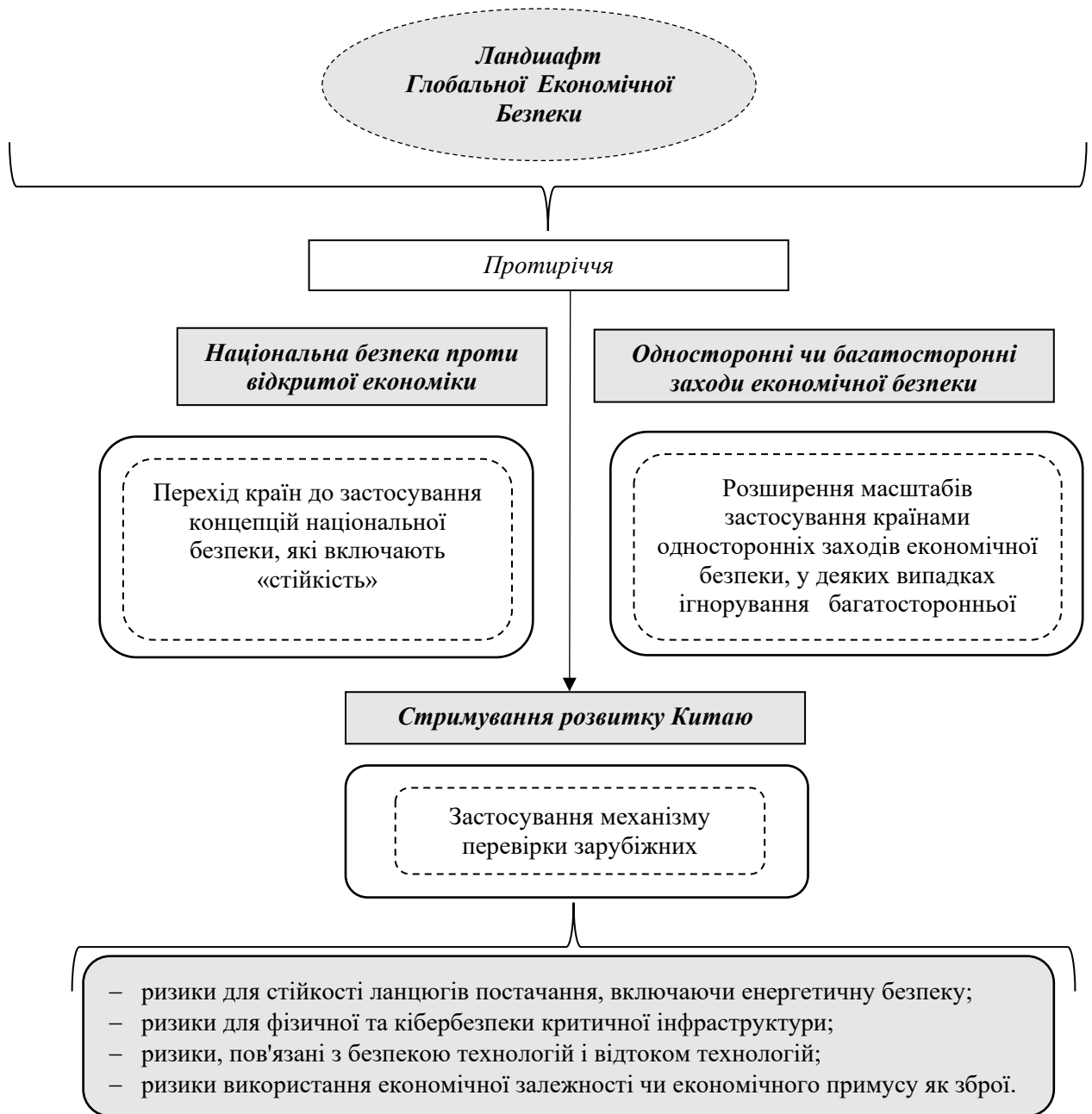

Рис 3.1. Головні протиріччя сучасного ландшафту глобальної економічної безпеки

Джерело: побудовано автором

1. Національна безпека проти відкритої економіки.

Певну неузгодженість між завданнями забезпечення на належному рівні економічної безпеки і одночасної підтримки достатньої відкритості

національної економіки відчують багато країн. Так, Японія у повній мірі усвідомлює наявність напруги між захистом своїх активів і ланцюгів поставок від вразливості (через захист патентів і зміцнення основної інфраструктури) і водночас бажанням залишатися активним учасником лібералізованої системи торгівлі. Аналогічно, США підкреслюють готовність співпрацювати з партнерами для зміцнення та диверсифікації всієї екосистеми ланцюжка поставок у довгостроковій перспективі, та водночас чітко заявляють, що самозахист від загроз Китаю є центральним для їхньої політики економічної безпеки щодо стійкості ланцюга поставок та зміцнення заходів з регулювання торговельної діяльності проти передбачуваної несумлінних практик зовнішньої торгівлі.

Хоча національна безпека є спільним знаменником при розробці політики та стратегії економічної безпеки, інтерпретація цього терміну урядами та сфера його застосування дуже різняться. Політики дедалі більше схиляються до концепції національної безпеки, яка включає «стійкість». Поширення технологій подвійного призначення є однією з проблем, які змушують країни розширювати свою концепцію національної безпеки. Китай, наприклад, проводить політику злиття цивільних та військових технологій, яка стирає межу між ними. Китай також використовує свою економічну міць, щоб впливати на рішення та поведінку інших акторів. Це, у свою чергу, спонукало інші країни вважати стійкість пріоритетом національної безпеки з метою зробити свою економіку максимально стійкою до зовнішніх викликів і ризиків та включити питання стійкості до своїх стратегій економічної безпеки. Однак економічна безпека перебуває в площині зовнішньоекономічної політики, яка в більшості країн не має внутрішнього інституційного забезпечення. Саме тому, пріоритетність економічної безпеки має бути відображена, в першу чергу, в інституційному середовищі країни.

2. Односторонній підхід проти багатостороннього.

Логіка стійкості та необхідність менше залежати від китайського ринку викликала нову хвилю односторонніх заходів економічної безпеки та промислової політики країн світу. Однак за умови зосередження виключно на перевагах для внутрішнього ринку – і без погодження з партнерами – вони можуть завдати шкоди. Нещодавні приклади наслідків неврегульованості односторонніх заходів – новий контроль за експортом напівпровідників у США та Закон про зниження інфляції створили значні проблеми для партнерів з ЄС. Закон про зниження інфляції, наприклад, стимулює європейські компанії переводити операції в США. ЄС та США намагаються вирішити ці проблеми, але вони показують, як неузгоджена політика може мати широкі ненавмисні наслідки для партнерів. В даний час координація може здійснюватися в ексклюзивних форматах, таких як «Велика сімка» або Рада з торгівлі та технологій, і навпаки, багатостороння структура економічної безпеки могла б запропонувати платформу не тільки для координації ініціатив та заходів у відповідь, а й для запровадження нової концепції колективної економічної безпеки.

3. Врахування стратегії Китаю.

Для всіх країн питання економічної безпеки офіційно лише опосередковано пов'язане з Китаєм – воно стосується Китаю лише в тому випадку, якщо він діє, порушуючи їхню політику. Однак США створюють правила економічної безпеки, які, відображаючи їхню стратегію щодо Китаю, прямо націлені на Китай. Новий експортний контроль США щодо напівпровідників, спрямований на експорт продуктів, послуг, знань та робочої сили в Китай, є яскравим прикладом підходу до економічної безпеки, заснованого на прагненні перевершити Китай та стримувати його розвиток. Різницю в підходах частково можна пояснити відмінностями офіційного підходу урядів країн до Китаю. У своїй останній стратегії національної безпеки США офіційно визнали Китай загрозою національній безпеці. Інші країни дотримуються офіційної позиції, згідно з якою Китай не розглядається як загроза національній безпеці.

Ще одним варіантом нового бачення політики та стратегій економічної безпеки, який потребує структурного переосмислення правил глобалізації, є обговорення перевірки зарубіжних інвестицій. Перевірка прямих зарубіжних інвестицій дає позитивне підґрунтя для обговорення цих протиріч. Здебільшого у відповідь на передбачувані хижацькі інвестиції Китаю більшість країн з розвинутою економікою зараз відсівають іноземні інвестиції, хоча й з великими відмінностями в режимах. Але ніхто офіційно не перевіряє зарубіжні інвестиції, наприклад, європейські фірми, які інвестують у Китай. З середини 2010-х років кількість та масштаби механізмів перевірки іноземних інвестицій зростали, і в даний час вони все більше стають нормою, але на це знадобилося багато років та зусиль.

Треба також зауважити, що перевірка зарубіжних інвестицій стикається з додатковими перешкодами. У Японії та Південній Кореї вже діють невеликі обмеження. Це залишки економічної системи, яка існувала до того, як країни почали відкривати свою економіку, саме тому сьогодні вони охоплюють доволі обмежені області – іноземні банки, виробництво зброї та наркотики. Уряд США, з іншого боку, пропонує нові обмеження, спрямовані на раніше не обмежений відтік капіталу у такі країни, як Китай, Іран та Північна Корея. Європейська комісія розгляне цю політику у 2023 році та перегляне правила перевірки ПІІ. Отже, хоча результат може здаватися ідентичним, «системи перевірки» в Японії та Південній Кореї та система, запропонована США, і та, що на порядку денному в ЄС, є результатами двох протилежних процесів та спонукань. Слід зазначити, що на економічну відкритість Японії та Південної Кореї вплинули нові міркування про економічну безпеку, і вони також нині зважають можливість та доцільність перевірки зарубіжних інвестицій на шляху перед ухваленням нової політики економічної безпеки. У 2020 році Південна Корея переглянула Закон про запобігання розголошенню та захисту промислових технологій [181], який регулює не лише іноземні злиття та поглинання національних базових технологій, а й експорт базових технологій, які

отримали державну підтримку під час НДДКР. Японія ухвалила Закон про сприяння економічній безпеці, щоб захистити ланцюжки поставок для своєї економіки та захистити вітчизняні інновації.

Закон про національний захист критичних можливостей [162], запропонований законодавцями США, спрямований на захист технологічних знань США та запобігання підтримці китайських технологій американськими грошима та ноу-хау. Своїми останніми заходами експортного контролю США ясно дали зрозуміти, що вони не ухиляються від правил, спрямованих проти Китаю. Що стосується ЄС, то він продовжуватиме обирати політику, яка не націлена на конкретну країну (незалежну від країни), включаючи будь-який майбутній механізм перевірки зарубіжних інвестицій [203]. Перевірка зарубіжних інвестицій має бути зосереджена на чутливих технологіях та стратегічних секторах. Без конкретної географічної мети зусилля ЄС щодо перевірки інвестицій будуть більш трудомісткими та капіталомісткими, оскільки теоретично можна перевірити будь-яку країну призначення. Таким чином, ЄС повинен спочатку звужити фокус лише до прямих інвестицій та націлити їх на конкретні сектори та/або товари. Великі європейські зарубіжні інвестиції в Китай зосереджені у певних секторах, таких як автомобілебудування, харчова промисловість та дистрибуція, фармацевтика та біотехнології, а також хімічна промисловість [199]. Першочерговою метою є зосередження на якості та кількості інвестицій, аналіз має включати як великі інвестиції, так і невеликі інвестиції у чутливі технології та стратегічні галузі, це може допомогти ЄС отримати більш чітке уявлення про те, що відбувається. Згодом ЄС може ухвалити виважене рішення, чи потрібен такий новий інструмент і як він має виглядати. Незважаючи на відмінності у меті, країнам доцільно координувати свої дії з іншими партнерами, щоб уникнути небажаних наслідків одностороннього прийняття неузгодженої політики для перевірки зарубіжних інвестицій. Деякі європейські іноземні інвестиції можуть становити ризик для безпеки ЄС. Саме тому, акцент

повинен розподілятися між національною безпекою як такою та її стійкістю. Наприклад, інвестиції ЄС в автомобільний сектор Китаю можуть не становити пряму загрозу безпеці [198], але в той час, коли ЄС намагається краще керувати надзалежністю, ці інвестиції можуть посилити залежність ЄС від Китаю, який, як відомо, використовує економічний примус. Хоча це стосується не всіх секторів і може не становити безпосередньої загрози безпеці, надмірна залежність обмежує простір для маневру ЄС. У цьому плані обговорення зарубіжних інвестицій може допомогти сформувати структуру економічної безпеки ЄС, яка приділяє більше уваги стійкості та дозволяє робити вибір, зводячи до мінімуму обмеження у разі збоїв. Цей підхід буде ґрунтуватися на більш довгострокових питаннях «відкритої стратегічної автономії», а не на безпосередніх міркуваннях безпеки, і він має стати основою всієї політики економічної безпеки ЄС.

Тим не менш, важливо розуміти, що значна частина надмірної залежності європейських компаній від Китаю не може бути пом'якшена шляхом перевірки зарубіжних інвестицій, яка охоплює лише дуже обмежену частину компаній у Китаї. Велика кількість, хоча й не всі нові обмеження, прийняті США, ЄС, Великобританією, Австралією, Японією та Південною Кореєю, є відповіддю на розширення глобальної присутності Китаю, його передбачувану несправедливу економічну конкурентоспроможність і використання ним економічного примусу на різних рівнях.

Увага до економічної безпеки в Китаї останніми роками також швидко зростає. Економічна безпека є наріжним каменем всеосяжної концепції національної безпеки Китаю [108], а національна безпека сприймається як основа економічного розвитку Китаю. Нові заходи Китаю щодо забезпечення економічної безпеки тісно пов'язані з його відносинами на міжнародному рівні, особливо з США. Однак вони є результатом зусиль Китаю зі зміцнення нормативно-правової бази. Наприклад, у 2021 році Китай ухвалив Закон про санкції проти іноземних держав, щоб захистити

себе від потенційних первинних та вторинних санкцій США, а також дати юридичне обґрунтування вже існуючої практики. Якщо Китай продовжить розробляти обмежувальні заходи, у тому числі зважаючи дії США, він, імовірно, відрегулює свій власний інструмент для перевірки зарубіжних інвестицій, у відповідь на ухвалення перевірки вихідних інвестицій США. Лідер партії та держави Сі Цзіньпін назвав зарубіжні інвестиції питанням національної безпеки. Оскільки Пекін намагається стимулювати інновації всередині країни та виробляти технології всередині країни, а США явно націлені на китайські інновації у своїй політиці, можна очікувати більшого застосування нових обмежувальних заходів.

У 2018 році Китай запровадив форму механізму перевірки зарубіжних інвестицій – Адміністративні заходи для зарубіжних інвестицій підприємств. У даний час він обмежений країнами, які не мають дипломатичних відносин з Китаєм, які зазнають внутрішніх безладів або постраждали від санкцій, яких Китай дотримується. Угоди на суму менше 300 мільйонів доларів США звільнені від податку, але це також стосується іноземних субсидій китайських компаній. Заходи також застосовуються до чутливих галузей (включаючи військову промисловість, зв'язок, засоби масової інформації, нерухомість, енергетику та незаконні галузі, такі як порнографія). Формулювання регламенту залишає місце для його майбутнього розширення, наприклад, для його застосування в інших секторах та країнах.

Таким чином, ландшафт глобальної економічної безпеки стає все більш складним і поповнюється новими заходами економічної безпеки, зокрема, з боку держав, що розвиваються, для захисту національної безпеки країн та її стійкості. Середовище, що змінюється, є відповіддю країн на виклики та загрози зовнішнього середовища, що посилюються геополітичними розбіжностями, змінами ланцюгів поставок, кліматичними змінами, посиленням криз, зокрема енергетичною. На сьогодні виникли три основні протиріччя, які формують порядок денний економічної безпеки у

всьому світі: баланс між безпекою та економікою; захист та зміцнення внутрішньої економічної безпеки, уникаючи при цьому ненавмисних зовнішніх ефектів; підхід до питання Китаю.

Проведене дослідження закономірностей формування безпеки національних економік країн під впливом сучасних глобальних трансформацій, результати якого представлено у розділі 2, з урахуванням сучасного ландшафту глобальної економічної безпеки дозволило виділити чинники, умови та закономірності, що визначатимуть конфігурацію національних безпекових систем і мають бути враховані при реалізації політики забезпечення економічної безпеки країн, які представлено на рис. 3.2.

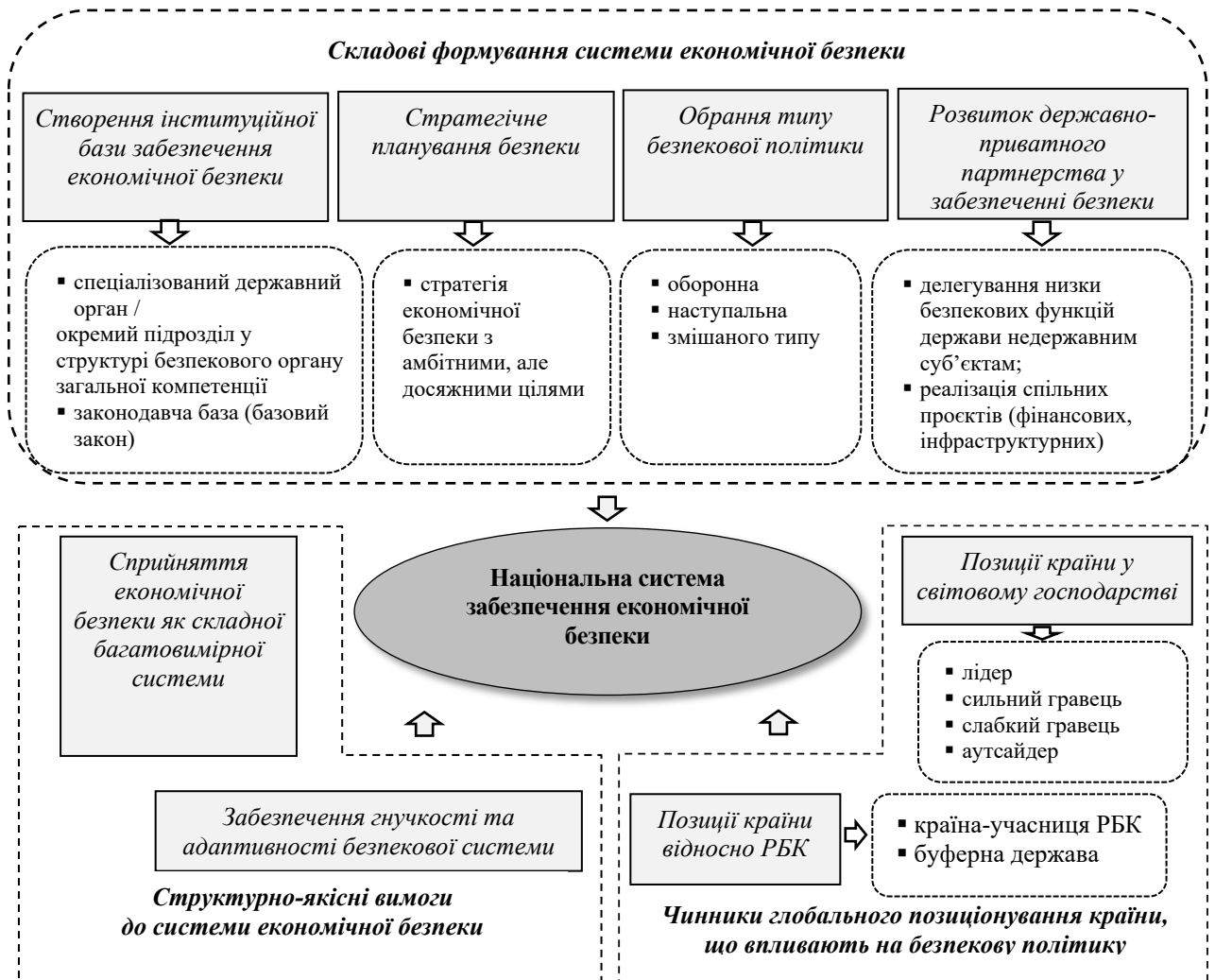

Рис 3.2. Складові та чинники, що визначають конфігурацію національної системи економічної безпеки

Джерело: побудовано автором

1. Наразі практичні заходи із регулювання економічної безпеки більшість провідних країн зосереджують у напрямках забезпечення національних інтересів у сфері міжнародної торгівлі, контролю потоків інвестицій та забезпечення ланцюгів поставок. Разом з тим, такий підхід є досить вузьким сприйняттям економічної безпеки, який варто розширювати за рахунок визнання важливості й інших безпекових сфер (зокрема, й тих, що є складовими економічної безпеки відповідно до нормативно-правових актів України).

2. Крайніми проявами режимів управління економічною безпекою країн є наступальна та оборонна безпекова політика. Водночас, *de-facto* режим національної економічної безпеки, як правило, має змішаний характер і вимагає балансу між оборонною та наступальною політикою залежно від конкретної ситуації в країні. Більше того, держава може провадити єдиний підхід (наступальний або оборонний) при реалізації заходів з підтримки усіх складових економічної безпеки або диференційований підхід (коли частина складових безпеки забезпечується заходами оборонного, а інша частина – наступального характеру).

3. Одним із чинників, які обумовлюють характер безпекової політики і, зокрема, визначають схильність держави до оборонної або наступальної політики безпеки, виступають позиції країни у світовому господарстві (лідер, сильний гравець, слабкий гравець або аутсайдер).

4. Впливовим чинником, що визначатиме контури національної безпекової політики, є позиції країни відносно існуючих регіональних безпекових комплексів. І якщо для країн, що однозначно належать до певного РБК, логічним є активне включення у безпекові ініціативи на рівні міждержавної співпраці в межах регіону, то для буферних держав це завдання значно ускладнюється. Досвід України, як буферної держави, продемонстрував, що, знаходячись під часто різноспрямованим впливом двох регіональних комплексів безпеки, буферним державам складно утримувати нейтралітет і балансувати між відповідними РБК. Відтак, для

таких держав важливо визначитись, в межах якого саме регіону вона буде розбудовувати свій національний комплекс безпеки.

5. У напрямку розвитку інституційного забезпечення економічної безпеки доцільним є заснування спеціалізованих державних установ, що опікуватимуться економічною складовою безпеки (за типом Бюро економічної безпеки України). При збереженні практики управління безпекою на рівні державних органів широкого профілю, існує ризик того, що їх безпековий функціонал буде традиційно тяжіти до військово-оборонних питань безпеки.

6. Особлива увага має бути приділена державно-приватному партнерству у забезпеченні окремих аспектів економічної безпеки. Практика делегування окремих функцій держави, у тому числі й безпекових, недержавним (приватним) суб'єктам у світі не є новою. Наразі стратегічні документи України передбачають розвиток державно-приватного партнерства у наступних безпекових сферах: створення ефективної системи безпеки та забезпечення стійкості критичної інфраструктури; модернізація транспортної інфраструктури; розвиток оборонно-промислового комплексу [47,48]. Відносно економічної безпеки, це є особливо актуальним для тих безпекових сфер, у яких визначальну роль відіграє приватний сектор (наприклад, ІТ-галузь). Відтак, необхідно, щоб уряди усвідомили свою роль у регулюванні державно-приватного партнерства, оскільки економіки іноді мають балансувати між досить суперечливими цілями: з одного боку, намагаються захистити себе (наприклад, пом'якшити такі загрози, як кібератаки) і одночасно розвиватися (зокрема, за допомогою використання досягнень технічного та технологічного прогресу).

7. Умови, у яких формується сучасне безпекове середовище, висувають до національних безпекових систем нові вимоги. Це, зокрема, стосується підвищеної гнучкості національної політики забезпечення економічної безпеки. Така вимога пов'язана з тим, що система національної безпеки має адаптивно реагувати на швидкі зміни безпекового середовища

та появу нових викликів і загроз безпеці. Так, співставлення визначених Всесвітнім економічним форумом топ-10 глобальних ризиків, представлених у таблиці 3.1, які найбільше впливатимуть на національну безпеку країн у найближчі 2 і 10 років, показує суттєву різницю у впливовості ризиків у короткостроковій і довгостроковій перспективі, а також демонструє появу нових ризиків.

Таблиця 3.1

**Топ-10 глобальних ризиків за ступенем впливовості
у короткостроковій і довгостроковій перспективі**

2 роки		10 років		
Місце	Ризики	Місце	Ризики	Зміна позицій
1	Криза вартості життя	1	Неспроможність пом'якшити наслідки зміни клімату	↑
2	Стихійні лиха та екстремальні погодні явища	2	Збій адаптації до зміни клімату	↑
3	Геоелекономічне протистояння	3	Стихійні лиха та екстремальні погодні явища	↓
4	Неспроможність пом'якшити наслідки зміни клімату	4	Втрата біорізноманіття та колапс екосистеми	новий
5	Розмивання соціальної єдності та поляризація суспільства	5	Масштабна вимушена міграція	↑
6	Масштабні екологічні катастрофи	6	Кризи природних ресурсів	↑
7	Збій адаптації до зміни клімату	7	Розмивання соціальної єдності та поляризація суспільства	↓
8	Поширеність кіберзлочинності та інших проявів кібербезпеки	8	Поширеність кіберзлочинності та інших проявів кібербезпеки	без змін
9	Кризи природних ресурсів	9	Геоелекономічне протистояння	↓
10	Масштабна вимушена міграція	10	Масштабні екологічні катастрофи	↓

Джерело: складено автором за даними [200]

8. Останніми роками економічна безпека нарешті почала визнаватися на державному та міжнародному рівні у якості окремої складової національної безпеки, яка потребує власних підходів щодо її регулювання та підтримки. Це стало наслідком трансформації у визначенні самого

феномену безпеки і розширення її змісту від вузького сприйняття суто у військово-оборонному та політичному контексті. Водночас, соціально-політична сфера продовжує демонструвати тісний зв'язок з економічною безпекою. З одного боку, чинники соціально-політичного та воєнного характеру продовжують справляти помітний вплив на середовище економічної безпеки. Зокрема, існує підвищений ризик того, що геополітична фрагментація спричинить геоекономічні війни та підвищить ризик конфліктів між конкуруючими державами (особливо між державами-лідерами). З іншого боку, економічна політика сьогодні використовується як елемент геополітичного протистояння (зокрема, як захисний інструмент – для підвищення самодостатності та незалежності держав, і як інструмент наступальної політики – для стримування експансії країн-конкурентів).

Зростання витрат на ВПК і впровадження нових технологій у виробництво продукції воєнного призначення у все більшій кількості країн, що відзначається останнім часом, може спровокувати глобальну гонку озброєнь, а у довгостроковій перспективі – загострити воєнні конфлікти з розгортанням новітнього озброєння і руйнівними наслідками для глобальної економіки. Важливо, щоб цей новий контекст економічної безпеки був оперативним врахований на рівні міжнародних інституцій з контролю над озброєнням. Відповідно, вимога гнучкості має висуватися не тільки до національних безпекових систем, але й до міждержавних механізмів забезпечення економічної безпеки.

Звісно, результативна робота із забезпечення економічної безпеки країн визначається, перш за все, дієвістю національних безпекових систем. Водночас, безпекові системи країн сьогодні знаходяться під зростаючим впливом глобальних трансформацій, які створюють якісно нові умови безпекового середовища і часто стають джерелом викликів та загроз економічній безпеці. Це ускладнює функціонування національних систем економічної безпеки і підвищує важливість міждержавної співпраці у цьому напрямі.

На сьогодні у світі функціонує достатньо велика кількість міждержавних установ, які прямо або опосередковано опікуються питаннями безпеки держав-членів. Але ефективність міждержавного діалогу та результативність їх безпекової діяльності неоднозначно оцінюється навіть країнами-учасницями. Так, Сполучене Королівство розглядає ОЕСР як найбільш ефективну координаційну організацію для розробки багатосторонніх підходів до економічної стійкості та безпеки [90]. У свою чергу, Сполучені Штати, як один із провідних членів найвпливовіших міждержавних установ, доводять переваги форуму G7, а також Чотиристороннього діалогу з питань безпеки (Quadrilateral Security Dialogue). Останній представляє собою стратегічну ініціативу між США, Японією, Австралією та Індією зі спільного розв'язання безпекових проблем у Індо-Тихоокеанському регіоні [189]. De-jure діяльність цієї ініціативи спрямовано на розвиток партнерства між державами-учасницями з урахуванням спільних інтересів, сприяння вільній торгівлі та мирному врегулюванню суперечок. De-facto мета цього стратегічного діалогу більше пов'язана із стримуванням експансії Китаю у регіоні.

У будь-якому випадку, за наявності значної кількості міждержавних безпекових установ необхідною є ясність щодо того, яку конкретну та взаємодоповнюючу роль кожна з них відіграватиме у досягненні цілей економічної безпеки, зокрема, якою мірою вони можуть бути посередниками в угодах між конкуруючими державами. З урахуванням складності побудови повноцінної архітектури глобальної економічної безпеки, більш реалістичним завданням ввижається формування розвиненої мережі регіональних комплексів безпеки та активне залучення країн відповідних регіонів до їх функціонування.

Дослідження особливостей формування регіональних комплексів економічної безпеки, результати якого представлено у підрозділі 2.2, виявило прогрес у розвитку регіональних безпекових комплексів та створенні інституційної бази їх функціонування. Разом із тим, встановлено,

що рівень інституційного забезпечення діяльності РБК у різних регіонах є суттєво диференційованим. Це стосується і наявності у регіонах міждержавних інституцій загальної та спеціальної компетенції у сфері безпеки, і ефективності їх безпекової діяльності. Крім того, протиріччя та суперечки як соціально-політичного й воєнного, так і економічного характеру (зокрема, боротьба за економічне лідерство у регіоні) між країнами усередині РБК часто стають перепонами на шляху до належної інтеграції безпекових питань.

Відтак, забезпечення безпеки національних економік країн світу все більшою мірою буде залежати від ефективності регіональних безпекових комплексів, що вимагає їх подальшого розвитку, зокрема, у наступних напрямках:

1. Доцільним є визначення структури управління регіональною безпекою на основі обрання типу відповідної структури. Сучасна практика управління безпекою регіону включає підходи від відносно неформальних до більш інституціоналізованих (регіональний баланс сил і неформальні альянси, регіональна узгодженість, регіональна кооперована безпека, регіональний колективний захист, регіональна колективна безпека, плюралістична спільнота безпеки) [93]. Застосування вказаних підходів до управління регіональною безпекою визначається типом загроз регіональній безпеці, рівнем інституціоналізації та складом суб'єктів [44]. Відповідно, управління РБК може брати за основу структуру одного типу, або мати змішаний характер, спираючись на регіональні безпекові угоди декількох типів.

2. Розбудова архітектури регіональної безпеки потребує модернізації інституційного забезпечення РБК у напрямках:

- упорядкування розподілу безпекових функцій між міждержавними інституціями, які діють у одному регіоні;
- посилення безпекових повноважень існуючих регіональних організацій або створення нових міждержавних ініціатив суто безпекового

спрямування (наразі безпекові органи управління РБК переважно працюють у сфері військово-політичної та оборонної безпеки, а ті, що залучені до підтримки економічної безпеки, виконують ці функції достатньо опосередковано).

3. Для спільного вирішення специфічних вузьких питань економічної безпеки інституційна база РБК має розвиватися у напрямку створення мережі регіональних спеціалізованих установ для опікування різними складовими безпеки. Наразі найбільш розвиненою є мережа спеціалізованих регіональних ініціатив із забезпечення фінансової безпеки, у окремих регіонах діють також міждержавні органи з питань енергетичної безпеки, в інших сферах економічної безпеки інституційна база на рівні відповідних вузькопрофільних регіональних організацій є практично нерозвинутою.

Конкретні стратегічні пріоритети безпекового розвитку окремих національних економік, зокрема й вітчизняної, в умовах сучасних глобальних трансформацій усе більше визначатимуться як рівнем їх залученості до глобальних процесів, місцем у світовому господарстві і ступенем відповідної чутливості до умов глобального ландшафту економічної безпеки, так і позиціями країн у регіональних безпекових комплексах. У свою чергу, дієвість національної безпекової системи значною мірою залежатиме не тільки від її внутрішніх якісних характеристик, але й від ефективності безпекової діяльності на рівні міждержавних інституцій.

3.2. Зміна безпекових позицій України в контексті поглиблення глобальної регіоналізації

Загрози глобального середовища створюють додаткові ризики безпеки та стійкості економічного розвитку національної економіки та відповідно впливають на позиції країни в глобальному економічному

просторі, посилюючи або навпаки послаблюючи, за умови відсутності дієвих адаптаційних механізмів, конкурентні переваги та потенціал економічного зростання та розвитку.

На відміну від країн ЄС, для яких у Розділі 2 було здійснено оцінку умов за рейтинговими показниками, позиції України в глобальному середовищі не є такими значними та свідчать про дуже низький рівень лідерського потенціалу, особливо за умови позиціонування у європейському регіоні. Однак, в деяких рейтингах, зокрема за досягненнями цілей сталого розвитку, за глобальною стійкою конкурентоспроможністю, за рівнем глобалізації, за рівнем соціального прогресу, за рівнем екологічної ефективності Україна входить в 30% успішних країн світу, що є достатньо високим результатом.

У результаті аналізу позицій України в глобальних рейтингах та оцінки змін за останні 5 років були отримані наступні дані, які представлено у таблиці 3.2.

Найслабші позиції, відповідно найменший рівень ефективності розвитку, Україна має за показниками рівня економічної свободи, глобальним індексом миру, індексом крихкості держав, індексом сприйняття корупції та глобальним індексом щастя. Тобто саме недосконалість складових політико-правового середовища, політична нестабільність та недоліки інституційні забезпечення розвитку знижують потенціал стійкого економічного зростання країни. Оцінка змін позицій країни за останні 5 років свідчить про посилення позицій за більшістю рейтингів, при цьому найбільші успіхи у досягненні екологічної ефективності (+57 позицій з 109 до 52 місця в рейтингу), забезпеченні більш високого рівня щастя (+40 позицій з 132 до 92 місця в рейтингу), зростанні рівня економічної свободи (+36 позицій з 166 до 136 місця в рейтингу), забезпеченні процвітання (+29 позицій з 103 до 74 місця в рейтингу). При цьому країна піднялась на 72 в рейтингу крихкості держав (з 90 до 18 позиції), що свідчить про посилення нестабільності та небезпеки, що

головним чином пов'язано з військовими діями на території країни. Також втрати позицій, які не є дуже суттєвими, можна констатувати за індексом розвитку демократії, глобальним індексом миру, глобальним індексом інновацій та індексом знань.

Таблиця 3.2

Оцінка позицій України в глобальних рейтингах

Індекси		Дані останніх рейтингів (2020-2023 рр.)		Дані рейтингів 2017- 2018 рр.		Зміна	
		оцінка	позиції (у світі)	оцінка	позиції (у світі)	оцінка, %	позиції, ↑ або ↓ пунктів
Економічні	DB	70,2	64	63,90	80	9,86	↑16
	ER	54,1	130	48,1	166	12,47	↑36
	SDGI	76,52	38	72,9	39	4,97	↑1
	GSCI	46,9	49	44,7	74	4,90	↑25
	KOF	73,0	44	70,24	45	3,90	↑1
Соціальні	HDI	0,773	77	0,751	88	2,93	↑11
	GPI	58,84	74	52,86	103	11,31	↑29
	SPI	74,170	52	76,5	56	-3,05	↑4
	WHI	5,071	92	4,096	132	23,81	↑40
Політико- правові	CPI	33	116	30	130	10,00	↑14
	DI	5,42	87	5,69	83	-4,75	↓4
	GPI	3,043	157	3,113	152	-2,25	↓5
	FSI	95,9	18	74,0	90	29,59	↑72
Техно- логічні	GPI	31,02	57	37,6	50	-17,50	↓7
	GKI	46,49	63	46,3	61	0,41	↓2
	GCSI	65,93	78	50,1	58	31,60	↓20
Екологічні	EPI	49,6	52	52,9	109	-6,24	↑57
	GGI	57,31	64	57,32	...	-0,02	...

Джерело: складено автором за даними рейтингів

У цілому якщо класифікувати країну відповідно до досліджуваних міжнародних рейтингів, то Україна є країною з переважно невеликою економікою, з високим рівнем розвитку людського потенціалу, має високі результати у досягненні соціального прогресу (2 група країн з 6), на 77% досягла цілей сталого розвитку, має високий рівень глобалізованості у світовий політико-правовий та економічний простір, належить до країн із

середнім рівнем інноваційного розвитку та ефективності економіки знань, є країною з помірним рівнем процвітання та щастя.

Результати компаративного аналізу розрахованих інтегральних індексів лідерських позицій України та країн ЄС у глобальному середовищі представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Компаративний аналіз інтегральних індексів лідерських позицій
України та країн ЄС у глобальному середовищі**

Індекси		Україна	Світ	ЄС	Інтегральні індекси (база порівняння: світ)	Інтегральні індекси (база порівняння: ЄС)	Відхилення (світ)	Відхилення (ЄС)			
Економічні	DB	70,20	63,63	76,21	1,103	0,921	10,3	-7,9			
	ER	54,10	59,32	70,54	0,912	0,767	-8,8	-23,3			
	SDGI	76,52	66,69	80,16	1,147	0,955	14,7	-4,5			
	GSCI	46,89	43,21	53,21	1,085	0,881	8,5	-11,9			
	KOF	72,98	61,06	84,00	1,195	1,084	0,869	0,876	19,5	8,4	-13,1
Соціальні	HDI	0,77	0,73	0,90	1,056	0,863	5,6	-13,7			
	GPI	58,84	58,06	75,19	0,992	0,783	-0,8	-21,7			
	SPI	74,17	65,24	84,72	1,137	0,875	13,7	-12,5			
	WHI	5,07	5,54	6,63	0,915	1,022	0,765	0,820	-8,5	2,2	-23,5
Політико-правові	CPI	33,00	43,00	63,63	0,767	0,519	-23,3	-48,1			
	DI	5,42	5,29	7,89	1,025	0,687	2,5	-31,3			
	GPI	3,04	2,10	1,55	0,690	0,510	-31,0	-49,0			
	FSI	95,90	65,83	35,36	0,686	0,781	0,369	0,509	-31,4	-21,9	-63,1
Техно-логічні	ГП	31,02	34,39	45,59	1,305	0,680	30,5	-32,0			
	GKI	46,49	46,47	59,56	1,277	0,781	27,7	-21,9			
	GCSI	65,93	51,89	91,28	1,751	1,429	0,722	0,727	75,1	42,9	-27,8
Екологічні	EPI	49,60	34,35	61,57	1,442	0,806	44,2	-19,4			
	GGI	57,31	55,72	68,47	1,233	1,334	0,837	0,821	23,3	33,4	-16,3

Джерело: розрахунки автора

У порівнянні в середньому із рештою світу інтегральні позиції України відповідно в глобальному середовищі є вищими на всіма складовими, окрім політико-правової. Найвища інтегральна оцінка за технологічною складовою (1,429), відповідно на 42,9% Україна має більш конкурентоздатну інноваційну систему, розвиненішу економіку знань, здатність генерувати та використовувати інформаційно-комунікаційні

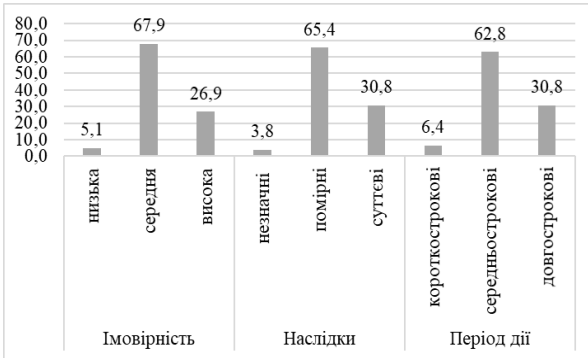
технології. За екологічною складовою інтегральний індекс дорівнює 1,334 та свідчить, що на 33,4% досягнення України в сфері сталого екологічного розвитку та забезпеченні зеленого зростання є більш значними, ніж у середньому у решти країн світу. За економічною складовою відповідно до значення індексу 1,084, позиції України є на 8,4% більш високими, однак при цьому країна відстає на 8,8% за рівнем економічної свободи, що залишається низьким. За соціальною складовою індекс дорівнює 1,022, відповідно інтегральні позиції лише на 2,2% щодо в середньосвітового рівня є більш високими, і це переважно забезпечується за рахунок успіхів у досягненні соціального прогресу, тоді як за рівнем процвітання та щастя позиції України є нижчими порівняно середніх світових рівнів. Та відповідно саме політико-правові чинники зумовлюють загрози стійкості та безпеці, тут позиції країни досить нестабільні та низькі, як показують розрахунки на 21,9% в середньому Україна відстає від решти світу, що головним чином зумовлено відсутністю миру та стабільності.

Якщо порівняння проводити відносно країн ЄС, то інтегральні позиції України є найнижчими, розрахунки показали відставання як за всіма рейтинговими оцінками (індексами), так і за інтегральними індексами позицій. Найбільш слабкі позиції за політико-правовою складовою, зокрема стійкістю політико-правового середовища, відставання від країн ЄС в середньому на 49,1%. Інтегральний індекс за технологічною складовою дорівнює 0,727 та показує, що інноваційні можливості України порівняно країн ЄС є на 27,3% нижчими. За соціальною складовою позиції України щодо ЄС є на 18% більш слабкими, за екологічною складовою Україна є на 17,9% менш ефективною в розбудові сталої зеленої економіки, за економічною складовою відставання складає 12,4%. Найбільш вузькі місця у формуванні лідерських позицій в європейському просторі Україна має за індексом сприйняття корупції, індексом миру, індексом крихких держав, індексом розвитку демократії та індексом глобальних інновацій.

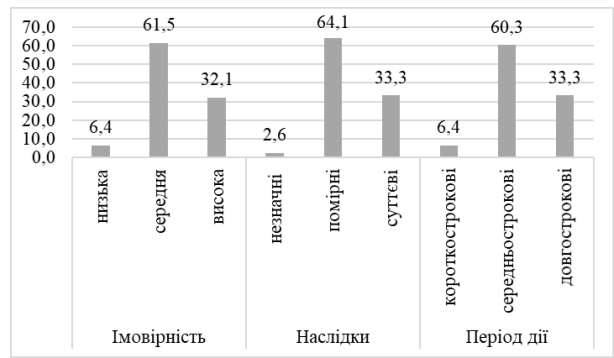
Відповідно до поставлених задач дослідження, проведено експертне оцінювання зовнішніх чинників безпекового середовища, що формують основні ризики безпеки соціально-економічного розвитку України (відповідно до алгоритму, обґрунтованого у п.1.3. дисертаційної роботи, та сформованої анкети, що представлена у Додатку В). В опитуванні шляхом заповнення гугл-форми взяли участь 78 експертів, професійна діяльність яких пов'язана з різними аспектами забезпечення економічної безпеки національної економіки, а саме: Державної податкової служби України, Державної митної служби, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України Бюро економічної безпеки України тощо). За результатами проведеного анкетування були отримані оцінки глобальних загроз безпеці країн, зокрема України, за критеріями: імовірність, наслідки, період дії.

Серед загроз безпеки економічного характеру для експертного оцінювання було запропоновані наступні: поглиблення глобальної економічної рецесії; погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; зростання рівня глобальної заборгованості та відповідно криза заборгованості; зростання масштабів нелегальної міграції капіталу; посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо; падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції; реконфігурація ланцюжків поставок; зростання рівня протекціоністських заходів у зовнішньоторговельній політиці країн світу; подальше протистояння у збереженні/досягненні економічного лідерства, торговельні війни між країнами світу (зокрема США, Китай, ЄС тощо).

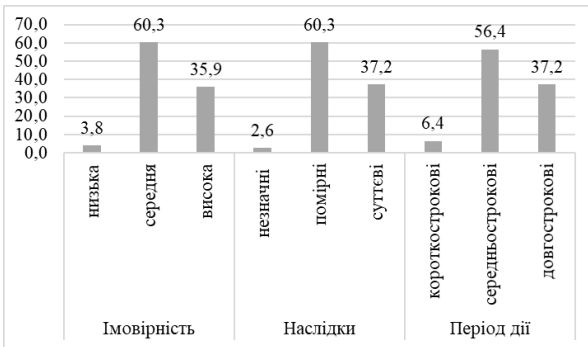
Результати їх оцінки представлено на рис. 3.3. За всіма наданими для оцінювання зовнішніми загрозами економічного характеру оцінка імовірності їх настання за більшістю думок експертів оцінена як середня, наслідки впливу загроз як помірні, характер дії загроз оцінено як середньостроковий.

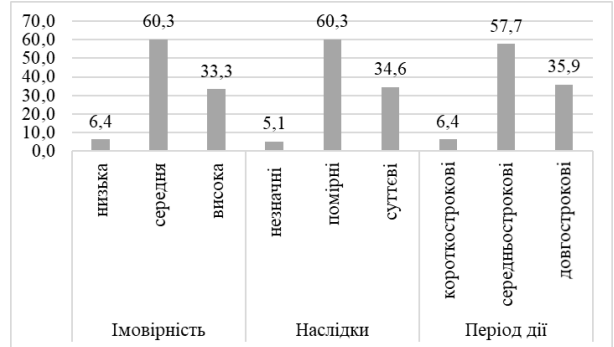
Поглиблення глобальної економічної рецесії

Погіршення світової фінансової кон'юнктури

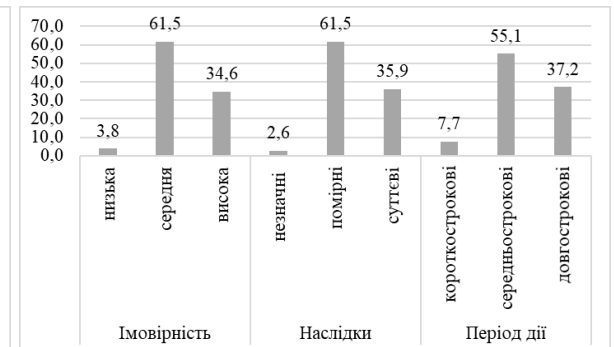
Зростання глобальної заборгованості

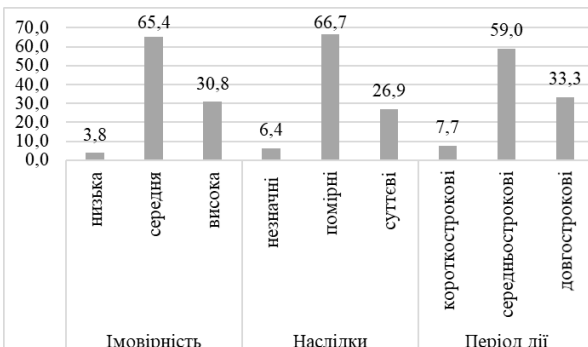
Зростання нелегальної міграції капіталу

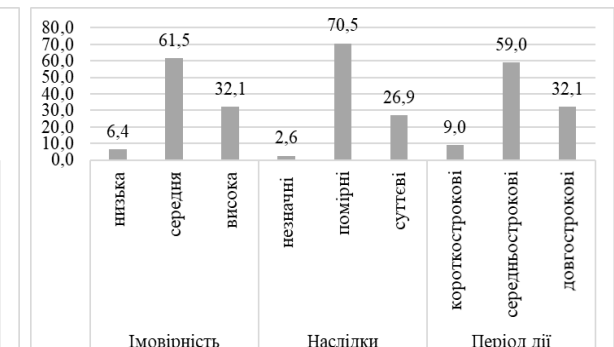
Посилення конкурентної боротьби

Падіння реальної заробітної плати

Реконфігурація ланцюжків поставок

Зростання протекціонізму

Рис. 3.3. Оцінка глобальних загроз економічного характеру безпеці країн, зокрема України, % відповідей експертів

Джерело: складено автором

Зокрема, 67,9% експертів вважають, що імовірність поглиблення економічної рецесії є середньою, 65,4% експертів її наслідки оцінюють як помірні, 62,8% експертів період дії цієї загрози оцінюють як середньостроковий (до 5 років). За іншими загрозами, що представлені на рисунку, характер розподілу відповідей є досить схожим.

Результат оцінювання загроз безпеки країн соціального характеру представлений на рис.3.4 та здійснювався за такими видами, як загроза збереження/поглиблення нерівномірність у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; загроза подальшого зростання масштабів неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції; поглиблення рівня соціальної поляризації у світі; погіршення стану здоров'я населення світу, зокрема збільшення кількості психічних захворювань населення.

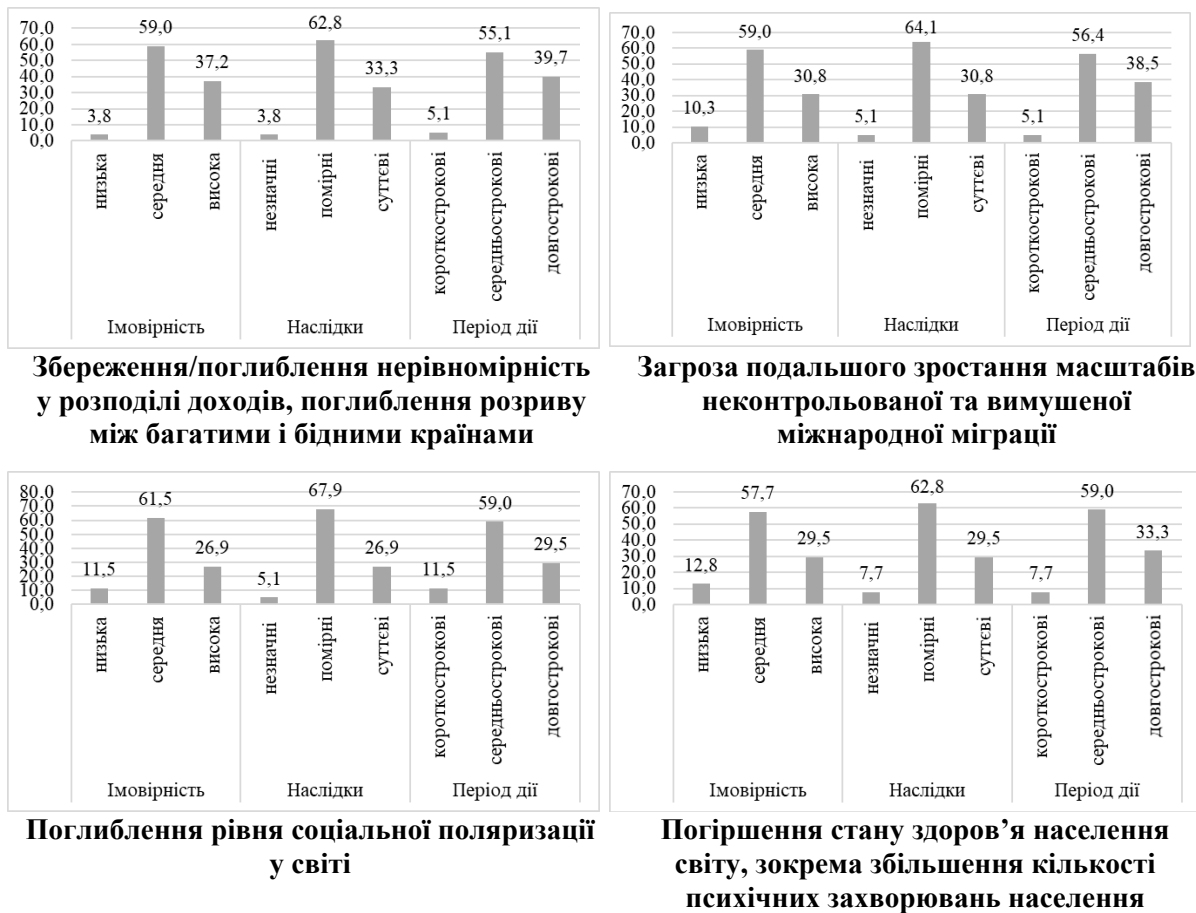

Рис. 3.4. Оцінка глобальних загроз соціального характеру безпеці країн, зокрема України, % відповідей експертів

Джерело: складено автором

На відміну від результатів оцінки загроз економічного характеру, думки експертів щодо загроз соціального є більш диференційованими, зокрема незважаючи на те що більша частина експертів надала оцінку з середньої імовірністю, помірними наслідками та середньостроковим характером дії, третина експертів (за різними загрозами ця частка варіюється в діапазоні 27-40%) соціальні загрози визначили як такі, що мають високу імовірність розвитку, суттєві наслідки та характер їх впливу оцінили як довгостроковий.

Серед геополітичних загроз глобального середовища для оцінювання експертами як найбільш суттєві були визначені такі, як зміна векторів розвитку/трансформації системи міждержавних відносин; загроза застосування зброї масового ураження; міжнародний тероризм та організована злочинність, перехід від біполярного до багатопольярного світового порядку» (рис. 3.5).

Загроза зміни векторів розвитку/трансформація системи міждержавних відносин за думкою 60,3% експертів має середню імовірність подальшого розгортання, 59% експертів наслідки оцінили як помірні, 57,7% характер дії визначили як середньостроковий. При цьому слід зазначити, що за оцінками третини експертів ця загроза може мати високу імовірність, суттєві наслідки та більш довгостроковий характер дії. Схожий розподіл думок і за загрозою переходу від біполярного до багатопольярного світового порядку.

Щодо таких загроз, як застосування зброї масового ураження та розвиток міжнародного тероризму та організованої злочинності, то поділ експертних оцінок є ще більш диференційованим, тобто імовірність застосування ядерної зброї оцінена як середня, її наслідки суттєві (51,3%) або помірні (46,2%), а період дії середньостроковий (52,6%) або довгостроковий (37,2). Загроза розвитку міжнародного тероризму та злочинності також маючи середню або високу імовірність настання, характеризується помірними наслідками (52,6%) або суттєвими (43,6%) та

може мати не тільки середньостроковий характер дії (52,6%), але й довгостроковий (42,3%).

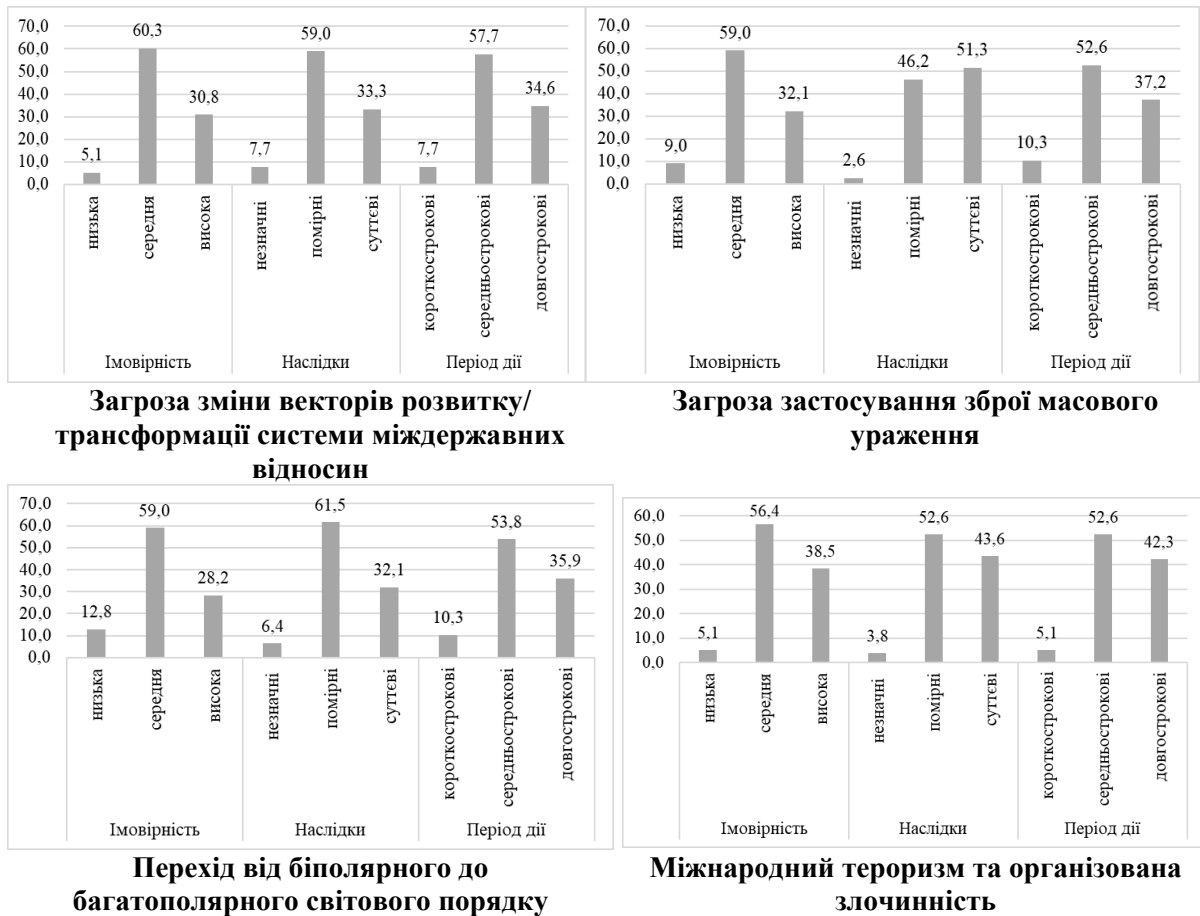

Рис. 3.5. Оцінка глобальних загроз геополітичного характеру безпеці країн, зокрема України, % відповідей експертів

Джерело: складено автором

Оцінка глобальних загроз технологічного характеру представлена на рис. 3.6. Серед загроз технологічного характеру слід виокремити загрози подальшого використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн; активізація кіберзлочинності, активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації; загроза посилення технологічного суперництва між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн; загроза проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя, як наслідок високий рівень залежності, загострення питань інформаційної безпеки.

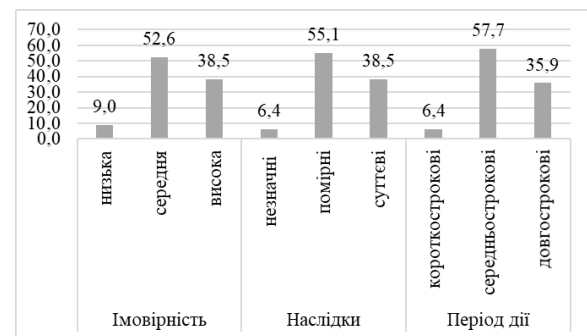
Загроза подальшого використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн

Активізація кіберзлочинності, активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації

Загроза посилення технологічного суперництва між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн

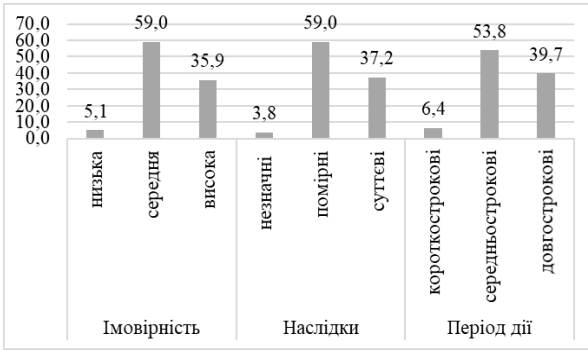
Загроза проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя

Рис. 3.6. Оцінка глобальних загроз технологічного (інформаційного) характеру безпеці країн, зокрема України, % відповідей експертів

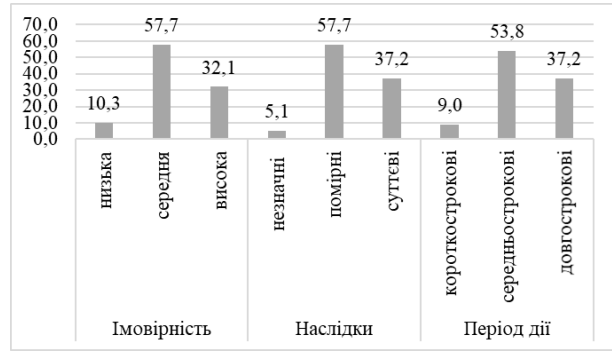
Джерело: складено автором

За даними загрозами думки експертів також розділилися щодо оцінки імовірності як середньої або високої, наслідків від помірних до суттєвих, періоду дії від середньо- до довгострокового. За загрозою подальшої активізації кіберзлочинності оцінки експертів майже однаково розподілені до двох груп, так, імовірність середня оцінена 48,7% експертів, висока – 43,6%; помірні наслідки оцінені 53,8% експертів, суттєві – 41%; те що ця загроза матиме середньостроковий характер вважають 47,4% експертів, довгостроковий – 42,3%.

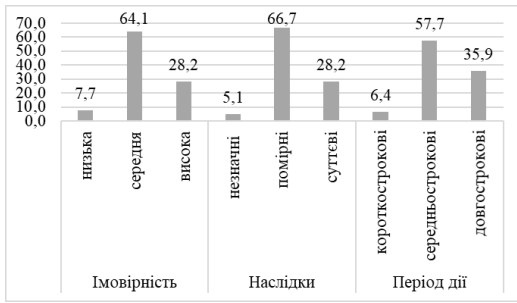
Також експертами було оцінено глобальні загрози екологічного характеру (рис. 3.7).

Загроза поширення екоциду, у т.ч. внаслідок військових дій

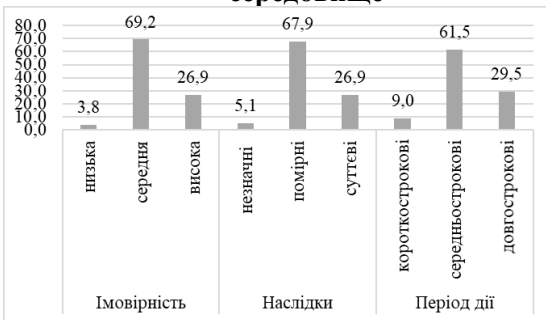
Екстремальні погодні умови, загострення проблем зміни клімату

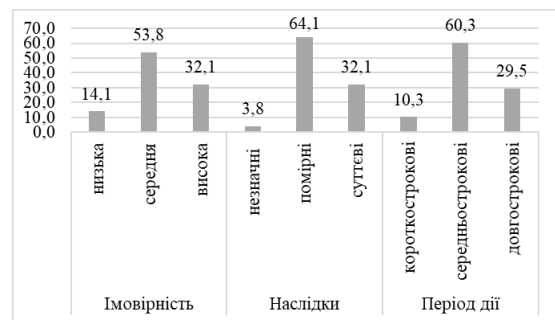
Загроза збереження високого антропогенного впливу на навколишнє середовище

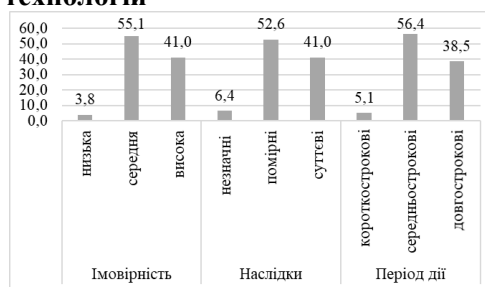
Подальше поглиблення сировинних криз, енергетична криза

Збереження низьких темпів поширення застосування безпечних технологій

Криза водопостачання та продовольства

Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем

Рис. 3.7. Оцінка глобальних загроз екологічного характеру безпеці країн, зокрема України, % відповідей експертів

Джерело: складено автором

В цій категорії виокремлено загрози поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів (незаконний видобуток

корисних копалин тощо); екстремальні погодні умови, загострення проблем зміни клімату, стихійні лиха; загроза збереження високого антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження високого рівня енергоємності ВВП; подальше поглиблення сировинних (зокрема нафтових) криз, енергетична криза; збереження низьких темпів поширення застосування чистих та екологічно безпечних технологій, низька ефективність природоохоронних заходів; криза водопостачання та продовольства; відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем (рис. 3.7). Як свідчать наведені дані, загрози екологічного характеру також, на думку більшості експертів, мають середній рівень імовірності настання або поглиблення, помірні наслідки та характеризуються середньостроковим характером впливу.

Щодо загроз, пов'язаних з екоцидом та екстремальними погодними умовами, зміною клімату, то більш ніж третина експертів оцінила їх як ті, що мають високу імовірність, суттєві наслідки та зберігатимуться протягом довгострокового періоду часу. Відсутність скоординованих дій на міжнародному рівні у вирішенні екологічних проблем як загрозу високої імовірності з суттєвими наслідками оцінили 41% експертів.

За результатами наданих експертних оцінок за кожною загрозою були розраховані середні значення імовірності, наслідків та періоду дії (у вигляді середнього балу), що дозволило ранжувати загрози ступенем прояву та виділити ТОП10 глобальних загроз безпеці країни за досліджуваними критеріями (табл. 3.4-3.6).

Загрози технологічного характеру, пов'язані з використанням інформаційного простору як інструменту впливу та активізацією кіберзлочинності мають найвищим рівень імовірності, а також в топ10 потрапило ще дві загрози цієї категорії, зокрема посилення технологічного суперництва та активний розвиток штучного інтелекту. Найвищий рівень імовірності констатовано щодо таких економічних загроз, як посилення

конкурентної боротьби за ринку збуту та ресурси, зростання рівня глобальної заборгованості, а також знецінення доходів внаслідок інфляційних процесів. З високої імовірністю на безпеку розвитку спливатимуть глобальні процеси поглиблення нерівності, поширення екоциду (як внаслідок військових дій, так і внаслідок екологічних злочинів) та міжнародний тероризм та організована злочинність.

Таблиця 3.4

ТОП10 глобальних загроз безпеці за імовірністю

(за результатами опитування)

Категорія*	Загроза	Середня оцінка імовірності
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,37
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,36
Е	Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо	2,33
С	Збереження/поглиблення нерівномірність у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами	2,33
Т	Посилення технологічного суперництва між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн	2,33
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,33
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,32
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,31
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,31
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя	2,29

*Е – економічні, С – соціальні, НС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні.

Джерело: складено автором

Щодо наслідків/масштабів впливу, то найбільший вплив матимуть загрози політичного характеру, пов'язані з можливістю застосування державами зброї масового ураження та активізацією міжнародного тероризму та злочинності. Ті ж самі загрози технологічного та економічного характеру, що мають високий рівень імовірності (табл. 3.5), також у топ10

за силою впливу. Екологічні загрози поширення екоциду та неефективності міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем також у найбільшому ступені впливатимуть та безпеку розвитку національних економік.

Таблиця 3.5

ТОП10 глобальних загроз безпеці за наслідками

(за результатами опитування)

Категорія*	Загроза	Середня оцінка наслідків
П	Ризик застосування зброї масового ураження	2,49
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,40
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,36
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,35
Е	Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо	2,35
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,35
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,33
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,33
НС	Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем	2,33
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя	2,32

*Е – економічні, С – соціальні, НС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні.

Джерело: складено автором

Серед топ-10 загроз, що зберігатимуть свою актуальність та впливатимуть на безпеку протягом довготривалого періоду, загроза активізації міжнародного тероризму та злочинності; технологічні загрози, пов'язані з кіберзлочинністю, розповсюдженням технологій штучного інтелекту та інформаційної пропагандою та війнами; соціальні загрози, що обумовлені поглибленням нерівності у розподілі доходів та подальшим зростанням неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції; економічні загрози, що витікають з проблем зростання рівня глобальної

заборгованості та інтенсифікації інфляційних процесів та загроза поширення екоциду.

Таблиця 3.6

ТОП10 глобальних загроз безпеці за періодом дії

(за результатами опитування)

Категорія*	Загроза	Середня оцінка періоду дії
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність	2,37
С	Збереження/поглиблення нерівномірність у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами	2,35
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн	2,33
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів	2,33
С	Подальше зростання масштабів неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції	2,33
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації	2,32
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості	2,31
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції	2,29
НС	Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем	2,29
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту	2,29

*Е – економічні, С – соціальні, НС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні.

Джерело: складено автором

Результати групування найбільш впливових загроз за досліджуваними категоріями представлений на рис. 3.8 та дозволяє зробити висновок, що ключові глобальні загрози безпеки соціально-економічного розвитку національної економіки – це загрози технологічного та економічного характеру, що мають найбільший рівень імовірності та сили впливу та більш довгостроковий характер (на ці загрози припадає 50-70% топ10).

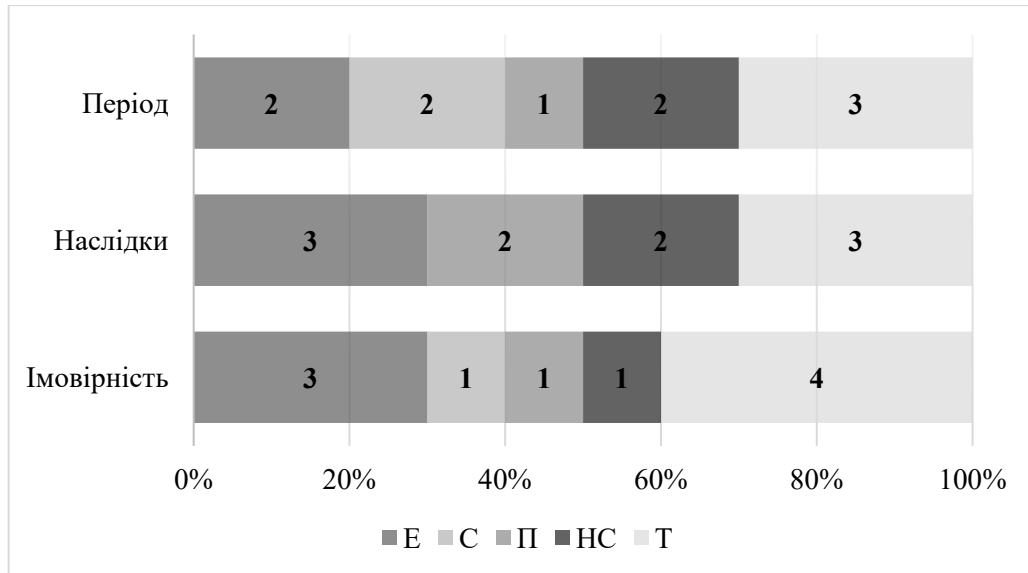

Рис . 3.8. Розподіл загроз за категоріями у ТОП10

*Е – економічні, С – соціальні, НС – екологічні, Т – технологічні, П – політичні

Джерело: складено автором

Таким чином, фактори глобального середовища, які створюють загрози безпеки економічного розвитку України, пов'язані з процесами поглиблення конкурентної боротьби як за ринки збуту, так і за ринки ресурсів, з загостренням проблеми глобальної заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічного нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем.

Підсумовуючи, варто зазначити, економічна безпека національної економіки формуються під впливом факторів зовнішнього середовища та впливає на загальні лідерські позиції країн в глобальному середовищі. Як показали результати експертного оцінювання фактори глобального

середовища, які створюють загрози безпеки економічного розвитку України пов'язані з процесами поглиблення конкурентної боротьби як за ринки збуту, так і за ринки ресурсів, з загостренням проблеми глобальної заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічного нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем. Всі ці загрози здебільшого характеризуються середнім рівнем імовірності, настання або подальшого впливу, помірними наслідками та середньостроковим періодом дії.

Оцінка рейтингових позицій показала, що за досягненнями цілей сталого розвитку, за глобальною стійкою конкурентоспроможністю, за рівнем глобалізації, за рівнем соціального прогресу, за рівнем екологічної ефективності Україна входить в 30% успішних країн світу, що є достатньо високим результатом. Найслабші позиції країна має за показниками рівня економічної свободи, глобальним індексом миру, індексом крихкості держав, індексом сприйняття корупції та глобальним індексом щастя. Порівняно решти країн світу у глобальному середовищі інтегральні позиції України є вищими на всіма складовими, окрім політико-правової, з найбільшим переважанням за технологічною та екологічною складовими. Однак, порівняно країн ЄС у європейському середовищі позиції України є вкрай слабкими, найбільше відставання у позиціях за політико-правовою складовою та технологічною.

3.3. Стратегічні пріоритети безпекового розвитку України в структурі європейського регіонального безпекового комплексу

Як зазначалось у розділі 2, сучасна європейська система колективної оборони охоплює наступні складові, які забезпечують: Організація з безпеки та співробітництва в Європі, ЄС, НАТО. Тривалий час до цих складових додавалась ще Організація Договору про колективну безпеку, що об'єднувала країни Співдружності Незалежних Держав [60]. Враховуючи повномасштабну війну, яку розгорнула росія проти України, врахування цієї складової втратило актуальність. Посилення складних міжсекторальних та транскордонних загроз безпеці вимагають розширення співпраці задля забезпечення безпекового розвитку на всіх рівнях. Розповсюдження кризових явищ (терористичні акти, розвиток злочинних мереж, пандемія тощо) стали індикатором стійкості існуючої безпекової інфраструктури, ефективності систем кризового управління. Стратегія безпекового союзу ЄС на період 2020-2025рр. передбачає посилення взаємозв'язку між забезпеченням внутрішньої та зовнішньої безпекою.

Із прийняттям Стратегії безпекового союзу ЄС на період 2020- 2025рр. [104] в європейському регіоні визначено чотири стратегічні пріоритети на рівні всього інтеграційного об'єднання:

безпекове середовище, що забезпечує майбутнє, цей пріоритет включає захист та стійкість критичної інфраструктури (як фізичної, та і цифрової) шляхом активізації державно-приватного партнерства, міжнародного співробітництва у напрямі посилення кібербезпеки;

боротьба із загрозами, що розвиваються, що передбачає використання штучного інтелекту, роботи з базами даних, ключові заходи передбачають протидію гібридним загрозам, які послабляють соціальну згуртованість, шляхом раннього моніторингу, аналізу, своєчасного поширення інформації тощо;

захист європейців від тероризму та організованої злочинності, реалізація цього пріоритету передбачає подолання дискримінації та радикалізації у суспільстві, розвиток судової системи, розробку програм боротьби з оргзлочинністю, злочинними мережами, наркотрафіком, нелегальною торгівлею людьми, вогнепальною зброєю тощо;

сильна європейська безпекова екосистема, за формування та забезпечення безпеки несуть спільну відповідальність уряди, правоохоронні органи, громадські організації, пересічні громадяни. Важливими інструментами для протидії загрозам та мінімізації ризикам є дослідження та інновації, відповідно, створення Європейського інноваційного центру внутрішньої безпеки, подальший розвиток співпраці із міжнародними партнерами ЄС.

Конфлікти та кризи розгортаються дуже складно і зазвичай є непередбачуваними. росія стала каталізатором війни на європейському континенті, підставив під загрозу систему європейської безпеки. Напад на Україну 24 лютого 2022 року, ознаменував зміну парадигми в мисленні ЄС про мир і безпеку [172]. У 2022р. відбулося оновлення стратегічних документів ЄС [79] і НАТО [66].

В умовах російсько-української війни на тлі посилення сучасних геополітичних ризиків та складних загроз безпеки задля протистояння ним країни ЄС у березні 2022 року прийняли новий стратегічний документ – Стратегічний компас (A Strategic Compass for Security and Defence . For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security) [79], у якому обґрунтовується посилення стратегічної автономії інтеграційного об'єднання, що виступає активним глобальним гравцем. У програмному документі представлено узгоджене спільне стратегічне бачення ролі ЄС у безпеці та обороні на середньостроковий період, а саме: оцінка сучасного стратегічного середовища, загроз і викликів для ЄС; узгоджене спільне бачення дій у сфері безпеки та оборони; визначення нових шляхів і засобів посилення системи

колективної безпеки; визначення чітких напрямів реалізації та пріоритетних дій. Стратегічний компас має на меті подальше посилення ролі ЄС у врегулюванні криз, використовуючи різні інструменти. У Стратегічному компасі особливо визначено роль стратегічного партнерства із НАТО для забезпечення євроатлантичної безпеки і захисту світового порядку в цілому. Так само, важливість й унікальність ЄС як партнера НАТО підкреслено в оновленому документі Стратегічній концепції НАТО (NATO 2022 Strategic Concept) [163]. Союзники НАТО та ЄС члени поділяють однакові цінності, грають взаємодоповнюючу та узгоджену роль у підтримці миру, міжнародного порядку та безпеки. Альянсу, що не є членами ЄС, у зусиллях ЄС щодо оборони. Головною метою Стратегічної концепції НАТО, яку так само було прийнято в умовах війни в Україні, є забезпечення колективної оборони її членів на основі підходу «360 градусів». Основними складовими нового стратегічного документу визначено: стримування і оборона, запобігання кризам та їх врегулювання, безпека на основі співробітництва.

Відповідно до Спільної декларації ЄС-НАТО (січень, 2023) серед ключових проблем, які потребуються спільного та узгодженого вирішення, виокремлено [140]: проблеми посилення геостратегічної конкуренції, забезпечення стійкості та захисту критичної інфраструктури, поширення нових та революційних технологій, космос, наслідки кліматичних змін, маніпулювання інформацією та втручання тощо. Слід підкреслити, наявні розбіжності національних політик країн- членів НАТО, що не входять до складу ЄС, ускладнюють оптимальному та оперативному вирішенню окремих питань (амбівалентність по окремим питанням, різна пріоритетність тощо) та безпосередньо впливають на розвиток партнерства ЄС-НАТО, яке наразі не відповідає вимогам поточного стратегічного ландшафту [195, с.9]. Узгодженість взаємних питань сприятиме, з одного боку, посиленню і оборонного порядку денного Атлантичного альянсу, і безпековому розвитку країн ЄС.

Аналіз прийнятих документів – Стратегічного компасу та Стратегічної концепції, дозволяє виокремити основні сфери стратегічного партнерства ЄС та НАТО, які представлено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Напрями та пріоритетні дії
Стратегічного компаса ЄС та Стратегічної концепції НАТО

Стратегічний компас ЄС		Стратегічна концепція НАТО	
Напрямок	Пріоритетні дії	Пріоритетні дії	Напрямок
Дія	Створення потужного потенціалу швидкого реагування для різних типів криз (до 5000 військовослужбовців) Проведення регулярних бойових навчань, посилення військової мобільності Посилення місій та операцій ЄС в рамках Спільної політики оборони та безпеки Забезпечення оперативного та гнучкого механізму прийняття рішень	Поєднання ядерного, звичайного та протиракетного потенціалу оборони Підвищення глобальної обізнаності, підвищення колективної готовності до оперативного реагування Забезпечення постійної присутності на суші, на морі та в повітрі, протидія тероризму Створення ефективних інструментів управління кризою Протидія гібридним операціям та іншим гібридним тактикам держав і недержавних акторів. Прискорення цифрової трансформації, покращення кіберзахисту Підтримка безпечного використання та безперешкодного доступу до космосу та кіберпростору Стимування та захист від усіх загроз на морі Ядерний потенціал НАТО для збереження миру, запобігання та стримування агресії. Зниження стратегічної вразливості та залежності	Стимування та оборона
	Використання гібридного набору інструментів та групи реагування Застосування інструментів політики кіберзахисту. Протидія інформаційному маніпулюванню та втручанню Космічна стратегія ЄС у сфері безпеки і оборони Координована морська присутність		
Інвестування	Посилення можливостей оборонно-технологічної та промислової бази Розвиток оборонних технологічних інновацій для зниження стратегічних залежностей Збільшення оборонних витратів	Узгоджене збільшення витрат на оборону ЄС - важливий та унікальний партнер НАТО Розширення НАТО задля миру та стабільності в євроатлантичному регіоні Практична підтримка євроатлантичних прагнень України	Безпека на основі співробітництва
Партнерство	Зміцнення стратегічного партнерства з НАТО та ООН Співпраця з регіональними партнерами (ОБСЄ, Африканський союз, АСЕАН) Продовження підтримки України та її народу спільно із міжнародними партнерами. Активізація двосторонніх партнерств Військова допомога партнерам через Європейський фонд миру	Інвестування в систему реагування на кризу, підтримка цивільного врегулювання кризових ситуацій і операцій, посилення підтримки партнерів НАТО, Збільшення допомоги у розбудові потенціалу вразливим партнерам	Запобігання та управління кризами

Джерело: складено на основі джерел [77,163]

Основними сферами стратегічного партнерства ЄС та НАТО виділено наступні:

безпека і оборона,

протидія гібридним загрозам шляхом узгодженого та збалансованого розгортання сил швидкого реагування, у т.ч. із застосуванням кіберінструментів,

захист критичної інфраструктури із залученням як державних, так і приватних суб'єктів,

інновації, інвестування в нові оборонні та цивільні технології, у т.ч. застосування штучного інтелекту,

«зелена» оборона шляхом поширення енергоефективних технологій, протидія ризикам, пов'язаних зі зміною клімату тощо.

Спільність у визначенні основних сфер стратегічного партнерства ЄС та НАТО фактично визначає й спільність та узгодженість дій, спрямованих на протидію та запобігання кризам і загрозам, у т.ч. гібридним, задля посилення архітектури європейської безпеки та міжнародного порядку в цілому. Важливим для ЄС та НАТО є розвиток партнерства на двосторонній основі, із регіональними та глобальними інституціями задля досягнення безпекових завдань. НАТО і ЄС відіграють взаємодоповнюючу, послідовну і взаємопідсилюючу роль у зміцненню безпеки в Європі та за її межах, підтримці глобального миру і безпеки.

Стратегічні пріоритети безпекового розвитку ЄС потребують відповідного оновлення формату відносин [128] із відповідними партнерами Європейського Союзу (країнами та регіонами). Важливого значення набуває розширення співпраці ЄС із ООН, ОБСЄ, АСЕАН, поглиблення двосторонніх партнерських відносин із США, Канадою, Норвегією, Великобританією, Японією, реалізація спільних програм із країнами Африки, Азі та Латинської Америки тощо. Окремо слід зазначити, що після довготривалих і небезболісних переговорів щодо Brexit, саме спільна допомога Україні посилила зближення Великобританії та ЄС

за спільними фундаментальними інтересами – забезпечення миру, захист демократичних цінностей тощо. Велика Британія тісно співпрацювала з ЄС та США для координації пакетів санкцій проти Росії. З огляду на військову агресію РФ, з одного боку, та певну «неоднотайність» у прийнятті відповідних рішень з боку країн ЄС, актуальним є питання визначення основних напрямів політики по відношенню до Росії. Серед внутрішньорегіональних питань, особливої уваги вимагає розвиток продуктивних відносин із Західними Балканами.

Війна посилила витрати на оборону в світі, про що свідчить динаміка витрат на оборону в світі по регіонах світу, яку представлено на рис. 3.9. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру [212] під час холодної війни оборонні видатки союзників з НАТО зазвичай становили в середньому понад 3% ВВП з деякими значними варіаціями.

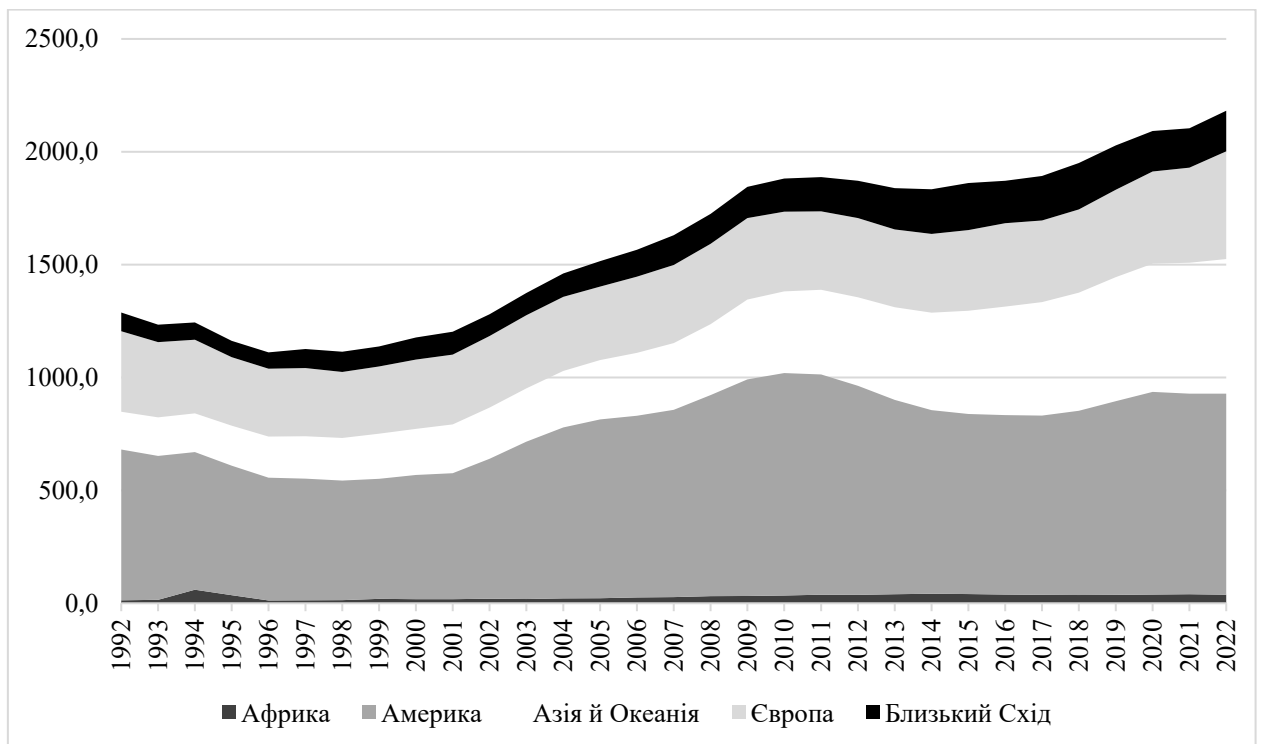

Рис.3.9. Динаміка витрат на оборону в світі (регіональний аспект)

Джерело: побудовано за даними [212]

Після завершення періоду холодної війни країни НАТО суттєво скоротили свої оборонні витрати (сукупні витрати ЄС на оборону зросли на

20 % порівняно, США на 66 %). На відміну від цього, з 2000 року російські військові витрати зросли 2,3 рази, китайські в 5,7 разів. На тлі війни в Україні загальні світові військові витрати зросли у 2022 році на 3,7% у реальному вираженні, досягнувши нового максимуму в 2240 мільярдів доларів. Основна частина витрат (56%) припадає на три країни – США, Китай і росію.

Якщо подивитись на рівень воєнних витрат України, який наведено в таблиці 3.8., то, незважаючи на найбільше їх зростання у 2022 році за всю історію спостережень, обсяг військових витрат в абсолютному вимірі є вдвічі меншим, порівняно із країною агресором. Цілком очевидно, що без міжнародної допомоги досягнути перемоги українському народові буде вкрай важко.

Таблиця 3.8.

Військові витрати України та росії у 2022р

Показник	Україна	росія
Зростання військових витрат, %	640	9,2
Обсяг військових витрат, млрд.дол.	44,0	86,4
Доля військових витрат у ВВП (2022),%	34,0	4,1
Доля військових витрат у ВВП (2021),%	3,2	3,7

Джерело: побудовано за даними [212]

Війна на європейському континенті, зміна міжнародного порядку актуалізувала узгодження співпраці у форматі ЄС-НАТО [89], що має тривалу історію, але ж потребує виходу на новий рівень партнерства, оскільки є об'єктивна потреба переосмислення безпекової, оборонної та зовнішньої політики Європейського Союзу, зміни його пріоритетів на континенті та в усьому світі [140]. Послаблення геополітичних позицій росії не виключає загроз з боку країни агресора, у тому числі ядерного виклику. У цьому контексті важливо підкреслити – в обох стратегічних документах і ЄС, і НАТО визначена непохитна підтримка суверенітету та

територіальної цілісності України, підтримка українського народу спільно із міжнародними партнерами, зокрема через додаткове політичне, фінансове, гуманітарне та матеріально-технічне забезпечення, практична підтримка її євроатлантичних прагнень.

У наслідок активної військової фази РФ на території України та відповідної реакції з боку європейського співтовариства загострилися проблеми «одностайності» та «одноголосності» у прийнятті спільних рішень. Війна зміцнила солідарність ЄС у зовнішній політиці та політиці безпеки, однак саме через війну виявились і відповідні розбіжності між державами-членами. Навіть через рів війни деякі країни (Австрія, Болгарія, Угорщина тощо) не хочуть займати жорстку позицію щодо Росії перш за все через високий рівень енергетичної залежності. Незважаючи на це, ЄС виявив безпрецедентну гуманітарну, політичну, фінансову та військову підтримку українському народові. Станом на травень 2023 року [175] було надано широкомасштабну підтримку Україні та її народу на суму понад 70 млрд.євро, у тому числі 38 млрд.євро економічної допомоги, 1,7 млрд.євро гуманітарної допомоги та 15 млрд.євро військової підтримки. Країни ЄС надали тимчасовий захист близько 4 мільйонам людей, які втекли з країни з початку війни. Вже в умовах війни Україна подала 28 лютого.2023 р. офіційну заявку на членство в Європейському Союзі, а вже 23 червня – отримала статус кандидата на членство в ЄС.

Запровадження санкцій (11 пакетів станом на липень 2023 року) задля обмеження до критично важливих технологій і ринків збуту сприяло суттєвому скороченню здатності продовжувати вести війну. Санкції охоплюють дипломатичні та візові обмеження, заморожування активів проти певних фізичних та юридичних осіб, серед яких банки та фінансові установи, компанії військового та оборонного секторів авіаційної, суднобудівної та машинобудівної галузей, озброєні силові та воєнізовані групи, а також політичні партії та медіа, що розповсюджують дезінформацію. Станом на липень 2023 року дія санкцій розповсюджується

на 1551 особу та 245 організацій, відповідальних за підрив територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України [111]. 70% активів російської банківської системи знаходяться під санкціями. Економічні санкції охоплюють заборону SWIFT для певних російських банків, обмежують доступу рф до ринків капіталу та фінансових ринків ЄС, заборону операції із російським центробанком, 300 млрд.євро резервів якого заблоковано). Близько 20 млрд.євро активів осіб та організацій, які перебувають під санкціями, заморожено, опрацьовуються механізми щодо використання заморожених активів для підтримки відбудови України. У транспортній галузі санкції пов'язані із закриттям повітряного простору ЄС для всіх літаків, що належать рф, заборонаю для російських операторів автомобільних перевезень, морського транспортування російської нафти до третіх країн, закриття портів ЄС для перевезень російськими суднами. Окрім цього встановлена заборона на експорт товарів, ресурсів, що можуть посилити промислові потужності рф, на імпорт товарів, що мають стратегічно важливе значення у формуванні зовнішньоекономічного потенціалу (продукція горно-металургійної галузі, деревина, синтетичний каучук і пластмаси тощо). Важливою складовою економічних санкцій стали обмеження в енергосекторі, що має стратегічне значення для потенціалу країни-агресора (заборона імпорту з рф нафти і вугілля, заборона інвестицій в енергетику тощо). У частині надання послуг рф або її громадянам діє заборона на архітектурні, інженерні послуги, IT-консалтинг, маркетингові дослідження, соціопитування, юридичний консалтинг, послуги, пов'язані із правом інтелектуальної власності на комерційну таємницю. У підсумку, скорочення ВВП рф у 2022 році становило 2,1% [136], процес триватиме далі.

Загальний обсяг завданої шкоди, збитків і потреб в розрізі секторів, представлено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

**Загальний обсяг завданої шкоди,
збитків і потреб в розрізі секторів (млрд дол. США)**

сектор	Завдана шкода¹	Збитки²	Потреби³
Сектори соціальної сфери			
Житло	50,4	17,2	68,6
Освіта і наука	4,4	0,8	10,7
Охорона здоров'я	20,5	16,5	16,4
Соціальний захист і засоби до існування	0,2	4,2	41,8
Культура і туризм	2,6	15,2	6,9
Сектори інфраструктури			
Енергетика та видобування корисних копалин	10,6	27,2	47,0
Транспорт	35,7	31,6	92,1
Телекомунікації та цифрові технології	1,6	1,6	4,5
Водопостачання та водовідведення	2,2	7,5	7,1
Муніципальні послуги	2,4	3,0	5,7
Виробничі сектори			
Сільське господарство	8,7	31,5	29,7
Торгівля і промисловість	10,9	85,8	23,2
Зрошення і управління водними ресурсами	0,4	0,3	8,9
Фінансовий сектор і банківська справа	0,0	6,8	6,8
Наскрізні сектори			
Охорона довкілля, природокористування та лісове господарство	1,5	0,5	1,5
Реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист	0,2	0,5	1,5
Юстиція та державне управління	0,3	1,4	0,6
Управління вибухонебезпечними предметами	-	37,6	37,6
Всього	134,7	289,1	410,6

¹Завдана шкода – прямі витрати, пов'язані з повним або частковим руйнуванням фізичних активів та інфраструктури; вони визначаються в грошовому вимірі з оцінкою витрат на заміну або ремонт фізичних активів та інфраструктури, враховуючи вартість заміщення, яка була визначена до війни

²Збитки – зміни в економічних потоках внаслідок війни; вони визначаються в грошовому виразі, наприклад, збільшені операційні витрати, недоотримані надходження органів влади/ приватного сектора тощо.

³Потреби на відновлення – вартість, пов'язана з поверненням до довоєнного нормального стану шляхом реалізації відповідних заходів, зокрема ремонт та реставрація, та включно з надбавкою, пов'язаною з відновленням відповідно до принципу відбудови «build back better» (як-от удосконалена енергоефективність, зусилля з модернізації та стандарти сталого розвитку), а також чинники, такі як світова інфляція, підвищення цін, зумовлене обсягом будівництва, вищі витрати на страхування тощо. Потреби виражені в грошовому вимірі відповідно до ринкових цін, що діяли станом на 24 лютого 2023 року.

Джерело: побудовано за даними [69]

За експертними оцінками Світового банку [69], які отримано спільно із урядом України, Європейською комісією та ООН, за результатами

першого року війни (станом на 24 лютого 2023 року) потреби у відновленні та відбудові України протягом десяти років оцінюються в 411 млрд.долл. США. Негайні потреби у відновленні енергетичної, житлової, соціальної та іншої критичної інфраструктури, забезпеченні базових послуг найбільш вразливим верствам населення, на гуманітарне розмінування та підтримку приватного сектору протягом 2023 року становлять 14 млрд.дол. США, що становить майже 3,5 % від загальних визначених потреб. У наслідок бойових дій найбільше постраждав житловий сектор (38% від загального обсягу завданої шкоди), транспорт (26%), енергетика (8%), торгівля та промисловість (8%), сільське господарство (6%).

Задля допомоги Україні Єврокомісією запроваджено спеціальну чотирьохрічну програму (2024-2027рр.) «Ukraine Facility» [175] на загальну суму 50 млрд.євро, метою якої є фінансова підтримка відновлення, реконструкції та модернізації України в контексті перспективного вступу до ЄС та переходу до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки. Основними компонентами програми є:

- Компонент I – фінансова підтримка (у вигляді грантів та позик державі), цільовим призначенням якої є підтримка фінансової стійкості державних фінансів України відповідно до плану відновлення, реконструкції та модернізації країни (структурні реформи та інвестиції, макрофінансова стабільність, реформа державного управління, верховенство права, боротьба із корупцією та шахрайством тощо);
- Компонент II – спеціальна інвестиційна програма (надання гарантій та змішаного фінансування (поєднання позик та грантів ЄС)), цільовим призначенням якої є залучення та мобілізація державних та приватних інвестицій для потреб відбудови України
- Компонент III – технічна допомога, що спрямовується на підтримку муніципалітетів, громадянського суспільства тощо.

Зазначена Програма замінить існуючу систему підтримки, яку отримує Україна (в рамках програми макрофінансової допомоги (MFA+,

Macro-financial Assistance) та Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI, Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument)), шляхом впровадження єдиного комплексного гнучкого інструменту із чіткими та прозорими механізмами моніторингу, аудиту та контролю на проєктній основі.

Підтримка реформ в Україні, відбудова та створення нових умов для розвитку економічної діяльності в умовах війни, у т.ч. відновлення критично важливої інфраструктури, є важливою із точки зору генерування надходжень до державного бюджету, створення робочих місць, повернення вимушено переміщених українців до дому. Поствоєнна відбудова України є важливою складовою подальшого прогресу на шляху до членства України в ЄС, її залучення до європейського безпекового комплексу.

Розуміння взаємообумовленості та взаємозв'язку впливу гібридних загроз на зовнішню та внутрішню складові безпеки національної економіки в сучасних умовах посилення геополітичної напруженості, вплинуло на перегляд стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки. Комплексний підхід до спільного виявлення, оцінки та управління ризиками в контексті забезпечення економічної безпеки Європейського Союзу став основою Стратегії європейської економічної безпеки [83], обговорення якої почалось у червні 2023 року. Досягнення економічної безпеки передбачається шляхом:

забезпечення високої конкурентоспроможності об'єднання, джерелом якої є зміцнення єдиного ринку, посилення науково-дослідної, технологічної та промислової основи;

захисту від ризиків (для ланцюгов поставок (у т.ч. енергетичної безпеки), критичної інфраструктури (включаючи кібербезпеку), ризиків, пов'язаних із витоком технологій (технологічна безпека), ризиків залежностей тощо), за допомогою як існуючих, так і впровадження нових політик та інструментів;

розвитку різного рівня партнерств, задля вирішення спільних проблем та зміцнення міжнародного економічного порядку, що регламентується багатосторонніми механізмами, зберігаючи при цьому максимальний рівень економічної відкритості та динамізму.

Реалізація Україною євроінтеграційного курсу, практичним втіленням якого є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, стає актуальним та першочерговим завданням у формування та забезпеченні безпеки як на національному, так і на регіональному рівнях шляхом поглиблення політичного, економічного та безпекового партнерства України з ЄС. Станом на початок 2023 року рівень виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом з боку України становив 72% [19]. Загальний прогрес виконання відповідних зобов'язань з боку Кабінету Міністрів України становить 70% (за період 2014-2022 рр.), Верховної Ради України – 61%, по інших органам державної влади виконано становило 59%.

Перебіг подій, що відбулись під час становлення незалежної Української Держави з 1991 року, дозволяє стверджувати – гальмування процесу приєднання України до європейської системи безпеки сприяло посиленню агресії з боку РФ, яка вийшла на фазу воєнних дій. Безумовно, приєднання до НАТО, із яким Україна співпрацює з 1992 року, вимагало досягнення певних критеріїв з боку України. Однак, важливу роль у повільному просування євроатлантичної інтеграції відіграла політика умиротворення по відношенню до Росії з боку окремих європейських країн. Як наслідок, саме їх неготовність до втручання у збройні конфлікти поблизу українських кордонів (у Молдові, Грузії, Азербайджані) ще більше посилює імперські амбіції Росії [14], які пізніше вилились у повномасштабну війну проти України і повне руйнування системи міжнародної безпеки. Війна дуже жорстко довела, що залишаючись тривалий час поза членством НАТО і ЄС, Україна, фактично не мала

можливостей бути повноцінно залученою до процесу формування та розвитку спільної архітектури європейської безпеки.

Згідно із Стратегією зовнішньополітичної діяльності України [63] важливою умовою поліпшення безпекового середовища в країні є успішна реалізація євроінтеграційного курсу розвитку національної економіки, що, у свою чергу, суттєво зміцнить лідерські позиції України в європейському регіоні. За сучасних умов і майбутніх перспектив ключову роль у безпековому розвитку національної економіки відіграє спільне партнерство із ЄС. До основних чинників безпекового партнерства Україна- ЄС відносяться [60,с.5]: спільність та близькість інтересів України та ЄС у безпековій сфері; спільність оцінок загроз безпеці ЄС та національній безпеці України; сумісність цінностей їх захищати; поступове нарощування можливостей України у сфері забезпечення європейської безпеки.

Побудова високо конкурентоспроможної економічної системи, що заснована на європейських цінностях, забезпечення безпекового розвитку є метою участі України у регіональних форматах та ініціативах, які країна активно розвиває задля посилення як національної, так і регіональної безпеки. До таких альянсів слід віднести наступні:

Веймарський трикутник (Німеччина, Франція, Польща плюс Україна),
Люблінський трикутник (Польща, Литва, Україна) – асоційоване тріо
(Грузія, Молдова, Україна), Квадрига (Туреччина, Україна).

Із урахуванням проблем забезпечення регіональної безпеки актуалізується питання приєднання також до таких регіональних ініціатив, як:

«Бухарестська дев'ятка» (країни Центральної та Східної Європи – держав-членів НАТО),

«Тримор'я» (об'єднання 12 центральноєвропейських держав ЄС, розташованих між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями),

Вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія),
країнами Дунайського регіону.

Є потенціал для активізації розвитку регіонального співробітництва у рамках регіональних об'єднань – ОЧЕС та ГУАМ.

Розширення та поглиблення участі у регіональних ініціативах сприятиме вирішенню завдань внутрішніх трансформацій в Україні та забезпеченню національних інтересів у зовнішній політиці. Досягнення безпекового становища потребує формування відповідного комплексу безпеки, розвиток якого ґрунтується на поширенні зв'язків між країнами у напрямі вирішення глобальних суперечностей та інших питаннях, що стосуються глобальних безпекових ініціатив.

Враховуючи важливість євроінтеграційних прагнень України, активізації інтеграційної співпраці, зокрема за рахунок посилення зовнішньо-торговельного співробітництва, в напрямку зміцнення стійкості соціально-економічного розвитку та посилення позицій країни в європейському середовищі було проведено оцінку рівня зовнішньоторговельної складової забезпечення економічної безпеки з використанням індексного методу (п. 1.3 першого розділу).

У таблицях М.1-М.6 Додатку М представлені вхідні дані для розрахунку індексів. Узагальнені результати розрахунків та ранжування країн ЄС за індексами зовнішньоторговельної безпеки та відповідні індекси в середньому по ЄС та Україні систематизовано у таблиці 3.10.

Найбільші високі оцінки зовнішньоторговельної складової отримано для таких країн, як Нідерланди, Німеччина, Франція, Бельгія та Австрія; найнижчі оцінки – для Польщі та Іспанії.

Слід також зазначити, що протягом 2015-2022 рр. інтегральні оцінки не зазначили істотних змін: так, можна констатували незначне зменшення значень індексу за досліджуваний період для всіх країн, що аналізувалися, окрім Польщі, при цьому найбільші темпи скорочення у Нідерландів (-2,12%), Італії (-1,84%) та Швеції (-1,74%), для решти країн темп зменшення інтегральних індексів не перевищує 1,5%. Індекс зовнішньоторговельної складової безпеки Польщі збільшився на 1,23%. З вибірки країн тільки

Нідерланди характеризуються інтегральним рівнем безпеки вищим на середній показник по ЄС. Інтегральна оцінка для України на 21,1% менша за середній показник по ЄС.

Таблиця 3.10

Інтегральні індекси зовнішньоторговельної складової безпеки

Країна	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022	
	SI	R	SI	R	SI	R	SI	R	SI	R	SI	R	SI	R	SI	R
Німеччина	84,34	2	84,53	2	84,05	2	84,23	2	84,34	2	84,32	2	84,08	2	83,55	2
Франція	83,86	4	83,65	3	83,37	3	83,46	3	83,35	3	82,87	3	83,20	3	83,46	3
Італія	81,67	7	81,90	6	81,51	6	81,35	6	81,42	5	81,41	6	81,14	6	80,17	8
Іспанія	79,38	9	79,55	9	79,95	9	79,24	9	79,14	9	78,44	10	79,16	9	79,87	9
Нідерланди	86,94	1	86,36	1	86,16	1	85,99	1	85,89	1	86,08	1	85,69	1	85,09	1
Польща	78,57	10	78,77	10	78,90	10	78,99	10	78,83	10	79,28	9	79,06	10	79,54	10
Швеція	81,79	6	81,66	7	80,83	7	80,24	7	80,48	7	80,62	7	80,43	8	80,37	6
Бельгія	83,86	3	83,14	4	82,59	4	82,47	4	82,72	4	82,60	4	82,64	4	82,68	4
Ірландія	79,90	8	80,19	8	80,34	8	80,21	8	79,61	8	80,28	8	80,56	7	80,20	7
Австрія	82,46	5	82,43	5	82,00	5	81,58	5	81,36	6	81,47	5	81,51	5	81,66	5
ЄС	86,14		86,09		85,67		85,54		85,62		85,51		85,36		85,03	
Україна	69,21		68,57		68,59		68,56		68,44		68,87		69,10		67,43	

Джерело: розрахунки автора

Щодо оцінки окремих індикаторів з позиції факторів безпеки, що визначають закономірності розподілу країн (табл. 3.10), то експортна квота країн ЄС, що досліджувались, перевищує середньосвітовий показник (31,97% у 2022 р.), при цьому максимальна оцінка у Нідерландів (124,72%), Бельгії (133,33%) та Ірландії (111,3%). Аналогічно показник імпортової квоти всіх досліджуваних країн ЄС вище середньосвітового рівня (32,17%), максимальне значення у Бельгії (133,33%), Нідерландів (117,08%) та Ірландії (101,43). Значення індексу стану балансу більше порогового значення у 6 країн ЄС, що досліджувались, а саме Нідерландів (106,53%), Німеччини (101,8%), Іспанії (101,06%), Польщі (104,04%), Бельгії (101,06%) та Ірландії (109,73%), решта країн мають від'ємне торговельне сальдо та перевищення обсягів імпорту над експортом. За винятком Швеції та Австрії, питома вага решти країн у світовому експорті та імпорті вище за середню

частку по ЄС (1,13% та 1,14% відповідно), найбільша частка у Німеччині (6,45% та 6,3% відповідно). Для ЄС показник зовнішньоторговельного обороту на душу складає 43,9 тис. дол. за даними 2022 р., при цьому 6 країн серед досліджуваних (Німеччина, Нідерланди, Швеція, Бельгія, Австрія та Ірландія) характеризуються відповідним показником вище середнього по ЄС (максимальне значення індикатору 136,7 тис. дол. у Нідерландів).

Випереджальна динаміка зростання обсягів експорту над імпортом спостерігається лише у Іспанії та Австрії; для всіх країн ЄС характерно погіршення умов торгівлі. Всі країни ЄС характеризуються індексом концентрації експорту, що вищий за середню оцінку по ЄС (0,065), аналогічно індекс диверсифікації експорту всіх досліджуваних країн вищий за середню оцінку по ЄС (0,233). Щодо частки високотехнологічного експорту, що у світі 20,2% у 2021 р., то тільки Франція та Нідерланди мають частку високотехнологічного експорту, вищу за середнє світове, в середньому по країнах ЄС ця частка складає 14,9%.

Відповідно до методології розрахунку індексів діапазон варіації значень індексів безпеки складає (0,100), поділ якого на частини дозволяє порівнювати стан безпеки. Розраховані значення для 8 із 10 досліджуваних країн перевищують 80% та відповідно знаходяться у верхньому діапазоні значень (80-100), який достатньо високому рівню безпеки за зовнішньоторговельною складовою. Іспанія та Польща, що займають 9-у та 10-у позиції рейтингу мають індекси, наближені до 80%, але у діапазоні (60; 80), що відповідає задовільному рівню безпеки.

Щодо вагомості впливу зовнішньоторговельних індикаторів на рівень безпеки, то розрахунок коефіцієнтів кореляції показав наявність тісного та прямого зв'язку з рівнем безпеки таких індикаторів, як індекс стану балансу (0,7), індекс умов торгівлі (0,86), тісного та зворотного зв'язку – індекс диверсифікації (-0,95); помірний прямиий зв'язок діагностовано з часткою високотехнологічного експорту (0,65), показником зовнішньо-

торговельного обороту на душу населення, помірний зворотній зв'язок – з індексом концентрації (-0,6).

Щодо аналізу України з позиції впливу зовнішньоторговельної складової на безпеку розвитку, то динаміка торговельних індикаторів представлена в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Динаміка зовнішньоторговельних індикаторів та індексів безпеки України

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
SI	69,21	68,57	68,59	68,56	68,44	68,87	69,10	67,43
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	55,55	52,28	51,30	48,26	43,88	41,35	43,21	40,18
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	53,68	54,86	56,14	54,77	49,72	41,82	43,61	53,98
Індекс стану балансу, %	103,49	95,31	91,38	88,12	88,24	98,86	99,08	74,44
Експорт товарів та послуг, % до світового	0,23	0,23	0,25	0,25	0,27	0,28	0,30	0,19
Імпорт товарів та послуг, % до світового	0,2	0,24	0,27	0,28	0,30	0,29	0,31	0,26
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол.	2210,5	2230,9	2697,0	3034,2	3257,9	2966,5	3990,9	3655,8
Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, %	...	92,10	95,88	96,43	100,14	112,03	100,22	75,12
Індекс умов торгівлі	100,0	99,80	101,50	101,00	100,90	106,00	128,20	...
Індекс концентрації експорту	0,1	0,15	0,14	0,14	0,16	0,17	0,17	0,19
Індекс диверсифікації експорту	0,7	0,67	0,68	0,65	0,70	0,70	0,70	0,72
Високотехнологічний експорт, % ВВП	8,0	6,68	6,17	5,42	5,48	5,85	4,51	

Джерело: складено автором

На відміну від країн ЄС індекс безпеки для України не перевищує 70%, значення в середньому на 21% нижчі за середньоєвропейські, однак, при цьому індекси знаходяться в діапазоні (60-68), що відповідає задовільному рівню безпеки.

Експортна квота України за аналізований період коливається в межах 40,18% (2022) – 56,14% (2017), що в середньому на 9,9% нижче середнього

по ЄС та на 61% вище середньосвітового показника. Імпортна квота варіюється в діапазоні 41,82% (2020) - 56,43% (2011), що в середньому на 3,7% вище середнього по ЄС та на 76,1% вище середньосвітового показника. За показниками відкритості економіка країни є достатньо відкритою та залежною від імпорту.

Індекси стану балансу, що не перевищують 100% (виняток 2015 р.), свідчать про неефективність торгівлі та торговельний дефіцит та у 2022 р. показник ще й скоротився порівняно з попереднім на 24,9% (внаслідок військових дій). Показники вагомості країни в системі світової торгівлі незначні та при цьому характеризуються тенденцією до скорочення в експорті та незначному зростанню в імпорті. Показник зовнішньоторговельного обороту на душу населення є невисоким (в середньому за період 30005 дол. на душу), що в 11,6 разів менше за середній рівень по ЄС (та ще цей розрив збільшився) та в 2,2 рази менше за середньосвітовий рівень.

Також фактором ризику зовнішньоторговельній безпеці є випереджальне зростання імпорту над експортом у 2016-2018 рр. та 2022 р. Умови торгівлі для країни при цьому є сприятливими, починаючи з 2017 р., тобто експортні ціни зростають швидше за підвищення цін на імпорт, однак враховуючи значення інших показників цієї передумови недостатньо для формування більш високих рівнів зовнішньоторговельних індикаторів. Незважаючи на те, що індекс концентрації експорту в 2,9 рази більший за середнє значення по ЄС, він є незначним (близьким до 0), що свідчить про достатньо широкий спектр товарів, що експортуються. Щодо індексу диверсифікації, то він в 3 рази більший за середній рівень по ЄС, близький до індексів країн, що розвиваються, та свідчить про суттєві відмінності в структурі експорту порівняно зі світовою структурою. Частка високотехнологічного експорту за аналізований період коливається в межах 8% (2015) – 4,51% (2022), що в середньому в 2,7 рази менше середньоєвропейського рівня та в 3,4 рази менше середньосвітового

показника. Оскільки ця частка має низпадний тренд, за аналізований період скоротилася на 43,9%, то це є додатковим свідченням послаблення безпекових позицій.

Розрахунок парних коефіцієнтів кореляції індикаторів з інтегральним індексом безпеки на відміну від країн ЄС показав тісний зв'язок з такими індикаторами, як індекс концентрації експорту (-0,85), коефіцієнти випередження зростання експорту над імпортом (0,86) та індекс стану балансу (0,97), що свідчить про підвищення рівня безпеки можливе за рахунок подальшої диверсифікації структури експорту, оптимізації величини та структури експортного потенціалу країни та зростання рівня торговельної активності, у тому числі за рахунок поглиблення євроінтеграційної співпраці.

Таким чином, факторами загроз зовнішньоторговельній безпеці країни є високий ступінь імпортової залежності, більш інтенсивне випереджальне зростання обсягів імпорту над експортом, від'ємне торговельне сальдо, низький порівняно з європейськими країнами рівень інтенсивності торгівлі, погіршення умов торгівлі за рахунок зростання імпортних цін більш швидкими темпами щодо цін експорту, суттєві відмінності в структурі експорту порівняно зі світовою структурою, низька якість та технологічність експорту.

Для визначення впливу зовнішньоекономічної складової на безпеку національної економіки було проведено оцінку взаємозв'язків (впливу) індексів зовнішньоторговельної безпеки на рівень інтегральних оцінок лідерських позицій країн в глобальному середовищі та окремі індекси глобальних рейтингів, які були представлені у п.3.2. роботи. Аналіз кореляції індексів зовнішньоторговельної складової безпеки (SI) та інтегрального показника лідерських позицій та окремих індексів глобальних рейтингів(за даними 2022 р.), які представлено на рис.3.10, виявив наступне.

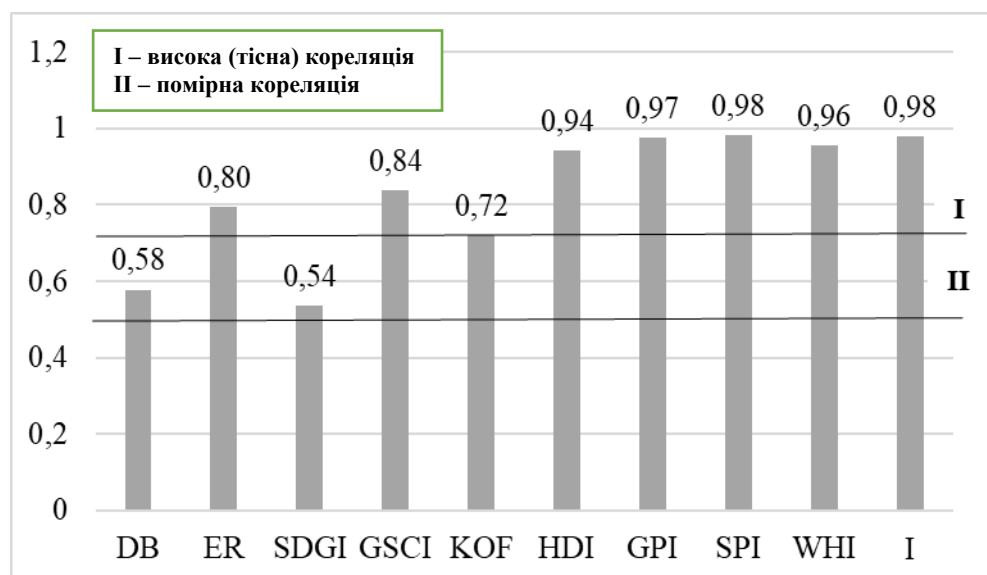

Рис. 3.10. Кореляція індексів зовнішньоторговельної складової безпеки (SI) та інтегрального показника лідерських позицій та окремих індексів глобальних рейтингів (за даними 2022 р.)

Джерело: складено автором

Індекс легкості ведення бізнесу та індекс досягнення цілей сталого розвитку помірно корелює з індексом зовнішньоторговельної складової безпеки, решта індексів мають тісну кореляцію, найвищий рівень якої саме з інтегральним індексом лідерських позицій та індексом досягнення соціального прогресу. Таким чином, зовнішньоторговельна складова безпеки, що залежить від ефективності зовнішньоторговельної діяльності країни, впливає на формування рівня стійкої конкурентоспроможності країни та рівень економічної свободи, з одного боку, а з іншого достатньо високий рівень конкурентоспроможності є передумовою формування сприятливого безпекового середовища.

Всі індекси глобальних рейтингів в соціальній складовій демонструють високу кореляцію з SI, відповідно ефективність зовнішньоторговельної співпраці впливає на рівень соціального процвітання, прогресу та щастя, а також на загальний рівень розвитку людського потенціалу. Врахування конкурентних переваг та потенційних напрямів їх посилення дозволить забезпечити зростання рівня ефективності

зовнішньоторговельної діяльності, формування достатнього рівня відкритості економіки, оптимального рівня її спеціалізації в системі міжнародного поділу праці, що в свою чергу сприятиме підвищенню рівня зовнішньоторговельної безпеки країни.

Розрахунок індексів зовнішньоторговельної складової безпеки показав, що найбільш безпечний рівень розвитку в аспекті впливу зовнішньоторговельної діяльності мають Нідерланди, Німеччина, Бельгія, Франція та Австрія. На основі аналізу індикаторів для більшої кількості досліджуваних країн загрози безпеці формуються за рахунок випереджальних темпів зростання імпорту, погіршенню умов торгівлі та недостатньої частки високотехнологічного експорту. Рівень зовнішньоторговельної безпеки України більш ніж на 20% нижчий за середню оцінку по ЄС, при цьому значення більшості індикаторів свідчать про наявні загрози, до яких за результатами розрахунків віднесено низький рівень інтенсивності торгівлі, від'ємне торговельне сальдо, випереджальне зростання імпорту над експортом, погіршення умов торгівлі, низький рівень високотехнологічного експорту.

У наслідок поглиблення та поширення глобалізаційних процесів виокремились такі сфери безпеки, які держава не спроможна врегулювати в односторонньому порядку. Через посилення взаємозв'язку та взаємозалежності між країнами в умовах глобалізації потреба у міждержавній співпраці ще більше актуалізується. Якщо рівень національної безпеки, перед усім, визначається спроможністю держави забезпечити безпеку своїх громадян, то глобальна безпека визначається неспроможністю вирішити глобальні суперечності і проблеми країнами самостійно. Фактично, глобальна безпека визначає те, що є «найкращим для всіх» [169]. Потреби у безпековому розвитку однієї країни неможливо забезпечити без урахування інтересів і потреб інших країн, що ще раз підкреслює складність ієрархічної структури сучасної моделі міжнародної

економічної безпеки, різнорівневі взаємозалежні компоненти мають складну структуру взаємозв'язків.

Підтримуючи Україну у протистоянні військовій агресії росії, ЄС сприятиме розвитку регіонального безпекового комплексу безпеці шляхом зміцнення стратегічного партнерства з НАТО, що розглядає ЄС як унікального і важливого партнера, більш сильніших безпековий комплекс якого позитивно сприятиме трансатлантичній та глобальній безпеці. Війна посилила роль НАТО у забезпеченні європейської безпеки, поступове об'єднання інструментів ЄС і НАТО сприятиме найбільш ефективній спільній координації двох інституцій в частині виявлення, запобігання, протидії ризикам шляхом спільної розробки відповідних стратегічних документів, реалізації спільних проєктів тощо. Укріплення архітектури системи європейського безпекового комплексу на тлі подальшого розширення НАТО посилить трансатлантичну й глобальну безпеку тощо.

Із урахуванням сучасної структури світового господарства НАТО виступає як трансатлантичний регіон, що об'єднує країни різних континентів, взаємодії між якими характеризується політико-інституційним виміром. Альянс, формування якого засновано на визначенні спільних цінностей, ідентичності, із розгалуженою системою інституційного забезпечення. забезпечує європейський регіональний безпековий комплекс. Принциповою ознакою є відсутність сталих кордонів цього трансатлантичного регіону, оскільки процес приєднання нових членів альянсу, продовжується.

На відміну від НАТО, ЄС – інтеграційне об'єднання (мегарегіон) в структурі світового господарства, що має найвищий рівень за ступенем та глибиною охопту співробітництва країн-інтегрантів та інституційного забезпечення. Вимір взаємодії між країнами в рамках ЄС визначається соціально-економічним та політико-інституційним характером. Допомога Україні з боку ЄС та НАТО (військова, фінансово-економічна, гуманітарна, політична) є, по-перше, важливою складовою забезпечення європейської та

євроатлантичної безпеки, що зафіксовано в стратегічних документах ЄС та НАТО, по-друге, підтвердженням неподільності безпекових інтересів України, ЄС та НАТО.

Напрямами та пріоритетними діями стратегічного партнерства ЄС та НАТО визначено наступні:

безпека і оборона;

протидія гібридним загрозам шляхом узгодженого та збалансованого розгортання сил швидкого реагування, у т.ч. із застосуванням кіберінструментів;

захист критичної інфраструктури із залученням як державних, так і приватних суб'єктів;

інновації, інвестування в нові оборонні та цивільні технології, у т.ч. застосування штучного інтелекту;

«зелена» оборона шляхом поширення енергоефективних технологій, протидія ризикам, пов'язаних зі зміною клімату тощо.

Залишаючись тривалий час поза членством НАТО і ЄС, Україна, фактично не мала можливостей бути повноцінно залученою до процесу формування та розвитку спільної архітектури європейської безпеки. Війна росії проти України підкреслила високий ступінь залежності у безпекових питаннях. Це вплинуло на загострення дискусій стосовно європейської стратегічної автономії у безпекових питаннях. Події, які розгортаються на європейському континенті, де саме український народ виборює свою незалежність і захищає європейські цінності, доводять – забезпечення економічної безпеки України може бути лише в структурі європейського безпекового комплексу. Україна поширює своє представництво у регіональних форматах та ініціативах задля посилення як національної, так і регіональної безпеки.

Поствоєнна відбудова України є важливою складовою подальшого прогресу на шляху до членства України в ЄС, її залучення до європейського безпекового комплексу, інструментом підтримки і практичної реалізації

якої має стати Програма відновлення, реконструкції та модернізації України в контексті перспективного вступу до ЄС та переходу до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки («Ukraine Facility», 2024-2027р.).

Висновки до Розділу 3

1. Обґрунтовано, що результативна робота із забезпечення економічної безпеки національних економік визначається: дієвістю національних безпекових систем, що знаходяться під впливом глобальних трансформацій, які створюють якісно нові умови безпекового середовища і часто стають джерелом викликів та загроз економічній безпеці, що ускладнює функціонування національних систем економічної безпеки і підвищує важливість міждержавної співпраці у цьому напрямі.

2. Поява нових викликів, що посилюють загрози і збільшують ризики формування економічної безпеки національних економік актуалізують перегляд стратегічних підходів щодо визначення економічної складової національної безпеки. Протягом останніх п'яти років світ стикнувся із трьома потужними викликами, що загострили ризики не тільки для регіональної безпеки, але й для глобальної безпеки в цілому: торговельна війна між найбільшими світовими економіками США та Китаєм (2018-2019рр.), пандемія COVID-19 (2020-2021рр), повномасштабна війна рф проти України (з 24.02.2022р.)

3. Головними протиріччями сучасного ландшафту глобальної економічної безпеки виокремлено: захист національної безпеки одночасно із потребою забезпечення відкритості економіки; протиставлення одностороннього, регіонального та багатостороннього механізмів формування відповідних політик; зміна світового порядку під тиском нових центрів, передусім Китаю.

4. Запропоновано науково-практичні рекомендації щодо визначення базових складових формування системи економічної безпеки, до яких

віднесено: створення інституційної бази (нормативно-правове забезпечення, спеціалізований державний орган / окремий підрозділ у структурі безпекового органу загальної компетенції), стратегічне планування (стратегія економічної безпеки, функціональні безпекові стратегії за сферами реалізації), обрання типу безпекової політики (оборонна, наступальна, змішаного типу), розвиток державно-приватного партнерства у безпековій сфері (делегування низки безпекових функцій держави недержавним суб'єктам; реалізація спільних проєктів (фінансових, інфраструктурних тощо)), практичне застосування яких спрямоване на покращення якісних характеристик національної безпекової системи з урахуванням її зростаючої залежності від умов глобального ландшафту економічної безпеки.

5. Виявлено, що загрози безпеки економічного розвитку України пов'язані з процесами поглиблення конкурентної боротьби як за ринки збуту, так і за ринки ресурсів, з загостренням проблеми глобальної заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічної нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем. Результати експертного оцінювання показали, що всі вони мають помірну або високу імовірність настання або подальшого розвитку, помірні або суттєві наслідки та характер їх впливу може зберігатися як в середньостроковій, так і довгостроковій перспективі.

6. На основі розрахунків визначено, що з одного боку, інтегральні позиції України в глобальному середовищі є вищими на решту країн світу на всіма складовими, окрім політико-правової, зокрема на 42,9% Україна має

більш конкурентоздатну інноваційну систему, розвиненішу економіку знань, здатність генерувати та використовувати інформаційно-комунікаційні технології, на 33,4% досягнення України в сфері сталого екологічного розвитку та забезпеченні зеленого зростання є більш значними, на 8,4% випереджає за економічною складовою та на 2,2% за соціальною. Політико-правові чинники зумовлюють основні загрози стійкості та безпеці, тут позиції країни на 21,9% нижчі від решти світу. З іншого боку, у порівнянні з країнами ЄС інтегральні позиції України в європейському середовищі є найнижчими, за всіма складовими відмічається відставання, найбільший рівень якого за політико-правовою та технологічною складовими.

7. Ґрунтуючись на результатах аналізу стратегічних документів, що стосуються забезпечення безпекового розвитку, визначено напрями та пріоритетні дії стратегічного партнерства ЄС та НАТО, основними з яких виокремлено наступні: безпека і оборона; протидія гібридним загрозам шляхом узгодженого та збалансованого розгортання сил швидкого реагування, у т.ч. із застосуванням кіберінструментів; захист критичної інфраструктури із залученням як державних, так і приватних суб'єктів; інновації, інвестування в нові оборонні та цивільні технології, у т.ч. застосування штучного інтелекту; «зелена» оборона шляхом поширення енергоефективних технологій, протидія ризикам, пов'язаних зі зміною клімату тощо.

8. Індекси зовнішньоторговельної складової безпеки України не перевищують 70% та є в середньому на 21% нижчими за середньоєвропейські, свідчать про задовільний рівень безпеки. Зазначені показники тісно корелюють з інтегральним рівнем лідерських позицій в глобальному середовищі, відповідно високий ступінь імпоротної залежності, більш інтенсивне випереджальне зростання обсягів імпорту над експортом, від'ємне торговельне сальдо, низький порівняно з європейськими країнами рівень інтенсивності торгівлі, погіршення умов торгівлі за рахунок зростання імпортних цін більш швидкими темпами щодо цін експорту, суттєві

відмінності в структурі експорту порівняно зі світовою структурою, низька якість та технологічність експорту варто розглядати як загрози безпеки та стійкості економічного розвитку.

9. Поствоєнна відбудова України визначена як важлива складова подальшого прогресу на шляху до членства України в ЄС, її залучення до європейського безпекового комплексу, інструментом підтримки і практичної реалізації якої має стати Програма відновлення, реконструкції та модернізації України в контексті перспективного вступу до ЄС та переходу до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки («Ukraine Facility» (2024-2027р.)). Залишаючись тривалий час поза членством НАТО і ЄС, Україна, фактично не мала можливостей бути повноцінно залученою до процесу формування та розвитку спільної архітектури європейської безпеки. Розширення участі України у регіональних форматах та ініціативах сприятиме посиленню як національної, так і регіональної безпеки.

Основні результати дисертації по даному розділу опубліковано в роботах [23,27,28,30,40,71,143].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження вирішено важливе наукове завдання – поглиблення теоретичних засад, удосконалення методичних положень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації, що дозволило зробити такі висновки:

1. В умовах глобальної регіоналізації формуються нові завдання забезпечення економічної безпеки національних економік, які зазнають стратегічного перегляду із урахуванням російсько-української війни. Національна безпека країн знаходиться під впливом глобальних трансформацій, які створюють якісно нові умови безпекового середовища, стають джерелом викликів та загроз, що ускладнює забезпечення економічної безпеки національних економік і підвищує важливість регіональної співпраці у сфері безпеки. Сучасними моделями регіональної співпраці у сфері безпеки виступають альянси, моделі колективної безпеки, режиму безпеки, безпекової спільноти.

2. Регіональний безпековий комплекс – складова безпекової структури сучасного світового простору, формування якої визначається відповідними відносинами влади, із урахуванням яких формується система стратегічних пріоритетів безпекового розвитку національної економіки, її залучення до систем регіональної безпеки. Архітектуру регіональних безпекових комплексів формують відповідні міждержавні установи, типологізація яких визначається просторовою та функціональною ознаками.

3. Сучасна просторова структура світового господарства сформувалась унаслідок унікального поєднання взаємообумовлених та взаємозалежних процесів глобалізації (що впливають на регіональну та національну динаміку) та регіоналізації (поглиблення якої змінює внутрішні умови соціально-економічного розвитку національних економік, регіонів,

світового господарства в цілому), що визначають основні складові глобальної регіоналізації, системними елементами якої виступають регіональні простори. У сучасній системі міжнародних відносин вплив кожної держави визначається не тільки її перевагами у військовій силі, а й іншими вимірами її впливу, до яких відносяться економічний потенціал, рівень інноваційного та технологічного розвитку, дипломатичний вплив тощо.

4. Комплексна оцінка економічної безпеки включає поєднання різних фокусів оцінки елементів системи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях (глобальному, регіональному та національному), а саме: оцінку загроз та ризиків глобального середовища безпеки; багатокритеріальну оцінку позицій країн в глобальному економічному середовищі; компаративний аналіз РБК; оцінку зовнішньоторговельної складової в системі економічної безпеки, аналіз національних особливостей стану системи економічної безпеки. У порівнянні з країнами ЄС інтегральні позиції України є найнижчими, за всіма складовими відмічається відставання, найбільшій рівень якого за політико-правовою та технологічною складовими безпеки.

5. Запропоновано алгоритм оцінювання позицій країн в глобальному середовищі, що включає такі етапи: оцінка позицій та їх змін в ключових міжнародних рейтингах, що систематизовані за категоріями ризиків безпеки (економічні, соціальні, політико-правові, технологічні, екологічні); оцінка узагальнюючих оцінок індексів ключових міжнародних рейтингів та статистичних показників варіації та диференціації країн; розрахунок структурних характеристик розподілу (позиціонування країн) в міжнародних рейтингах; розрахунок інтегральних індексів лідерських позицій країн в глобальному середовищі, застосування якого в системі оцінки безпеки дозволяє визначати та обґрунтовувати передумови покращення стійкості розвитку та укріплення безпекових позицій країн.

6. Апробація запропонованого інтегрального індексу лідерських позицій країн виявила, країни ЄС на 41% випереджають в середньому інші країни світу, зокрема на 61,53% ефективніші в розбудові зеленої економіки; мають політико-правове середовище на 56% більш сприятливе для економічного розвитку; на 43% більш ефективно використовують рівень інноваційного потенціалу; мають на 25% більш сприятливу соціальну складову стійкого економічного зростання та на 24% більш високий конкурентоздатний потенціал стійкого розвитку. У порівнянні із країнами ЄС інтегральні позиції України є найнижчими, за всіма складовими відмічається відставання, найбільшій рівень якого за політико-правовою та технологічною складовими. При цьому, національна економіка має відповідні передумови покращення стійкості свого розвитку та укріплення безпекових позицій країн, що доводять отримані розрахунки інтегральних позицій України в глобальному середовищі, які є вищими за більшістю складових, порівняно із загальносвітовими вимірами, окрім політико-правової.

7. Експертне оцінювання виявило, глобальні загрози безпеки економічного розвитку України пов'язані з процесами поглиблення конкурентної боротьби як за ринки збуту, так і за ринки ресурсів, із загостренням проблеми глобальної заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічного нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем, що за результатами експертного оцінювання класифіковані як загрози з помірною або високою імовірністю настання або подальшого розвитку, помірними або

суттєвими наслідками та середньостроковим або довгостроковим характером впливу.

8. У сучасних умовах глобального середовища суттєво трансформуються торговельно-економічні політики країн, змінюються інструменти регулювання зовнішньої торгівлі задля забезпечення національних інтересів. Зовнішньоторговельна складова безпеки залежить від ефективності зовнішньоторговельної діяльності країни, це, у свою чергу, значною мірою визначає умови формування конкурентоспроможності, високий рівень якої є передумовою формування та забезпечення економічної безпеки національних економік в сучасних умовах. Оцінку зовнішньоторговельної складової економічної безпеки забезпечує використання запропонованого інтегрального індексу зовнішньоторговельної складової економічної безпеки, побудова якого ґрунтується на кількісних вимірах зовнішньоторговельної компоненти і застосування якого дозволяє ідентифікувати ризики в системі забезпечення зовнішньоторговельної безпеки. Індекси зовнішньоторговельної складової економічної безпеки України не перевищують 70% та на 20% нижчі за відповідні оцінки країн ЄС, свідчать про задовільний рівень безпеки. Значення більшості зовнішньоторговельних індикаторів свідчать про наявні загрози, до яких за результатами розрахунків віднесено високий ступінь імпортової залежності, випереджальне зростання обсягів імпорту над експортом, від'ємне торговельне сальдо, низький рівень інтенсивності торгівлі, погіршення умов торгівлі, суттєві відмінності в структурі експорту порівняно зі світовою структурою, низька якість та технологічність експорту.

9. Війна РФ проти України загострила проблему постпандемічного економічного відновлення країн світу, що відзначається поверненням «старих» ризиків (інфляції, кризи вартості життя, торговельних воєн, відтоку капіталу з ринків, що розвиваються, широкомасштабних соціальних заворушень, геополітичної конфронтації, загрози ядерної війни), до яких

додалися нові напрями глобальних трансформацій, що актуалізувалися в умовах воєнних дій – реконфігурація економічних моделей, соціальна поляризація, навколишнє середовище та стійкість, здоров'я та благополуччя, технологічна конвергенція, послаблення впливу влади та підвищення невизначеності, геополітична фрагментація, індивідуальні повноваження та зміна цінностей.

10. Напрямами та пріоритетними діями стратегічного партнерства ЄС та НАТО, які визначені із урахуванням війни на європейському континенті, є: безпека і оборона; протидія гібридним загрозам шляхом узгодженого та збалансованого розгортання сил швидкого реагування, у т.ч. із застосуванням кіберінструментів; захист критичної інфраструктури із залученням як державних, так і приватних суб'єктів; інновації, інвестування в нові оборонні та цивільні технології, у т.ч. застосування штучного інтелекту; «зелена» оборона шляхом поширення енергоефективних технологій, протидія ризикам, пов'язаних зі зміною клімату тощо.

11. Поствоєнна відбудова України є важливою складовою подальшого прогресу на шляху до членства країни в ЄС, її залучення до європейського безпекового комплексу, інструментом підтримки і практичної реалізації якої має стати Програма відновлення, реконструкції та модернізації України в контексті перспективного вступу до ЄС та переходу до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки («Ukraine Facility» (2024-2027р.)). Залишаючись тривалий час поза членством у НАТО і ЄС, Україна фактично не мала можливостей бути повноцінно залученою до процесу формування та розвитку спільної архітектури європейської безпеки. Україна активно розвиває участь у регіональних форматах та ініціативах, спрямованих на посилення як національної, так і регіональної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Г. А., Крайнев П. П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2000. 400 с.
2. Баскакова А. С. Особливості використання теорії регіонального комплексу безпеки для вивчення причин кримської кризи та російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 3, С. 30–36.
3. Беззубченко О. А., Захарова О. В. Соціально-економічний розвиток України в умовах посилення загроз безпекового середовища. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка*. 2022. Вип. 24. С. 108–120. https://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/publ/2022/vipusk_24_2022/bezzubchenko_olga_anatolijivna_zakharova_olga_volodimirivna/12-1-0-107
4. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. С. Власюк, А. І. Мокій, О. І. Іляш та ін.; за заг. ред. О. С. Власюка. К. : НІСД, 2017. 384 с.
5. Біла С. О. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризики «неопротекціонізму». *Стратегія розвитку України*. 2017. № 1. С. 11–17.
6. Будувати відповідні конкурентні платформи економічної самодостатності країни у глобальному світі : монографія / Лук'яненко Д., Поручник А., Столярчук Я., Ільницький Д., Кулаківський О. Київ : КНЕУ, 2020. 293 с.
7. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів. Донецьк : ДонНУ, 2012. 386 с.
8. *Бюро економічної безпеки України*: офіційний сайт. URL: <https://esbu.gov.ua/>
9. Варналій З. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Київ: Знання України, 2020.

10. Власюк О. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. Київ : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2011.
11. *Всебічне регіональне економічне партнерство*. URL: <https://rcepsec.org/>
12. Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність. *Економіка України*. 2011. № 1. С. 4–15.
13. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с.
14. Горбулін В. П., Шевцов А. І. Шляхи зміцнення національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2010. № 1(38). С. 6–16.
15. Грибіненко О. М. Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір*. 2020. № 154. С.149–155
16. Грибіненко О. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. 434 с.
17. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України: Монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. 448 с.
18. Економічна безпека України: монографія / Федоренко В. Г., Грищенко І. М., Новікова О. Ф. та ін.; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенко, Т. С. Воронкової. К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.
19. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом за 2022 рік URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_a_sociasiyu_za_2022_rik.pdf
20. Іванина Р. We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції. *Elit-web*: вебсайт. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023>

21. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 300 с.

22. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Ризики безпеки та об'єкти захисту в умовах глобального середовища. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. 564 с. С. 66–67.

23. Карпенко О.І., Булатова О.В. Європейська інтеграція та зовнішньоторговельна складова національної безпеки України. *Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства*: Збірник матеріалів міжнародного наукового круглого столу, м. Тернопіль, 1 грудня 2020 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. С.33-37

24. Карпенко О. І. Булатова О. В., Торгівельно-економічне співробітництво країн та економічна безпека. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. І Міжнарод. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С.98-99.

25. Карпенко О. І. Вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. 2023. Вип. 25. С. 90–107. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-90-107>.*

26. Карпенко О. І. Глобалізація 4.0: міжнародна торгівля та національна безпека. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка. 2020. Вип. 19.С.48-56. URL:<https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-48-56>.*

27. Карпенко О. І. Європейська регіональна безпека та Україна. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога* : збірник наукових праць, III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8.06.2023. Київ : КНЕУ, 2023. С. 37–39.

28. Карпенко О. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2023. Вип. 3 (109). С. 5-12. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1> (0,78 д.а.).

29. Карпенко О. І. Ієрархія рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства. *Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Ужгород, 7–8 грудня 2018 року. Ужгород, 2018. С. 29–31.

30. Карпенко О. І. Інтегральний індекс зовнішньоторговельної складової безпеки: інструментарій вимірювання. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 20 листопада 2020 р. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 24–26

31. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 16. С. 125–134 URL: <https://visnyk-economics.mdu.in.ua/uk/visnik-16.pdf>

32. Карпенко О. І. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2023. № 3 (67). С. 74–85. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384>

33. Карпенко О. І. Розвиток науково-методичних засад оцінювання рівня економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка*. 2022. Вип. 24. С. 130–137. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-24-130-137>.

34. Карпенко О. І., Булатова О. В. Системні ознаки тіньової економіки як складного соціально економічного явища. *Тенденції розвитку економіки у 2018 році: аналітичний та теоретико-методологічний*

аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 01 грудня 2018 р. Одеса, 2018. С. 59–60

35. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Загальні тенденції тінізації української економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 08 грудня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 116–117.

36. Карпенко А. И. Безопасность страны в условиях современных глобальных рисков. *Strategii și politici de management în economia contemporană* : Conferința Științifică Internațională. Ediția a VI. Chișinău, 26–27 martie 2021. Chișinău, 2021. P. 206–209.

37. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Торговая политика и обеспечение национальной безопасности. *Aspecte ale dezvoltării potențialului economico-managerial în contextul asigurării securității naționale: materialele conferinței științifice internaționale (Bălți, 30 noiembrie-01 decembrie 2018)*. Iași : PIM, 2019. С. 92–94

38. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Экономическая безопасность и теневая экономика. Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации : материалы IV национальной научно-практической конференций, г. Комрат, 19 декабря 2018 г. Комрат, 2018. С. 148–151

39. Карпенко О. І. Концептуальні засади розвитку регіональних просторів в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми освіти та науки* : збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Київ, 10 лютого 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ : МДУ, 2023. С. 21–24.

40. Карпенко О. І. Стратегічні пріоритети безпекового розвитку ЄС та України. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VIII Міжнародної науково-

практичної конференції, м. Маріуполь, 19 листопада 2021 р. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 100–102.

41. Карпенко О. І. Сучасні виміри світового та регіонального економічного порядку. *Особливості інтеграції країн в світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18 листопада 2022 р. Київ : МДУ, 2022. С. 27–29.

42. Карпенко О. І., Федоров Е. В. Вплив процесів глобалізації на тінізацію економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 22 листопада 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 32–33.

43. Клочко В. Глобализация и ее влияние на страны с переходной экономикой. *Економіка України*. 2001. № 10. С. 51–57.

44. Ліщинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 2. С. 148–161. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.148>

45. Ліщинський І., Лизун М. Загрози регіональній безпеці в Європі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 42. С. 102–106.

46. Ляшенко О. Д., Плєскач Б. В., Бантуш В. К. Економічна безпека та національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 161. С. 113–118.

47. Маркєєва О. Д., Розвадовський Б. Л. Держава та приватний сектор на захисті національної безпеки: від взаємодії до партнерства: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 72 с.

48. Маркєєва О. Д., Розвадовський Б. Л. Теоретичні підходи до державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2022. № 1. С. 42–50.

49. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>

50. Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика: колективна монографія / за наук. ред. доц. Кравчука П. Я. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с.

51. Мокій А. І., Дацко Л. І. Територіальна громада в системі економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 83–89.

52. Ніпіаліді О. Регіон великого Близького Сходу і Північної Африки у сучасній системі міжнародної безпеки. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 3. С. 33–42.

53. Новікова О. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. К. ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018.

54. *Організація договору про колективну безпеку*: офіційний вебсайт. URL: <http://odkb-csto.org/>

55. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Безпекові та інноваційні важелі економічної стратегії азійських країн: національні інструменти набуття конкурентних переваг в умовах глобальних трансформацій (на прикладі В'єтнаму та Індії). *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8918>

56. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Національні особливості реалізації політики економічного патріотизму: В'єтнам та Індія у фокусі дослідження інструментів державного стимулювання розвитку, зростання і досягнення безпеки. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8829>.

57. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 109–114.

58. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України: Аналітична доповідь / за заг. ред. К. А. Кононенка. Київ, червень 2014 р. 42 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-06/0625_dop.pdf

59. Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Резнікова О. О. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / за ред. К. А. Кононенка. К. : НІСД, 2013. 56 с.

60. Партнерство Україна–ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. *Razumkov center*. Київ, 2021. 71 с.

61. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. К. : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. 112 с.

62. Патійчук В. Регіональні аспекти сучасних міжнародно-безпекових проблем. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 10(383). С. 119–133.

63. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України №448/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

64. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 14 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

65. Резнікова Н. В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій. К. : Аграр Медіа Груп, 2018. 460 с.

66. Стратегічна концепція НАТО ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО. 29 червня 2022 р. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept>.

67. Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі. [*Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*](#). 2015. Вип. 36(3). С. 60–65.

68. Трансформація соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку : монографія / за заг. ред. Т. В. Орехової. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 448 с.

69. Україна – Швидка Оцінка Завданої Шкоди Та Потреб На Відновлення: Лютий 2022 – Лютий 2023 (Ukrainian). *World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations*. Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4>

70. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія: У 2 т./ Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. К. : КНЕУ, 2006. Т. 1. 592 с.

71. Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія / За заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020 . 255 с.

72. Харазішвілі Ю. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія. Київ : Інститут економіки промисловості НАН України, 2019. URL: <https://cutt.ly/M1cGuAh>.

73. Харазішвілі Ю., Дронь Є. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі. К.: НІСД., 2014.

74. Хаустова В., Григорова-Беренда Л. Оцінка та діагностика зовнішньоекономічної безпеки України : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013.

75. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 272 с.

76. Швечикова Я. П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу *Грані*. 2014. № 9 (113), С. 86–91.

77. 2020 Economic Security Assessment. *U.S. Department of Homeland Security*. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/21_0111_economic-security-assessment-annual-report.pdf

78. A long unwinding road. *The Organisation for Economic Co-operation and Development*. URL: <https://www.oecd.org/economic-outlook>

79. A Strategic Compass for Security and Defence. *European Union*: official website. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-eu-0_en

80. *African Development Bank Group*: official website. URL: <https://www.afdb.org/en>

81. Ağır S. B., Arman N. M. Deepening of security conception and violent non-state actors as the challengers of human security. *Adnan Menderes University, Journal of Institute of Social Sciences*, 2014. Vol. 1. Issue 1. P. 105–116.

82. Agnew J., Corbridge S. *Mastering Space: Hegemony, Territory, And International Political Economy*. London: Routledge, 1995. 260 p.

83. An EU approach to enhance economic security. *The European Commission*. Brussels, 20 June 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3358

84. Annual Threat Assessment of the U.S. Intelligence Community. *Office of the Director of National Intelligence*. February 6, 2023. URL: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ATA-2023-Unclassified-Report.pdf>

85. *Arab Monetary Fund*: official website. URL: <https://www.amf.org.ae/en>

86. *Asian Development Bank*: official website. URL: <https://www.adb.org/>

87. Attina F. Theories of world order transition and the current phase of world politics. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2020. Вип. 33. С. 13–38. DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2020.33.208986>

88. Bailes A. J. K., Cottey A. Regional security cooperation in the early 21st century. *SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press; Revised edition, 2006. P. 195–223. URL: <https://sipri.org/yearbook/2006/04>

89. Baldwin R. A domino theory of regionalism. National Bureau of Economic Research, 1993. 20 p.

90. Beal T. Economic Security: A need for a renewed global effort. *Chatham House*. 21 March 2022. URL: https://www.chathamhouse.org/2022/03/economic-security-need-renewed-global-effort?gclid=CjwKCAjw-7OlBhB8EiwAnoOEk9b3LxtT98tgFSj1RcdgUKLFpEDCVISE4o03hf9avW5_HFCCmufOgxoCC78QAvD_BwE.

91. Beck U. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations*, 2009. Volume 16, No 1. C. 3–22.

92. Bollen J., Rojas-Romagosa H. Trade Wars: Economic impacts of US tariff increases and retaliations, an international perspective. *CPB Background Document*, November 2018. 44 p.

93. Börzel T., Risse T. The Oxford handbook of comparative regionalism. Oxford University Press, 2016. 677 p.

94. Brethous M., Kovalčíková N. Bolstering EU-NATO cooperation to counter hybrid threats in the Western Balkans. Luxembourg : European Union, 2023. URL: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_2_Western%20Balkans.pdf

95. Bulatova O., Chentukov Yu., Chentukov I. Integration Processes and Global Region. *Journal of European Economy*. 2018. Vol. 17, No 3. P. 292–304. URL: <http://jee.tneu.edu.ua/en/archive-en/2018-en/1116-integration-processes-and-global-regions.html/>

96. Burfisher M. E., Robinson S., Thierfelder K. Regionalism: Old and New, Theory and Practice. Capri: The International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC) Conference, 2003. 28 p.

97. Buzan B. Asia: A Geopolitical Reconfiguration. *Politique étrangère*. Summer 2012. Vol. 77. No. 2. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefind/mkaj/https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/barrybuzanengpe22012.pdf>

98. Buzan B., Waever O. Regions and Powers. The Structure of International Security. Cambridge. Cambridge University Press. 2003. 564 p.

99. Buzan B., Waever O., Wilde J. de. Security: A New Framework for Analysis. Boulder. CO: Lynne Rienner, 1998. 239 p.

100. Caballero-Anthony M. Understanding Non-traditional Security / *Introduction to the Non-Traditional Security Studies: A Transnational Approach* / M. Caballero-Anthony (ed.). London : Sage Publications, 2016. P. 3–19.

101. Castells M. The Rise of the Network Society. *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Oxford: Blackwell, 1996. 595 p.

102. Chentukov Yu., Marena T., Zakharova O. Debt security of cee countries: actual approaches and methods of evaluation. *Przegląd Strategiczny*. 14.2021. URL: <http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2021/12/ps-2021-04.pdf>

103. Chiang May Initiative as the Foundation of Financial Stability in East Asia. Report. *Institute for International Monetary Affairs (IIMA)*. URL: <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2012/10/17902.pdf>

104. Communication From The Commission on the EU Security Union Strategy Brussels, 24.7.2020 COM(2020) 605 final. *European Union*: official website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605>

105. Digital 2023. Global overview report. URL: <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/>

106. Doing Business 2020. Comparing Business Regulation in 190 Economies. *The World Bank*: official website. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/75ea67f9-4bcb-5766-ada6-6963a992d64c/content>

107. Doing Business Data. *The World Bank*: official website. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/data>

108. Drinhausen K., Legarda H. Comprehensive National Security unleashed: How Xi's approach shapes China's policies at home and abroad. Berlin : MERICS, 2022. URL: <https://www.merics.org/en/report/comprehensive-national-security-unleashed-how-xis-approach-shapes-chinas-policies-home-and>

109. *East Asia Summit*: official website URL: <https://eastiasummit.asean.org/>

110. *Energy Community*: official website. URL: <https://www.energy-community.org/>

111. EU sanctions against Russia over Ukraine (since 2014). *European Council*: official website. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/>

112. *Eurasian Fund for Stabilization and Development*: official website. URL: <https://efsd.org/en/about/>

113. European Atomic Energy Community. *European Commission*: official website. URL: https://energy.ec.europa.eu/index_en

114. *European Bank for Reconstruction and Development*: official website. URL: <https://www.ebrd.com/home>

115. *European Stability Mechanism*: official website. URL: <https://www.esm.europa.eu/>

116. Félix R. M. Crises threaten the massive investment Europe needs to meet the climate emergency and build a digital economy. *European Investment Bank*: official website. URL: <https://www.eib.org/en/stories/crises-investment-europe>

117. Food security. *The World Bank*: official website. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXXVIII-6-29-23.pdf>

118. Frankel J. A. *Trading Blocs in the World Economic System*. Peterson Institute: Business & Economics, 1997. 364 p.

119. From opportunity to risk: The changing economic security policies vis-à-vis China. *Mercator Institute for China Studies*: website. URL: <https://merics.org/en/report/opportunity-risk-changing-economic-security-policies-vis-vis-china>

120. Fujita M., Krugman P. R., Venables A. J. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. MIT Press, Cambridge MA, 1999. 640 p.

121. Gardini G. L., Malamud A. Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique – With a Transatlantic Focus. *Atlantic future working paper* 38. URL: https://www.researchgate.net/publication/320066444_Debunking_Interregionalism_Concepts_Types_and_Critique_-_With_a_Pan-Atlantic_Focus

122. Giddens A. *The consequences of modernity*. Stanford University Press, 1990. 188 p.

123. Global Debt Database. *International Monetary Fund*: official website. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/GDD>

124. Global Energy Transitions Stocktake. *International Energy Agency*: official website. URL: <https://www.iea.org/topics/global-energy-transitions-stocktake>

125. Global GDP 2021. *Visual Capitalist*. URL: <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-the-94-trillion-world-economy-in-one-chart/>

126. Global Risks Report. 2023. *World Economic Forum*: website. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/digest>

127. Global Trade Alert: official website. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/area_all

128. Grant Ch. The war in Ukraine: Ten consequences. *The Centre for European Reform*. Annual Report 2022. URL: <https://www.cer.eu/about/annual-report/2022>

129. Grimm A., Li Yuan. The Belt and Road Initiative: A Hybrid Model of Regionalism / Working Papers on East Asian Studies. № 122. June 2018. 22 p. URL: https://www.uni-due.de/imperia/md/content/in-east/about/publications_green_series/paper122-2018.pdf

130. Handbook on constructing composite indicators: methodology and user guide. *OECD*, 2008. URL: <https://www.oecd.org/sdd/42495745.pdf>

131. Hänggi H. Interregionalism: empirical and theoretical perspectives. *Paper prepared for the Workshop «Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas»*, May 18, 2000. Los Angeles, CA. P. 1–14. URL: <https://www.cap.lmu.de/transatlantic/download/Haenggi.PDF>

132. Hettne B., Inotai A., Sunkel O. Globalism and New Regionalism. New York: Macmillan, 1999. 308 p.

133. Holsti K. Politics in command: Foreign trade as national security policy. *International organization*. Madison. 1986. Vol. 40. No 3. P. 643–671.

134. Hrybinnenko O., Bulatova O., Zakharova O. Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Education*. 2020. Vol. 18. No 2. URL: <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.1230>

135. Ilgen Th. Autonomy and Independence: US – Western European monetary and trade relations, 1958–1984. Totowa (N.Y.), 1985. 166 p.

136. Impact of sanctions on the Russian economy. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/>

137. Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*: official website. URL: <https://www.heritage.org/index/>

138. *Inter-American Development Bank*: official website. URL: <https://www.iadb.org/en>
139. *Islamic Development Bank*: official website. URL: <https://www.isdb.org/>
140. Joint Declaration on EU-NATO Cooperation. *NATO*: official website. 10 January 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_210549.htm.
141. Kacowicz A. M. Regional Governance and Global Governance: Links and Explanations. *Global Governance*. 2018. Vol. 24. No. 1. Pp. 61–79. URL: <http://www.jstor.org/stable/44861170>. Accessed 6 Aug. 2023.
142. Kaplan M. *System and Process in International Politics*. ECPR Press, 2005. Political Science 260 p.
143. Karpenko O., Bulatova O., Trofymenko M., Fedorov E. The external component of national economic security. *Przegląd Strategiczny*. 2020. Issue 13. P. 425–437. DOI: 10.14746/ps.2020.1.26.
144. Katzenstein P. *A world of regions: Asia and Europe in the American imperium*. Cornell University Press, 2015. 320 p.
145. Katzenstein P. J. A World of Regions: America, Europe, and East Asia. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 1993. Vol. 1. Iss. 1. Article 4. <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol1/iss1/4>
146. Katzenstein P. Regionalism in Comparative Perspective. *Cooperation and Conflict*. 1996. Vol. 31. Issue 2. P. 123–159 DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836796031002001>
147. Kavitha H., Cernigoi A., Lee J. Life support: A people prescription for resilient health systems. November 2022. URL: <https://www.marshmclennan.com/insights/publications/2022/november/life-support-a-people-prescription-for-resilient-health-systems.html>.
148. Keohane R., Nye J. *Power & Interdependence*. 4th Edition. Series: Longman Classics in Political Science. Paperback: Cambridge: Publisher: Pearson, 2011. 368 p.

149. KOF Globalisation Index. *Eth Zürich Kof*: official website. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
150. Lagarde Ch. A new global map: European resilience in a changing world. *Washington, D.C.*, 22 April 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2022/html/ecb.sp220422~c43af3db20.en.html>
151. Lake D., Morgan P. *Regional Orders: Building Security in a New World*. Pennsylvania State University Press, 1997. 406 p.
152. Langenhove Luk Van. Towards a world of regions and states. *United Nations University*. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/268482939_Towards_a_world_of_regions_and_states
153. Latin American Reserve Fund. *FLAR*: website. URL: <https://flar.com/pagina-principal-english/>
154. Lemke D. *Regions of war and peace*. Cambridge University Press, 2002. 256 p.
155. Leonard M., Pisani-Ferry J., Ribakova E., Shapiro J., Wolff G. Redefining Europe's economic sovereignty. *Policy Contribution*. 2019. Issue № 9. URL: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf
156. Majaz M. What Will Shape Supply Chains in 2023: Trends and Predictions. URL: <https://www.supplychainbrain.com/blogs/1-think-tank/post/36662-what-will-shape-supply-chains-in-2023-trends-and-predictions>
157. Mansfield E., Milner H. *The Political Economy of Regionalism*. N.-Y: Columbia University Press, 1997. 274 p.
158. Mansfield E., Solingen E. Regionalism. *Annual Review of Political Science Contents*. 2010. Vol. 13. Pp. 145–163.
159. Mareš N., Yann R. Global Regionalization Processes and (Macro)-Regional Integration. In *Favor of Generalization in Geography*. *Belgeo*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.4000/belgeo.43433>

160. Morgenthau H. *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-70*. N. Y: Praeger Publishers, 1970. p. 462.

161. Nanto D. K. *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*. Congressional Research Service, 2011. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed 15 November 2014).

162. National Critical Capabilities Defense Act. *United States Senate*. URL: https://www.casey.senate.gov/imo/media/doc/one_pager_nccda.pdf

163. NATO 2022. Strategic concept. *NATO*: official website. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf

164. Net Zero by 2050. A Roadmap for the Global Energy Sector. URL: <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050>

165. North American Sovereign Outlook 2023. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/north-american-sovereign-outlook-2023-16-12-2022>

166. Ohmae K. *Triad Power. The Coming Shape of Global Competition*. New York: Free Press, 1985. 345 p.

167. Olvey L., Dolden J., Kelly R. *The economics of national security*. N.Y. : Wayne, 1984. P. 404.

168. *Organization of Arab Petroleum Exporting Countries*: official website. URL: <https://oapecorg.org/Home>

169. Osisanya S. National Security versus Global Security. *United Nations*: official website <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security>

170. Page S. Intensity Measures for Regional Groups. In *Regions and Development: Politics, Security, and Economics*. London: Frank Cass, 2000. 279 p.

171. Pierson P. *Politics in time: history, institutions, and social analysis*. Princeton: Princeton University Press, 2004. 208 p.

172. Peace and Security in 2022: Overview of EU action and outlook for the future. *European Union*. URL: <https://epthinktank.eu/2022/07/19/peace-and-security-in-2022-overview-of-eu-action-and-outlook-for-the-future/>

173. Political Community and the North Atlantic Area / Deutsch Karl W. et al. N.Y.: Princeton University press, 1957. 228 p.

174. Project syndicate: website.URL: <https://www.project-syndicate.org/section/economics>

175. Questions and Answers – A new Ukraine Facility. *European Commission*: official website. 20 June 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/questions-and-answers-new-ukraine-facility-2023-06-20_en (31.07.2023)

176. Raimo V. Regionalism: Old and New. *International Studies Review*. 2003. Is. 5. P. 25–52.

177. Ramanzini H. Regions and the Globe: A Spatial-Temporal Framework for Foreign Policy Analysis. *Brazilian Political Science Review*. 2017. Vol. 11. No. 3, e0005. DOI: [10.1590/1981-3821201700030005](https://doi.org/10.1590/1981-3821201700030005)

178. Regional Security Outlook 2023. *Council for security cooperation in the Asia Pacific*. URL: <http://www.cscap.org/uploads/CSCAP%20Security%20Outlook%202023%20FA.pdf>

179. Report: Protectionism in the 21st Century. *Kommerskollegium*: official website URL: <https://www.kommers.se/In-English/Publications/2016/Protectionism-in-the-21st-century/>

180. Reshaping economic geography world development report 2009. Washington: The World Bank, DC, 2009. 383 p.

181. Revising Act on Prevention of Divulgence and Protection of Industrial Technology. *Unctad*: official website. URL: investmentpolicy.unctad.org/investment-policy-monitor/measures/3654/revising-act-on-prevention-of-divulgence-and-protection-of-industrial-technology

182. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P. 274–281.

183. Scott A. J., Storper M. Regions, globalization, development. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37: 6&7. Pp 579–593.

184. Security communities / Adler E., Barnett M. eds. Cambridge University Press, 1998. 467p.

185. Seven trends that will shape global security in 2023. *Prosegur*: website. URL: <https://www.prosegur.com/en/innovation/security/seven-trends-that-will-shape-global-security>

186. *Shanghai Cooperation Organisation*: official website. URL: <http://eng.sectsco.org/>

187. Siebert H. Locational Competition: A Neglected Paradigm in the International Division of Labour. *The World Economy*. 2006. Vol. 29, Issue 2. pp. 137–159.

188. *SIPRI Military Expenditure Database*: website. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>

189. Smith S. A. The Quad in the Indo-Pacific: What to Know. *The Council on Foreign Relations*. 2021. May 27. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/quad-indo-pacific-what-know>

190. Solingen E. Comparative Regionalism. Economics and Security Routledge, 2014. 304 p.

191. Solingen E. Regional Orders at Century's Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy. Princeton: Princeton University Press, 1998. 328p.

192. Storper M. Globalization, Localization and Trade. *The Oxford Handbook of Economic Geography* / Edited by Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, and Meric S. Gertler. Oxford (U.K.): Oxford University Press, 2000. 146.

193. Sustainable Development Report: official website. URL: <https://www.sdgindex.org/>

194. Tanakasempipat P., Wongcha-um P. Southeast Asian leaders emphasize economic strength in face of U.S.-China tensions. Reuters. June 23, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-asean-summit/southeast-asian-leaders-emphasize-economic-strength-in-face-of-u-s-china-tensions-idUSKCN1TO02R>

195. Tardy T. The New European Defence and Security Agenda. 2023. *Policy Brief*. 2023. No 5. URL: <https://liberalforum.eu/wp-content/uploads/2023/05/Policy-Brief-5-The-New-European-Defence-and-Security-Agenda.pdf>

196. Tavares R. Understanding regional peace and security: A framework for analysis. *Contemporary Politics*. 2008. Vol. 14. Issue 2. Pp. 107–127 DOI: 10.1080/13569770802176853

197. The 10 most technologically advanced countries in the world. *Foreign Affairs Insights & Review (FAIR)*. URL: <https://fairbd.net/the-10-most-technologically-advanced-countries-in-the-world/>

198. The bumpy road ahead in China for Germany's carmakers. *MERICs*: website. URL: <https://meric.org/en/report/bumpy-road-ahead-china-germanys-carmakers>

199. The Chosen Few: A Fresh Look at European FDI in China. *Rhodium Group*: URL: <https://rhg.com/research/the-chosen-few/>

200. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. *World Economic Forum*. January 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf?_gl=1*1w4tiut*_up*MQ..&gclid=EAIaIQobChMI8dPuxNmTgAMVGsd3Ch3VNw4WEAAYAiAAEgIJpPD_BwE

201. The Global Sustainable Competitiveness Index Report, 11th edition November, 2022. Seoul : SolAbility Sustainable Intelligence Zurich, 2022. 79 p. URL: <https://www.politico.com/f/?id=00000184-d344-da2c-a3af-fb66c4150000>

202. Trade and Economic Security. *U.S. Department of Homeland Security*. URL:

https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/21_0111_economic-security-assessment-annual-report.pdf

203. Transatlantic Approaches to Outbound Investment Screening. *Center for Strategic & International Studies*: official website. URL: <https://www.csis.org/analysis/transatlantic-approaches-outbound-investment-screening>

204. *UNCTADstat*: official website.. URL: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>

205. Walt St. The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. 1991. Vol. 35, № 2. P. 211–239.

206. We forecast that China will be the world's largest economy for only 21 years before the US overtakes again in 2057. And by 2081 India will have overtaken the US. How does this affect geopolitics? Leading economic forecasts and analysis. Centre for Economics and Business Research (CEBR.) URL: https://cebr.com/browse-results/?_sft_category=global-economy,economic-growth

207. World Bank Open Data. *The World bank*: official website. URL: <https://data.worldbank.org/>

208. World Bank Response to Rising Food Insecurity. *The World Bank Group*: official website. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>

209. World economic outlook. *International Monetary Fund*: official website. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>

210. World Energy Investment 2023. *International Energy Agency*: official website. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023>

211. World Energy Outlook 2022. *International Energy Agency*: official website. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022>

212. World military expenditure reaches new record high as European spending surges. *Sipri*: website. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

А К Т

про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України
результатів особистих наукових досліджень
Карпенка Олександра Івановича

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: керівника Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, професора О.Ю. Дрозда (голова комісії); керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, доктора юридичних наук, професора В.В. Арешонкова; провідного інспектора Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, старшого дослідника К.В. Шкарупи, склала цей акт про те, що результати наукових досліджень О.І. Карпенка використовуються в практичній діяльності Бюро економічної безпеки України, а саме:

теоретико-методологічні аспекти дослідження безпеки національної економіки в умовах глобальної регіоналізації, що включають обґрунтування чинників, які визначатимуть конфігурацію національних та регіональних безпекових систем, враховуються при складанні рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки;

запропонований інструментарій оцінки зовнішньоторговельної складової безпеки, враховано при оцінюванні ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення.

Зазначені результати особистих наукових досліджень мають високий науковий та практичний рівень розробки досліджуваної проблематики, дозволяють підвищити ефективність оцінювання ризиків у сфері економіки та здійснювати відповідні заходи з управління ними.

Члени комісії:

 Олексій ДРОЗД
 Віталій АРЕШОНКОВ
 Костянтин ШКАРУПА

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ

вул. М. Грушевського, 1, м. Чернівці, 58002, тел./факс: (0372) 55-37-76, тел. 55-15-89, 51-30-10,
 E-mail: oda@bukoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 00022680

30.08.2023 № 01.60/54-1983 На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційної роботи,
 поданої на здобуття наукового ступеню доктора філософії,
 Карпенко Олександра Івановича на тему:
 «Забезпечення економічної безпеки національних економік
 в умовах глобальної регіоналізації»**

За сучасних умов складні комплекси регіональної безпеки, які сформувались в системі світового господарства, охоплюють різні сектори відповідних держав (військовий, політичний, економічний, соціальний, екологічний, культурний тощо), що взаємодіють між собою. На формування регіональних комплексів безпеки впливають такі історичні фактори, як спільна культурна спадщина, географічна близькість, тощо, які пов'язують певні групи країн. Реалізація Україною євроінтеграційного курсу, стала актуальним та першочерговим завданням у формуванні та забезпеченні безпеки як на національному, так і на регіональному рівнях шляхом поглиблення політичного, економічного та безпекового партнерства України з країнами ЄС. За зазначених умов дослідження Карпенко Олександра Івановича набуває своєї особливої актуальності.

Розроблені автором теоретико-методологічні засади дослідження безпеки національної економіки в умовах глобальної регіоналізації та науково-практичні рекомендації щодо ідентифікації ризиків зовнішньоторговельної безпеки як складової економічної безпеки країни, отримали практичне впровадження у діяльності Департаменту регіонального розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації (обласної військової адміністрації) при розробці програмних документів регіонального розвитку, зокрема Програми економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2024 рік, проекту змін до Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року.

**Перший заступник голови
 обласної державної адміністрації
 (перший заступник начальника
 обласної військової адміністрації)**

Альона АТАМАНЮК

ЧЕРНІВЕЦЬКА ТОРГОВО - ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА
THE CHERNIVTSI CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

Україна 58029 м. Чернівці, вул. Небесної Сотні, 20
 тел. (0372) 518809, 543925 (03722) 47600, 35397, 74681
 тел/факс. (0372) 543924

20, Nebesnoy Sotni St., Chernivtsi, 58029 Ukraine
 Phone: +380 (372) 518809, 543925 +380 (3722) 35397, 74681
 Phone/fax: +380 (372) 543924

UA 143223130000026002000015711 в Укресімбанку м. Чернівці, код банку 322313, код ЗКПО 14273380,
 платник єдиного податку за ставкою 5 %

Вих. №130 від 29.08.2023р.

До спеціалізованої вченої ради

Довідка
про впровадження результатів досліджень Карпенко О.І.
”Забезпечення економічної безпеки національних економік
в умовах глобальної регіоналізації”

Довідку надано Карпенко Олександрю Івановичу, яка посвідчує, що результати його наукових досліджень, які проводились протягом 2018-2023 років, знайшли практичне впровадження і використовуються у роботі Чернівецької торгово-промислової палати в системі планування і управління, а також при наданні консультаційних послуг з питань зовнішньоекономічної діяльності суб'єктам господарювання та здійсненні інформаційного обслуговування.

Запропоновані науково-методичні підходи та висновки до визначення основних тенденцій розвитку глобальної регіоналізації світової економіки та основних глобальних трансформацій, що впливають на безпековий розвиток національних економік, а також стратегічних пріоритетів безпекового розвитку ЄС та України враховуються при визначенні напрямків розвитку міжнародної діяльності українських компаній.

Президент Чернівецької ТПП

В.Ляхович

У К Р А Ї Н А

Чернівецька міська рада

площа Центральна, 1, м. Чернівці, 58002, тел. (0372) 52-59-24, тел./факс 55-35-39,
E-mail: document@rada.cv.ua, Код ЄДРПОУ № 36068147

29 СЕР 2023 № 01/02-05/2052

✓
До спеціалізованої вченої ради

Довідка

про впровадження результатів Карпенко О.І.
«Забезпечення економічної безпеки національних економік
в умовах глобальної регіоналізації»

Довідку надано Карпенко Олександрю Івановичу, яка посвідчує, що результати його наукових досліджень, які проводились протягом 2018-2023 років, знайшли практичне впровадження і використовуються у роботі Чернівецької міської ради в системі стратегічного планування і управління, а також при підготовці програм соціально-економічного розвитку міста.

Так, методологічні засади дослідження нового формату міжрегіональних зв'язків, та відповідного уточнення структурних компонентів економічної безпеки, що у тому числі охоплює економічну безпеку регіонів та міст, економічну безпеку суб'єктів господарювання, безпеку людини та її потреб використано при підготовці Договору про Побратимство між містом Мец, Французька Республіка, та містом Чернівці та Меморандуму про взаєморозуміння між Чернівецькою міською радою та Антикорупційною ініціативою Європейського Союзу.

Запропоновані Карпенко О.І. науково-методичні підходи до визначення впливу глобальних трансформацій на забезпечення економічної безпеки враховуються при визначенні напрямків міжнародного співробітництва Чернівецької міської територіальної громади.

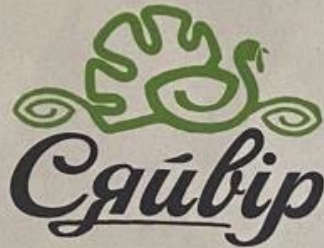
Чернівецький міський голова

Роман КЛІЧУК

ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
01/02-05/2052 від 29.08.2023

Продовження додатку А

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
“УПГ-ІНВЕСТ”**

59343, Чернівецька обл., Чернівецький р-н, с. Мамаївці, вул.І.
Богуна, 16,
код ЄДРПОУ 33418719, св. пл. ПДВ №200155617,
інд. под. код: 334187124068

вих. № 339/2
від 30 серпня 2023р.

До спеціалізованої вченої ради

**Довідка про впровадження
результатів дисертаційної роботи Карпенко О.І.
«Забезпечення економічної безпеки національних економік
в умовах глобальної регіоналізації»**

Данною довідкою підтверджується, що результати наукових досліджень Карпенко О.І., які пов'язані із визначенням актуальних питань формування безпеки національної економіки в сучасних умовах глобальної регіоналізації, знайшли впровадження в організації управлінської діяльності товариства з обмеженою відповідальністю «УПГ-Інвест». Зокрема, було впроваджено такі розробки Карпенко О.І.:

систематизація основних глобальних трансформацій, що впливають на безпековий розвиток національних економік, які враховуються при розробці напрямків розвитку зовнішньоекономічної діяльності ТОВ «УПГ-Інвест»;

запропонований методичний підхід до оцінювання безпекових позицій національних економік застосовується в рамках моніторингу зовнішніх ринків.

Директор
ТОВ «УПГ-Інвест»

В.Держицький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

просп. Будівельників, 129-а, м. Маріуполь, 87548; тимчасове місцезнаходження пр. Повітрофлотський, 31, м. Київ, 03037
 Телефон: (0629) 58-75-90, (0629) 58-75-91 E-mail: info@mdu.in.ua, сайт: http://mdu.in.ua, код згідно з ЄДРПОУ 26593428

26 липня 2023 р. № 01-32/391

На № _____ від _____ 20__ р.

До спеціалізованої вченої ради

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційної роботи
КАРПЕНКА Олександра Івановича
 на тему «Забезпечення економічної безпеки національних економік
 в умовах глобальної регіоналізації»

Дисертаційну роботу КАРПЕНКА Олександра Івановича на тему «Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації» виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи Маріупольського державного університету Міністерства освіти і науки України, а саме:

«Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації №0118U000551), відповідно до якої обґрунтовано ієрархію рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства, визначено вплив зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки;

«Формування економічної безпеки країн Центральної та Східної Європи в міжнародному безпековому середовищі» (номер держреєстрації №0121U110940), у рамках якої розроблено та запропоновано науково-практичні підходи щодо формування конфігурації національної системи економічної безпеки під впливом глобальних трансформацій.

Матеріали дисертаційної роботи, зокрема, теоретико-методологічні засади формування регіональних безпекових комплексів, визначення структурних компонентів економічної безпеки в сучасних умовах просторової організації світового господарства впроваджено у навчальний процес при розробці навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Міжнародна економічна безпека», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток».

Ректор,
 к.п.н., професор

Микола ТРОФИМЕНКО

ДОДАТОК Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Монографії

1. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Ризики безпеки та об'єкти захисту в умовах глобального середовища (п. 1.3, с. 31–38); Визначення впливу зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки (п. 2.3, с. 66–77); Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни (п. 5.4, с. 219–231). *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія* / за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 с. (1,36 д.а. / 0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічності структури економічної безпеки, проаналізовано вплив зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки.*

**Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які
входять до Організації економічного співробітництва та
розвитку та Європейського Союзу**

2. Karpenko O., Bulatova O., Trofymenko M., Fedorov E. The external component of national economic security. *Przegląd Strategiczny*. 2020. Issue 13. P. 425–437. DOI: 10.14746/ps.2020.1.26. (0,74 д.а. / 0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні зовнішньоторговельних індикаторів для ідентифікації загроз (ризиків) зовнішньоторговельної безпеки як складової економічної безпеки країни.*

**Статті у наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань України**

3. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 16. С. 125–134 URL: <https://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/uk/visnik-16.pdf>

Продовження додатку Б

(0,76 д.а. / 0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ознак та сутності тіньової економіки у широкому та вузькому розумінні,*

4. Карпенко О. І. Глобалізація 4.0: міжнародна торгівля та національна безпека. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2020. Вип. 19. С.48-56. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-48-56> (0,6 д.а.),

5. Карпенко О. І. Розвиток науково-методичних засад оцінювання рівня економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2022. Вип. 24. С. 130–137. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2022-12-24-130-137>. (0,6 д.а.),

6. Карпенко О. І. Вплив глобальних трансформацій на безпековий розвиток національних економік. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка.* 2023. Вип. 25. С. 90–107. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-90-107>. (1,4 д.а.),

7. Карпенко О. І. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал.* 2023. № 3 (67). С. 74–85. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384> (1 д.а.)

8. Карпенко О. Економічна безпека країни та міжнародні рейтинги: аналіз та інструменти оцінювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки».* 2023. Вип. 3 (109). С. 5-12. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-3-1> (0,78 д.а.).

Публікації за матеріалами конференцій

9. Карпенко О. І., Булатова О. В. Системні ознаки тіньової економіки як складного соціально економічного явища. *Тенденції розвитку економіки у 2018 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 01 грудня 2018 р. Одеса, 2018. С. 59–60 (0,13 д.а. / 0,12 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у виділенні ознак тіньової економіки,*

Продовження додатку Б

10. Карпенко О. І. Ієрархія рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства. *Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Ужгород, 7–8 грудня 2018 року. Ужгород, 2018. С. 29–31. (0,14 д.а.),

11. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Загальні тенденції тінізації української економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 08 грудня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 116–117. (0,17 д.а. / 0,08 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні впливу тіньової складової на забезпечення економічної безпеки держави,*

12. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Экономическая безопасность и теневая экономика. Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации : материалы IV национальной научно-практической конференций, г. Комрат, 19 декабря 2018 г. Комрат, 2018. С. 148–151 (0,22 д.а. / 0,1 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні складових міжнародної економічної безпеки,*

13. Карпенко О. І., Булатова О. В., Федоров Е. В. Ризики безпеки та об'єкти захисту в умовах глобального середовища. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. 564 с. С. 66–67 (0,16 д.а. / 0,07 д.а.) *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічної структури економічної безпеки,*

14. Карпенко О. І., Федоров Е. В. Вплив процесів глобалізації на тінізацію економіки. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 22 листопада 2019 р. Маріуполь :

Продовження додатку Б

МДУ, 2019. С. 32–33. (0,14 д.а. / 0,07 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у аналізі впливу корупції на національну економіку,*

15. Карпенко А. И., Булатова Е. В., Федоров Э. В. Торговая политика и обеспечение национальной безопасности. *Aspecte ale dezvoltării potențialului economico-managerial în contextul asigurării securității naționale: materialele conferinței științifice internaționale (Bălți, 30 noiembrie-01 decembrie 2018). Iași : PIM, 2019. С. 92–94 (0,22 д.а. / 0,1 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні розвитку протекціонізму у світовій економіці,**

16. Карпенко О. І. Булатова О. В., Торгівельно-економічне співробітництво країн та економічна безпека. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. І Міжнарод. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С.98-99. (0,18 д.а. / 0,1 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні інструментів та методів неопротекціонізму в сучасних торговельно-економічних політиках країн),**

17. Карпенко О. І. Інтегральний індекс зовнішньоторговельної складової безпеки: інструментарій вимірювання. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 20 листопада 2020 р. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 24–26 (0,16 д.а.),*

18. Карпенко О.І., Булатова О.В. Європейська інтеграція та зовнішньоторговельна складова національної безпеки України. *Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства: Збірник матеріалів міжнародного наукового круглого столу, м. Тернопіль, 1 грудня 2020 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. С.33-37 (0,3 д.а. / 0,25 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні структури інтегрального індексу зовнішньо-торговельної складової економічної безпеки України та країн Вишеградської четвірки),**

Продовження додатку Б

19. Карпенко А. И. Безопасность страны в условиях современных глобальных рисков. *Strategii și politici de management în economia contemporană* : Conferința Științifică Internațională. Ediția a VI. Chișinău, 26–27 martie 2021. Chișinău, 2021. P. 206–209. (0,2 д.а.),

20. Карпенко О. І. Стратегічні пріоритети безпекового розвитку ЄС та України. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 19 листопада 2021 р. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 100–102. (0,2 д.а.),

21. Карпенко О. І. Сучасні виміри світового та регіонального економічного порядку. *Особливості інтеграції країн в світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18 листопада 2022 р. Київ : МДУ, 2022. С. 27–29. (0,18 д.а.),

22. Карпенко О. І. Концептуальні засади розвитку регіональних просторів в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми освіти та науки* : збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, м. Київ, 10 лютого 2023 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ : МДУ, 2023. С. 21–24. (0,17 д.а.),

23. Карпенко О. І. Європейська регіональна безпека та Україна. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога* : збірник наукових праць, III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8.06.2023. Київ : КНЕУ, 2023. С. 37–39. (0,13 д.а.).

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. III міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога» (м.Київ,08.06.2023р.), дистанційна, участь в обговоренні.

Продовження додатку Б

2. Актуальні проблеми науки та освіти. XXV підсумкова науково-практична конференція викладачів МДУ (м.Київ,10.02.2023р.) дистанційна, виступ із доповіддю.
3. IX Міжнародна науково-практична конференція «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Київ,18.11.2022р.), дистанційна, виступ із доповіддю.
4. Круглий стіл «Європейська регіональна політика та загрози безпеці» (м.Тернопіль, 14.06.2022р.), дистанційна, участь у обговоренні.
5. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Маріуполь, 19.11.2021р.), виступ із доповіддю.
6. Міжнародна наукова конференція «Стратегії та політики управління в сучасній економіці» (м.Кишинів, (Молдова), 26-27.03.2021р), дистанційна, співдоповідь.
7. Міжнародний науковий круглий стіл «Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства» (м. Тернопіль, 01.12.2020р.), дистанційна, виступ із співдоповіддю.
8. VI Міжнародна науково-практична конференція «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Маріуполь, 22.11.2019р.), виступ із доповіддю.
9. VII Міжнародна науково-практична конференція «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Маріуполь,20.11.2020 р.) виступ із доповіддю.
10. I Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи» (м.Київ,23.04.2020р.), виступ із доповіддю.
11. Міжнародна науково-практична конференція «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (Маріуполь, 22.05.2019р.), виступ із доповіддю.

Продовження додатку Б

12. IV національна науково-практична конференція «Проблеми та виклики економіки регіону в умовах глобалізації (м.Комрат (Молдова), 19.12.2018р.), дистанційна, співдоповідь.

13. V Міжнародна науково-практична конференція «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (м.Маріуполь, 08.12.2018р.), виступ із доповіддю.

14. Міжнародна науково-практична конференція «Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти» (м.Ужгород, 7-8.12.2018 р.), заочна.

15. Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку економіки: аналітичний та теоретико- методологічний аспекти» (м.Одеса, 01.12.2018р.), виступ із доповіддю.

16. Міжнародна наукова конференція «Аспекти розвитку економічного та управлінського потенціалу в контексті забезпечення національної безпеки» (м.Бельці (Молдова), 30.11-01.12.2018р.), заочна.

ДОДАТОК В
Таблиця В.1

АНКЕТА
Перелік зовнішніх (глобальних) загроз безпеки
соціально-економічного розвитку України

Категорія	Зовнішні (глобальні) загрози
Е	Глобальна економічна рецесія
Е	Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи
Е	Зростання рівня глобальної заборгованості, кризи заборгованості
Е/П	Посилення конфлікту інтересів між глобальними корпораціями та урядами держав світу
Е	Зростання масштабів нелегальної міграції капіталу
Е/П	Формування нових центрів глобального та регіонального впливу
Е	Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту, за фінансові, людські (інтелектуальні), природні ресурси тощо
С	Збереження/поглиблення нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами
Е	Падіння реальної заробітної плати населення країн світу у зв'язку зі зростанням рівня інфляції
Е	Реконфігурація ланцюжків поставок
Е	Посилення протекціоністських заходів у зовнішньоторговельній політиці країн світу
Е	Подальше протистояння у збереженні/досягненні економічного лідерства, торговельні війни між країнами світу (зокрема США, Китай, ЄС тощо)
С	Подальше зростання масштабів неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції
С	Поглиблення рівня соціальної поляризації у світі
С	Погіршення стану здоров'я населення світу, зокрема збільшення кількості психічних захворювань населення
НС	Поширення екоциду, у тому числі внаслідок військових дій, екологічних злочинів (незаконний видобуток корисних копалин тощо)
НС	Екстремальні погодні умови, загострення проблем зміни клімату, стихійні лиха
НС	Збереження високого антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження високого рівня енергоємності ВВП
НС	Подальше поглиблення сировинних (зокрема нафтових) криз, енергетична криза
НС	Збереження низьких темпів поширення застосування чистих та екологічно безпечних технологій; низька ефективність природоохоронних заходів
НС	Криза водопостачання та продовольства
НС	Відсутність скоординованих ефективних дій в рамках міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем
Т	Подальше використання інформаційного простору як інструменту впливу, поширення інформаційних війн
Т	Активізація кіберзлочинності; активний розвиток технологічних інновацій організованої злочинності або дезінформації
Т	Посилення технологічного суперництва між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн
Т	Проникнення інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, в усі сфери суспільно-економічного життя, як наслідок високий рівень залежності, загострення питань інформаційної безпеки
П	Зміни векторів розвитку/ трансформація системи міждержавних відносин
П	Ризик застосування зброї масового ураження
П	Локальні та регіональні військові конфлікти; загострення геополітичних відносин внаслідок конфліктів
П	Міжнародний тероризм та організована злочинність
П	Перехід від біполярного до багатополарного світового порядку

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

**Міжнародні рейтинги країн світу
(соціальна складова)**

Глобальне рейтингування (індекс)	Розробник	Мета
Індекс людського розвитку (Human Development Index), HDI	UN Development Programmer	Порівнює країни за рівнем життя, грамотності, освіченості та довголіття як основних складових розвитку людського потенціалу
Індекс процвітання країн світу (Global Prosperity Index), GPI	The Legatum Centre for National Prosperity	Вимірює досягнення країн світу з точки зору їх добробуту та процвітання
Індекс соціального прогресу (Social Progress Index), SPI	The Social Progress Imperative	Порівнює осягнення країн у забезпеченні соціального прогресу
Глобальний індекс щастя (World Happiness Index), WHI	Sustainable Development Solutions Network (Gallup World Poll data)	Порівнює країни світу за рівнем щастя та благополуччя як вагомих критеріїв державної політики

Таблиця Д.2

**Міжнародні рейтинги країн світу
(політико-правова складова)**

Глобальне рейтингування (індекс)	Розробник	Мета
Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index), CPI	Transparency International	Вимірює рівень сприйняття корупції в державному секторі та визначає найбільш та найменш корумповані держави світу
Індекс рівня демократії (The Democracy Index), DI	Economist Intelligence Unit	Порівнює країни світу за рівнем розвитку в них демократії та відповідно класифікує на 4 типи (повноцінна, недосконала демократія, перехідній та авторитарний режими)
Глобальний індекс миру (The Global Peace Index), GPI	The Institute for Economics & Peace	Оцінка країн за рівнем безпеки проживання, включаючи наявність і масштаб конфліктів (внутрішніх і міжнародних), рівень стабільності та безпеки всередині держави, рівень мілітаризації держави
Індекс крихких держав (The Fragile States Index), FSI	The Fund for Peace	Ранжування країн за рівнем стабільності, оцінка здатності керівництва країни контролювати територіальну цілісність країни

**Міжнародні рейтинги країн світу
(екологічна складова)**

Глобальне рейтингування (індекс)	Розробник	Мета
Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index), EPI	Yale Center for Environmental Law & Policy	порівняльний аналіз показників екологічної політики держав світу
Індекс зеленого зростання (Green Growth Index), GGI	Global Green Growth Institute	Вимірник досягнення цілей зеленого зростання у таких аспектах як: ефективне та стійке використання ресурсів, захист природного капіталу, зелені економічні можливості та соціальна інтеграція

Таблиця Д.4

**Міжнародні рейтинги країн світу
(технологічна складова)**

Глобальне рейтингування (індекс)	Розробник	Мета
Глобальний індекс інновацій (Global innovation index), GII	World Intellectual Property Organization (WIPO)	Вимірює рівень інноваційного потенціалу країн світу
Глобальний індекс знань (The global knowledge index), GKI	United Nations Development Programme and Mohammed bin Rashid Al Maktoum Knowledge Foundation	Вимірює рівень економіки знань, порівнює країни за здатністю генерувати та використовувати інновації
Глобальний індекс кібербезпеки (Global Cybersecurity Index), GCSI	International Telecommunication Union	Вимірює рівень готовності країн забезпечувати кібербезпеку

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Країни ЄС та Україна в міжнародних рейтингах (економічна складова)

	Doing Business Index				Economic Freedom Index				SDG Index				Global Sustainable Competitiveness Index				KOF Index of Globalization			
	2020		2017		2023		2017		2022		2017		2022		2019		2022		2017	
	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг
Австрія	78,7	27	78,92	19	71,1	23	72,3	30	82,28	5	81,4	7	55,9	11	54,2	11	88	7	90	4
Бельгія	75,0	46	73,00	42	67,1	43	67,8	49	79,46	19	80,0	12	51,7	27	51,3	23	90	3	92	3
Болгарія	72,0	61	73,51	39	69,3	32	67,9	47	74,62	44	72,5	40	47,2	45	49,2	32	79	34	77	34
Хорватія	73,6	51	72,99	43	66,4	46	59,4	95	81,5	12	76,9	24	53,4	20	54,2	10	81	26	81	24
Кіпр	73,4	52	72,65	45	72,3	18	67,9	48	72,49	59	70,6	50	46,1	54	45,8	61	80	32	85	14
Чехія	76,3	41	76,71	27	71,9	21	73,3	28	81,87	8	81,9	5	52,4	25	53,1	16	85	14	85	15
Данія	85,3	3	84,87	3	77,6	9	75,1	18	85,68	3	84,2	2	58,1	4	57	4	88	8	88	6
Естонія	80,6	18	81,05	12	78,6	6	79,1	6	81,68	10	78,6	15	54,5	17	54,9	7	82	23	79	28
Фінляндія	80,2	20	80,84	13	77,1	11	74	24	86,76	1	84,0	3	59,3	2	59,5	2	87	9	86	12
Франція	76,8	32	76,27	29	63,6	57	63,3	72	82,05	6	80,3	10	56,3	8	52	20	87	10	87	9
Греція	68,4	79	68,67	61	56,9	107	55	127	78,37	28	72,9	38	49,0	38	47,4	44	83	19	81	26
Іспанія	77,9	31	75,73	32	65	51	63,6	69	80,43	16	76,8	25	51,7	28	48,5	38	85	13	85	17
Нідерланди	76,1	42	76,38	28	78	8	75,8	15	79,42	20	79,9	13	53,9	19	50,5	29	90	2	93	1
Ірландія	79,6	24	79,53	18	82	3	76,7	9	80,15	17	77,9	19	55,6	13	53,6	14	86	11	92	2
Литва	81,6	11	78,84	21	72,2	20	75,8	16	76,81	37	73,6	36	54,2	18	50,6	28	81	25	77	32
Люксембург	69,6	73	68,81	59	78,4	7	75,9	14	77,65	33	75,0	33	53,3	21	54,5	8	85	12	84	19
Латвія	80,3	19	80,61	14	72,8	17	74,8	20	80,68	14	75,2	32	55,4	14	54,4	9	77	37	71	41
Мальта	66,1	88	65,01	76	67,5	41	67,7	50	75,53	41	77,0	22	48,5	39	46,6	53	81	29	76	36
Німеччина	79,7	22	78,87	17	73,7	14	73,8	26	83,36	4	81,7	6	54,8	16	53,5	15	88	6	85	16
Польща	76,4	40	77,81	24	67,7	40	68,3	45	81,8	9	75,8	27	51,2	29	51,9	21	81	27	81	25
Португалія	76,5	37	77,40	25	69,5	30	62,6	77	80,02	18	75,6	28	54,8	15	51,1	24	85	15	85	13
Румунія	73,3	55	74,26	36	64,5	53	69,7	39	77,46	35	74,1	35	49,4	36	50,8	26	79	33	77	35
Словаччина	75,6	45	75,61	33	69	33	65,7	57	79,12	23	76,9	23	52,7	23	51,6	22	83	21	84	18
Словенія	76,5	39	76,14	30	68,5	37	59,2	97	81,01	13	80,5	9	56,3	9	53,8	13	80	31	77	33
Швеція	82,0	10	82,13	9	77,5	10	74,9	19	85,98	2	85,6	1	60,7	1	60,6	1	89	4	88	7
Угорщина	73,4	53	73,07	41	64,1	54	65,8	56	79,39	22	78,0	18	47,7	42	49,2	31	84	17	87	10
Італія	72,9	58	72,25	50	62,3	69	62,5	79	78,79	24	75,5	30	52,8	22	49,9	30	83	22	82	23
Україна	70,2	64	63,90	80	54,1	130	48,1	166	76,52	38	72,9	39	46,9	49	44,7	74	73	44	70	45

Продовження додатку Ж
Таблиця Ж.2

Країни ЄС та Україна в міжнародних рейтингах (соціальна складова)

	Human Development Index				Global Prosperity Index				Social Progress Index				World Happiness Index			
	2020-2021		2017-2018		2023		2017		2023		2017		2020-2022		2017-2019	
	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг
Австрія	0,916	25	0,908	20	79,38	14	79,94	13	88,1	11	91,4	13	7,097	11	7,006	13
Бельгія	0,937	13	0,916	17	77,84	18	77,54	19	87,2	16	91,7	9	6,859	17	6,891	17
Болгарія	0,795	68	0,813	51	65,55	48	63,64	49	76,8	44	80,9	43	5,466	77	4,714	105
Хорватія	0,858	40	0,831	46	68,24	41	66,13	41	82,3	34	84,8	39	6,125	48	5,293	77
Кіпр	0,896	29	0,869	32	71,82	34	68,99	37	83,2	30	88,5	27	6,130	46	5,621	65
Чехія	0,889	32	0,888	27	75,08	25	73,27	28	85,2	23	89,2	24	6,845	18	6,609	23
Данія	0,948	6	0,929	11	84,55	1	83,34	2	90,5	2	94,0	1	7,586	2	7,522	2
Естонія	0,890	31	0,871	30	77,31	21	75,26	23	86,2	18	90,0	19	6,455	31	5,611	66
Фінляндія	0,940	11	0,920	15	83,47	4	82,67	5	90,5	3	92,1	7	7,804	1	7,469	5
Франція	0,903	28	0,901	24	76,73	23	76,69	21	86,0	20	90,5	17	6,661	21	6,442	31
Греція	0,887	33	0,870	31	68,48	40	65,79	42	82,4	33	88,4	28	5,931	58	5,227	87
Іспанія	0,905	27	0,891	26	76,03	24	74,37	25	85,4	21	89,8	22	6,436	32	6,403	34
Нідерланди	0,941	10	0,931	10	82,32	6	82,13	6	89,0	7	92,4	6	7,403	5	7,377	6
Ірландія	0,945	8	0,938	4	80,31	11	80,69	11	87,7	13	91,5	12	6,911	14	6,977	15
Литва	0,875	35	0,858	35	72,54	32	69,76	34	83,7	29	88,8	25	6,763	20	5,902	52
Люксембург	0,930	17	0,904	21	81,83	7	81,11	8	87,5	14	91,3	14	7,228	9	6,863	18
Латвія	0,863	39	0,847	41	72,99	31	69,87	33	82,5	32	88,0	30	6,213	41	5,850	54
Мальта	0,918	23	0,878	29	74,36	28	74,45	24	84,5	26	87,6	31	6,300	37	6,527	27
Німеччина	0,942	9	0,936	5	80,81	9	80,91	9	88,7	8	92,6	5	6,892	16	6,951	16
Польща	0,876	34	0,865	33	70,15	37	69,99	32	80,2	39	85,7	34	6,260	39	5,973	46
Португалія	0,866	38	0,847	41	74,64	26	73,57	26	84,8	24	88,8	26	5,968	56	5,195	89
Румунія	0,821	53	0,811	52	66,40	45	64,30	47	76,9	43	80,7	44	6,589	24	5,825	57
Словаччина	0,848	45	0,855	38	71,15	35	68,98	38	81,3	35	86,1	33	6,469	29	6,098	40
Словенія	0,918	23	0,896	25	74,54	27	73,32	27	84,2	27	90,0	21	6,650	22	5,758	62
Швеція	0,947	7	0,933	7	83,67	2	83,19	4	89,4	6	91,9	8	7,395	6	7,284	9
Угорщина	0,846	46	0,838	45	66,88	42	65,15	46	78,2	42	82,7	42	6,041	51	5,324	75
Італія	0,895	30	0,880	28	73,03	30	70,98	31	85,2	22	89,2	23	6,405	33	5,964	48
Україна	0,773	77	0,751	88	58,84	74	52,86	103	74,2	52	76,5	56	5,071	92	4,096	132

Продовження додатку Ж
Таблиця Ж.3

Країни ЄС та Україна в міжнародних рейтингах (політико-правова складова)

	Corruption Perceptions Index				Democracy Index				Global Peace Index				Fragile States Index			
	2022		2017		2023		2017		2023		2017		2020-2022		2017-2019	
	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг
Австрія	71	22	75	16	8,20	20	8,42	15	1,316	5	1,274	3	24,4	167	27,7	166
Бельгія	73	18	75	16	7,64	36	7,78	33	1,523	20	1,56	21	31,4	160	30,8	163
Болгарія	43	72	43	71	6,53	57	7,03	47	1,643	30	1,635	26	51,8	131	53,7	132
Хорватія	50	57	49	57	6,50	59	6,63	58	1,45	14	1,639	27	48,7	138	50,6	138
Кіпр	52	51	57	42	7,38	37	7,59	35	1,904	64	1,913	62	57,0	120	62,6	121
Чехія	56	41	57	42	7,97	25	7,62	34	1,379	12	1,381	7	40,2	151	40,1	152
Данія	90	1	88	2	9,28	6	9,22	5	1,31	2	1,353	5	17,9	174	21,5	175
Естонія	74	14	71	21	7,96	27	7,79	31	1,563	25	1,732	33	38,6	153	44,7	143
Фінляндія	87	2	85	3	9,29	5	9,03	9	1,399	13	1,506	15	16,0	177	18,7	178
Франція	72	21	70	23	8,07	23	7,8	30	1,939	67	1,909	61	28,8	162	33,5	159
Греція	52	51	48	59	7,97	26	7,29	38	1,89	60	2,02	79	55,1	123	57,5	127
Іспанія	60	35	57	42	8,07	22	8,08	19	1,649	32	1,678	30	43,5	144	37,9	155
Нідерланди	80	8	82	8	9,00	9	8,89	11	1,49	16	1,574	23	21,0	169	27,4	167
Ірландія	77	10	74	19	9,13	8	9,15	7	1,312	3	1,393	10	19,5	171	22,3	172
Литва	62	33	59	38	7,31	39	7,41	37	1,671	36	1,749	36	39,4	152	41,7	148
Люксембург	77	10	82	8	8,81	13	8,81	12	19,5	172	23,4	168
Латвія	59	39	58	40	7,37	38	7,25	40	1,582	27	1,689	31	43,3	145	46,4	141
Мальта	51	54	56	46	7,70	33	8,15	17	33,0	158	38,6	153
Німеччина	79	9	81	12	8,80	14	8,61	13	1,456	15	1,531	17	24,6	166	28,1	165
Польща	55	45	60	36	7,04	47	6,67	53	1,634	29	1,727	32	45,2	142	40,8	151
Португалія	62	33	63	29	7,95	28	7,84	27	1,333	7	1,318	4	25,7	164	29,0	164
Румунія	46	63	48	59	6,45	62	6,44	64	1,649	31	1,596	24	53,0	129	50,9	136
Словаччина	53	49	50	54	7,07	43	7,16	44	1,578	26	1,568	22	37,8	155	44,3	144
Словенія	56	41	61	34	7,75	31	7,5	36	1,334	8	1,396	11	27,3	163	32,4	162
Швеція	83	5	84	6	9,39	4	9,39	3	1,625	28	1,502	14	20,6	170	22,1	174
Угорщина	42	77	45	66	6,64	56	6,64	56	1,508	18	1,531	17	48,8	135	52,0	135
Італія	56	41	50	54	7,69	34	7,98	22	1,662	34	1,766	38	42,6	146	45,2	142
Україна	33	116	30	130	5,42	87	5,69	83	3,043	157	3,113	152	95,9	18	74,0	90

Продовження додатку Ж
Таблиця Ж.4

Країни ЄС та Україна в міжнародних рейтингах (технологічна та екологічна складові)

	Global Innovation Index				Global Knowledge Index				Global Cybersecurity Index				Environmental Performance Index				Green Growth Index			
	2022		2017		2022		2017		2020		2017		2022		2017		2022		2017	
	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг	бал	ранг
Австрія	50,19	17	53,1	20	63,6	10	63,0	16	93,89	29	0,6	30	66,5	8	86,6	18	77,78	1	77,16	...
Бельгія	46,88	26	49,9	27	62,5	16	64,0	10	96,25	19	0,7	27	58,2	21	80,2	41	64,33	29	64,10	...
Болгарія	39,53	35	42,8	36	53,1	38	67,38	77	0,6	44	51,9	35	83,4	33	63,93	30	62,81	...
Хорватія	35,60	42	39,8	41	55,0	35	53,0	35	92,53	33	0,6	41	60,2	16	87,0	15	68,07	19	68,45	...
Кіпр	46,17	27	46,8	30	58,6	26	52,6	40	88,82	41	0,5	60	58,0	22	80,2	40	59,35	51	57,99	...
Чехія	42,84	30	51,0	24	59,1	23	57,0	28	74,37	68	0,6	35	59,9	19	84,7	27	75,13	5	74,74	...
Данія	55,93	10	58,7	6	66,0	7	65,0	9	92,60	32	0,6	34	77,9	1	89,2	4	76,08	3	75,34	...
Естонія	50,19	18	50,9	25	63,2	13	60,0	23	99,48	3	0,8	5	61,4	14	88,6	8	68,27	17	68,08	...
Фінляндія	56,88	9	58,5	8	66,9	4	68,5	3	95,78	22	0,7	16	76,5	3	90,7	1	71,69	8	71,86	...
Франція	54,96	12	54,2	15	61,5	18	62,0	17	97,60	9	0,8	8	62,5	12	88,2	10	70,93	10	69,68	...
Греція	34,54	44	38,9	44	48,8	50	49,0	45	93,98	28	0,5	63	56,2	28	85,8	21	64,46	28	63,83	...
Іспанія	44,62	29	48,8	28	57,3	29	55,9	31	98,52	4	0,7	19	56,6	27	88,9	6	68,33	16	67,94	...
Нідерланди	58,04	5	63,4	3	66,3	5	68,0	4	97,05	16	0,8	15	62,6	11	82,0	36	66,04	25	65,97	...
Ірландія	48,54	23	58,1	10	61,1	20	64,0	11	85,86	46	0,7	26	57,4	24	86,6	19	59,95	44	59,79	...
Литва	37,35	39	41,2	40	55,6	34	54,0	33	97,93	6	0,5	56	55,9	30	85,5	23	68,47	15	68,44	...
Люксембург	49,81	19	56,4	12	66,1	6	66,0	7	97,41	13	0,6	36	72,3	6	86,6	20	67,99	21	67,85	...
Латвія	36,53	41	44,6	33	57,9	28	52,9	36	97,28	15	0,7	21	61,1	15	85,7	22	68,85	14	68,11	...
Мальта	49,15	21	50,6	26	61,4	19	59,0	25	83,65	49	0,4	75	75,2	4	88,5	9	50,72	97	50,46	...
Німеччина	57,23	8	58,4	9	63,6	11	63,9	13	97,41	13	0,7	24	62,4	13	84,3	30	75,01	6	74,14	...
Польща	37,55	38	42,0	38	54,7	36	52,9	37	93,86	30	0,6	33	50,6	39	81,3	38	66,66	24	65,39	...
Португалія	42,11	32	46,1	31	58,6	27	57,6	27	97,32	14	0,5	55	50,4	41	88,6	7	69,54	13	69,08	...
Румунія	34,11	49	39,2	42	51,2	41	47,5	52	76,29	62	0,6	42	56,0	29	83,2	34	68,01	20	67,58	...
Словаччина	34,30	46	43,4	34	55,9	32	52,8	38	92,36	34	0,4	81	60,0	18	85,4	24	74,04	7	73,62	...
Словенія	40,56	33	45,8	32	60,9	21	57,0	29	74,93	67	0,3	83	67,3	7	89,0	5	67,68	22	67,88	...
Швеція	61,56	3	63,8	2	67,0	3	68,0	5	94,55	26	0,7	17	72,7	5	90,4	3	76,64	2	76,19	...
Угорщина	39,83	34	41,7	39	55,8	33	52,7	39	91,28	35	0,5	51	55,1	31	84,6	28	69,75	12	69,83	...
Італія	46,06	28	47,0	29	56,5	31	56,6	30	96,13	20	0,6	31	57,7	23	84,5	29	70,89	11	70,89	...
Україна	31,02	57	37,6	50	46,5	63	46,3	61	65,93	78	0,5	58	49,6	43	79,7	44	57,31	64	57,32	...

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

**Глобальні трансформації, що впливають на безпековий розвиток
національних економік:
вплив російсько-української війни**

Визначальні до 2022 року		Визначальні після 2022 року	
Сфера впливу	Напрямок впливу	Сфера впливу	Напрямок
1	2	3	4
Економічний	<ul style="list-style-type: none"> - Зростання нерівномірності у розподілі доходів; - Збільшення розриву між багатими і бідними країнами; - Активізація торговельних воєн; - Ускладнення світової фінансової кон'юнктури; - Погіршення рівня глобальної заборгованості; - Загострення конкуренції між глобальними корпораціями та державами при одночасному зростанні глобального впливу перших; - Зростання темпів розвитку тіньової економіки; - Зростання масштабів нелегальної міграції капіталу; - Регіоналізація світового економічного простору; - Підвищення рівня фінансїалізації світової економіки. 	Реконфігурація економічних моделей	<ul style="list-style-type: none"> - Хронічна інфляція; - Глобальна рецесія; - Зростання нерівномірності у розподілі доходів; - Зрушення у перерозподілі світового ВВП; - Запровадження цінових обмежень та нових податків; - Стимулювання розвитку біоекономіки для гармонізації інновацій та стійкості;
Соціально-демографічний	<ul style="list-style-type: none"> - Неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; - Проблема перенаселення планети. 	Соціальна поляризація	<ul style="list-style-type: none"> - Падіння реальної заробітної плати; - Криза вартості життя; - Зростання кількості міжнародних мігрантів та біженців;
Природно-екологічний	<ul style="list-style-type: none"> - Глобалізація екологічних загроз; - Зміни клімату; - Стихійні лиха; - Виснаження сировинних ресурсів; - Сировинні (зокрема, нафтові) кризи; - Дефіцит води та продовольства; - Посилення конкурентної боротьби за природні ресурси; - Міжнародне співробітництво у вирішенні екологічних проблем 	Навколишнє середовище та стійкість	<ul style="list-style-type: none"> - Посилення навантаження на природні екосистеми; - Зміни клімату; - Стихійні лиха; - Виснаження сировинних ресурсів; - екологічні злочини росії на території України; - Незаконний видобуток корисних копалин; - Збільшення конфліктів і галузі корисних копалин, а також водних суперечок .

Продовження табл.3.1

1	2	3	4
		Здоров'я та благополуччя	<ul style="list-style-type: none"> - Погіршення психічного здоров'я; - Ризик циклу «панічної зневаги»; - Виснаження працівників та національних систем охорони здоров'я; - Використання штучного інтелекту для самодіагностики; - Підйом чорного ринку ліків, що викликають залежність та психологічних методів лікування - зловживання пристроями та додатками для особистої гігієни.
Технологічний	<ul style="list-style-type: none"> - Використання інформаційного простору як інструменту впливу на економічних та політичних опонентів, інформаційні війни; - Активізація кіберзлочинності; - Зростання розриву у рівнях розвитку технологій у країнах світу - Проникнення інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя 	Технологічна конвергенція	<ul style="list-style-type: none"> - Адаптація великих технологій; - Технологічне суперництво між державами та зацікавленість у технологічному суверенітеті інших країн; - Зростання кількості дезінформації; - Двополярність можливостей штучного інтелекту.
Політико-ідеологічний (геополітичний)	<ul style="list-style-type: none"> - Формування нових центрів глобального та регіонального впливу; - Конкуренція політико-ідеологічних доктрин; - Локальні та регіональні військові конфлікти; - Ризик застосування зброї масового ураження; - Міжнародний тероризм та організована злочинність. 	Послаблення впливу влади та підвищення невизначеності	<ul style="list-style-type: none"> - Уповільнення постпандемічного відновлення економіки; - Реконфігурація ланцюгів поставок; - Енергетична криза; - Криза забезпечення продовольством; - Макроекономічні зрушення; - Загострення геополітичних відносин внаслідок конфліктів.
		Геополітична фрагментація	<ul style="list-style-type: none"> - Геоекономічні війни - Розгортання нових озброєнь у потенційно більш руйнівних масштабах; - Глобальні перегони озброєнь у нових технологіях; - Міждоменні конфлікти; - Зростання військових витрат.
Культурно-цивілізаційний	<ul style="list-style-type: none"> - Ризики зіткнення цивілізаційних ціннісних систем; - Зростання дискримінації за національно-культурними ознаками; - Конфлікти на релігійному підґрунті; - Глобалізація культурного середовища; - Активізація міжкультурного діалогу 	Індивідуальні повноваження та зміна цінностей	<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення кількості користувачів інтернет та соціальних мереж; - Підвищення впливу соціальних платформ на свідомість користувачів; - Зростання схильності населення світу до індивідуалізму і позиції «кожен сам себе»; - Виникнення тенденцій до руйнування соціальної згуртованості.

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

**Компаративний профіль інституційного забезпечення
регіональних безпекових комплексів**

Регіон	Безпекові організації	Кількість членів	Фокус безпекової інституції	Особливості	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	
<i>Європа</i>	Європейський Союз (ЄС)	27	Створення єдиного європейського простору	Багатопрофільна Інтеграційне об'єднання	
	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)	57 (зокрема, 41 з Європи)	Військово-політична, економічна та екологічна безпека	Трансконтинентальна	
	Організація Північноатлантичного договору (НАТО)	30 (зокрема, 28 з Європи)	Військово-політична безпека	Трансконтинентальна	
<i>Північна Америка</i>	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)	30 (зокрема, 2 з Північної Америки)			Військово-політична, економічна та екологічна безпека
	Організація американських держав (ОАД)	57 (зокрема, 2 з Північної Америки)	Міжрегіональна Багатопрофільна		
		35 (зокрема, 3 з Північної Америки)		35 (зокрема, 32 з Південної Америки)	
<i>Південна Америка</i>	Андська спільнота націй (CAN)	4	Соціально-економічне співробітництво, створення спільного ринку	Спеціалізована (економічна)	
	Економічний союз держав Південної Америки (Меркосур)	5	Митний союз	Спеціалізована (економічна)	
	Форум за прогрес та інтеграцію Південної Америки (Prosur)	8	Демократія, регіональна інтеграція	Спеціалізована (політична)	
	<i>Пострадянський простір</i>	Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ)	6	Військово-політична безпека	Спеціалізована (військово-політична)
Шанхайська організація співробітництва (ШОС)		8 зокрема, 5 пострадянських держав)	De jure – політична, торговельно-економічна, культурно-гуманітарна сфери. De facto – соціально-політичні аспекти безпеки	Міжрегіональна	
<i>Близький Схід</i>	Ліга арабських держав (ЛАД)	22	Економіка, фінанси, транспорт, зв'язок, культура, охорона здоров'я, правоохоронна та гуманітарна сфери	Багатопрофільна	

Продовження табл.К.1

1	2	3	4	5
	Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)	6	Економіка, торгівля, у тому числі митне регулювання, науково-технічний прогрес	Багатопрофільна Закритий характер
<i>Південна Африка</i>	Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК)	16	Розвиток регіональної економічної інтеграції	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)
	Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки (КОМЕСА)	19 (зокрема, 8 країн Південної Африки)	Створення зони преференційної торгівлі	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)
	Африканський Союз (АС)	Всі країни континенту	Безпека, демократія, спільний ринок	Панконтинентальна Загальної компетенції
<i>Центральна Африка</i>	Економічне співтовариство країн Центральної Африки (ЕКОЦАС)	11	Торгово-економічний союз	Спеціалізована (інтеграційне об'єднання)
	Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК)	8	Соціально-економічні аспекти співпраці	Просуваються політичні аспекти співробітництва, які не передбачені профілем інституції
<i>Південна Азія</i>	Шанхайська організація співробітництва (ШОС)	8 (зокрема, 2 з Південної Азії)	De jure – політична, торговельно-економічна, культурно-гуманітарна сфери.	Міжрегіональна
		8 (зокрема, 1 зі Східної Азії)	De facto – соціально-політичні аспекти безпеки	
	<i>Східна Азія</i>	Саміт країн Східної Азії (EAS)	18	Навколишнє середовище, енергетика, освіта, фінанси, охорона здоров'я, боротьба зі стихійними лихами
Всебічне регіональне економічне партнерство (ВРЕП)		15 (зокрема, 3 країни Східної Азії)	Створення «зони вільної торгівлі плюс»	Міжрегіональна Спеціалізована
<i>Південно-Східна Азія</i>		15 (зокрема, 10 країн Південно-Східної Азії)		
		Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)	10	Економічна інтеграція, безпека

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1

Інтегральні індекси лідерських позицій країн в глобальному середовищі

Країни	Економічна		Соціальна		Політико-правова		Технологічна		Екологічна		Загальна інтегральна оцінка	
	Індекс	відх	Індекс	відх	Індекс	відх	Індекс	відх	Індекс	відх	Індекс	відх
Австрія	1,28	27,91	1,31	31,15	1,82	82,17	1,53	53,48	1,80	79,90	1,53	53,20
Бельгія	1,23	22,92	1,30	29,83	1,63	63,15	1,50	50,38	1,53	53,06	1,43	43,06
Болгарія	1,16	15,88	1,09	9,25	1,19	18,98	1,19	19,49	1,44	44,08	1,21	21,00
Хорватія	1,21	21,01	1,18	17,75	1,29	29,31	1,30	29,75	1,60	60,12	1,31	30,80
Кіпр	1,16	16,25	1,21	20,90	1,21	21,06	1,43	42,58	1,47	46,76	1,29	28,91
Чехія	1,25	24,63	1,26	26,17	1,49	48,71	1,31	31,45	1,68	67,80	1,39	38,84
Данія	1,34	34,26	1,38	37,60	2,16	115,67	1,60	60,31	1,93	92,57	1,65	65,19
Естонія	1,28	28,43	1,26	25,64	1,56	56,06	1,56	56,14	1,62	61,95	1,45	44,81
Фінляндія	1,33	33,08	1,38	37,81	2,16	116,41	1,64	63,81	1,85	85,24	1,64	64,49
Франція	1,24	24,17	1,27	26,81	1,59	58,56	1,58	58,41	1,67	66,55	1,46	45,79
Греція	1,13	13,39	1,18	17,92	1,25	24,69	1,24	24,11	1,51	50,56	1,26	25,52
Іспанія	1,22	22,00	1,25	25,25	1,42	42,30	1,45	44,83	1,56	55,56	1,37	37,41
Нідерланди	1,28	28,21	1,35	35,00	1,93	93,36	1,65	65,16	1,61	60,83	1,55	54,80
Ірландія	1,30	30,30	1,32	31,55	2,02	102,13	1,45	45,37	1,47	46,73	1,49	49,19
Литва	1,25	24,58	1,24	23,68	1,43	43,00	1,35	34,83	1,55	54,75	1,36	35,67
Люксембург	1,24	23,74	1,33	33,04	2,16	115,93	1,57	56,97	1,75	75,38	1,58	57,80
Латвія	1,25	24,73	1,20	20,40	1,40	40,13	1,35	35,40	1,62	62,24	1,36	35,82
Мальта	1,15	14,72	1,24	24,03	1,51	51,02	1,45	44,91	1,54	54,48	1,37	36,91
Німеччина	1,29	29,00	1,32	31,94	1,85	85,30	1,62	62,28	1,71	71,13	1,54	54,35
Польща	1,21	21,41	1,19	19,04	1,34	33,59	1,32	32,47	1,45	45,27	1,30	30,02
Португалія	1,24	24,39	1,21	20,79	1,72	71,94	1,42	42,49	1,48	48,09	1,40	40,38
Румунія	1,17	16,67	1,16	15,80	1,20	19,84	1,17	17,12	1,54	54,37	1,24	23,96
Словаччина	1,22	22,19	1,20	19,88	1,40	39,77	1,29	28,74	1,67	66,72	1,34	34,46
Словенія	1,23	23,44	1,26	25,67	1,64	64,03	1,31	30,71	1,69	68,82	1,41	41,21
Швеція	1,35	34,81	1,36	35,90	1,94	93,93	1,68	67,50	1,87	86,71	1,62	61,87
Угорщина	1,18	17,60	1,15	14,86	1,23	23,18	1,35	34,77	1,55	55,07	1,28	28,31
Італія	1,19	18,62	1,23	23,46	1,39	38,64	1,44	44,48	1,60	59,98	1,36	36,23
Україна	1,08	8,41	1,02	2,18	0,78	-21,89	1,05	4,66	1,33	33,36	1,04	3,85
Середня по ЄС	1,24	23,51	1,25	25,01	1,56	56,11	1,43	42,91	1,62	61,53	1,41	40,95

ДОДАТОК М

Таблиця М.1

Показники відкритості економіки

Країна	Експорт товарів та послуг , % до ВВП								Імпорт товарів та послуг , % до ВВП							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Німеччина	47,88	46,94	47,93	48,26	47,47	43,73	47,52	50,70	40,32	39,57	40,94	41,78	41,42	38,24	42,46	49,81
Франція	31,17	30,69	31,12	31,63	31,67	27,77	29,88	34,19	32,90	32,47	33,29	33,97	33,69	30,46	32,81	39,51
Італія	30,25	30,00	31,58	32,17	32,82	30,84	34,11	38,96	28,00	27,31	29,04	30,12	29,73	27,50	32,48	41,09
Іспанія	33,77	34,11	35,27	35,35	35,20	31,20	34,97	41,91	31,29	30,54	32,24	33,28	32,90	30,37	34,64	41,47
Нідерланди	100,40	97,19	104,67	107,97	108,17	99,28	107,74	124,72	94,81	87,34	94,88	99,01	99,02	89,37	99,40	117,08
Польща	51,02	53,77	55,67	56,39	56,55	56,76	62,10	66,30	47,90	49,57	51,70	53,00	51,81	50,36	57,65	63,72
Швеція	42,11	41,13	42,01	43,13	44,67	41,33	42,65	49,62	39,61	39,33	41,44	43,67	43,81	39,79	41,87	50,93
Бельгія	109,46	106,60	108,85	109,08	106,48	103,33	115,55	133,33	103,83	101,88	104,27	106,63	103,27	98,42	111,64	131,93
Ірландія	88,04	93,81	95,18	100,66	107,00	110,62	106,70	111,30	86,48	100,79	96,66	90,85	119,43	111,00	92,61	101,43
Австрія	55,46	53,99	56,35	57,29	57,42	53,82	56,77	62,33	53,37	52,44	55,46	56,68	56,36	52,40	59,64	65,17
ЕС28	49,36	48,86	50,69	51,68	51,96	48,83	52,89	59,15	46,07	45,42	47,46	48,82	49,37	46,21	50,75	59,56
Україна	55,55	52,28	51,30	48,26	43,88	41,35	43,21	40,18	53,68	54,86	56,14	54,77	49,72	41,82	43,61	53,98
Світ	28,66	27,62	28,62	29,64	28,87	26,82	29,53	31,97	28,78	27,66	28,68	29,64	28,95	26,79	29,34	32,17

Продовження додатку М

Таблиця М.2

Динаміка індексів стану балансу

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Німеччина	118,8	118,6	117,1	115,5	114,6	114,4	111,9	101,8
Великобританія	94,8	94,5	93,5	93,1	94,0	91,2	91,1	86,5
Франція	108,0	109,8	108,8	106,8	110,4	112,1	105,0	94,8
Італія	107,9	111,7	109,4	106,2	107,0	102,7	101,0	101,1
Іспанія	105,9	111,3	110,3	109,0	109,2	111,1	108,4	106,5
Нідерланди	106,5	108,5	107,7	106,4	109,2	112,7	107,7	104,0
Польща	106,3	104,6	101,4	98,7	102,0	103,9	101,9	97,4
Швеція	105,4	104,6	104,4	102,3	103,1	105,0	103,5	101,1
Бельгія	101,8	93,1	98,5	110,8	89,6	99,7	115,2	109,7
Австрія	103,9	103,0	101,6	101,1	101,9	102,7	95,2	95,6
ЕС28	107,1	107,6	106,8	105,9	105,2	105,7	104,2	99,3
Україна	103,5	95,3	91,4	88,1	88,2	98,9	99,1	74,4

Продовження додатку М
Таблиця М.5

Динаміка ЗТО на душу населення та частки високотехнологічного експорту, %

Країна	Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. США								Високотехнологічний експорт, % ВВП						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Німеччина	36065,5	36435,9	39697,1	43167,9	41566,9	38262,1	45954,1	49153,5	17,82	18,08	15,81	15,74	16,38	15,50	15,23
Франція	23708,6	23618,3	25228,2	27563,7	26799,8	23051,4	27792,4	30714,2	28,18	27,91	26,00	25,92	26,91	23,14	21,92
Італія	17753,5	17879,3	19819,4	21762,7	21062,9	18595,3	23693,1	27180,0	8,15	8,29	7,80	7,48	7,76	8,59	8,20
Іспанія	16752,9	17149,3	19032,0	20849,8	20148,4	16600,6	20925,0	24540,5	6,89	7,80	7,00	6,77	6,85	7,77	9,39
Нідерланди	87662,1	84432,2	96702,0	109445,2	108611,1	98442,4	119871,6	136694,5	24,05	23,99	22,90	22,49	23,03	23,14	21,95
Польща	12241,5	12606,2	14619,3	16720,0	16778,3	16709,7	21239,5	22453,5	10,77	10,71	10,67	10,39	9,85	9,86	9,44
Швеція	41908,9	41683,9	44888,5	47444,9	46007,2	42798,4	51332,3	56181,1	18,13	17,83	15,11	14,16	14,50	15,13	13,93
Бельгія	87634,2	87638,0	94122,2	102361,1	97641,8	91646,1	116251,5	131817,1	12,33	13,33	11,49	11,71	14,14	15,31	18,34
Ірландія	109085,9	123330,8	135231,3	152790,1	184682,4	190818,4	201496,7	216574,6	28,34	32,83	29,03	24,94	25,98	25,52	25,52
Австрія	48084,0	48195,3	53034,4	58654,6	56970,6	51897,2	62674,5	67019,0	15,03	14,45	12,88	11,65	11,48	12,26	13,78
ЕС28	29091,1	29416,4	32527,4	36003,1	35594,5	32671,7	39839,9	43912,3	17,25	17,51	15,96	15,65	16,24	16,09	14,89
Україна	2210,5	2230,9	2697,0	3034,2	3257,9	2966,5	3990,9	3655,8	8,04	6,68	6,17	5,42	5,48	5,85	4,51
Світ	5822,2	5629,4	6137,4	6682,1	6533,2	5832,8	7197,7	8056,9	19,91	20,03	20,47	20,53	20,74	21,99	20,22

Таблиця М.6

Динаміка індексу умов торгівлі та коефіцієнта випередження, %

Країна	Індекс умов торгівлі, % (база 2015 рік)							Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, %						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Німеччина	100	102,3	100,2	99,1	100,2	101,9	98,8	99,9	98,7	98,7	99,2	99,8	97,8	91,0
Франція	100	99,5	97,7	96,7	96,9	98	96,4	99,8	98,9	99,6	101,0	96,9	99,9	95,0
Італія	100	102,7	99,7	98,6	100,9	104,7	99,1	101,7	99,0	98,2	103,4	101,6	93,6	90,3
Іспанія	100	101,1	99,6	97,7	98,2	101,5	98,4	103,5	97,9	97,1	100,7	96,0	98,3	100,1
Нідерланди	100	100,8	99,9	99,7	99,7	99,1	96,9	105,1	99,1	98,8	100,2	101,7	97,6	98,3
Польща	100	100,4	98,8	98,1	98,7	100,8	98,5	101,8	99,3	98,8	102,6	103,3	95,6	96,6
Швеція	100	99,5	97,8	97,2	99,1	99,1	99,9	98,4	96,9	97,4	103,2	101,9	98,1	95,6
Бельгія	100	101,7	100,1	98,7	99,5	100,9	99,4	99,3	99,8	98,0	100,8	101,8	98,6	97,6
Ірландія	100	101,2	98,6	94,3	95,8	93,9	87,9	91,4	105,8	112,5	80,9	111,2	115,6	95,2
Австрія	100	100,3	98,8	97,3	97,6	98,5	96,1	99,1	98,7	99,5	100,8	100,8	92,7	100,5
ЕС28	100	101,2	99,5	98,4	99,2	100,7	98	100,4	99,3	99,1	99,4	100,4	98,6	95,3
Україна	100	99,8	101,5	101	100,9	106	128,2	92,1	95,9	96,4	100,1	112,0	100,2	75,1
Світ	100	99,2	99,7	100,4	100,1	100,4	103,3	100,3	99,9	100,2	99,7	100,4	100,6	98,8

